

EZERÉV
NAGYASSZONYA

Hedvig királynő

EZERÉV NAGYASSZONYA

FIATAL LEÁNYOKNAK ÍRTÁK:

BENEDEK RÓZSI, B. RADÓ LILI, D. LENGYEL LAURA
EGO, LACZKÓ MÁRTA

ELŐSZÓVAL ELLÁTTA:

GRÓF APPONYI ALBERTNÉ

15 SZÍNES ÉS EGYSZÍNŰ KÉPTÁBLÁVAL

DANTE KÖNYVKIADÓ

COPYRIGHT 1937 BY DANTE KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST

Hornyánszky V. R.-T., m. kir. udv. könyvnyomda, Bpest. — Nyomdaigazgató: Sebők Géza.

ELŐSZÓ

ÍRTA:

GRÓF APPONYI ALBERTNÉ

Korhű környezetben varázsolják elénk ebben a könyvben Ezerév nagyasszonyainak életét.

A mai világban, amikor a fiatalság küzd a mindennapi kenyérért, amikor technika és fegyverek, embert pusztító találmányok állnak az érdeklődés középpontjában, különösen fontos és örvendetes, hogy a fiatal lányok, az új nemzedék figyelmét a múlt nagy példáira felhívjuk. Káros ugyan túlságosan a múltban élni, csak azt tartani jónak, ami már volt, de a jövő kialakulásához szükség van a történelem megismerésére és ehhez a Nagyasszonyok arcképei nagyban hozzájárulnak.

Nagy jellemek minden korban, a legkülönbözőbb életkörülmények közt találhatók, régen elmúlt századokban s hozzánk közel álló időben is. Ez a könyv nem gyűjthette össze az összes magyar asszony életrajzát, akít ismerni és ismertetni érdemes volna. Ha minden Nagyasszonyról meg akarna emlékezni, sok kötetes, hatalmas munkára volna szükség. De így is találunk ebben a könyvben lelkesítő példákat, nagyszerű ideálokért élő bátor lelkeket, akiknek küzdelmes, áldásos, fel-emelő élete ma is útmutatásul szolgálhat. Éppen ezért remélem, hogy a fiatal lányok örömmel olvassák a Nagyasszonyok életét és nagyszerű példájukat követve igyekeznek, mindenki a maga körében, dolgozni családjuk, a haza javára.

Budapest, 1937. augusztus havában.

Gróf Apponyi Albertné

SAROLTA FEJEDELEMÁSSZONY

Forgassátok a történelemlékönyv lapjait és keressétek meg, ki volt az első magyar nő, akinek nevét a kortársak feljegyzésre méltónak találták. De miért kellene ezért a történelemlékönyvhöz fordulni?! Hisz mindannyian tudjuk: Sarolta, az első keresztény fejedelemasszony.

Valóban olyan volt, hogy nevét ismernie kell az utódoknak? Méltó arra, hogy helyet foglaljon azok között a tünevényes nőalakok között, akik okosságukkal, jóságukkal, könyörületességükkel, bátorságukkal és ezer más jótulajdonságaikkal díszítik a magyarság történelmét? Gondolkozni sem kell a feleleten. Nagy volt, kiváló s legkimagaslóbb az említésreméltók között.

Ha messzeségben elvesző alakját magunk elé akarjuk idézni, apját is elő kell varázsolnunk a múlt ködéből. Apját, Erdélynek hatalmas vajdáját, a dúsgazdag Gyulát.

Az erdők előtti földön, Erdőelején, a mai Erdélyben nevelkedett Tuhutum unokája, Gyula. A leggazdagabb volt minden akkor élő magyar főúr között és családja az Árpád nemzetség után a legelőkelőbb. Amerre csak szeme elláthatott, a végnélküli földek láncolatait, a hegyeket, folyókat, völgyeket és dombokat mind magáénak mondhatta. Ezer rabszolga kereste kegyét s a meghódított népek mind uruként tisztelték. Tuhutum unokája a nagy hatalomhoz és gazdagsághoz illő nevelést kapott. Megtanították mindarra, amit az akkor élő neves családból származott ifjúnak tudnia kellett. Már kora gyermekségétől kezdve hozzászoktatták a harchoz, vadászathoz, hogy majd felnövekedve, igaz vezére lehessen törzsének.

Midőn ifjúvá serdült, a magyarok fegyverszünetet kötöttek Romulus keletrómai császárral. A fegyverszünet megkívánta a magyaroktól, hogy tiszteletben tartsák a görög császárság területeit, viszont a görögök busás adót ígértek ezeknek a területeknek a megkíméléséért. A fegyverszünet létre-

jött. S nyomban megérkezett görög földről a sok nehéz pénz és az értékesebbnél értékesebb ajándék. A magyarok megígéretet tettek, hogy görög földre ellenséges szándékkal be nem teszik többé a lábukat. S hogy ígéretüknek nagyobb biztosítékot is adjanak, kezeseket küldtek Bizáncba, szavuk megerősítésül. A kezesek a legelőkelőbb, a legszámottevőbb családok fiai közül kerültek ki. Akikre a nemzet szeme várakozással tekintett, azok indultak útnak a görög császárváros felé. S így ment el Bulcsú, a kendének a fia és Gyula, Tuhutumnak, a nagy erdélyi vajdának az unokája.

Bulcsú a Balaton vidékéről jött és lelke éppen olyan volt, mint a nagy tó vize, amikor viharban háborog. Csak szilaj Bulcsúnak ismerték országszerte és azt mondták, apjának, a hirtelen haragú Kainak természetét örökölte. Büszke, gőgös volt Bulcsú, meg gazdag, tehetős, hisz apja Kál a legnagyobb méltóságok egyikét, a kende tisztjét töltötte be.

A görög császárvárosban kitüntető szívelességgel fogadták az ifjú kezeseket. Kedvükben jártak, ajándékokkal halmozták el és olyan pompával vették őket körül, amilyen pompát és kényelmet még otthoni, roppant gazdagságukban sem tudtak volna maguknak megteremteni. A kitüntető szívelességnek, megtisztelő bánásmódnak rejtett okai voltak. A császárnak és udvarának nagy terve volt a messziről idejött magyar ifjakkal. Tudták róluk, hogy a legszámottevőbbek közül valók s hogy egykor, apjuk halála után ő utánuk fog indulni a nemzet. Azon igyekeztek tehát, hogy megkedveltesék velük a városi életet, a görög embereket és a kereszténységet. Kettős céljuk volt ezzel. Azt gondolták, ha hozzászoktatják őket a görög császári udvarban dívó szokásokhoz, ha megszelídítik erkölcsüket, az ifjú pogányok barátságát is megnyerik. S akkor, ennek a barátságnak birtokában, országaikat a jövőben is megvédhetik a magyarok támadásaitól. Ugyanakkor azonban a keresztény tanítással is megismertették őket, mert azt remélték, hogy maguk is kereszténnyé válva, házuknépét is áttérítik majd Krisztus hitére s így utat nyitnak a magyarok között a kereszténységnek.

Igyekezetük, tanításuk eredménnyel járt. Gyula is, Bulcsú is alkalmazkodott környezetéhez és mikor 950-et írtak Krisztus születése után Bulcsú is, Gyula is felvették a keresztény hitet.

Aztán letelt a kezességi idő és a fiatal magyar urak jó barátságban váltak el görög barátaiktól, hogy nekiinduljanak a Magyarország felé vezető hosszú, hosszú útnak. Gyula kíséretét is vitt magával az útra. Kísérője egy nagy tudású, szentéletű pap volt, Hierotheus, akit Turkiában püspökeként is emlegettek. A görögök pedig azzal a szent meggyőződéssel bocsátották őket útnak, hogy törekvéseik nem lesznek eredménytelenek s a szilaj magyar kezesek, visszatérve szülőföldükre, ha majd egyszer vezetőállásba kerülnek, vendégbarátaik területeit és vagyonát meg fogják kímélni.

Bulcsúban azonban erősen csalódnia kellett. Alighogy letelepedett a hazai földön, azzá lett megint, aki annakelőtte volt. Bár Bizáncban felvette a keresztény vallást, hazatérve teljesen mellőzte annak tanításait és ugyanolyan pogány módra élt és áldozott isteneinek, mint megannyi őse. Szilaj-sága, mely Bizáncban látszólag megenyhült, kiújult ismét és hirtelen haragja, vad erőszakossága példabeszéddé vált. Kíméletet nem ismerő, szívós, kitartó, de fékezhetetlen hadvezér lett, akit kortársai és az utódok vérengzése miatt csak Vérbulcsúnak neveztek. A vendégbarátságot sem tartotta tiszteletben, mert amikor a legelső alkalom nyílt rá, portyázva becsapott görög területre is.

Nem így tett Gyula. Ha keresztény volt a császári udvarban, keresztény maradt Erdőeleje földjén is. Pedig de nagy szó volt ez akkor! Hisz Erdély vajdája a leghatalmasabb volt a leghatalmasabbak között. Olyan földterület korlátlan hatalmú ura volt, amilyennel csak a mesékben találkozhatunk, vagy milyennel csak a kiskirályok rendelkezhetnek. Birodalma kiterjedt a Torda-Aranyos, a Maros, a Szamos vidékére, el egészen a besenyők-lakta területekig. S ezen a végtelen távolságú földön egyedül ő parancsolt és rendelkezett. Nagy dolog volt tehát, hogy az ilyen hatalmas, gazdag, s ilyen vezetőállásban lévő nagyúr a pogány honfitársai között Krisztusnak hódolt. Ettől a keresztény apától származott Sarolta. Keresztény volt ő is, mint ahogy keresztény volt Gyula egész házanépe s ezek között egyetlen nővére, a szép barna Karoldu. Mindkét leányt a nagy tudású Hierotheus pap tanította a keresztény vallás tanaira.

Sarolta nagyon szép volt. Mint ahogy neve is mutatja, amely régi török nyelvjárás szerint világosat, fehérét je-

lent, szőke volt és fehérarcú. Az udvarában lakó szláv népek csak Belekneginának, azaz Fehér királynőnek, Szép hercegnőnek becézték. De nemcsak neve árulja el csodálatos szépségét. Kortársai is egytől-egyig megegyeznek abban, hogy délceg, szép leány volt, aki szépségével felülmulta minden asszonytársát.

Apja udvarában különleges nevelésben volt része. Mint a vajda leánya megtanult lovagolni, íjat forgatni és a vadászatok alkalmával ugyanúgy résztvett a vad űzésében, mint a legügyesebb és a legrátermettebb férfi. Fégyverforgatásban, lovaglásban annyira kitűnt, hogy majd minden nagyobb vadászaton ott találták őt is s volt eset, amikor hadakozásba is elkísérte a férfiakat.

De ugyanakkor a keresztény apa leánya is volt. Gyula udvarában sok szépet és jót láthatott. A Bizáncból visszatért Gyula sohasem feledte el, hogy kereszténnyé lett. Ha had élére állott is, görög terület felé soha nem vette többé az útját s a vendégbarátság kötelezettségét egyetlen egyszer meg nem sértette. Hierothus, az udvarában élő keresztény pap biztatására vagy csak saját lelke sugallatát követve, temérdek rabszolgáját rendre felszabadította, azoknak gondját viselte, majd birtokain letelepítette. Sőt drága pénzen számos idegen rabszolgát is vásárolt és nehéz szolgásozókba kiváltotta, szabadokká tette őket. Könyörületesége, embersége, igazságos magatartása nem maradhatott hatás nélkül Saroltára sem.

Így Sarolta lelkét kétféle hatás érte. Férfias volt cselekedeteiben, mert férfimódra tudott harcolni, vadászni és nem egyszer résztvett az éjféli órákba nyúló lakomákon, ahol a férfiak egymással versenyezve hajtogatták ki a nehéz italokat, de igazságos, emberséges, könyörületeséget sugárzó hatások fejlesztették lelkében a szépet, a nemest, a nőiest. S női természetét bizonyára nem tagadta meg, amikor a házkörül munkák teljesítésénél felügyelőre, a ház asszonyára volt szükség.

Így nevelkedett Sarolta az erdők előtt fekvő földön, Erdőelején. Apjának főszállása valahol Fehérvár körül volt. Itt töltötte el fiatalságának idejét, itt vadászgatott a hegyeken elterülő erdőkben kisebb-nagyobb vadra és innen szállt el szépségének, délcegségének, bátorságának, ügyességének

és háziasságának híre, el a legmesszebbfekvő vidékekre. S minél többet mesélt róla a hír, annál többen keresték fel udvarukat s annál többen vágyódtak arra, hogy a szép Saroltát nyerhessék el feleségül. Talán nem volt az országban olyan felcseperedett, jobb családból származott fiatal vitéz, aki ne vágyott volna elnyerni Sarolta kezét. De a versengők között rangban, vagyonban Géza állott az első helyen. Géza Taksonynak, a fejedelemnek, volt a fia. Árpádivadék volt, első az országban. Gyula, a vajda szívesen vette hát Géza, vagy ahogy az akkori írók írták, Gyejcsa érdeklődését. És mert Géza fiatal volt, korban, rangban, gazdagságban Saroltához illő s mert az Árpádtól leszármazottak minden jótulajdonosságát örökölte, semmi akadályja sem volt, hogy a messze földön híres szépségű Sarolta és a fejedelem fia összeházasodjanak.

Sarolta fejedelemasszony lett. Aki első volt az országban, mint leány, az összes asszonyok között is a legelső lett. De méltó is volt erre a tisztségre. Ha volt valaki, aki érdemes volt arra, hogy fejedelmi székben üljön, akkor Sarolta volt az. Szépsége, okossága, bátorsága, büszkesége fényt adott a trónnak, amelybe jutott. Mert igazi asszonyként, igazi feleségként állott Géza mellett, hogy tanácsaival segítsen neki a nemzetvezetés nagy munkájában. S Gézának el is kellett a jó tanács.

Géza fejedelem uralkodásának ideje a magyarság történetének egyik legválságosabb pillanata. A nemzet válaszüton állt. Szinte határúton a lét és nemlét között. Mert amikor Árpád vezetésével megszerezték ezt a földet, amikor birtokba vették földjét, vizét, legelőit, tulajdonképpen nem történt meg még a letelepülés. A törzsek számára kijelölték az őket megillető helyeket, de a nemzet fiatalsága a honszerzés munkája után dologtalan maradt. A vadászat, állattartás nem köti le sem teljes idejüket, sem pedig kedvüket. Harcra vágnak, új csatározásokra. Külföldre portyáznak, tehát bebecsapnak, rabolva, fosztogatva a szomszédos területekre. Bekószálják egész Európát és félelmetessé teszik a magyar nevet. Hetven évig tart ez a kalandozási, portyázgatási idő. Hetven évig túrik a körülötte lakó népek ezt a rablóhadjáratot, aztán itt is, ott is erőre kapnak és a támadásokat visszaverik, a magyar csapatokat megszalasszák. Már nem olyan híres a magyar, mint annak előtte volt. Veszteségek és veresé-

gek híre járja be az országot és egymásután számol be a hír Bulcsúnak és öccsének, Lehelnek tragikus haláláról. A nemzet megdöbbenve hallja a szokatlan híreket. A kudarcok és kudarcok megkötik a harcba indulók kedvét. A portyázások útja el van vágva és a magyarság az új haza határai között kénytelen megmaradni. És ez a kor Géza fejedelem kora.

Csak két lehetőség áll előtte. Vagy folytatni elődei tetteit és kikényszeríteni a győzelmet bármi áron. Vagy felhagyni a csatározásokkal és szomszédos népekhez hasonlóan békés, földhözkött munkába kezdeni. A nemzet fiatalsága és bizonyára Géza maga is az előbbit kívánta volna. Az utóbbi évek veszteségei azonban óvatossá teszik. Belátja, hogyha támadna és támadása nem járna a kellő sikerrel, csak a körülötte lévő, haderőben megerősödött népet ingerelné s előidézné azt, hogy a zaklatott földek lakói a támadásra támadással feleljenek.

És itt avatkozik bele Sarolta a magyar történelembe. A keresztény, Bizáncot megjárt Gyula leányának tisztán kell látnia a helyzetet. Apjának Bizáncról elmondott meséi, a görög nép szokásairól, az egyes népek foglalkozásairól hallott elbeszélései lehetetlen, hogy hatástalanul maradtak volna Saroltára. Gyulának és Hierotheus barátjának tanítása most érlelte csak meg igazán a gyümölcsét. Mert Sarolta csak azt a tanácsot adhatta Gézának, hogy szoktassa békés munkára a nemzetet. Sokat forgolódott a szlávok között. Azok szerették őt és valószínűség szerint meséltek neki régi szokásaikról, életmódjukról, sőt kraljaikról is, akik vitézek, bátrak, nagyok voltak, s akikre rend és rangra való tekintet nélkül mind fel kellett, hogy nézzenek az alattvalók. Sarolta tehát nem elégszik meg azzal, hogy azt tanácsolja Gézának, szoktassa népét a munkához, szüntesse be az idegenbe való csavargást, hanem arra is ráveszi, hogy a fejedelmi méltóságot elmélyítse.

Géza koráig a fejedelmek majdnem egyenrangúak a törzsek fejeivel. Még Árpád is, akit vitézsége, bátorsága mindannyiuk vezérévé tett, csak egy a vezérek között, de nem ura azoknak. Leszármazottjai pedig még kevésbé tudnak föléjük emelkedni. Hisz még a vezérek is, akik portyázgatva külföldre vezetik őket, nem Árpád ivadékok. De Géza korában változik a helyzet. A fejedelem a törzsfők fölé kerül. A

vajdák méltósága hanyatlik és a fejedelem hatalma emelkedik. Mert így akarta azt Sarolta, akikről a kortársak feljegyzik, hogy úgy tudott parancsolni, mintha férfi lett volna, s hogy férje teljesen az ő szavai után indult. Saroltának nem volt elég, hogy megszüntették a törzsfjedelemségeket, teljes és korlátlan uralmat akart a magyar nemzet fölött Gézának biztosítani. És ugyanakkor kereszténnyé akarta tenni a nemzetet és beleilleszteni Európa békésen, nyugodtan dolgozgató népei közé. Csakhogy ezt nem volt könnyű teljesíteni.

A kereszténység nem elégszik meg azzal, hogy látszólagos hittel keresztvíz alá álljon egy nemzet. Krisztus hite sokat követelt a kereszténnyé lett embertől. Olyan dolgokat, amiket pogány őseink még csak felfogni sem voltak képesek. Felebaráti szeretetet követelt tőlük elsősorban. Azt követelte a mindig önmaguk érdekeit néző, kíméletlen és gyakran kegyetlen pogányoktól, hogy ezentúl soha olyant ne tegyenek másoknak, amit nem akarnak, hogy mások az ő rovásukra elkövessenek. Azt kívánta, hogy ismeretlen társaikat, a soha nem látott embereket ugyanúgy szeressék, mint hozzátartozóikat, mint önmagukat. És ezt sem Sarolta, sem Géza nem tudták keresztülvinni. Géza, aki nemrégiben lett csak keresztény és Sarolta, aki kis gyermekkorától ismerte ezt a hitet, meg sem közelítették a kereszténység tökéletes ideálját. Hol volt ettől a pogány szokásoknak hódoló, nyers, szenvedélyes Géza, aki egyszerre két istennek áldozott? Vagy hol volt ettől Sarolta, aki szenvedélyességig menő haragjában, — amint feljegyzik róla — egyszer megölt egy embert. Utódaikra várt ez a feladat. S ők úgy nevelték fiúkat, Vajkot, a későbbi István királyt, hogy ennek a feladatnak meg tudjon felelni. Külföldi papokat hívtak az országba, akik tanítómesterévé váltak Istvánnak.

Géza mindenben Sarolta tanácsa szerint járt el. Hogy terveiket keresztülvihessék, először is békét kötöttek a német szomszédokkal. Németországban még élt és uralkodott I. Ottó király, aki Augsburg alatt megverte a magyarokat és aki a fogoly Lehelt, Bulcsút és a harmadik vezért Surt, a kegyetlen Henrik herceg elé vitette, hogy büntetést mérjen a hadvezérek fejére. Ottóhoz, Quedlinburgba, Géza, tizenkét magyar főembert küldött, akik Géza és Ottó között barátságot létesítettek. Ez a barátság és béke első előfeltétele volt mindazok-

nak a terveknek, amiket a fejedelem és asszonya maguk elé tűztek. A tartós béke biztosítása után Géza megkezdte nagy feladatát. A fejedelmi hatalmat megerősíti, megszilárdítja, keresztény papokat hívat be az országba, akik őt magát, egész házanépét megkeresztelik.

Géza a pogány magyarság megtérítője. Géza az a fejedelem, aki megállítja a magyarságot a lejtőn és megteremti népe számára az Európába való végleges letelepedés lehetőségeit. Nagy feladat ez. S nagy erőpróba egy nemzet számára. A nomád, helyhez nem kötött életből hozzászokni a röghöz kötöttséghez, a pogány vallásból beleilleszkedni a kereszténységbe. Csak forrongások és nagy harcok árán érhető el. De majd minden pogány nemzet ilyen harcok árán jut el ide. S majd minden pogány népnél megtalálhatjuk ezt a nehéz munkát, de ugyanakkor a nehéz munkában példát adó vezetőt is.

A pogányból kereszténnyé lett népeknek mind megvan a maguk Gézájuk. A frankoknál Géza szerepét Klodvignak tölti be, az angolszászoknál Ethelbert, a bolgároknál Boris, a lengyeleknél Géza munkáját Micislaw, az oroszoknál pedig Wladimir végzi el.

S ahogy Géza mellett ott áll Sarolta, ugyanúgy áll Klódvig oldalán segítő társaként Klotild, Ethelberg mellett a frank Berta, Micisláwnál a cseh Dobrovka, Wladimirnál pedig a bizánci Anna. Mindenütt egy keresztény nő segít a térítés és a végleges letelepítés nehéz munkájában. De amíg a frankoknál, angolszászoknál, lengyeleknél, oroszoknál idegen föld szülöttje ez a segítő társnő, addig Gézának maga a magyarság adja a fennkölt gondolkozású, széles látókörű, férfias bátorságú, a nehéz feladattól meg nem hátráló keresztény asszonyt!

Saroltát nemcsak az utókor dicséri innen az idők meszesességéből, ennek a feladatnak elvégzéséért. Már kortársai, az egykorú feljegyzések is kiemelik, hogy Géza mindenkor hallgatott felesége tanácsára és hogy az ország ügyét tulajdonképpen ketten vitték. Így Sarolta keze is belejátszott abba, hogy a térítéshez minél nagyobb számban papokat hívjanak az országba s hogy a megkeresztelkedett Vajknak a jámbor Henrik leányát, az ájtatos Gizellát, nyerjék el feleségnek.

A papok Saroltához jöttek elsősorban. Radia például, Adalbert püspök fiatal barátja, a cseh üldöztetések elől Saroltához menekült és amikor Adalbert a fiatal szerzetest Magyarországból ki akarja csalni, kérését, hogy Radia-t engednék el hozzá, először Saroltához intézi. Adalbert különben levelezést is folytat Saroltával.

Géza térítése szigorral, fegyverrel történt. Sarolta viszont a könyörületeség, a szeretet nevében harcolt az új egyházért. A keresztény papokat kitüntető figyelemmel és szíves-séggel fogadta, tanácsaikat meghallgatta és mindenben segítségükre volt. A papok számára ő alakítja az első kolostorokat és ő gondoskodik azoknak ellátásáról is. Az esztergomi udvarban, amely szemben a Garam beömlésével, a régi római Salva Mansio helyén feküdt egy meredek dombon, egymásután fogadta vendégül a keresztény papokat és a fejedelem és asszonya mindent elkövettek, hogy ezt az akkor még talán csak sátras tanya vagy egyszerű udvarház-szerű tartózkodási helyet a kereszténység első fészkevé tehesék.

Hogy mindabban, amit életében tett és kitervelt, nem egyéni, hanem országos érdek vezette, az férjének, Gézának halála után tűnt ki valójában.

Sarolta rokonsága nem hódolt meg a keresztény hitnek. Gyula halála után annak öccse, Zombor került Erdély vajdájának méltóságába. Zombor nem volt keresztény s Zombornak fiatalabb fia még kevésbé. Őket nem sikerült Saroltának és Gézának megtéríteniök és éppen rokonságuknál fogva úgy éltek elszigetelt erdélyi birtokukon, hogy a kereszténység hozzájuk nem szívároghatott be. Ez a rokonság, de főleg Koppány nem vették szívesen Gézának még halála előtt megtett intézkedéseit, amely szerint Gézát a fejedelmi székebe fia, István fogja követni. Ez az uralkodási rend valahogy nem is felelt meg az akkori magyar szokásnak. A vérszerződés szerint a fejedelmi széket Árpád-ivadéknak kellett betöltenie, de az nem volt meghatározva, hogy az elhalt fejedelmet fia vagy testvére kövesse. A szokás úgy hozta magával, hogy mindenkor a legidősebb Árpádfi uralkodjon a törzsek felett. Géza halála után tehát Koppány követeléssel állott elő. Azt kívánta, hogy Sarolta neki nyújtsa a kezét és vele együtt uralkodjon. Ez az akkori időkben szokásban lehetett, mert a magyar parasztok között ennek a szokásnak

némi maradványa még most is megvan. A magyar parasztok között ugyanis fennmaradt egy elnevezés: „a kisebbik úr.” Kisebbik úr névvel rendszerint a férjnek, a ház urának legidősebb férfitrokonát nevezik el. Ez a kisebbik úr bátyjának vagy rokonának halála után szinte uralkodik a családban és ügyes-bajos dolgokban a család csakis az ő tanácsa után indul. Koppány tehát a kisebbik úr jogán pályázik Sarolta kezére és vele együtt a fejedelmi székre. De Sarolta elutasítja kérését. Nem egyéni érdek vezette őt. Fia javára lemond az uralkodásról és hallani sem akar arról, hogy Koppánynak nyújtsa a kezét. Koppány tehát visszautasítva, fegyverrel indul István és anyja ellen.

A legutolsó feljegyzés, amit a kortársak és közvetlen utódok Saroltáról feljegyeznek, ez a feleségülkérés. Ezentúl egyetlen szó sem említi meg Sarolta nevét. A történelemből tudjuk, hogy István leverte Koppányt, és később leverte Sarolta pogány rokonságát is. Békésen uralkodott a keresztény Gizellával és apjának, anyjának nagy művét tökéletesíti, befejezi. Ezentúl már csak Istvánnak és Gizellának nevével találkozunk és Sarolta büszke, öntudatos alakja elvész a történelmi idő homályában.

Tulajdonképpen igen keveset tudunk róla. Nem tudjuk, mikor született s mikor halt meg. Nem tudjuk, ki volt az édesanyja, mikor volt házasságának napja és nem ismerjük halálának körülményeit sem. De a dátum nem is fontos. Az első magyar nő, akinek neve belekerült a magyar történelembe, olyan szerepet játszott ennek a népnek történetében, hogy azt a szerepet határok közé fogni, szinte szükségtelen. Minden életrajzi adatnál, évszámnál meggyőzőbben beszél tette, munkássága. És minden életrajzi adatnál fontosabb számunkra, hogy tettein keresztül megismerhettük fennkölt gondolkozását, vakmerő bátorságát, amellyel a legnagyobb szabású dologba bele mert fogni, széles tudását, okosságát.

A történelmi idők messzeségéből olyan nőalakként tekint ránk vissza Sarolta, amilyent a magyar történelem csak keveset tud felmutatni. Mindent megadott neki a teremtő, amivel nagy feladatát elvégezhette. Szép volt, okos, férfiasan bátor, vakmerő, ügyes, férjét és kortársait szépségével, okosságával, ügyességével bámulatra tudta készíteni

és fennhatóságát elismertette velük. Jóságával, kereszténységével, apjától nyert könyörületességével, nőies természetével pedig ki tudta egyenlíteni az ellentéteket és áthidalta azt a szakadékát, amely a pogányság és a kereszténység között állott. Nem volt igazi keresztény asszony, olyan igazi keresztény, amilyenek mai szemmel néznénk. De nem is lehetett. Hisz körülötte mindenki pogány volt, apján és közvetlen családján kívül senki sem ismerte a keresztényi alázatosságot, sőt még ők sem igazán. A keresztényi alázatosság homlokellenkezően állott szemben a pogánysággal. Sarolta sem lehetett tehát igazi keresztény nő, mint ahogy nem volt az nővére, Karoldu sem, de még apja sem, aki pedig Bizáncban nyerte el a kereszténységet. Lelkükben azért büszke, harcos pogányok voltak. De jóság, könyörületesség elnéző szeretettel párosulva, elősegítette a kereszténység felvételének lehetőségét.

Neve csillogó betűkkel van belevésve a magyar történelembe. Az első magyar nő, akinek neve ott szerepel a történelem lapjain, olyan történetet, olyan életet mesél nekünk, utódoknak, akire csak felnézhetünk, akikre csak büszkék lehetünk, hogy magyar nő volt, magyar földön élt és született és magyar apának, anyának volt a leszármazottja.

Laczkó Márta.

SZENT ERZSÉBET

Az alázatos és szerény kis napvirágot, amely bezárja szirmait a nap lenyugtakor, Erzsébetvirágnak nevezi Hessen és Thüningia népe, emlékezésül a szeretet és könyörületesség szentjére, mert ő is, napvirág módjára nyitotta ki lelkét mindannak, ami Isten akaratának világos, verőfényes, sugaras tisztaságát árasztotta reá.

Napsütés és felhők járása, lombsuttogás és kicsi forrás hangja, aprócska napvirág és emberkéz állította díszes-drága templom regéli halkán, elmosódottan, töredezetten az idegen királyleány történetét, akinek megszentelt lábanyomán emlékező, áhítatos mese virágzik ki Thüningia és Hessen földjén.

*

Nagy vigassággal és méltóságteljes pompával fogadta Pozsonyban II. Endre király Thüningia tartományi grófjának követeit; a nemes urak bele nem fáradtak annak ecsetelésébe, milyen nemeslelkű, áldozatkész, vallásos férfi a fejedelmük, aki most legidősebb fiának, Hermannak jegyesül kéri Erzsébetet, az akkor négyéves magyar királyleányt.

A király habozott. Nemcsak neki, de az egész királyi udvarnak szemefénye, dédelgetett, becézett kincse volt a kis Erzsébet, akit most, ha a házasságba csakugyan beleegyeznek, szokás szerint nyomban útnak kell bocsátaniok jövendőbeli hazájába. Ott fog akkor nevelkedni, hogy megszokja jövendőbeli férjét, megismerje új környezetét életét s hűséges gondviselője lehessen egykor annak a körnek, amelynek irányítójaul rendeltetett.

Az ország nagyjainak tanácsa hozzájárult a tervbevett házassághoz s így már a király inkább hajlott a követek kérésére.

— Az Isten szándékát váltod valóra, Felséges úr, —

mondták a követek, — hiszen Klingsor, a költő, már négy évvel ezelőtt, a királykisasszony születésekor állította, hogy hazája láthatárán csodálatos új csillag tűnt fel, amelynek fénye Marburgig sugárzik!

Gertrud királyné, az édesanya, azonban még mindig habozott. Hiszen olyan kicsi volt még a gyermek, parányi szája alig morzsolja még az Úr imádságát, gyöngéd kis keze még támaszért tapogatózik, ki vigyáz rá, ki óvja, ki őrzi messzi idegenben?

A küldöttség feje, Varilla Walther nemes úr észrevette a királyasszony habozását.

— Megértem, ha nehezedre esik a válás, Felséges asszonyom, — fordult mély meghajlással Gertrudhoz, — de higgy nekem és nyugodj meg: Erzsébet hercegnőnek nem eshetik baja. Néhai Bendeleben lovagunk özvegye, Berta asszony fogja gondozni hűséges szeretettel és magam is ígérem nemesi szavamra, hogy drága kincsként őrzöm, életem árán is megvédelmezem, ha szükség lenne rá, jövődöbeli fejedelmünk hitvesét.

— Vedd az én szavamat is, Felséges asszony, — lépett elő a követek közül Mühlberg Meinhard gróf, — és nyugodj bele az Úr akaratába, amely Thuringia boldogítására küldené féltett leánykádát. Nemesi szavunkat adjuk mind a ketten, hogy fontos tisztségünknek, szigorú kötelességünknek fogjuk tartani a ránkbízott kincs hűséges őrizetét. Hitünkre fogadjuk, hogy gyámjainak tekintjük magunkat elindulásunk pillanatától fogva, addig az óhajtott percig, amíg hites férjében lel bátor és igaz védelmezőre!

Lassan-lassan sikerült elosztatniuk a királyné félelmét, habozását, II. Endre is beleegyezett a házasságba s a lánykérőbe jött követség dolgavégeztével ajándékokkal elhalmozottan, jókedvűen kelt újra útra. A hozományul adott 1000 ezüst márkán kívül 2000 ezüst márká értékű ékszert, arannyal, ékkövel hímzett selyemszövetet, ezüstkádát és ezüstsőlcsőt, aranyedényeket, pompás hat lovat vitt a kíséret Erzsébet tulajdonaként. De a rákövetkező esztendőben újabb 7000 márká értékű nyers arany és ezüst, meg ékszer és drága szövet érkezett Erzsébet részére a thuringiai udvarhoz, jeléül annak, hogy a magyar királyi pár vágyakozó, meleg szeretettel gondol távollevő gyermekére.

Addigra a kis Erzsébet megszokta a wartburgi életet. A Duna zöldlombos partjaira nyíló pozsonyi vár után nem volt könnyű megszeretni a komor, fenyőkoszorúzza Wartburgot. De a hat nemes lányka, akiket játszótársul adtak melléje, élükön Ágnessal, Herman gróf leányával, hamarosan megbarátkoztatta a kis jövevényt a grófi udvar életével. Hiszen aprócska gyermek volt a kis Erzsébet még akkor.

Ámbár igaz, hogy már abból az időből mesélik, mennyire szeretett imádkozni, milyen fontosnak találta Isten közellétét. Hiszen nem egyszer megtörtént, hogy zálogosdiban a zálogtárgy kiváltásáért egy imádságot mondatott el kis pajtásaival, váltságdíjul. Szokott dolog volt az is, hogy bármi nyereleménytárgyat kapott játékközben, azt nyomban továbbadta valami szegény gyermeknek, egy imádságot kérve viszonzásul az ajándékért. Sőt már ilyen fiatal korában is kötelességeket tűzött maga elé: mindennapra bizonyos számú ima elmondását határozta el s ettől a fogadásától nem is tágitott; bármivel telt el ideje napközben, este nem aludt el, míg imáit el nem mondta. A nemes lánykák közül tulajdonképpen csak Jutta követte őt ilyen szokásaiban; ők ketten, Erzsébet élete végéig, megőrizték a meleg barátságot, amely ilyen kiskorukban összefűzte őket.

A többi lánykának nem nagyon tetszett Erzsébet életmódja, de nem tetszett az az udvar felnőtt tagjainak sem, akik semmiképpen sem tudták megérteni a kis királylány elmélyedő, komoly, magányra hajló természetét. Pedig legkevésbé sem csodálatos, hogy a hazájától elszakított fiatal gyermek, aki mellett Zsófia hercegnő, a tartományi gróf felesége sohasem tudta, de nem is próbálta az anyát pótolni, magába vonul, csendes lesz és Istenhez kívánkozik.

Türelmetlen, ingerlékeny, bántó hangulat vette körül a thüringiai udvarban Erzsébetet, akit ottléte második esztendejében súlyos csapás ért. Gertrudot, a németbarát királynét, a nemesek egy elégedetlen csoportja megtámadta a pilisi erdőben és megölte, felhasználva II. Endre távollétét. Az udvarbéliek óvakodtak a rettenetes dráma részleteit emlegetni, de a szegény gyermek egy éjszakán kétségbeesett sírással riadt fel álmából: halott édesanyja könnyölgött hozzá, hogy imádkozzék lelkiüdvéért. Hosszú-hosszú, meleg, bensőséges imádkozás nyugtatta meg a felzaklatott leánykát, akinek utóbb,

álmában ismét megjelent édesanyja, s megköszönte forró imáit.

Ettől fogva a gyermek még zárkózottabb és magányosabb lesz s komolyságát még növeli az a szerencsétlenség, hogy ottléte ötödik esztendejében, 1216-ban, vőlegénye, a kis Herman, meghal. Ilyenképpen meginog Erzsébet helyzete az udvarnál. Hosszú tanácskozások folynak afölött, zárdába küldjék-e a halott vőlegény ifjú menyasszonyát, megtartva a kapott hozományt, — amelynek visszafizetését Thüringia pénzügyei igen megnehezítették volna, — vagy küldjék vissza a leánykát szüleihez, vállalva, hogy a magyar király jogosan felháborodik ezen a sértésen. (Thüringia udvari emberei könnyű lélekkel vállalták volna a magyar király felháborodását, lévén II. Endre elég messze ahhoz, hogy hadjáratot ne indítson a sértés megtorlására.)

Múlt az idő a fontolgatások közben s Erzsébet szelid nyugalommal várta, hogyan dől el sorsa. Elégedetten vette végül tudomásul, hogy Lajosnak szánták jegyeséül, a gróf második fiának, aki kora gyermekségétől kezdve szeretettel nézett az idegen hazából idetelepített bimbózó virágszálra.

Édes, gyönyörű, megnyerő kis teremtéssé fejlődött ezekben az években Erzsébet királykisasszony. De sem szépsége, sem rangja, soha, egy pillanatra le nem térítették arról az útról, amelyet gyermeki öntudatlansággal választott: Isten imádatának s az ő szellemében való cselekvésnek az útjáról.

De nem kell azt hinnünk, hogy Erzsébet különcködő komolysággal elzárkózott az élettől célja érdekében. Szelid és derűs lénye gyönyörködött az élet szépségeiben: nem egyszer perdült táncra az udvari ünnepeken. De csak egyetlen táncot járt minden alkalommal. „Elég egy lejtés, — mondta — a világ kedvéért, a többivel Isten kedvéért felhagyok.”

—Hogy a lemondás erényét gyakorolja, mindennap megvont magától valami csekélységet, így például vasárnap és ünnepeken sohasem húzott kesztyűt, ami csak a világi pompa kiegészítésére szolgál.

A fejedelemasszony nemcsak hogy rossz szemmel nézte ezeket a dolgokat, de nem habozott a legridegebben ki is fejezni érzéseit. A tartományi gróf hirtelen halálával Erzsébet elvesztette leghívebb pártfogóját s igen keservesen, szeretetlenül töltötte életét. Megtörtént, hogy a fejedelemasszony

Szent Erzsébet

Ágnessal és Erzsébettel együtt ünnepi misét akart hallgatni Eisenachban s utasítást adott a leánykáknak: vegyék fel ünneplő ruhájukat s tegyék fel aranykoronájukat is. A hercegnők így felékesítve meg is érkeztek s elfoglalták helyüket. De Erzsébetet, mikor a feszületre esett tekintete, kimondhatatlan alázat és szégyenkezés szállotta meg s levéve fejéről az aranykoronát, zokogva borult a földre. A fejedelemasszony értetlenül nézte a jelenetet s csak az udvari szokások tiszteletben tartására gondolt. — „Mit akarsz ezzel, Erzsébet? Hogyan lehetsz ilyen nevetlen? Hiszen kinevetnek!” — kérdezte megbotránkozottan a síró lánykától. „Nem bírok a Megváltó töviskoronájára nézni, — felelte Erzsébet, — mikor az én fejemet drágaköves aranykorona ékesíti. Olyan, mintha kigúnyolnám az ő szenvedéseit!”

Abban sincs csodálni való, hogy a hazájától elszakadt, s a gögöt nem ismerő lányka örömet elidőzött olykor szolgálólányai között, akik felevenítették az elhagyott magyar életről őrzött emlékeiket s mint gyermekkorában, otthon is rajongással vették körül szelíd úrnőjüket. Zsófia fejedelemasszony és Ágnes ezen is megbotránkoztak.

„Szolgálónak való, annak született, nem pedig egy uralkodó feleségének!” — mondta Ágnes gyűlölködően.

Egyetlen ember volt csak, aki szeretettel közeledett Erzsébethez a család tagjai közül: jövendőbeli hitvese, Lajos. A fiatal gróf, aki eleinte csak szánalomból szólt egy-egy jó szót az elhagyott gyermekhez, az évek múltával egyre mélysegebb szerelemmel vonzódott az alázatos, béketűrő és szépséges fiatal lányhoz. Sohasem tért vissza valamely útvjáról anélkül, hogy Erzsébetet valami apró ajándékkal meg ne örvendeztesse. Hol egy szentképet, kis feszületet, hímzett erszényt, kesztyűt, hol aranyláncot, drágaköves ékszert hozott neki s lassan kialakult az a szokás, hogyha Lajos útról jött s a várhoz közeledett, Erzsébet elébe sietett, Lajos pedig üdvözölvén menyasszonyát, mindjárt átnyújtotta a hozott ajándékot. Erzsébet boldog volt, ha nem is az ajándékért, hanem a vonzódásért, a figyelemért, amit ez jelentett. De mikor egy alkalommal Lajos megfélemezte a dologról s az udvari emberek diadalmasan suttozták a hírt, hogy úgylátszik, a fiatal gróf elállott házassági tervétől, a fiatal lány maga is megingott bizalmában. Felkereste Varilla Walthert, a pohárnokot, aki gyám-

jaként szerepelt a grófi udvarban. Varilla szentül ígérte, hogy megtudakolja Lajos szándékát s legközelebb egy vadászat alkalmával kérdést is intézett a fiatal grófhhoz, mi szándéka van a magyar királylánnyal? Feleségül veszi-e, vagy megmásítja szavát és hazaküldi Erzsébetet édesapjához?

A fiatal gróf csendben hallgatta hű embere szavait.

— Ha az Inselberg itt előttünk, — szólalt meg, — tetejétől az aljáig csupa arannyá válnék s enyém lenne, hogy Erzsébetet elküldjem magamtól, akkor sem tenném. Nincs nála drágább kincsem a világon, s hiába beszélnek róla akármit, sohasem hallgatok a rosszindulatú suttogásra. Ne hallgasson ő se mások beszédére. Én mellette vagyok és meg fogom védelmezni, mert szeretem őt és őt szeretem legjobban a világon.

Varilla Walther megnyugtató szavai és egy kis ezüst tükör volt az emléke ennek a beszélgetésnek, amely bizalomra és türelemre bírta Erzsébetet az 1221-ben bekövetkezett menyegzőig.

Thüringia legelőkelőbb nemes urai jelentek meg családotól az esküvőn, amelyen gróf Mühlberg és Varilla pohárnok vezették oltárhoz a menyasszonyt, eképen befejezván küldetésüket, amelyet tíz évvel ezelőtt vállaltak II. Endre udvarában.

Harsona zúgott, zene zengett, pompa és vígság díszítette a 21 éves tartományi gróf menyegzőjét.

Most néhány szeretettől áthatott, elégedett esztendő következett Erzsébet életében. Ha járt valaha boldog hitves, szeretett fejedelemasszony e földön, ő volt az, Lajos oldalán. Thüringia ifjú fejedelme a tisztaság, az igazság, jámborság nevében uralkodott, míg hitvesét mennyei szeretettől áthatott lelke a világ legfenségesebb trónjára ültette: a könyörületeség trónusára. Boldog békesség élt kettejük között s ugyanez a boldog békesség áradt Erzsébet lépte nyomán. Amire bizony szükség is volt ezidőben. Árvíz, tűzvész, ragály és éhínség uralkodott szerte a tartományban s Erzsébet, ha minden vagyonát szétosztotta is szegényei között, akkor sem segíthetett valamennyi szenvedőn. A gyermekek számára épített menedékhelyet szegény betegek kórháza követte, s a ferencesek nemcsak kolostort kaptak, hanem sajátmaga hímezte miseruhákat is. Erzsébet hűséges követője volt a ferencesek tanainak s ahol megtehetette, példájukra maga is szívesebben öltötte

fel a szegénység kopott ruháját a legdíszesebb fejedelmi palástnál.

Emiatt nem egy kellemetlensége akadt az udvarnál. Egy napon magyar küldöttség érkezett Wartburgba s Erzsébet, mikor öltözködéshez fogott, ijedten vette észre, hogy nincsen olyan ruhája, amelyben méltóképen megjelenhetnék a magyar urak előtt, mert valamennyi drága köntösét szétesztotta szegényei között.

— Uram Isten, — tette össze könyörögve kezét, — ha úgy látod jónak, hogy ne kelljen magamra idéznem Lajosom rosszaságát, miattam való szégyenkezését, tégy csodát alázatos szolgálóért. Ha csakugyan többre tartod minden pompás palástnál az én sóvárgó vágyakozásomat, hogy a Te kegyelmedbe öltözhessem, tégy csodát Uram, egyszer értem. — Aztán felemelt fejvel, bizakodó arccal lépett be a főurakhoz, akik ámuló tekintettel nézték a fejedelmi pompában tündöklő szépséges asszonyt. Dús ráncokban ömlött végig természetén a szegényes öltözék, bársonyos bíborszínben ragyogott a kopott szövet, melynek szakadásai s mállott foltjai úgy tündökölték a várakozók szemébe, mint megannyi reávarrt drágakő.

De nemcsak ezt az egy csodát mesélik a szent királylány életéből. Télidőn történt, — regéli a krónika, — hogy szokása szerint húst és egyéb élelmiszereket vitt egy kosárban kedves szegényeinek, mikor férjével találkozott, akit környezete egyre a fejedelemasszony adakozókedve ellen bujtogatott. Lajos megállította a feleségét; a szent asszony zavarában s attól való féltében, hogy a grófot felingerli, azt dadogta, hogy rózsákat visz a kosárban. A fejedelem meglepetten nézte asszonyát.

— Rózsákat? Télvíz idején? — nyúlt a kosár tetejéhez s íme a nyíló vörös rózsák egész tömege tárult elébe, míg Erzsébet feje fölött tündöklő kereszt ragyogott, égi sugaraival telehintve a hit fényében égő boldog arcot.

Ám csodákkal teljes az egész történet, amelyet a régi krónikák hagytak emlékeztető ajándékkul a késő utódoknak. Hiszen már maga az is csoda volt, a szeretet és hit csodája, miképen bírta Erzsébet a jámborul magára vállalt bűjtöket, a kórházak betegeivel való törődés fáradságát s körülötte élők kelletlen bánásmódját mosolygó arccal, alázatos szeretettel elviselni. Nem mártír volt, aki meghalni vágyik hitéért és

Istenéért, asszony volt és édesanya, aki megmutatta, miképen kell hívő szeretettel, mindent lebíró könyörülettel és minde nekfelett való türelemmel végigélni egy szenvedéssel teljes életet. Gyakran figyelmeztette azokat, akik azt hitték, vallási érzésük szigorú arcot, komor külsőt követel: miért próbálják megijeszteni az Istent, inkább vidám szívvel és könnyű lélekkel ajánlják neki életüket!

Ilyen vidám szívvel hordta élete minden terhét s Isten akarátában való alázatos megnyugvással viselte nehéz szomorúságát, amikor Lajos 1227 őszén ruhájára tűzte „Krisztus virágát”, ahogyan a keresztes háborúba vonulók vörös keresztjelét nevezték. Erzsébet megpróbálta lebeszélni férjét a kockázatos útról, de Lajos komoly szemmel nézett a fejedelemszonya:

— Ha a császár kívánná, hogy hadba szálljak érte, meg kellene tennem; azt akarod mondani, hogy Istenért ne tegyem meg? — Erzsébet lehajtott fejjel és vívódó lélekkel túrta, hogy férje megtegye az előkészületeket az indulásra.

A gróf útrakelt vitézei élén s Erzsébet magára maradt három gyermekével, akiknek egyedüli védelmezőjük ő maradt, minthogy oltalmazol, Mühlberg gróf és Varilla is, a tartományi gróf kíséretében voltak. Erős lélekkel törődött hát bele a változtathatatlanba s gyermekei gondos, szeretetelli nevelésén kívül semmi mással nem törődött, mint pártfogoltjaival.

Mint minden alkalommal, ha Lajos úton volt, az udvar lehetőleg meggátolta a grófnét jótékony cselekedeteiben. A vár kincstárosa ugyan egyelőre engedelmeskedett fejedelme utasításainak s kiszolgáltatta, amit Erzsébet kért, de amikor a fejedelemszony minden készpénze fogytán Wartburg gabonátárait is kiürítette, aztán pénzzé tette a Magyarországból magával hozott ezüstbölcsőt, aranyedényeket is, hogy szegényeit segíthesse, Henrik kormányzó és Konrád, Lajos gróf öccsei, „örültségekként” emlegették a grófné cselekedeteit. Erzsébet azonban zavartalan nyugalommal haladt tovább útján, azzal vigasztalván magát, hogy Isten már több ízben adta tanújelét, mennyire kedves előtte könyörületos szívű gyermekének munkája. Csikorgó hidegben, nehéz csomaggal lépegetett egyszer lefelé a hegyről a fejedelemszony. A gyermekek menedékházába indult, egész sereg játékszerrel kis

védencei számára. Gémberedett ujjai azonban elejtették a csomagot, amely egészen a hegy aljáig gurult. S íme, mikor a grófné lent megtalálta és kibontotta a csomagot, kiderült, hogy egyetlen darabnak sem történt baja, a bábuk s egyéb játékok sértetlenek maradtak, jeléül annak, hogy Isten szerető kezét tartja Erzsébet tettei fölött.

De, ha valamennyire túrték is, férjére való tekintettel, Erzsébet bőkezűségét, ennek egyszeriben vége lett, mihelyt a grófné legfiatalabb, negyedik gyermekének megszületése után híre jött, hogy Lajos gróf, még mielőtt a Szentföldet elérte volna, ragályos betegségben, Otrantóban elhunyt.

Erzsébetet rövid időre teljesen lenyűgözte fájdalma. Az élet minden szépsége elveszett számára férje halálával. Micsoda határtalan hit, micsoda végtelen szeretet kellett hozzá, hogy meggyötört lelke hozzászokjék a vigasztalan gondolat-hoz: magányosan kell járnia ezentúl az élet nehéz ösvényein.

Nem volt könnyű elviselni az özvegység gondolatát az alig húszesztendő fiatal teremtésnek. De ott volt körülötte a négy, segítségre szoruló gyermek s a lelke mélyén az a rendíthetetlen meggyőződés, hogy férjét nem vesztette el, az otrantói sír nem egyéb, mint keskeny mesgye, amely egyidőre elválasztotta kettejüket, de csak egy lépés kell hozzá, hogy ismét egyesüljenek.

A család gyásza egyidőre megszüntette az udvar áskálódását a mélyen sújtott özvegy ellen. Azonban Henrik és Konrád részben állandó szemrehányásnak érezték a fejedelemasszony jótékonykodását a saját viselkedésükért, másrészt meg a thüringiai-ház vagyonát féltették Erzsébet bőkezűségétől. Ez a félelem, meg tanácsosaik aljassága s a felszabadulás Lajos ellenőrzése alól, tette, hogy a két fivér most már szabadon és féktelenül nyilvánította érzelmeit a szerencsétlen özvegyvel szemben. Még Erzsébet sem viselhette sokáig ezt az életet. Amíg saját magától vontak meg minden nélkülözhetőt, alázattal tűrte, a szegényeitől megvont adományokat munkával, betegápolással, jó szóval igyekezett pótolni egyideig. De a két gróf már arra számított, hogy ha Erzsébetet Herman fia jogairól való lemondásra kényszerítik, maguk tehetik fejükre Thüringia koronáját, — csakhogy itt Erzsébet anyai ösztöne fellázadt s elhagyta a várat, hogy keressen valakit, aki síkraszáll érte s gyermekei jogaiért.

Kimondhatatlan szomorúsággal indult le a Wartburgból egy komor, szürke téli alkonyaton, azon az úton, amelyen annyiszor járt a régi boldog időkben derűs szívvel és adakozó lélekkel. Most elhagyatott volt és szegény; fog-e akadni hajlék, amely befogadja?

És megismétlődik az a keserves út, melyet Jézus anyja tett meg valaha régen egy decemberi éjszakán: ajtóról ajtóra ugyanazt az elutasító választ kapja, ha bekopog. Eisenach városában senkinek sincs helye az elűzött fejedelemasszony számára, míg végül egy szegényes vendéglő rozzant istállójában talál pihenőt.

Kínzó gondolatokkal dőlt végig Erzsébet a kamra szalmáján, szomorú bolyongása végén. De egyszerre felemelte fejét. A közeli ferencesek kolostorában hajnali imára szolt a harang s a fejedelemasszony átment a kápolnába. — Uram, — hajtotta le alázatosan a fejét, — ha az Üdvözítő megpihenhetett egy ócska istálló szalmáján, nekem sem szabad zúgolódnom ezért. Áldott legyen a Te neved mindenért, amit szenvedek s amivel közelebb jutok minden erények forrásához és teljességéhez: Tehozzád!

Aztán visszatért az istállóba, itt találtak rá udvarhölgyei, akik elhozták gyermekeit s szánalommal kérdezősködtek, mitévő lesz most. Erzsébet hálás szívvel egyezett bele két legkedvesebb hölgyének, Isentrudnak s gyermekkori pajtásának, Juttának ajánlatába, akik vele akartak maradni s megosztani sorsát, bármi legyen is az. Aztán újra nekiindult a grófné, hogy szállást keressen, de senkisé fogadta be, csak egy jólelkű öreg pap. Ám másnap onnan is távozniok kellett, mert Erzsébet parancsot kapott a várból, hogy hagyja el menedékhelyét s egy eisenachi úrhoz költözzék. Fűtetlen szobában dideregte át ott az éjet gyermekeivel együtt, a derék paphoz sem mehetett vissza, nehogy bajba döntse s így újra az ócska istállóval kellett megelégednie.

Kimondhatatlan nélkülözések közt találta őt nagynénjének, a kitzingeni bencés apácák főnökasszonyának szívélyes meghívása. Ott a kolostorban, ha nem is rangjához méltó, de helyzetében elviselhető ellátást talált gyermekeivel együtt s mély ragaszkodással és hálával köszönte ezt meg Matild apátnőnek, mikor két hónappal később Bottensteinba költözött, Egbert bambergi püspöknek, anyja fivérének in-

tézkedésére. Második leánykáját, a kis Zsófiát azonban Matild gondjaira bízta, avval az ígérettel, hogy nem fogja ellenezni, ha a gyermek később be akarna lépni a szerzetbe.

Alig helyezkedett el Bottensteinban, mikor híre járt, hogy a szentföldi lovagok Németországhoz közelednek Lajos gróf holttestével. Reinhardsbrunnban történt a temetés, amely ismét felzaklatta Erzsébet megcsendesült lelkét. De mintha Zsófia fejedelemasszonynak s a két fivérnek is eszébe jutott volna a koporsó előtt, hogy hűtlenek és hazugok voltak a szegény fiatal halottal s azokkal szemben, akik Lajos legdrágábbjai voltak. Ebben a megrendült hangulatban nem csoda, hogy mélyen megrázta őket az a beszéd, amellyel a lovagok küldöttsége kereste fel a családot temetés után.

— Mit cselekedett ön? — fordult Henrikhez; Varilla pohárnok fia, a fiatal Varilla Rudolf, — ki tanácsolta önnek, hogy menekülésbe, szegénységbe, elhagyatottságba kergesse azt az asszonyt, akinek leghivatottabb gyámolítói önök lettek volna? Ezt a példát adta önöknek a boldogult fejedelem? Milyen lélekkel fogadjunk mi hűséget és igazságot valakinek, aki maga hűtlen és hazug?! Hogyan kívánjunk lovagjai lenni annak a fejedelmi háznak, amely becstelenséggel szennyezi be a saját nevét s egész Thuringiáét? !

A lovagok bátor és határozott fellépése nem tévesztette célját. A halott fejedelem barátai azzal a megnyugvással távozhattak, hogy Lajos gróf özvegyét és fiát sikerült jogaikba visszahelyezni. Erzsébet azonban tudta, hogy a jó viszony nem lesz tartós és valóban, rövid idő múlva újból kezdődtek a fejedelemasszony menekülését megelőző régi gáncoskodások, sértések, rágalmak. így hát megállapodott sógoraival, hogy a Lahn partján levő Marburgba költözik, amely falvaival, jövedelmeivel együtt az övé. De mind ez a jövedelem egyetlen célt szolgál Erzsébet kezében: a könyörületességet. Ahhoz, hogy egész lélekkel, fenntartás nélkül szentelhesse magát Isten és a szegények szolgálatának, meg kellett válnia gyermekeitől. így Herman a legidősebb leánykával Kreuzburgba megy, hogy rangjához méltó nevelésben részesüljön, a kis Zsófia Matild apátnő szerető gondozása alatt nevelkedik, a legfiatalabb leányka, Gertrud, pedig az aldenbergi kolostorba kerül, amelynek később apátnője lett.

Így kezdődött Erzsébet élete Marburgban. Ez az aszke-

tikus tisztaságú, szentségesen lemondó, áldozatosan résztvevő s mégis mosolygó élet, amely kórháztól-kórházra, templomból-templomba, szegénytől-szegényig vezette a ferencesek kázmzásájába öltözött angyali lelkű fejedelemasszonyt.

Mikor 1230-ban, huszonnégy éves korában az Úr kegyelmébe vetett töretlen hittel, fájdalom nélkül elpihent, Marburg és környező falvai szerető emlékezéssel őrizték léptei nyomát. Schroeckben, ahol sokszor megfordult alamiznasztogató körútjában, nincsen család, ahol valamelyik leányt ne Erzsébetnek keresztelnék. A templom homlokzata a szent asszony szobrával ékes, a Lahnberg oldalán csörgedező kis forrás az ő nevét viseli s a forrás fölött levő nagy kövön kis gödröt mutogatnak a falubéliek. Ez állítólag Erzsébet lábanyoma, aki egy napon farkasok elől menekült s a kőre lépett, hogy felhúzódhassék egy faágra. Az üreg mindig tiszta vízzel van telve, amelynek a néphit gyógyító erőt tulajdonít.

Négy esztendővel halála után szenttéavatták Thuringia elhunyt fejedelemasszonyát s avatásának megünneplésén meghatott és rajongó lélekkel vettek részt Erzsébet gyermekei és egész családja. A templomról, amelyet tiszteletére emeltek, az a legenda járja, hogy épülésének egész ideje alatt nyílt szekrényben tartották az építkezésre szánt költségeket s minden munkás szabadon vehetett ki a pénzből annyit, amennyi a járandósága volt. Ha többet vett ki, mint szabad lett volna, a felesleg éjjel csodálatos módon visszakerült a szekrénybe.

Ma, hatszáz év után is sértetlenül áll a Lahn-völgy temploma. Szent Erzsébet emlékét ugyan kiúzta oltáráról a reformáció térfoglalása, de a karcsú tornyok kőbemerevült áhítata a tisztavízű forrással együtt ma is regél a magyar királyleányról, aki letette drágaköves aranykoronáját, hogy homlokára illessze a töviskoszorú vérgyöngyös, tündöklő, századokon keresztülsugárzó örök ékességét.

B. Radó Lili.

Szent Margit

SZENT MARGIT*

* A magyarság e kedves szentjének már a krónika, s azon túl az egész nép megadta a „szent” elnevezést, holott mindeddig csak boldoggá avatása történt meg; az 1938. esztendőben fogják szentté avatni.

A római Szent Péter-templom látogatója álmélkodva áll a székesegyház hatalmas oltárképei előtt, amelyeken sokára, talán csak figyelmeztetés után veszi észre, hogy nem festmény — hanem mozaik valamennyi, amit a színes kövek számlálatlan ezreiből állítottak össze. Aki értő lélekkel, szerető szemmel borul le a magyarság legkedvesebb, szűzfehér oltárképe elé, Boldog Margit lábaihoz, észre fogja venni a tengernyi mozaikkövet, amelyből a krónikaíró tolla alatt a szent királylány égi alakja a magyar hívők elé alakult.

„Isten dicsőségének s a bűnbocsánat énekének örökös zengéséért” jött e világra s ha van valaki, aki rászabott feladatát híven teljesítette, bizonytal ez a királyi gyermek volt az, aki soha, egyetlen lépéssel sem tért le az eléje szabott útról.

Szükség is volt arra, hogy hangosan zengjen a bűnbocsánat éneke azidőben. Tatárok dúlták végig az országot s a vesztett mohi-i csata után előbb csak céltalanul, utóbb riadtan bujdosott előlük a királyi család, amelynek kézrekerítése határozott célja lett az üldözött tatárságnak. Vácról Spalatóba s onnan Kiissza várába igyekezett IV. Béla családja. Könnyes könyörgés, riadt remegés volt a várban lakók élete, mert a bolyongás és menekülés folyamán a királynénak, a görög születésű Laszkarisz Máriának két leánygyermek hald meg.

A király maga is gyászaborult lélekkel, nehezen tudta megvigasztalni a kétségbeesett anyát.

— Nyugodj meg, Mária, — simított végig az asszony nehéz, fekete fűrtjein, — Anna már nagyobbacska s a fiú is melletted maradt. Istvánban sok örömünk lesz még, meglátod. Ne sírj, Mária... És a gyermek, aki nemsokára érkezik . . .

A királyné felemelte könnyes arcát.

— Ki tudja, mire érkezik, — mondta reménytelenül, —

ki tudja, mikor lesz béke az országban? Már imádkozni sem tudok, belefáradtam.

— A gyermek majd megvigasztal, hidd el, — biztatta a király. — És talán . . . talán segít kikönyörögni az Isten kegyelmét mindannyiunknak.

— Egész életén át könyörögnie kellene, hogy ennyi keserűséget jóváfordítson rajtunk az Úr, — rázta fejét a királyné csüggedten.

— Akkor ezt fogja tenni egész életén, — bólintott komolyan Béla. — Hadd nevelje őt valamelyik kolostor, hogy *megtanulja Isten dicséretét s könyöröghessen egy porig* süjtött, inséges országért.

A gyermek megszületett, 1242-ben, Kiissza várában s Margitnak keresztelték az elhalt kis királylány emlékére. Majd a tatárok elvonulása után Mária királyné hazatért gyermekeivel Visegrádra s három esztendeig aggodalmasan őrködött a kislány fölött. Ezalatt ismerte meg Tamás, bodoméri ispán fiatal özvegyét, aki örömmel egyezett bele, hogy az udvarhoz csatlakozzék és saját kislányával, Erzsébettel együtt, a kis királylány gondozását is elvállalja.

A lányka fejlődése során Mária királyné úgy találta, elérkezett fogadalmuk beváltásának az ideje. Három és fél-éves volt a gyermek, amikor a veszprémi Szent Katalin kolostorba került s gyermeki léptei, tiszta szava köré ettől kezdve alakul a lemondás angyalának, Isten szeplőtlen bárányának hófehér legendája.

„. . . ezenképpen hagyá őket a királyné asszony a klastromban és ő maga elméne . . .”

Margit legkedvesebb barátnője, gyermektársa, a kis Bodoméri Erzsébet 1—2 évre rokonságához kerül, mert édesanyja, Olympiadis néven maga is beöltözik apácának, hogy a kis királylány mellett maradhasson. így a kis Erzsébet csak később kerül be a veszprémi klastromba s amint Margit élete végéig anyjának szólítja Olympiadist, azonképpen a kis Erzsébettel testvéri viszonyban van.

De odakerülése idején talál más barátnőt, játszópajtást a klastromban. Mert az apácák szívesen látták a gyermekek vidám játékait, néni túlhangos mulatozását. Gyengéd erő-

szakkal, üdülésképpen még oda is kényszerítették néha a különhúzódó Margitot a többiek közé, játszék velük.

„Ez időben Szent Margit asszony még jól nem szólhat vala . . .”

Gyermekes, ártatlan játékok voltak ezek, hiszen a kicsinyek még jóformán beszélni sem tudtak, mikor a kolostorba kerültek. Pósa úr Stefanája két esztendő, mikor odahozzák, Margit sem töltötte még be a negyedik esztendőt. Ábécét tanulnak és énekelnek. Már tudják a Miatyánkot. Üdvözlégyet, Hiszekegyet, amelyet a tanítóapáca addig ismételt velük, míg megjegyezték. Lassan-lassan megtanulják a himnuszokat s a zsoltárokat s később már a karimádságon is résztvesznek.

— Csitt! — intett ilyenkor társának odakinn a szolgáló apáca, — hallgasd csak! A kicsi szentünk énekel azzal a szelíd kis ezüstcsengő hangjával.

Mert az apácák maguk közt gyakran nevezték szentnek Margitot, mióta egyszer észrevették, hogy a zajos gyermek-sereg elcsendesedve követi a kis királylányt, s különös játékba kezd. Oltárt készítettek a kolostor egyik termében, aztán felnőtt apácák ruháját vették magukra s buzgón imádkoztak a játékkoltár körül. Mint ahogy más kislány a babáival játszik s úgy készül jövődő hivatására, az anyaságra, úgy készült a királyi gyermek is eljövendő hivatására: imával alázattal, vezekléssel ostromolni a Mindenhatót embertársai javáért.

„Én édesanyám, nagy tiszteletlenséget mondanak énnekem! . . .”

Amint gyermekded játékában, úgy igyekezett munkában és alázatban is felnőtt társait követni. Boldog, ha az oltárok feldíszítésében segédkezhetik, ha seprűt foghat s kisseperheti a templomot, folyosót, szobákat; részt kér minden munkából, amennyire egyformának érzi magát kis társai-val, annyira bántja, ha valaki kivételes módon bánik vele: szinte szemrehányásnak érzi ezt. Pedig tulajdonképpen még sejtelve sincs arról, ami ellen ösztönszerűleg tiltakozik. Később, felnőtt korában, szelíd, megbocsátó mosollyal felelt a legsúlyosabb megbántásokra is; de kisgyermeksége ide-

jen egyszer könnyes panasszal sietett Olympiadeshez: Én édesanyám, nagy tiszteletlenséget mondanak énnekem. Azt mondják, hogy én király leánya vagyok!

Egyre ritkább a játéknak szentelt idő, egyre sűrűbbek az imába merült órák a kis királylány életében. Így érkezik el tizedik esztendejéhez, amikor 18 veszprémi apácával együtt útnak indul a Boldogasszony szigetén akkor épült kolostor felé, amelyet szülei építtettek „ . . . Szűz Máriának neve és oltalma alá első fundamentumától fogva”.

Még nyers, vakolatszagú volt a kolostor, kőből, téglából állított falai friss-tiszták, az udvar meg a kert alig kész, de új palánták próbálnak megkapaszkodni földjében. A kútások is éppen, hogy befejezték munkájukat, meg eltakarítottak maguk után, mikor a kis templom tornyába felhúzták a harangokat s egy napon az érsek fölszentelte a templomot. Aztán ünneplőbe öltözött bámész nép sorakozott fel a szigetre gyűlt királyi család és a mellettük elhelyezkedett püspökök s más egyházi méltóságok meg szerzetesek közelében. Odaát a túlsó parton most szállnak le az apácák a szekerek-ről, sorba állnak s egyenként lelépegetnek a kompra. Mire a komp átér a szigetre az éneklő apácákkal s a kis növendékekkel, a királyi család a parton várja Istennek szentelt gyermekét, a fehér ruhás Margitot.

Aztán, hogy már itt volt a közelükben, sokszor látogatták meg őt, bár Margit nem szívesen vette ezeket a látogatósokat. Erezte, hogy ezek az alkalmak, amikor anyja drága bíbor, bársony, selyem köntösöket, ékszert, bort, ételneműt hoz ajándékba, megkülönböztetik őt a többiektől s ezt nem akarta. Mindig csak akkor és azt ette, amit a többi, soha máskor, soha mást. Nem tudta elviselni, ha dicsérték, vagy kivételt tettek vele. Így hát hiába adták neki a drága ételeket, azok mind a szegényekhez, vagy a betegszobák lábadozóihoz kerültek, éppúgy, mint a díszes ruhadarabok.

„. . . a nagy jeges víznek hidegségétől az ő kezének bőre meghasadott vala és a vér ki jő vala az ő kezéből”

Tizenkét éves korán túl, amikor az egyszerű szerzetesi fogadalmat már letette, ragaszkodott ahhoz, hogy teljesen úgy éljen, mint a szerzet többi tagja. Soha, semmiféle munkából magát ki nem vonta, ha a lepiszkosabb, legalacsonyabb

munka volt is az. Hetet tartott a konyhán, halat tisztított, sepert és súrolt, mosolygó türelemmel takargatva repedezett bőrét, kimerültségét, gyengeségét.

„ . . . kevés beszéddel elégedik vala meg. Soha ő magát nem adja vala magas nevetésre, fel való nevetésre!”

Amilyen szigorúan megtartotta az engedelmesség törvényét, éppen úgy ragaszkodik a veszteglés szabályához, a hallgatás törvényéhez. Nem is tehetett volna másképpen, hiszen, ami szabadidőt a többiek egymás társaságában beszélgetve töltöttek, ő azalatt is imáiba merült. Az ebéd után „kézi dolgot teszen vala, szentegyházhoz való dolgot és szenteknek ereklyékhez való ékességet.” Oltárterítők és miseruhák egy-néhánya dicsérte szorgalmát és fáradhatatlanságát.

„És mennyivel felülmúl vala mindeneket nemességgel, annyival inkább erőlködik vala magát megalázni.”

Mindennek a megcselekvését azonban az engedelmesség törvénye nehezítette: az apácák az önként vállalt munkát sem végezhatték előljáróik engedelmé nélkül. Margit szelíd, állhatatos, türelmes könyörgése kellett ahhoz, hogy gyóntatója, Marcell us atya beleegyezését adja a nehéz és kimerítő kézimunkákhoz s hogy Olympiades nővér, a priori ssa megengedje a nagycsüörtöki lábmosást.

— Az az én alázatosságom, gyermekem, — tiltakozott a főnöknő — s nem tehetem a te munkáddá. Király atyádnak sem lenne kedvére ...

— Anyám, — könyörgött Margit — lásd, éppen, mert királyi vérből származom, nincs mikor gyakorolnom az alázatot, ha nem segítesz. Tedd meg értem, Édesanyám, a lelkem üdvösségéért.

És térden csúszott a szolgálólányok előtt s megmosván, megcsókolta a lábukat, hogy aztán fejkendőjével meg szárítsa.

„ . . . ágya előtt imádkozik vala mind tik-szóig.”

S mind e nehéz munkát, megalázkodást nem tartotta elég gyötrelmeknek. Esztendőkön keresztül áldozta fel éjszakai pihenőjét az imádság és magagyötrése kedvéért. Kakas-

szóig egyre imádkozott s csak akkor feküdt le, mikor tudta, hogy nemsokára megszólal az éjfélutáni zsolozsmára hívó csengő. Akkor sem feküdt ágyára, csak egy gyékényre az ágya előtt, s szegényes ronggyal takaródzott.

„A sororok halottak imádságának idején, mintha valakivel szólt volna.”

Olyan ájtatos volt imája, olyan édes és elmerült volt beszélgetése az Úrral, hogy társai nem egyszer kérlelték, tanítsa meg őket is az imádságnak erre a mély bensőségére. És Margit készségesen magyarázta nekik, milyen egyszerű és édes Jézushoz szólani: „Ajánljad a te testedet és lelkedet az Úr Istennek és legyen a te szíved mindenkoron az Úr Isten-nel vagy az Úr Istenhez, úgy, hogy sem halál, sem egyéb ok meg ne vonja az Istennek szerelmétől.”

„ . . . elmegyen vala a sor or okhoz a mívelő házba és megmondja vala nekik a szenteknek életöket avagy a napi evangeliomot.”

Mivel ilyen igen nagy öröme tellett az ájtatos imában, nem viselhetette el, hogy másvalaki ezt, ha csak betegsége miatt is, elmulassza. Ha valamelyik nővér beteg volt s nem lehetett jelen a zsolozsmán, magában pedig nem mondhatta el imádságát, Margit kötelességének tartotta, hogy felkeresse őt a betegszobában s elmondja előtte a zoltárokat. Hiszen abban az időben csak a kolostorba került gyermeklánykák tanultak olvasni és latin szöveget imádkozni, az idősebb éveikben szerzetbe került apácákat vagy a paraszt testvéreket nem az ábécére tanították, hanem mindjárt könyv nélkül, karban mondandó zoltárookra. Az ünnepi hangulat áhítatát erősítették azok a felolvasások, amelyeket a domonkosrendi szerzetesek tartottak az apácák gyülekezete előtt, a szentek életéről, a vértanúk szenvedéseiről. Margitról már kiskorában tudtak, milyen szertelenül szívesen hallgatja ezeket a felolvasásokat. Mesélték, hogy egyszer, Veszprémben két idegen barát járt a kolostorban és a szentek életéből mondtak példázatokat, amit az apácák körében figyelmesen hallgatott a kis királylány is.

— Beszéljetek még, — kérte gyermekmódra, amint azok indulni készültek. De a barátok nem maradhattak tovább,

ha még haza akartak érkezni aznap. A kis Margit erre a templomba szaladt s buzgó imában kérte az Istent, hogy olyan vihart vagy más egyéb akadályt támasszon, ami okvetlenül visszatartja az édesszavú mesélő barátokat. S a két barátoknak, akiket a nyomban kitört erős vihar nem akadályozott meg köteles útjukban, alighogy kiértek a város határába, eltörött a kocsijuk kereke. Vissza kellett térniök a klostomba, ahol még egy órahosszat prédikáltak. A kis királylány pedig a teljesült imádság édes, elégült mosolyával hajtott Olympiades soror vállára angyali szelídségű arcocskáját. Most, felnőtt korában is sokszor hallgatta külön a kolostor társalgójában, egy apáca társaságában a szépszavú Desiderius barát beszédét, amelynek végeztével bement a dolgozó sororokhoz vagy a betegekhez s elmondta nekik a hallottakat.

„. . . fogadásomat, hitemet, melyet én tettem, szívemből, lelkemből az Úr Istennek megszenteltem!”

De mindekkorig még nem tett ünnepélyes, tehát végleges fogadalmat. Tizennyolc éves, sugártermetű leány lett, a jóság és értelem csillogásával tekintetében, a hit és alázat szomorú mosolyával ajka körül. Ez a tekintet és ez a mosoly simogatta szíven a cseh királyt is, aki látogatóba jött Béla királlyal a klostomba. Ottokár és IV. Béla békekötésének egyik főpontja volt a cseh királynak a magyar uralkodóház valamelyik tagjával kötendő házassága. Béla politikával akarta biztosítani az ország békéjét, a királyné nehéz szívvel emlegette Istent és a hitet. A kérdést azonban eldöntötte Margit állhatatos vonakodása.

— Én Jézusnak, az én uramnak menyasszonya vagyok és nem tehetem, hogy ne legyek az, — tiltakozott. Hasztalanul bízatták azzal, hogy a pápa feloldozza szerzetesi fogadalma alól, hiszen Ottokár első felesége is Domonkos-szerzetbeli apáca volt, aki pápai engedelemmel kötött házasságot.

— Mit érek én a pápa feloldozásával, ha saját magam nem tudom feloldani, amit fogadalmammal lekötöttem! „Állhatatossággal akarom, hogy megtudjátok: fogadásomat, hitemet, melyet én tettem, szívemből, lelkemből az Úr Istennek megszenteltem és sem életemért, sem halálomért, csak egy kevésben sem szegném meg.”

Nem használt semmi, Ottokárnak fel kellett ajánlani Kunigundát, Béla legidősebb leányának, Annának gyermekét, házastársul; s végre bele kellett egyezniök Margit bensőséges kívánságába, hogy az ünnepélyes fogadalmat letehesse.

„. . . azért elhivatattának a tisztelendő atyák Szent Margit asszonynak feketézésére . . .”

1261 pünkösöd harmadnapján nagy izgalommal ébredtek a kolostor lakói. Négy menyasszonyt készültek eljegyezni az Égi Vőlegénynek. Margiton kívül Anna nővérének Margit leányát, Olympiades nővér Erzsébetjét s makonyai Margit hercegisasszonyt.

Ebben az évben különös fénnel történt a szertartás az esztergomi érsek, a váci és nyitrai püspök segédkezésével, a királyi pár, a nádor, az országnagyok s főúri hölgyek jelenlétében. Jázmin és liliom ékesítette az oltárokat, ünnepi díszben pompázott Szent Erzsébet oltára, amely előtt Margit kívánta felvenni a fátyolt s elmondani a szent fogadalmat.

Virágillat s az Úrnak szentelendő leányok kezében lobogó gyertyák szaga keveredett egymással, halk zokogás hangjait takarta el az apácák éneke, amely mint mennybéli hívás zengett alá a kórusról, míg az érsek Margit fejére helyezte a megszentelt koszorút, Jézus örök jegyesének menyasszonyi koszorúját s ujjára húzta Isten Fiának gyűrűjét.

„. . . Az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen.”

Pünkösöd harmadnapjától a beöltöztetett apácák fekete véluma takarta Margit nővér fejét.

„*Sír vala nagy bőséggel, testét ösztövériti vala böjtökkel és felöltözék ciliciumba.*”

A fekete vélum alá erős gond és nagy szomorúság költözött. Még az esztendőben hadba szállt Margit fivére, V. István, az édesapjuk ellen. Vér és vas, tűz és gyilok pusztította a szerencsétlen ország testvérkatonáit s a szomorú szűz keserves sírással, böjttel és ostorozással, fáradhatatlan imádkozással és magagyötrésével ostromolta az Ég Urát, hogy mindenható jobbjának hatalmával megszorítsa és megenyhítse a kegyetlenek hatalmát s megoltalmazza az ártatlanokat. Megszaporította a cilicium viselését is, amihez már csöpp lányka

kora óta hozzászokott, hiszen ötéves volt, amikor felnőttek módjára magának is kért egyet a főnöknőtől. De nem bírta még viselni, csak lassan szokott hozzá s most sündisznó tüskés bőrével bélelte, hogy gyötrőbb legyen és fájdalmasabb. Szegeket tett cipőjébe és kötéllel kötötte át karját, olyan szorosán, hogy húsába vágódott a kötel. Éjjel-nappal imádkozott arcraborulva a földön, keserves sírás között.

Maga a főnöknő, Olympiades is megsokallotta. — Te, asszonyom, eltöröd magadat; mit művelsz te? — fedtte egyszer. — Egyre a földön tartod orcádat imádságodban. Talán csak nem a földön keresed az Úr Istent? — Margitnak nem volt válasza a türelmetlen szemrehányásra. Békességgel és alázattal tűrte éppen úgy, mint társainak szavát.

— Mire, hogy minden történetért tennen magadat gyötröd? — kérdezték tőle, mikor forrón könyörgött az ország békességéért. Az áhítatos szűz nehéz sóhajjal válaszolt:

— Az anyaszentegyház, minden hív keresztény anyja, keményen gyötrek s ti ezt mondjátok nekem? Nem az ő leányai közül való vagyok én?

Sokszor kérelték társai, meg főnöknője is, ne viselje folytonosan kínzó ciliciumát, de Margit csak a fejét rázta.

— A klostrom nem azoknak helyek és lakodalmok, — felelte csendesen — kik a jelen való jókat, a világi jókat keresik, hanem azoké, kik a jövőd, mennyei jókat keresik.”

„. . . *gondolatinak módját megmondá, megfeddvén öt kegyességgel.*”

Már akkor sokat rebesgették a csodákat, amelyeket Margit imáinak véghezvinniök sikerült s nem egyszer beszéltek arról, hogy társainak gondolatait is kitalálja.

Tongay Péter úr Petronilla leánya, míg novícia volt, gyakran merengett azon, hogy ha megmaradt volna kinn a világban, mennyi szép, drága ruhája, ékszere, csecsebecséje lenne. Sóhajtvá gondolt otthonhagyott javaira s szabadon, vígan, szüleik körében élő lánytestvéreire. Margit meglátta szemében a bánatot.

— Aranycsipkés ruhákon járnak-e a te gondolataid, testvérem, amikor mezítelenül követni ígérted a mezítelen Jézust? Könnyet ejtesz egy bársony derékért és nem a keresztfán szenvedett Jézust siratod? Mit törődöl te a cifra ru-

hákkal, amikor az Úr Istennek ő szerelmébe öltözhetsz mindenkoron?

Ugyanígy korholta Ajkay Alinka nővért is, mikor az szomorúan üldögélt az asztal mellett, mert betegnek érezte magát s fájlalta, hogy senkisémmel törődik vele.

— Mit gondolsz te, hogy egy kis betegségért elhagyhatod-e az utat, amelyre ráléptél? Mit bánod azt, törődik-e veled valamelyik földi társad, ha csak az Úr Isten kegyelme magához ölel?

Valóban, Margit gondolatai nem a földön jártak már az időben. Ha volt valaha földi kívánsága, egyetlenegy volt csak, s azt végre, végre, tengernyi könny és gyötrelem, lemondás és imádság után sikerült elérnie; István bátyja bocsánatért nyújtott kezét beletehette édesapja törődött, fáradt, békevágyó jobbábjába.

Ez a forró óhaja teljesülvén, kettőzött buzgalommal imádkozott és sanyargatta magát, hogy érdemessé váljék Isten végtelen kegyelmére s az eljövendő, örök üdvösségre. Nem csoda, hogy Béla öccse s édesapjuk egymásután történt elhunyt, az értük való bánkódás és üdvözülésükért való könyörgés rohamosan emésztette fel hanyatló erejét.

„... kére szent kenetnek olaját és megkenetteték.”

Egy önmagában nem súlyos betegség annyira legyöngítette, hogy nyolcnapos betegeskedés után maga kérte a szent kenetet fráter Mihálytól, a Domonkos-rend akkori provinciálisától, aki teljesítette a haldokló kérését.

Betegsége tizenharmadik napján, míg a szerzetesek és nővérek körülállták ágyát, fájdalom nélkül elhunyt. Arcán üdvözült mosoly ragyogott s aranyszínű sugár fényeskedett lehunytt pillái alól.

Mint futótűz, úgy terjedt el a szentéletű királylány halálának híre, amelyre a váci püspök, az óbudai prépost s az esztergomi érsek sietve megérkezett, hogy több más egyházfejedelemmel együtt résztvegyenek Margit temetésén.

„... és láta az érsek Szent Margitnak orcáját fényleni.”

S ime, amikor Fülöp érsek odalépett a holttesthez és felemelte a fátyolt, amellyel Margit asszony arcát letakarták volt, csodálkozva látták valamennyien, micsoda mennyei fé-

nyesség, milyen csodálatos szépség ragyog megbékélt vonásain. Mondhatatlan keserőséggel sírtak az apácák, a szerzetesek, csakúgy, mint az érsek, a püspök, a prépost s mind az őket körülvevő sokaság.

— Nem kell tinektek sírnotok az örök Királynak leányán, — zendült meg Fülöp érsek hangja, — de inkább örülnétek kell, mert immár az mennyei örök örökségnek jutalmát őt et vennie nyilván látjuk!

Erős faszekrénybe helyezték a holttestet és gyászszolozsmák zengése közben leeresztették a templom nagy oltára előtti sírba, ahová kíváncszott. De nyitva hagyták a sírt, mert az enyészet lehelete nem érződött a testen. Tömegestől zarándokolt a nép a koporsóhoz, ahol „vakoknak látások, sántáknak járások megadatott és különb-különb kór-ságbelieknek meggyógyulás adatott.”

Tizenegyedik napon otromba kővel fedték le a koporsót s két lombardiai kőfaragómester, Albert és Péter hozzáfogtak a megrendelt vörös márványkoporsó faragásához. Amikor három hónap múltán elkészült a koporsó s megnyitották a sírt, édes illatú pára, füst és illat szállt fel a régi koporsóból, mintha „nagy sok rózsák voltak volna ott.”

„Ezenképpen lőn Szent Margit asszonynak temetése Boldogasszony szigetében.” Boldogasszonynak egyházában, Boldogasszony oltára előtt.

B. Radó Lili.

HEDVIG KIRÁLYNŐ

I.

Nagy Lajos király udvarában ünnepségre készülnek.

A király kisebbik leányához, Hedvighez jön el Lipót osztrák herceg fia, Vilmos, gyűrűváltásra

A kis menyasszony még mindössze nyolc éves, a vőlegény tíz. De az akkori szokás szerint korán elgyűrűzték a királyi házból való fiatalokat. A házasság rendszeren politikai szövetség megpecsételése volt és államérdekből történt. Szívbeli vonzalom, lelki rokonszenv csak szerencsésebb esetekben járult hozzá.

A jegyváltást a középkorban majdnem házassági köteleknek tekintették. Csak a pápa adhatott alóla feloldozást és ezt igen ritka esetben, igen súlyos okok alapján tette meg.

A budai vár gyönyörűen feldíszítve, fellobogózva készül a gyűrűváltásra. Apródok, vitézek, a királyné és a két királykisasszony udvarához tartozó hölgyek egymásután jönnek le a lépcsőn és mindnyájan a gyűrűváltásról beszélnek.

Bizony ez nem olyan szomorú eljegyzés, mint amilyen a nagyobbik királykisasszonyé, Máriáé volt, ki apja rendeletére Zsigmond brandenburgi örgrófnak lett mátkája. Így látta ezt jónak a nagy király, Anjou Lajos, kinek, mivelhogy fűgyermekkel nem áldotta meg az ég, legfőbb gondja idősebbik leányának, Máriának trónöröklését biztosítani Magyarországon, Horvátországban, Dalmáciában. A kisebbik leány, Hedvig, pedig Lengyelországban uralkodjék. Szédítően nagy volt akkor a magyar király három tenger által határolt birodalma . . .

És nincs férfitód, ki Nagy Lajos után következze. A király támasz után néz, és ezért jegyezte el leányát, Máriát, IV. Károly császár fiával, Zsigmonddal.

Lajos király abban az időben már sokat betegeskedik.

Gyakran elvonult az udvartartás fényétől, zajától és a Pálos-szerzetesek kolostorában tölti elmélkedéssel, imádkozással napjait.

Az udvari emberek ezt is megértik. Lajos király vallásos, emelkedett lélek, a pápa őszentsége „Krisztus kapitányának” nevezte. Visszavonulása, hogy néha egyedül akar lenni urával, Istenével, be akar számolni arról, amit tett és az Úr áldását kérni arra, amit cselekedni akar, ez mind természetes. Megdöböntő, hogy akkor is szótalán, mikor itt Budán vagy Visegrádon tartja fényes udvarát. Szeme, meszsze távolba néző. Úgy jár-kél, mint akinek semmi köze az őt körülvevő, neki hódoló emberekhez. Mint aki egy felsőbb hatalom kezébe adta magát.

Senkisem tud bizonyosat, de az avatatlan szem is láthatja, hogy a király egészsége már nem a régi. Bizonyára ő is érzi ezt, azért eskette fel a rendeket Mária leánya iránti hűségére. Azért siet Hedvig sorsát is elrendezni.

*

Egyszerre elnémul a halk suttogás az udvari emberek között. A királyi család jön le a lépcsőn. Indulnak a kápolna felé.

Elöl, egyedül, mindenkitől különváltan, Lajos. Aztán a királyasszony, Erzsébet, Lipót herceggel, Mária Zsigmondal, a majd a hófehérbe öltözött kis Hedvig vőlegényével.

Utánuk az egész udvar bevonul a kápolnába.

Az eljegyzést mindenki örömmel üdvözli. Szeretettel, gyöngéden nézik a gyermek jegyespárt, akik szemmeláthatólag rokonszenveznek egymással. „Ebből aztán igazi jó házasság lesz”, — suttogják.

Demeter bíboros, esztergomi hercegérsek, felhúzza a jegyesek ujjára a pápa által küldött, felszentelt gyűrűket. Megindítóan szép beszédben figyelmezteti a két gyermeket kötelességeikre, melyek reájuk várnak. Aztán mindenki tétet hajt. A bíboros megáldja elébb a jegyeseket, majd a királyi párt és az egész gyülekezetet.

Az emberek egy szép és boldogságot ígérő nap emlékével mennek haza a templomból.

Tíz hónap sem telt el az eljegyzés óta és Lajos, a nagy király, már sírjában feküdt. Utána a gyermek — Mária — helyett a király özvegye, Erzsébet királyasszony uralkodott.

Erzsébet lelkében csak a királyi nagyravágyás lobogott, de nem élt a királyi emelkedettség. Csak a hatalom fényében akar ragyogni, de soha nem ismerte a benső lelki alázatot, melyet ismerni kell mindenkinek, ki kiváltságos helyzetben, magasra emelkedett a sors rendeléséből. Nem ismerte a benső alázatot, mely egyéni életünk háttérbeszorításával az emberiséget szolgálja és annak érdekében dolgozik.

Magyarországon állandó zűrzavar van az asszonyuralom alatt. Mária tehetetlen, gyöngye gyermekleány, csak sírni, remegni tud, Erzsébet uralkodik helyette, de sem erőt venni nem bír az elégedetleneken, sem kibékülni nem akar velük.

Aztán hirtelen úgy alakulnak a dolgok, hogy az özvegy királynénak el kell hagynia Budát. A kormányzást Garai nádorra bízva, Lengyelországba siet, mert a lengyel rendek tudatják vele, hogy királlyá akarják koronázni Hedviget.

Hedviget egészen más fából faragták, mint nénjét, Máriát. Nekünk, magyaroknak, nagy szerencsétlenségünk, hogy Nagy Lajos nem a mi országunkba jelölte ki Hedviget utódjául. A kisebbik királyleány igen sokat örökölt apja akaraterejéből, széleskörű, nagy látóhatárokat áttekintő szeméből, kristálytisza, átható, ragyogó elméjéből, és a nagy célokért minden áldozatot meghozó önzetlenségéből.

Mikor az összegyűlt lengyel rendek elé lépett, első beszédével megnyerte őket, mondván:

„Ti uratokká emeltetek, én szolgálni kívánlak benneteket. Hatalmat adtatok kezembe és fogadom, az én Üdvözítőm, Jézus Krisztus sebeire, hogy ezt a hatalmat csak Lengyelország emelkedésére, boldogítására fogom fordítani.”

A koronázási szertartás 1385-ben, káprázatos fényvel folyt le. A lengyel rendek meg akarják mutatni, mennyire szeretik és ünneplik a fiatal királynőt. A koronázásra eljön-

nek az európai fejedelmek, mert jóviszonyban akarnak élni a lengyelekkel és látni akarják a fiatal, szép királynőt.

A fejedelmi vendégek között fejfel magaslik ki a litván fejedelem, az óriási Jagelló.

A királynő után őt nézik legjobban. Ritkán látni ilyen gyönyörű, szálás daliát. A Jagelló vérből később is mind szép férfiak és asszonyok származnak, bár pogány ősük tehetségéből semmit nem örököltek.

A litván fejedelem még pogány. Sem ő, sem népe nem vette fel a keresztény vallást.

Jagelló a szép királynő előtt lovagmódra meghajtja magát, de Krisztus Urunk feszülete előtt állva marad, ő az egyetlen, aki egyenesen áll az egész koronázási szertartás alatt. Akkor sem hajtja meg térdét, mikor az Úr szent testét felmutatják.

Hedvig királynő ott térdel imazsámolyán, de azért látja a pogány fejedelem óriási alakját, amint fölvetett fejfel, egyenesen áll.

Nem hajolt meg az Úr előtt, — gondolja a királynő. — Kár érte. Nem ismeri az igaz utat, mely az üdvösséghez vezet.

Aztán buzgó imába merül.

III.

A koronázási szertartás egy hétig tart. A fejedelmi vendégek lassan oszlanak szét. Utoljára marad a litván fejedelem, Jagelló.

— Királynóm, — mondja mikor búcsúzik — ha megengeded, még visszajövök udvarodba.

— Mindig szívesen látott vendégünk vagy, — felelt Hedvig és csókra nyújtja kezét.

Alighogy Jagelló elutazott, Krakkó bíboros-érseke kereste fel Hedviget.

— Felséges királynóm, nagyon fontos, országok, népek sorsáról, s ami előttem még ennél is sokkal fontosabb, — egy nemzet lelki üdvösségéről szeretnék veled beszélni.

Hedvig kegyesen intett és a bíboros folytatta:

— Királynóm, Jagelló fejedelem, mielőtt elhagyta volna

Krakkót, felkeresett és megbízott azzal, kérdezzem meg feleségedtől, lenne-e kegyes hajlandóság iránta szívedben és hozzámennél-e feleségül?

— De hiszen nekem gyűrűs mátkám van ... — És Hedvig érezte, hogy arca teleszökik vérrel.

— Királynőm, hallgass reám. Amint mondtam az imént, itt nemcsak két nemzet, a litván és lengyel egyesüléséről, hatalmáról, felvirágzásáról van szó, hanem egy egész nemzet lelkiüdvösségéről.

És Hedvig kérdő tekintetére folytatta:

— Királynőm, te láttad a pogány Jagellót egyenesen, mereven állni az Úr Jézus oltára előtt. Én arcára néztem és arra gondoltam: ha ez a kemény térd meghajolna a kereszttel előtt, ha ez a gögösen feltartott fej alázatosan keresné Krisztus útjának nyomait, ha ez az összeszorított ököl imára kulcsolódnék és a pogány leventéből Krisztus hűséges szolgája válna . . . Királynő, lehet, hogy az Úr téged bízott meg a szent hivatással, reád ruházta akaratát, hogy a pogányság útján tévelygőket hozzá vezessed.

Hedvig lesütötte szemét, alig lehetett hangját hallani, mikor felelt:

— Atyám. Te tudod legjobban, szavam Vilmos herceghez köt.

— Szavadat feloldja Krisztus földi helytartója, a pápa. És ha Isten akarata téged szánt a dicső hivatásra, vállalod-e királynő? Vállalod a pogány lelkek megmentését? Kész vagy az áldozatra Lengyelország felvirágoztatásáért, a béke megőrzéséért, a két nemzet, sok-sok ezer ember örök üdvösségéért? Ne válaszolj most erre. Sokkal nagyobb dolog, sem-hogy magadban, egyedül eldönthetnéd. Segítségre van szükséged.

— Segítségre? Anyám és testvérem messze vannak? . . .

— Ne is emberek között keresd te a segítséget, hanem Annál, aki nagy feladatok elvégzésére küldött le a földi életbe, mintahogy nagy feladatok elvégzésére szemelte ki apádat, „Krisztus kapitányát” Én most magadra hagylak Felség. Magadra — övele. Három nap múlva jelentkezni fogok válaszóért. Addig imádkozom érted, Anjou Hedvig. Isten adja, hogy az ő akarata teljesebben ki lelkedben.

A három napi lelki harc nem volt könnyű. A fiatal királynő egyedül vívta meg. Anyja, nénje olyan távol vannak tőle. De ha itt volnának is? . . . A bíboros-érseknek igaza volt, mikor azt mondta: Nem segíthet itt senki az embernek, csak Isten, ki a Szent Lélek útján megvilágosítja elméjét és erőt ad neki.

Hedvig a három nap alatt sokat gondolt Vilmosra, vőlegényére és összeszorult a szíve.

Abban a gondolatban nőtt fel, hogy Vilmos herceg felesége lesz. Nem is jutott eszébe, hogy ez valaha másként lehetne. Vilmos kedves volt szívének és jól tudta, milyen fájdalmat okoz a fiatal hercegnek, ha elszakad tőle.

De Isten őt uralkodásra hívta el. Akinek homlokát a szentelt olaj érinti, az megszűnt magánember lenni, annak nem szabad személyes boldogságára gondolni. Jó, ha a személyes boldogság összeesik a közérdekkel, de ha nem — és áldozatot kell hozni, akkor a kiválasztottnak, a koronát viselőnek mindig és mindenkor csak a magáéból szabad adni.

Így látta ezt Hedvig apjánál, a nagy királynál, kinek lelkéhez talán ő jutott a legközelebb, mert igen hasonlatos vala hozzá. Isten kiválasztottjai azok, kiket az emberek vezetésére szemel ki, és akár koronás szülők gyermekére esik az Úr választása, mint az ő esetében, akár a juhok őrzése mellől szólítja el, mint Saullal tette, megköveteli tőlük, hogy az Ő akaratát kövessék, — és nem a saját magukét.

Hedvig királynő keserves könnyekre fakad és ezekkel a könnyekkel búcsúzik el örökre Vilmostól.

De aztán fölemelte fejét. Már nem sírt. Tisztán kell látnia az utat, melyre rálépett. Hedvig maga előtt látja képzületében a Litvániával egyesült nagy Lengyelországot és Jagellót Krisztus oltára előtt. Látja a vitéz királyt, a hőst, a daliát, amint megvédi a nagyranőtt birodalmat minden külső veszedelem elől.

Hedvig most Magyarországra gondol, mely telve van zűrzavarral, lázadással és minden eresztékében recseg-ropog. Mivé lett Európa legnagyobb hatalmassága? Szegény Magyarország . . .

Hedvig a nagy pillanatok világosságával látott, tudott és ítélt.

Testvére, Mária gyenge. Anyjának, Erzsébet uralomvágya fékezhetetlen, de nem bír a közérdek szolgálatában állni. Zsigmondot, a vejét, nem ereszti be az országba. Nem akarja az uralmat kiadni kezéből. Ki tudja, mi lesz ott régi hazájában? Ki tudja, mi lesz a magyarokkal, kiket Lajos király annyira szeretett s kikre olyan büszke volt . . .

Lengyelországnak naggyá, hatalmassá, erőssé kell lenni a litván szövetséggel.

És a királynő, imazsámolyára térdepelvén, sokáig így maradt. Az Úrhöz emelte fel szívét, hogy az adjon neki erőt, békeséget, nyugalmat az úton, melyre lépett és világosítsa meg a litván fejedelem lelkét.

Jagelló nemcsak őerte, szerelméért legyen pogányból kereszténnyé, hanem mert Krisztus igazságai úrrá lettek rajta.

A három nap letelt és mikor Krakó érseke megint jelentkezett Hedvignél, az uralkodónő erős, határozott hangon mondta:

— Küldj követeket a litván fejedelemhez, örömmel látjuk itt udvarunkban.

1386-ban, február 15-én ott térdelt Jagelló, a litvánok fejedelme, Krakó érseke előtt. A bíboros a Jordán folyóból hozott vizet öntvén fejére, mondta:

— Keresztellek téged Atya-Fiú-Szentlélek Istennek nevében Ulászlónak. Jézus Krisztus áldása legyen rajtad és ivadékaidon.

És mikor I. Ulászló Hedvig királynővel esküvőjét tartotta, már nemcsak ő térdelt az oltár előtt, hanem litván harcosai is. Az egész nemzet fölvette a szent keresztiségét.

Ulászló és Hedvig uralkodása fényt és dicsőséget hozott nagy Lengyelországra.

Hogy nagyhatalmi állását nem bírta véglegesen megtartani, annak egyrészt a későbbi egyenetlenség, vetélkedés, visszavonás, másrészt meg az volt az oka, hogy Jagelló utódai nem örökölték ősüknek sem hadvezéri, sem államférfíui tehetségét.

Anjou Hedvig nagyon hamar itthagya a földi életet.

Mikor huszonnyolc esztendőskorában a lengyel királyi sírboltba letették, férje megtört lélekkel kísérte koporsóját és az egész nagy Lengyelország mélységes gyászba borult.

Krakkó öreg érseke, ki megkoronázta és megeskette a királynőt, tartotta most a gyászbeszédet felette.

És beszédét így fejezte be a bíboros-érsek:

„A mi királynőnk, Anjou Lajos leánya, Hedvig, ismerte a nagy igazságot, hogy lemondásból és önfeláldozásból fakadnak a legszebb emberi erények. Ne sírjatok érte és utána ... Ne sírjatok . . . Krisztus Urunk, kinek a királynő mindig hűséges és alázatos szolgálója volt, már ott várja fent, az örök üdvösség hazájában.”

És az érsek beszédét talán senki sem értette meg olyan igazán, minden rejtett vonatkozásával, mint az a sápadt, szőke férfi, ki liliomokat helyezett Anjou Hedvig koporsójára.

És míg a virágokat a koporsóra tette, halkán, könnyektől fojtott hangon mondta a mellette álló gyászbaborult Jagellónak:

— Fehér liliom az Anjouk címere, fehér liliom volt az ő lelke . . .

Jagelló bólintott és kezét nyújtotta a halott királynő hajdani vőlegényének, Vilmos hercegnek, ki a pápa jegyes-ségét feloldó ítélete után soha többé nem látta hajdani meny-asszonyát — s most eljött koporsójától végbúcsút venni.

Az Egyház Boldoggá avatta Anjou Hedviget, a lengyelek pedig nemzeti szentjüknek tartják, mint mi Árpádházi Boldog Margitot. Neve ott él a Kiválasztottak között.

Mert a természet korántsem olyan pazar, mint gondolják, a nagy uralkodó, a nagy hős, a másokért, másokban élő szent, az életét erejét munkájának áldozó tudós, az örök, tiszta ideálokat hirdető, költő, író, vagy művész, mind ugyanannak az erőnek különböző fajtájú képviselői.

Anjou Hedvig lelkierije naggyá, hatalmassá tette népét és birodalmát.

Dánielné Lengyel Laura.

ROZGONYI CICELLE

A világ urának, Rómának, egykori hatalmát már csak egyetlen összeomlásra ítélt bástyatorony hirdeti. Ebben a korhadt omladékban tengeti életét a Keletrómai császárság, ők még nem sejtik Bizánc megszámlált napjait, pedig Ázsiának új, fiatal, életerős népe már kinyújtotta kezét Nyugat kulcsa, a Boszporusz felé. A török hadak szívós kitartással haladnak nyugat felé, körülnyaldossák a Keletrómai birodalmat, itt is, ott is egy egy darabot szakítanak le belőle. De közben észak felé is portyáznak hadai, már elérik a Dunát, ahol magyar vitézek próbálják útját állni a diadalmasan előretörő félholdnak, a próféta nevében harcoló, hódító török seregnek.

A délvidék fontos végvára Galambóc. Sok mese, monda fűződik ehhez a várhoz, ami már a római időben ott állt a Duna partján. A törökök, amikor néhányszor véres fejjel menekültek Galambóc falai alól, azt állították, avval védekeztek, nem a magyarok, nem emberek műve ez az erősség. Kilenc tornyát kilenc ördög építette, nem is csoda, hogy jámbor igazhívők nem boldogulnak vele.

Amivel a török erő és vitézség nem bírt, elintézte az árulás. Galambóc váráról lekerült a magyar lobogó. Felépült ugyan a Duna másik partján Szent László vára, de Zsigmond király, a magyarok nem akarták állandóan szemben látni a győzedelmes ellenséget. Vissza kell szerezni Galambócot — mondta a király, mondták a nagyurak és indult a sereg Rozgonyi István temesi gróf vezérlete alatt visszavenni a végek kulcsát, a bevehetetlennek hirdetett Galambóc várát.

Megvolt az ostrom, visszakerült a magyar zászló a vár tornyára.

„Egy árva szó sem beszél
Zsigmond győzedelmet,
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét.”

Újabb mese fűződik Galambóc várához? A kilenc ördög építette erősség most asszonyi erővel került vissza a magyarokhoz? Mit jelent ez? Ördögök után angyal veszi pártfogásába a várat? Költő képzeletének alkotása Cicelle asszony, aki legyőzte a törököt? Élt a valóságban is, vagy csak harcoló katonák lázas képzelete látta az új amazont, aki tüzes szurokkoszorúkkai, karddal harcolt a királyért, a győzelemért? Hol keressük ezt az asszonyt? A mese vagy a valóság birodalmában?

Induljunk el a múlt felé. Krónikák elsárgult lapjai vezetnek, amikor keressük: ki volt Rozgonyi Cicelle?

Nagy Lajos király leányát, a lengyelek nagy királynéját Hedviget a legelőkelőbb magyar főurak leányai kísérték új otthonába, hogy barátnői legyenek az idegen országban. Vele ment a pozsonyi gróf, Szentgyörgyi Péter Cicelle leánya is. Szép és okos leány volt Cicelle, szülei bátran engedhették messze útra. Bátor és erős volt, olyan, mint a férfiak. Fivérei vei együtt nőtt fel és édesanyja meg dajkája sokszor nézték kétségbeesve, mikor Cicelle versenyt lovagolt a fiúkkal. Ha a fegyverteremben nagy volt a lárma, zsbongás, ha az asszonyházban hímző grófné is jól hallotta a kardok csattogását, akkor tudta, Cicelle meg a fiúk mérik össze erejüket.

Eleinte nevettek a Szentgyörgyi fiúk, mikor nővérük szelíd arccal besurrant hozzájuk és kedvesen kérte, mutassák meg, hogyan is kell karddal a kézben védekezni. Hogyan kell fogni a nehéz szablyát, felvenni a páncélt, meg a rostélyos sisakot. És látva a fiúk csodálkozását, buzgón magyarázta, nem lehet tudni, szegény gyenge leánynak, mikor kell magát megvédeni. Milyen jó is volna érteni kicsit a kardforgatáshoz!

Bátyja, aki nagyon szerette Cielkét, mindig azt mondogatta, olyan ügyes, okos meg olyan talpraesett, mintha fiú volna, teljesítette kérését. Kiadta a parancsot, ezentúl Cielke is tanul vívni, gerelyt vetni, lándzsával bänni.

A fiúk játéknak gondolták Cielke harcias tanulmányait, de hamarosan látták, hogy a kis ravasz csak azért beszél magáról, mint gyenge leányról, hogy a fiútestvérei kényeztessék. Olyan ügyesen bánik minden fegyverrel, hogy mikor vívnek, a fiúknak ugyancsak össze kell magukat szedni, mert az már mégis szörnyű nagy szégyen volna, ha

tulajdon édes nővérük tenne rajtuk túl a harci tudományban. Ha meg kilovagolnak, Cichelke igyekszik a legszilajabb, legvadabb paripa hátára pattanni. Nézhetik azután a férfiak, hogy utólérjék, hogy lépést tartsanak vele.

Édesanyja nem szerette ezeket a férfias kedvteléseket. De nem panaszkodhatott, mert Cicelle nemcsak a kardot forgatta ügyesen. Ha rövid időre bekukkantott a fonó, szövő asszonyok közé, többet végzett, mint akik hajnaltól késő estig ott szorgoskodtak. Ha meg leült a csipkeverő párnája mellé, még a legügyesebb hímzőasszonyok is bámultak, hogy milyen gyönyörűen dolgozik. Ha édesanyja néhanapján, mikor megsokalta a gerelyvetést, példálózni kezdett, hogy édes leányom, nem lesz így jó, nem hadvezérnek nevellek én, hanem azt szeretném, hogy jó feleség, várnak, kastélynak derék úrnője váljék belőled, aki az egész környék asszonynépének példaképe legyen. Dehát mi lesz akkor, ha téged utánoznak? Guzsaly, főzőkanál, meg tű helyett kard lesz az asszonyok kezében. Ki főz, ki varr, ki tartja rendben a házat, ki ápolja a beteget, ki neveli a gyerekeket, ha az asszonyok is csak a harci tudományban jeleskednek? Mert látod lelkem Cicelkém, ez mind az asszonyok dolga, kötelessége! Ezért ezt kell a leányoknak megtanulni, nem pedig vad lovon száguldozni, célbavenni a repülő madarakat.

Cichelke türelmesen végighallgatta édesanyja intelmeit.

— Megtanulok én mindent, édesanyám — ígérgette. — Csak mondja meg, mit tanuljak? Mert fonni, szőni, varrni, hímezni, csipkét verni már tudok.

Cichelke elhallgatott. Ha folytatná a felsorolást, hogy ezenkívül még mi mindenhez ért, édesanyja még dicsekvésnek vehetné. Pedig csak az igazat mondta. Nem túlzott, sok-sok mindent mondhatna még ezenkívül is. Dehát mire való volna ez. Nemcsak édesanyja, a várban lakók apraja-nagyja tudja, hogy mit csinál, mit dolgozik Cichelke kora reggeltől késő estig.

Messze földön híre van sok-sok tudományának. Ha valaki virágos kertjében jár, ámul-bámul. Talán az egész világon nincs senkinek ilyen sok, ilyen gyönyörű, ritka virága. Igaz, aki vendég Szentgyörgyi grófék házában megfordul, aki Cichelke kertjét egyszer megnézte, soha azt el nem felejtí. És ha a hadiszerencse messzire segíti, ha a király távoli orszá-

gokba követségbe küldi, akár keletre, akár nyugatra, ahol szép virágot lát, eszébe jut Cichelke kertje, magot vagy ojtani-
való ágacskát kér, küldi gyorsfutárral a pozsonyi gróf
várába.

Kapja Cichelke a sok virágmagot meleg, napsütéses olasz
homból, meg a flamandok földjéről, Bécsből, de még Bizánc-
ból is. De hogy a sok jövevény virul, pompázik a kertjében,
az mégis a kis kertész-ezermester, Cichelke ügyességét, türelmét
dicséri. És a galambjai is híresek. Messze földön dicsekszik
vele, akinek ilyen galambja van, pedig Szentgyörgyiék
szívesen küldik ajándékba Cichelke büszkeségeit, a szebbnél-
szebb fűgészárnyú madarakat.

Mit kellene Cichelkének még tanulni? A grófné kénytelen
bevallani, hogy semmit. Amit leánynak tudni kell, azt ő már
mindent megtanult. És ha emellett még a vad lovat is meg-
üli, ha ő neveli az egész környéken a legszebb sólymokat,
amiket vadászni is megtanít és a kardot is ügyesen forgatja,
ezen legfeljebb álmélnokodni lehet, hogy egy szép, fiatal leány
fejében hogyan is fér meg ennyi fajta tudomány.

Lengyel királyasszony udvarában él Szentgyörgyi
Cicelle. Itt is szereti, megbecsüli mindenki a hatalmas és
előkelő pozsonyi gróf leányát, a királyasszony barátnőjét.
Sok derék lovag szeme akad meg rajta. De jó volna elkérni
Hedvig királynétól, hazavinni a lovagvárba, hogy ott is első
legyen a nemes asszonyok közt, mint ahogy most első szép-
ségben, tudományban, minden művészetben az udvar dámái
között.

Sok lovag nézte epedő szemmel a szép magyar leányt,
sok forgolódott körülötte, igyekezett szívét, hajlandóságát
megnyerni. Egyik lovag szerelmes pillantásától elpirult Ci-
celle, egyiknek kérdésére azt felelte leányos pironkodással,
hogyha édesapjaura is úgy gondolja, édesanyja se ellenzi,
szívesen marad itt örökre lengyel asszonynak.

A királyné írta a kérőlevelet Czerny Száva derék lengyel
lovag érdekében. Szentgyörgyiék beleegyeztek, készülődtek
itt is, ott is Cicelle esküvőjére.

Vénus istenasszony munkájába azután Mars isten kon-
tárkodott bele. Czerny Száva háborúba ment hírt, dicsőséget
szerezni, de hír jött az aggódó, imádkozó menyasszonyhoz,
hogy ne várja azt, aki olyan reménykedve, lelkesen indult

útnak. Gzerny Száva menyasszonya nevével ajkán hősi halált halt.

Most már nem volt Cicelkének maradása lengyel honban. Ment haza szüleihez, hogy fejét édesanyja ölébe hajtva, sírja el bánatát. Megsíratta, meggyászolta vőlegényét, azután múlt az idő, a seb begyógyult és amikor a daliás temesi gróf, Rozgonyi István jelentkezett, mint kérő a pozsonyi gróf házában, nemcsak a szülők mondtak boldogan igent, Cicelle őszinte szerelemmel szívében léphetett István gróffal az oltár elé.

Galambóc várának ostroma előtt Cicelke váltig könyörgött férjeurának, vigye magával a hadjáratba.

— Tudod, édes jó uram, megülöm én a legszilajabb paripát is, jól forгатom a kardot, érték minden harci tudományhoz. Engedd meg, hogy veled menjek. Megesküdtem az oltár előtt, ahová mész, oda követlek és hidd el, ott is csak segítségdre leszek, éppen úgy, mint idehaza.

Hogy otthon mindenben segítségére van Cicelke, hogy igazi felesége, aki fele gondját, munkáját elveszi tőle, jól tudja Rozgonyi István. De csak nem viszi harcba, háborúba feleségét, gyenge asszonyt, kicsi fiainak szerelmetes édesanyját? Tréfával igyekezett Cicelke kérését elütni, de mikor ez sehogyse sikerült, erélyesen kijelentette, hogy asszony-népnek semmi, de semmi keresnivalója sincs a csatában.

Rozgonyi uram elbúcsúzott feleségétől és hadinépével megindult Galambóc felé. Cicelle máskor, ha az ura hadba ment, nyugodtan otthon maradt, végezte egyedül kettőjük munkáját, vigyázott a várra, a gazdaságra, mesélt a gyerekeknek, hogy apjuk merre jár, hol aprítja az ellenséget, ho] védi a hazát.

De most, mintha űzte, hajszolta volna valami. Úgy érezte, mintha valaki küldte volna, hogy menjen. És elhatározta, hogy hallgat erre a belső hívó szóra.

Felfegyverzett kis csapatot a harci tudományban járatos jobbágyok között. Tudta, hogy szárazföldön már nem éri utói Rozgonyi István csapatát, ezért lekerültek a Dunához, ott felszereltetett néhány hajót és asszonyvezérrel indult a csapat Galambóc felé. Úszott a hajó lefelé a Dunán.

Galambóc várát már négy napja, négy éjszakán keresztül lőtték Zsigmond király, Rozgonyi István vitézei. Meginog-

lak a bástyák, remegtek a védők, az ostromlók úgy érezheték, elérkezett a támadás napja. Ha segít a magyarok istene, estére magyar zászló leng a váron, hogy hirdesse a győzelmet.

De a sors másképp akarta. Már megfűjták az általános támadásra hívó kürtöt, mikor jött a hír, megérkezett a török felmentő sereg, hogy megakadályozza a nehezen megszerzett Galambóc elvesztését. Gályákon jöttek a friss, pihent hadak.

De nemcsak török gályák úsztak a Dunán Galambóc felé. Jöttek magyar hajók is. Az első hajón a vezér. Nem marcona férfi, asszony irányította a hajót, Rozgonyi felesége, Szentgyörgyi Cicelle, aki éppen a döntő pillanatban érkezett, hogy erőt és bizalmat csepegtessen a váratlan török segítségtől megdöbben magyarokba. Páncélosán, karddal kezében, de teljes asszonyi szépségében állt a hajó orrán, onnan osztogatta parancsait az evezőslegényeknek, a harcra készenálló katonáknak. Amikor már elég közel kerültek a felmentő sereget szállító török hajókhoz, elhangzott Rozgonyi micelle vezényszava és a magyar hajókról égő szurokkoszorúkkal árasztották el a török hajókat. Ahova az ilyen égő szurokajándék leesett, ott nem gondoltak többé harcra, Galambóc várára, ott csak életüket próbálták megmenteni a megrettent törökök, de hiába!

Másfél óra múlva nyoma se volt a büszke török hajóhadnak.

A magyarok boldogan lélegzettek fel. Indultak újra a vár felé, hogy megkezdjék a végső támadást. De új török csapat érkezett a szárazföld felől, tele harci kedvvel, bosszúvággyal. A törökök cselet vetettek. Sikert is a királyt testőrségével elszakítani a hadtól. Körülvették, szorították Zsigmond királyt vitézeivel a Duna felé.

De éppen a Duna felől jött a segítség. Rozgonyi Cicelle észrevette ura-királya, meg a férje milyen veszedelemben vannak. Feléjük kormányoztatta gályáját. Újra megindult a szurokeső. A törökök úgy megdöbbenek, amikor a víz felől ilyen váratlan támadás érte őket, hogy megbomlottak soraik, eszeveszetten menekültek. Nyitva volt az út a Duna felé, Zsigmond király, Rozgonyi István Cicelle asszony hajóján találtak menedéket. Nem kerültek török fogságba, kivívták a győzelmet.

Zsigmond király nem volt hálátlan. Elismerte, hogy Galambócnál mindent Rozgonyi Cicellének köszönhet.

Amit eddig elmeséltünk, amit Arany János híres versében megírt, az tartozhatna a mesék, mondák világába. Azt talán úgy kellett volna elmondani: volt egyszer, hol nem volt, az Óperencián innen vagy talán túl élt egy gyönyörű asszony, aki a guzsalyt és kardot egyforma ügyesen forgatta. Egyszer azután ez a csodálatos asszony . . .

De Rozgonyi Cicelle hősiessége nem mese. Nemcsak költők énekelték meg, hanem elmondja egy pergamentre írt ékes okirat is, Zsigmond király pecsétjével és aláírásával, ami kelt Pozsonyban, Urunk születésének 1435-ik esztendejében, amikor Zsigmond 48 éve volt Magyarország királya, 15 éve cseh király és 2 esztendeje a Német-Római Birodalom császára.

Ezt az okiratot latinul írta a király kancellárja. Levéltárban őrizték. 1806-ban újságjában, ahol a magyar múlt dicsőségével lelkesítette olvasóit a derék Kultsár István szerkesztő uram, így emlékszik meg a régi okirat szövegével Rozgonyi Cicelle hősiességéről, vitézi tettének királyi megjutalmazásáról:

— Nemes nemzetünk ditsőséges öröksége az, hogy Fejérnépünk mindenkor egyenes szívűséggel, felemelkedett nemes lélekkel, tiszta hívséggel, gondos gazdálkodással, szorgalmatos munkássággal és tettetést nem ismerő nyájas barátsággal tündöklött. De vannak a Hazai Történetekben sok olyan esetek, mellyek a szép Nem Vitézi Bátorságának is jeles példáját adják. Itt tsak egyet választok ki, melly a Fő Rendű Asszonyainknak örök emlékezetet és ditsőséget szerezhet. Ez Rozgon István Temesi Grófnak Cziczelle felesége, Szentgyörgyi Péter Grófnak Leánya, kinek Galambócnál a Török ellen mutatott vitézkedése hogy annál nyilvánabb kitessek, előadom Sigmond Királynak Adománylevelét, mellyben azon Vitéz Amazonnak ditsőséges tetteit emlegeti és megjutalmazza.

— Mi Sigmond Római Tsászár és Magyar, Tseh, Dalmát, Horvát sat. király. Emlékezetül ajánljuk e jelenvaló levelünk által mindnyájoknak, akiket illet, hogy mi különös megelégedésünknek bizonyítására, mellyel mi kedves Méltóságos Cziczelle asszonyhoz, a mi kedves és hívságos Méltóságos

Rozgon István Temesi Grófunk Feleségéhez, Szentgyörgyi Péter Gróf leányához viseltetünk: nem különben azon ditséretre méltó szolgálatainak tekintetéből, mellyeket Ő a mi általunk megszállott és ostromlott Galambócz várában végbe vitt, nem tsak bátorsága, hanem könnyű és gyors forgolódásai által is, ő magaviseletének ajánlására és a többi asszonyi személyeknek példájokra, és a vitézi bátorságra való ösztönzésre ezen levelünkben illendőképpen feljegyeztettük.

Tudniillik az említett Grófné Asszonyság, midőn mi, és az említett István Gróf Úr, az ő férje, a mi seregeinkkel azon Galambócz várának megszállásában és vívásában foglalatostokodnánk, a többi Asszonyságoknál bátrabb és vitézebb szívvel bírván, Szent László várában, mellyet a Dunán innen azon Galambócz várának által ellenében építettünk, eljönni merészelt és egy fegyveres gályánkba szállván, s minden asszonyi gyengeséget és reszkető félénkségét félre tévén, sőt bátor szívvel a Dunán fellebb alább gyors serénységgel járván, az ütközetekbe keveredett és ditsőségesen nyertes is lett.

Azonfelül azon gályából a mozsarakkal és ágyúkkal s más hadi szerekkel a Törökök ellen, úgy mint Galambócz várában levő ellenségeink ellen lövöldöztetni nem irtózott.

Azért kívánván azon Grófné Asszonyságot valami királyi kedvezéssel illetni és méltó jutalommal megajándékozni, hogy könnyebb és bővelkedőbb állapotba helyeztessék, némely birtokot (itt előszámláltatnak a Helységek nevei), mellyek bizonyos és igaz okokból a mi királyi kezünkre szállottak, minden haszonvételekkel és hozzájuk tartozandó jusukkal akármi néven neveztessenek, az ő igazi és régi határaikkal, mellyek alatt bírták előbbi Uraik a mi Felségünk bizonyos tudomása szerént és elszánt akarattal az említett Cziczelle Grófné Asszonyságnak, ameddig él, Férjének éltevel, sőt az említett István Gróf Úrnak, mint Férjének halála után is, ha azon István Gróf Isten titkos ételete szerint előbb meghalván, adtuk, ajándékoztuk és engedjük; sőt adjuk, ajándékozzuk és engedjük az ő teljes birtokában, más jusának sérelme nélkül, ezen Levelünk ereje és bizonyosága által.

Így hálálta meg Zsigmond király Cicelle nagyasszony segítségét, ami nélkül ki tudja, milyen sors várt volna a török

fogságba kerülő magyar királyra, mi az uralkodó nélkül maradt országra . . .

A galambóci csata után hazament Rozgonyi Cicelle. További sorsáról nem sokat tudunk. Hogy helyét otthon éppen úgy megállta, mint a csatában, hogy nemcsak kiváló hadvezér, hanem éppen olyan kiváló anya is volt, azt fiainak pályafutása bizonyítja. Négy fia volt Rozgonyi Cicellének, akik mind kiváló szerepet játszottak Magyarország történetében. János fia erdélyi vajda volt, Lőrinc Hunyadi Jánosnak vitéz hadvezére, Raynald Nógrád és Heves főispánja lett, Oswald meg a székelyek főkapitánya. Vitéz volt apjuk, anyjuk, ők is kivették részüket a haza javáért folyó munkából. Ha kellett, karddal kezükben vitézkedtek, ha kellett, békés munkában tűntek ki.

Az ő vitézi életük is anyjuk, Rozgonyi Cicelle dicsőségét hirdeti.

Benedek Rózsi.

SZILÁGYI ERZSÉBET

A nagybeteg Hunyadi nyugtalanul fordította fejét az ablak felé, ahol kámzsás alak állt az augusztusi alkonyat gyérülő világosságában.

— Atyám, — szólalt bele a betegszoba csendjébe, — ne titkolj előttem semmit. Közel van-e már? . . .

— Micsoda? — vonta fel szemöldökét a barát, míg odalépett az ágyhoz.

— A végső világosság, — mondta a másik szemrehányóan. — Nem vagyok gyermek és sokszor néztem szembe a halállal. Tudni akarom, mit mondott a felcser az imént odakünn. Mondanivalóm van még . . . Beszédem lenne Lászlóval ... a gyermek is jöjjön Budáról ... és Erzsébet is, ha gondolod . . .

— Minden az Úr kezében van, — hajtotta le fejét a ferences barát, míg elhagyta a szobát, hogy üzenetet küldjön Mátyásnak meg Lászlónak. Hunyadiné nagyasszonyt már előbb értesítették, az már úton van azóta.

— Minden az Úr kezében van, — ismételte válaszul Hunyadiné kérdő, vallató, reménykedő pillantására, mikor a nagyasszony férje betegszobájába lépett. De csak Erzsébet reménykedett már akkor. A nagybeteg Hunyadi János elakadó lélegzettel osztogatta utolsó szavait két fiának:

— . . . szeressétek a hazát . . . és hívek maradjatok a fejedelemhez . . . mindig hívek. A hűség nagy . . . minden a hűség . . . Erzsébet, te is hű maradj hozzájuk. Vigyázz rájuk . . . sok az ellenség . . . Mátyás még gyermek. Vigyázz Erzsébetem . . .

Az asszony leeresztett pillái alól patakzott a könny. Mélységes fájdalom gyötörte, amíg a másik szobában megvárta, hogy Kapisztrán szerzetes meggyóntassa a beteget. Aztán kinyílt az ajtó és négy vitéz hozta a hordágyat. Erzsébet asszony tekintete kérdően tapadt a ferences baráttra.

— Töredelemmel meggyónt, — válaszolta a kimondatlan kérdésre Kapisztrán, — s részesülni kíván a haldoklók szentségében. De méltatlannak ítéli magát arra, hogy saját hajlékában várja a Nagy Szentséget. Odaát óhajtja felvenni a szent kenetet, a templomban.

A néma menet eltűnt az ajtó mögött s Erzsébet gyötörődve gondolkozott a jövődön. Neki kell vigyáznia, őriznie, segítenie a két fiút, hogyan? Ha Hunyadi Jánost elszólítja az Úr magasságos akarata, ő gyenge kézzel, asszonyfejjel, gyászbaborult lélekkel, hogyan győzze mindazt, ami Hunyadi János fáradhatatlan karja, hős lelke számára is nagy munka volt: hatalmat szerezni, vagyont gyűjteni, birtokot tartani a Hunyadiaknak?

Így tépelődött kétségbeesett napokon át, amíg az 1456. aug. 11-én elhunyt hadvezért a gyulafehérvári székesegyház sírboltja fogadta be örök nyugalomra. De ez volt Hunyadiné utolsó könnyhullató búcsúzása a férjétől. Aztán felemelte fejét és megkeményedett az arca. Úgy lesz, ahogy az ura kívánta s ahogy Isten szent akarata rendelte. Jó volt eddig védett biztonságban élni a vitéz hadvezér mellett, aki hűséges, szerető párja volt huszonegynéhány esztendőn keresztül. Jó volt csak feleségnek, csak asszonynak lenni valaki mellett, akivel soha egy kemény szót nem váltottak mind e hosszú éveken keresztül, amióta az a talpig feketébe öltözött, medvebőrkcacagányos, fekete sastollas vitéz megvette a horogszei kastély leányának szívét.

Horogszeg ura, Szilágyi László főispán, örömmel bízta Erzsébet leányát a fiatal Hunyadira s nem bánta meg ezt a lépését egyikük sem azóta. Ha volt valaha bánata, gondja, aggodalma Erzsébetnek Hunyadi János oldalán, legfeljebb annyi, hogy a fiait féltette, akiket az apjuk már kölyökkorukban magával vitt a táborba. Nem egy levélben könyörgött férjének, vigyázzon a fiúkra, kicsinyek még, gyengék, meg ne ártson nekik a tábori élet. Más oldalról azonban maga is megtett mindent, amivel Hunyadi útját egyengethette. Férje távollétében vállalnia kellett az uradalmak intézésének terhét, pedig nem kis vagyon volt Hunyadi birtokában. Kormányzósága idején 28 várat, 57 várost, ezer falut vallhatott magáénak, meg a trencseni uradalmakat s a szlavóniai birtokokat. S ha Hunyadiné értett ahhoz, hogy keze alatt színültig

töltött vaspántos ládák őrizték kincseiket a hadba vonult hadvezér számára, akkor is megfelelt feladatának, mikor a kormányzó udvartartását kellett rangjához illő fényel és bőkezűséggel ellátnia.

De mindez csak Hunyadi életében volt így. Ha eddig lehetett is gyengéd, szerény, szerető feleség, most, hogy Hunyadi János elindult a mennybéli dicsőség útján, neki egyedül is meg kell állnia a helyét. A gyászoló asszony keményen felvetette a fejét. A csipkés kendő még egy utolsó könnyet törült le a határozott nézésű szem hosszú pilláiról aztán az özvegy biztos karral, fogadkozó lélekkel ölelte magához a két fiát.

Hunyadi János özvegye itt, a gyulafehérvári sírbolt előtt magasodott Szilágyi Erzsébet nagyasszonyá.

Hamarosan szükségét is látta az erejének. Azok az ádáz küzdelmek, irigy cselvetések, amelyek Hunyadit életében körülvették s merész pályája szédítő ívét minden erőfeszítéssel megtörni próbálták, nem szűntek meg hőshöz méltó halála után sem. Sőt új erővel lángoltak fel a két fiú körül, hiszen az a reménység szította őket, hogy két gyermekifjú meg egy gyenge asszony nem tud védekezni.

Erzsébetet azonban nem találta készületlenül a jövendő. Hiszen sok mindent sejtett ő már az elmúlt őszön, amikor a Cilleiekkel kötött szerződést Isten tiltó keze megghiúsította. Még nyolc évvel ezelőtt történt, hogy Hunyadi a szerencsétlen rigómezei ütközet után sokáig bujdosott a törökök elől s végül Brankovics György szerb fejedelem fogságába jutott. Hosszas alkudozás után, súlyos feltételek árán szabadulhatott csak s e feltételek egyike az volt, hogy Brankovics vejének, Ciliéi Ulriknak, a kormányzó elkeseredett ellenségének, Erzsébet leánya Hunyadi László felesége lesz. Ennek az ígértnek zálogául Hunyadinak Szendrőre, fogsága helyére kellett hozatnia fiát, aki a hadvezér távozása után túsul maradt Brankovics udvaránál édesapja helyett. Később azonban megváltozott ez a megállapodás. Hunyadi László Garai nádor leányát jegyezte el, a Hunyadi-ház e másik ellenségével kötendő béke megpecsételéséül, az amúgy is gyermek Ciliéi Erzsébetet pedig a bátyjánál hét évvel fiatalabb Mátyásnak szánták feleségül. A tízéves menyasszony menyegzőjét két esztendővel később, 1453-ban akarták megtartani.

A menyegző idején Hunyadi már lemondott kormányzói tisztéről, hiszen azt úgysis a gyermek V. László nagybátyja és gyámja, Cillei Ulrik töltötte be akkor; helyette az ország főkapitánya, a közjövödelmek kezelője lett. László fiát pedig Horvátország bánjává nevezték ki. Hunyadiék fejedelmi pompával készültek a menyegzőre s a fiatal pár lakóhelyének felszerelésére. Nyolcezer arany ára ékszert, arannyal szőtt brokátot, fényűzési cikkeket készültek hozatni Velencéből, a vásárlással megbízott udvari emberek azonban még ötezer arannyal túllépték ezt az összeget. De mire a pazar felszerelés Magyarországra érkezett, a házasság csaknem meghiúsult Ciliéi újabb ármánykodásain. Ám Hunyadi János ismét félretett minden személyi szempontot, felejteni próbálta egyéni sérelmeit, mert sokkal nagyobb veszedelem fenyegetett akkor mindenkit a magyar hazában: a törökök mozgolódtak újra. Hogy zavartalanul állíthassa minden erejét az ország szolgálatába, megújította Ciliéivel kötött megállapodását s szerződésük biztosítékául az egyház áldását kérték a két gyermek házasságára. Mátyást azonban a béke kezeseül Budára rendelték, az udvarhoz, a király benső kamarásaként, a gyermekasszony Erzsébet pedig Hunyadvárába költözött, férje családjához.

Az ezer nehézség, megújuló cselvetések, feledhetetlen viszálykodás után megkötött egyesség azonban, sajnos, nem lehetett hosszú életű. Szegény kis Erzsébet sorvasztó lázakat kapott s a leghűségesebb ápolás, minden orvosi tudomány, a legbuzgóbb imádság sem menthette meg: az ősz elvitte, s vele együtt tűnt le az a remény, hogy a két viszálykodó család valaha is őszintén béke jobbot nyújt egymásnak.

A béke kezese, Ciliéi Erzsébet elhunyt és a következő esztendőben meghalt a nagyon gyűlölt s erősen félt ellenség is: Hunyadi János. Cilleiek gyerekjátéknak tartották két serdülő fiúval s egy magányos asszonnyal elbánni. Kapórajött a részvétnek s a bizalomnak az a feltűnő megnyilvánulása, amely valósággal elárasztotta a hadvezér hátramaradottait. Nem volt nehéz ezt a Hunyadiak mellett megnyilatkozott rokonszenvet a fiatal király ellen szóló tüntetésnek, őt fenyegető magatartásnak feltüntetni. A gyanakvó király azt is elhitte, hogy Hunyadi a trónjára tör. A futtaki országgyűlésen, ahol a pozsonyi grófságtól megfosztott fiatal hős mellőzésével

Ciliei Ulrikot nevezte ki Hunyadi János utódjául főkapitánynak, megméltelyezett hittel, bizalmatlan lélekkel fogadta Hunyadi László tiszteletteljes ajánlatát: kész a királynak átadni hűsége jeléül a parancsnoksága alatt álló Nándorfehérvár kulcsait. A király tétován, hitetlenül, de útnak indult a végvár felé: Nándorfehérvár fiatal kapitánya hódolattal és pompával várta a királyt s ismét hűségéről biztosította. A király megingott gyanújában s elrestellte magát bizalmatlanságáért, néhány órára úgy látszott, mintha a Hunyadiak tiszta hűsége győzedelmeskednék, aztán megtörtént a súlyos, helyrehozhatatlan hiba: a megbántott, meggyanúsított, mélyen megsértett Hunyadi László összeszólalkozott Ciliéivel. A főúr kardot rántott s megsebesítette a fegyvertelen Hunyadiat, s annak berohanó barátai végeztek a támadóval.

A vérző Hunyadi felkereste a vártemplom miséjéről hazatérő királyt s elmondta a történeteket. Hunyadi barátai is mindent megtettek, hogy a riadt királyt megnyugtassák Hunyadi békés szándékai felől. Vájjon szándékos alakoskodás, vagy egy szerencsétlen, tétova lélek nyugalmat kereső magááltatása volt-e az a sok biztató szó, amely itt a király ajkáról elhangzott, ki tudhatja ezt? Nagylelkű bocsánatot, a történetek teljes feledését ígerte Hunyadinak s bocsánata jeléül országos főkapitánnyá, nagybátyját, Szilágyi Mihályt pedig Nándorfehérvár parancsnokává nevezte ki. A néhány nap alatt, amelyet a király még Nándorfehérváron vadászgatással töltött, a történetek híre eljutott Temesvárig is.

Mire a király visszatértében Temesvár kapujába érkezett, kíséretében Hunyadival, Szilágyi Erzsébet fogadta emberei élén. Futár hozza a hírt, hogy a király már közeledik, csatlósok nyargalnak az érkezők előtt, s a tarka, nyüzsgő tömegeből, nehéz gyászruhában, gondgyötörte arccal válik ki Szilágyi Erzsébet, a tizennégyéves Mátyással oldalán.

— Királyom, — borul térdre a büszke asszony a gyermekifjú előtt, — királyom, ha felséged elhagy, mi lesz belőlünk? Ha felséged nem oltalmaz minket, ki védje Hunyadi özvegyét és gyermekeit? Ellenségek vesznek körül, ki rántson kardot értünk, ha az nem, akiért Hunyadi János kardja anynyiszor repült ki a hüvelyéből!

— Ne sírjon asszonyom, — emeli fel a király a könyörgőt, — nem felejttem, amivel Hunyadi Jánosnak tartozom.

Lászlótól nem kérem számon, amit tett; hiszem, jogosan tette. Nyugodjék meg és bízzék bennem. És bizalma jeléül vesse le gyászruháját: „nem illik azon férfiúért gyászt viselni, ki, mint Hunyadi János, a halálról csak most ment át az életre s ki Magyarországot nekem s a szent vallásnak megtartá és most azon Krisztussal uralkodik, kinek szent nevéért harcolt.”

A két kíséret csatlakozik Szilágyi Erzsébethez és a királyhoz, akit hódolat, pompa fogad a temesi várban.

A felséges vendég bíborszínű bársonyköntösöket ajándékoz a nagyasszonynak s a fiatal Mátyásnak, tánc, lakoma és lovagi játékok derítik kedvét a következő napokon, amelyek folyamán a várkápolnában szent hitet tesz mindenek hallatára, hogy sohasem áll bosszút nagybátyja, Ciliéi haláláért. Anyjául fogadja Hunyadi özvegyét, testvéreiül a két fiút s oltalmat ígér ellenségeikkel szemben.

De mialatt Erzsébet lelkében lassan-lassan elpihent az aggodalom, gyanútlan feje fölött már gyülekeztek a felhők. A király, alighogy visszatért Budára, a vezérefosztott Ciliéipárt befolyása alá került s felejtve az evangéliumra tett esküjét, hazugul magához csalta a két Hunyadi-fiút. Velük együtt fogságra vetette a Hunyadi-párt minden számottevő tagját: Vitéz János váradi püspököt, Rozgonyi Sebestyént, Kanizsai Lászlót és még másokat.

Nem kellett oda vallatás, sem jogszerinti ítélet, Hunyadi Lászlót elítélték az ellenségei, mielőtt tudta volna, mi a bűne. Az izgalomra gyúlt városban azt híresztelte Garai nádor s a többi udvari pártbeli főúr, hogy az elfogottak összeesküdtek a király ellen, s Hunyadi akarták trónra ültetni. A kihallgatás nélkül meghozott halálos ítéletet három nap alatt végre is hajtották.

Mire Erzsébet felocsúdott az elfogadás hírére, már a fia halálhíre is nyomon követte az első, rettenetes híradást. De nem volt idő siránkozásra, jajgatásra. Szilágyi Erzsébet Hunyadi János emlékének tartozott azzal, hogy legalább a másik gyermeket megmentse, aki továbbra is az áruló király kezében volt.

Elkeseredett, felháborodott, merész üzenet ment Budára: Szilágyi Erzsébet a fiát akarja, vérrel és vassal vesz elégtételt László haláláért s ha Mátyást haza nem bocsátják, török kézre adja a temesi grófsággal együtt valamennyi határvárat.

De a merész üzenet s Szilágyi Mihálynak, Erzsébet fivérének tekintélyes serege más eredménnyel járt, mint a nagyasszony hitte. A király fejvesztetten menekült s vitte magával Mátyást, akit aztán Podiebrad cseh helytartó őrizetére bízott.

Erzsébet és Szilágyi Mihály csapatainak már fél Erdély a kezén volt, amikor a házasodni készülő László király hirtelen elhunyt Prágában. A közhit szerint megmérgezték. Szilágyi Erzsébet felvillanó szemmel hallgatta tíz nappal később a király halálhírét: Isten szólott! — mondja keményen, mert ráemlékezik a király esküjére. Egy év múlt el azóta, hogy a király Temesvárott hitet tett a Hunyadiak védelmére s az évforduló napján az esküszegő királynak az Örök Uralkodó előtt kellett számot adnia szaváról.

Most érkezett el a cselekvés ideje Szilágyi Erzsébet törhetetlen lelke számára: fagyos télben, dermedő hidegben a táborban időzik. Hunyadvár vaspántos ládái engedelmesen szolgáltatják ki kincseiket a ragyogó, bontakozó, ígéretes cél érdekében: trónra ültetni Hunyadi János fiát! S ahogy múlik az idő, a tündöklő álom nemcsak Szilágyi Erzsébet célja lesz, hanem lassan az egész magyarságé.

Az elhunyt király viselkedése a legalkalmasabb eszköz volt az idegen uralom meggyűlöltetésére, míg a Hunyadiak iránt érzett rajongás és részvét talajából könnyedén sarjadt ki a vágyakozás, hogy a magyar trónon a nemzet magaválasztotta, magafajtájából való királya üljön.

Szilágyi Erzsébet minden rajongó szeretete a terv megvalósítását célozta, Szilágyi Mihály egész erejét nővére célja szolgálatába állította s Vitéz János, a Hunyadi-fiúk gyerekkori atyai barátja minden diplomáciai tudását, óvatos, megfontolt, bölcs felfogását érvényre juttatta azért, hogy Mátyás trónrajutásával elégtétel adassék a meghurcolt Hunyadi-névnek s az igaztalanul meghurcolt név megkínzott viselőinek.

Mire a kormányon lévő főurak megállapodtak abban, hogy a megüresedett trónt minél hamarabb be kell tölteni s ezért január elsejére kitűzték az országgyűlést, a Hunyadi-párt már messzemenő tárgyalásokba bocsátkozott Podiebráddal, a cseh helytartóval, Mátyás hazabocsátása érdekében. A helytartó készséggel helyezte kilátásba támogatását Mátyásnak és segítsége biztosítékául felajánlotta Katalin leá-

nya kezét a fiatal trónigénylőnek. Mátyás hálásan szorította meg a segítő kezét, — amelyről jól tudta, hogy már édesapjával is hűséges szövetséget kötött — s eljegyezte a leányt.

Nem sokkal később megérkezett a nagyasszony követe, Vitéz János személyében s negyvenezer aranyat ajánlott Mátyás szabadonbocsátásáért, de közös megegyezés alapján a választás lefolytatásáig Podiebrad vendégeként, Csehországban hagyta a trón jelöltjét.

Komoly ellenfele tulajdonképpen csak egyetlenegy volt a Hunyadi-pártnak: Garai nádor, aki azonban hamarosan meggyőződött róla, hogy nem számíthat győzelemre Mátyással szemben. Megpróbálta hát menteni, ami menthető s békejobbot nyújtott Szilágyi Erzsébetnek azon az áron, hogy Mátyás feleségül veszi s királynévá teszi Garai Annát, a nádor leányát.

Szilágyi Erzsébet nehéz küzdelmet vívott a lelkével. Az egyik gyermeke kedvéért hogyan felejtse el a másikon esett gazságot? Hogyan ölelje magához szeretettel fogadott családtagként azt a leányt, akinek az apja Lászlót legyilkoltatta. Könyörülő Úristen, mi az a teher, amit már nem kell elviselnie az édesanya lelkének? Mikor mondhatja egy édesanya, hogy „nem bírom”, ha a gyermekéről van szó?

Hosszú töprengés után beleegyezett az ajánlatba. Az élők élnek, a halottak nyugodjanak. Lászlót fel nem támasztja semmiféle megtorlás és ha van Isten az égben, úgy az ártatlanul elpusztított fiatal hős bizonytalán az Ó jobbán ül azóta. Mátyás azonban él, él és itt az ideje, hogy megtegye első lépéseit a nagyság, a hatalom, a dicsőség felé.

Szegeden találkozott Szilágyi Erzsébet és Mihály fivére a nádorral és feleségével. Cserébe azért, hogy a Garai-párt támogatni fogja Mátyás trónrajtását, a Szilágyi-testvérek örök békét, felbonthatatlan szövetséget kötnek velük. Sohasem fognak bosszút állni az elszenvedett bántalmakért s keresztény hitükre ígérnek, hogy feleségül vétetik Garai Annát Mátyással, aki oltalmába veszi a nádort s azt valamennyi hivatalában, váraiban, birtokaiban megerősíti.

Azt az ígéretet, hogy nem áll bosszút semmiért, ami a múltban történt, a január végén összeült országgyűlés előtt is megtette Szilágyi Mihály. Ilymódon, az érdekeltek beleegyezésével Mátyás megválasztása már bizonyossá vált s mire

a főurak Budavárában befejezték formaszertani tanácskozásukat, a köznemesség türelmetlenségében előzönlötte Pest utcáit s a befagyott Duna jegén helyezkedett el, az eredmény kihirdetését várva.

Negyvenezzer torok visszhangozta Mátyás nevét, negyven ezer lelkesült kiáltás éltette Mátyást, a magyarok királyát, aki mellé ugyanez az országgyűlés Szilágyi Mihályt nevezte ki kormányzónak öt esztendőre.

Szilágyi Mihály vezette fényesen felszerelt csapatai élén azt a küldöttséget, amelynek Vitéz püspök, Rozgonyi János erdélyi vajda, Báthory István főasztalnok, Ország Mihály főajtónálló szegődtek tagjaiul, hogy hazahozzák Magyarországra az új királyt. S még valaki csatlakozott a küldöttséghez, hogy elsőnek ölelhesse magához a cseh fogságból érkező fiatal gyermeket: Erzsébet nagyasszony.

Strassnitz vára előtt térdelhajtó tömeg üdvözli a helytartó kíséretében érkező Mátyást. Csak egy fehérhajú, kimagasló alak áll és tárja ölelő karját a megválasztott király, a visszakapott gyermek, a megvalósult álmok élé.

Ujjongó tömeg élteti Mátyást, aki becéző szeretettel öleli zokogó édesanyját s maga is zokogásban tör ki Vitéz János üdvözlésére adott válasza során. Ez a nap a zavartalan boldogság, s mérhetetlen öröm, az áhított viszontlátás csodálatos napja. De a következő napon a fiatal király megmutatja oroszlánkörmeit.

Az anya és Szilágyi Mihály elébeterjesztik a szegedi egyességet, Garai Annával kötendő házassága ígéretét. Mátyás a fejét rázza.

— Sajnálom anyám, hogy keresztülhúzom a terveiteket, — mondja határozottan, — Katalint jegyeztem el. Podiebrad jó volt hozzám, Katalin szeret s gyermeki szíve nem érdemel hűtlenséget és árulást.

— De a szegedi egyezmény fiam, — próbálkozik a nagyasszony riadt hangja, — Mihály bátyád és én hitet tettünk . . .

— Én is, — hangzik keményen s a fiatal király szeme megvillan. — Magyarország királya nem szegheti meg a szavát. Minden áldozatra kész vagyok a trón s az ország érdekében; hadd fűrődjék minden ellenségem a királyi kegyelem ragyogásában; de hogy az életem legderűsebb perceire szegény László emléke borítson árnyékot, hogy tisztelettel hajol-

jak arra az apai kézre, amely Lászlót megölte: Isten engem úgy segítjen, nem teszem meg!

Erzsébet kénytelen volt fejet hajtani Mátyás akarata előtt, aki feleségül is vette Katalint s azontúl az ő gondja volt, hogyan tartja féken a sértődött, reményevesztett, lázadó Garai nádort. Sajnos, Katalin három évi házasság után meghalt s későbbi feleségének, nápolyi Beatrixnak, Szilágyi Erzsébet nehezen tudta megbocsátani önző, számító lényét s gyermektelen voltát.

Mindvégig meleg, bensőséges viszonyban élt fiával, eleinte a királyi udvarban, ahol nagy tisztelet és becsülés környezte. Később sok időt töltött Vajdahunyadon. Kolostort építtetett ott a ferenceseknek, nyilván kegyeletes emlékezésül férje kiváló barátjára, Kapisztrán Jánosra, akinek szentté nyilváníttatása is az ő közbenjárására történt.

Hajlottabb korában visszavonult az udvar zajos életétől s csendben gyönyörködött fia hatalmában és dicsőségében. Az erélyes asszonyarc határozott vonásai lassan lágyabbá szerényednek az évek ködében s Hunyadi János özvegye az ősök arcképcsarnokában békült tekintetével, ezüstös hajával az lett, ami egyedül lenni akart: Mátyás anyja.

B. Radó Lili.

KANIZSAY DOROTTYA

Elhalt a harcizaj és csönd borult a csatamezőre. A török elvonult Mohács alól és az országot egyszeriben bejárta a veszített csata híre. S amerre ment, gyászt és fájó rémületet hagyott maga után. Mert gyászolt az egész magyarság. Nem volt olyan főúri palota, hol ne sirattak volna halottat és nem akadt olyan kunyhó, ahol ne hangzott volna fel a jajszó az elköltözött után.

Kétkedő megdöbbenéssel fogadták a hírt. Lehetetlen volt elhinni, hogy a nemzet színevirága ott maradt azon a csataterén. Lehetetlen volt elhinni, hogy vezető nélkül maradt az ország és hogy minden elveszett. Pedig igaz volt. Huszonnyolcezer vitéz, ötszáznál több főnemes holtteste feküdt a mohácsi elcsendesült csataterén és ott hevert közöttük némán, holtan maga a király is.

És múltak a napok, teltek az órák. Az országban nem akadt senkisé, aki a sok tanácstalannak megmondta volna, mi most a teendő. Megroppanva, tanácstalanul nézték egymást az itthon maradtak. Nem tudták, mit tegyenek. Nem volt vezérük. Nem akadtak vezetők.

A mohácsi csatamező meg a maga néma halottaival ott hallgatott az augusztusi forró napsugár alatt és a varjakon, dögmadarakon, meg a kóbor, prédát kereső farkasokon kívül nem akadt látogatója. Senkinek sem jutott eszébe, hogy a százszor megsiratott férfiak teste temetetlenül hever a vértől átitatott virágok között, kiszolgáltatva a halottrablóknak, kóbor állatoknak.

De igen. Egy asszonynak eszébe jutott. Egy asszony felnyitotta a ládáját, csengő pénzre váltotta ezüstjeit és négy-száz munkással megindult a mohácsi csatater felé. Nem kérdezett senkitől semmit. Nem kért tanácsot. Útbaigazítást sem. De fekete ruhát öltött magára. Mert gyászolta a sok elesett fiatal katonát. És gyászolt közöttük még valakit, aki nem volt

ugyan a szíve vére, de aki felé mégis szerető, féltő gondoskodással fordult egész életén keresztül. Mostoha fia volt, Perényi Ferenc, a váradi püspök. Gyászt öltött értük s négyszáz munkás kíséretében megindult a felé a temető felé, amelyet még a legbátrabszívű férfiak sem mertek megközelíteni.

Papok is voltak a kíséretében. A papok megáldották, a munkások pedig eltemették a halottakat. Négyszáz ember éjet nappallá téve dolgozott, fáradságot nem ismerő munkával. Mindaddig, míg csak minden ismert és ismeretlen vitéznek teste fölött sír nem domborult. Négyszáz munkás dolgozott megfeszített erővel. És a mohácsi síkon nem hevert többé temetetlen holttest és a halottrablók, farkasok éjszánkánként hiába settenkedtek a néma sírhantok között. Csak akkor ocsúdott fel a nemzet.

Akkor látták, hogy amit férfiaknak kellett volna elvégezniök, elvégezte egy asszony. A nemzet halottait az egész ország akaratóból közkölségen kellett volna eltemetni. És most mindezt megcsinálta, saját költségén eltemettette egy asszony. A nemzetért vívott küzdelemben elhunytakat mind egy szálig elhantoltatta, megáldatta s misét mondatott értük. S ez az asszony Kanizsay Dorottya, Perényi Imre nádor özvegye volt.

Tettének híre éppen olyan gyorsan befutotta az országot, mint a mohácsi veszteség. Kunyhókban, palotákban nem győzték dicsérni a nevét. S attól kezdve, aki talán még nem tudta, hogy él, megtanulta Kanizsay Dorottya nevét imába foglalni.

Ránk, utódokra is ez a cselekedete maradt emlékül. A köztudatban csak ez él Kanizsay Dorottyaról. Ezért ismerjük és ezért tanultuk meg a nevét. Ha soha más jót életében nem tett volna, a nemzetnek akkor is hálás érdeklődéssel kellene az alakja felé fordulnia.

S mégis olyan keveset tudunk róla. Alig pár életrajzi adatot és még azokat sem teljes bizonyossággal. De hát ki is volt Kanizsay Dorottya? Életének folyása alatt mit élt át, mit cselekedett?

Gazdag főnemesi családból származott, a Kanizsayak nemzetségéből, ősei mind kimagasló alakjai a magyar történelemnek. A Kanizsay-család férfitagjai egytől-egyig magas állást töltenek be. Talán éppen ez az oka, hogy nevükkel elhomályosítják nőtagjaikat s a történelem két Kanizsay-

lánynon, Kanizsay Dorottyán és Kanizsay Orsikán kívül mást nem ismer. Sőt még őket sem teljesen. Mert a történetírók és a XVI. század ismerői még most sem egyeztek meg abban, hogy a Kanizsay-család melyik férfitagja volt Kanizsay Dorottyá apja.

A legtöbb valószínűség szerint Kanizsay Lászlónak volt a lánya. Három fivére volt: János, László és István. Ezek közül János és László játszottak nagyobb szerepet történelmünkben. A testvérek nagyon szerették egymást. Általában a Kanizsay-családban mély együttérzés és szeretet uralkodott.

Kanizsay Dorottyá korán ment férjhez. Férje Geréb Péter dúsgazdag és előkelő családból származott. Nagy karriert futott be, a király helyettese volt, a nádor. A király távollétében ő kormányozta az országot és a király személyét megillető tisztelet vette körül. Okos, jószágos főúr volt, akinek természete teljesen megegyezett Kanizsay Dorottyá lágy, szeretetteljes egyéniségével. Harmonikus életet is éltek. Mind a nádor, mint pedig Kanizsay Dorottyá igen vallásos volt. Könyörületességük, jószívűségük is általánosan ismert volt. Egymással versenyezve fordultak a nincstelenek felé és enyhítették szenvedéseiket.

Mint a nádor felesége, az ország első asszonya lett. Háza látogatott volt és központja az akkori társadalmi életnek. Magas méltósága és szeretetreméltó egyénisége csak úgy vonzza maga mellé az ismerősöket, jóbarátokat, rokonokat. Nincs nagyobb lakodalom, amelyre meg ne hívnák s a legelőkelőbb esküvői ünnepélyeken őt kéri fel a főgazdasszonyi tisztségre. A legmagasabb körökben van otthon és nagyon gyakran megfordul a királyi udvarban is.

Rokonai, ismerősei elárasztják meghívásokkal, s ha az ő idejében már divatosak lettek volna a küldöncökkel, gyorsfutárokkal továbbított levelek, akkor most a Kanizsay Dorottyához küldött szíves hangú levelek egész sora maradt volna reánk. De akkoriban még csak megbízható emberek teljesítették a hírszolgálatot. S ezek az egymás számára küldött üzeneteket élőszóval mondták el. De még így is tudjuk, hogy Neuburgban élő bátyja, János, mily gyakran hívogatta magához. És tudjuk, hányszor kereste fel idősebbik bátyjának, Kanizsay Lászlónak felesége, Drágffy Anna is soraival. Gyakran tett is látogatásokat férjével vagy csak egyedül.

Mozgalmas, eseményekben dús életet élt mindaddig, amíg Geréb Péter nádor élt.

De boldog házasélete csak igen rövid ideig tartott. Alig páresztendei együttélés után a halál elszólította Geréb Pétert és Kanizsay Dorottya magára maradt.

Férje halála pótolhatatlan veszteség számára. A hűséges élettársat soha sem tudja elfelejteni. Amikor csak ok és alkalom van, áldoz emlékének és felkeresi sírhelyét. Férje holtteste fölé pazar gondoskodással kápolnát épített. A kápolnát dísszel és fénnel tölti meg. Ellátja miseruhákkal, terítőkkel, arany, ezüst egyházi szerekkel. Nagy márványtáblát emeltet, amelyen megörökíti férje emlékét. Korának legismertebb és leghíresebb stílművészt kéri fel az emlékezés megszövegezésére. Férje születésének és halálának napjain mindenkor misét mondatt és különböző birtokain misealapokat létesít

Mégis aránylag hamar elhagyja Geréb Péter nevét. Másodszor is férjhez megy és második férje is a nádorispáni méltóságot viseli. Gyors házasságát az akkori viszonyok magyarázzák meg. A magányosan álló nőknek nem kedvezett az akkori kor. A hatalmas szomszédok, rokonok nem egyszer kinyújtják kezüket a magányosan maradt nők birtokai után vagy legalább is keserűvé teszik számukra az életet. A magára maradt, gazdag Kanizsay Dorottya is sok megpróbáltatás éri. Geréb Péter Kanizsay Dorottya teszi meg egyedüli örökösévé. Hatalmas birtokainak, vagyonának nagyrészt szeretett feleségére hagyja. Ez ellen azonban felszólalnak a Geréb-család közvetlen rokonai és megpróbálják az özvegytől elragadni örökségének egy részét. Vannak, akik per útján s vannak, akik erőszak alkalmazásával igyekeznek örökségétől megfosztani. S nemcsak a rokonok, de még a jogosulatlan követelők is. Kanizsay Dorottya is sok zaklatásnak volt kitéve. A magára maradt asszony nagyon megérezte erőskezű, hatalmas férje hiányát. Ispánjai, familiárisai is, — így nevezték akkor a szolgáló atyafiakat — igyekeznek kivonni magukat az özvegy hatásköre alól, parancsait nem teljesítik, birtokait nem gondozzák rendesen. S bár Kanizsay Dorottya erős kézzel fogja őket, sok gondot adnak számára. El is fárad a harcban. Nem győzi a hatalmas rokonokkal való pereskedést, a szolgálkkal való veszekedést. S amikor Perényi Imre

nádorispán megkéri a kezét, hosszas gondolkozás után új házasságra szánja el magát.

Perényi Imrének már második felesége Kanizsay Dorottya. Első feleségétől, Báthory Magdától két fia van. Mind a kettő felcseperedett gyermek. Perényi Ferenc például 1513-ban már felszentelt püspök, míg Perényi Péter ugyanabban az évben 11-ik életévében van.

Perényi Imre, ha lehet, még előkelőbb és gazdagabb főúr volt, mint Geréb Péter. Családfáját egészen az 1200-as évekig vezethette vissza s családjában mindenkor nagy tisztséget viselő, a nemzet élén álló férfiak szerepeltek. Maga Perényi Imre is korán kezdi meg közéleti szereplését. Mint Ulászló király leghívebb embere már Ulászló királynak uralkodása alatt tüneményes pályát fut be. A királynak tett szolgálataiért egész fiatal korában kinevezik Abaúj vármegye örökös főispánjának, s ezt a tisztséget utódaira is kiterjesztik. 1504-ben Magyarország nádora lesz. De kitüntetéssel halmozza el még Miksa császár is, aki 1517-ben birodalmi hercegnek nevezi ki. E hercegi diploma szerint a Perényi családot Siklossi hercegi cím illetné meg. De sem Perényi Imre, sem utódai, sem pedig Kanizsay Dorottya nem használják a Siklossi hercegi elnevezést. Perényi Imre a nádori méltóságot többre becsülte a Miksa császár által neki juttatott hercegi rangnál.

Perényi Imre igen okos, széleslátókörű nagyúr volt. Nádorispáni tisztjét Ulászló király legnagyobb meglepődésére töltötte be, amit a király több okirattal is tanúsít. A király meglepődését és szeretetét annyira kivívta a maga számára, hogy az 1512-ben horvát bánnak is kinevezi. A kettős hivatal azonban nagyon nagy teherrel járt. Perényi Imrének a két hivatal teendőinek elintézésében szinte többet kellett úton lennie, mint amennyit birtokain tartózkodhatott. Éppen ezért igen gyakran magával vitte feleségét is. Míg ő lóháton igyekezett útjainak céljához, Kanizsay Dorottya hatlovas hintószekéren utazott. Mindenkor nagy kíséret követte. Útközben egy-egy közelfekvő birtokukra is ellátogattak és ott néhány napot töltöttek. Vagy elmentek ismerős családokhoz, rokonokhoz. Így például 1516-ban a nádorispánt Ónodra szólítja a kötelesség. Soklyosról indultak útnak, öt hintószekér vitte az udvartartásukat és

mindössze csak hét napot töltöttek Ónodon. Ónodról a terebesi birtokukra tértek és ezen a szép vidéken négy napig tartózkodtak. Terebes a Perényiek ősi fészke volt s Perényi Imre gyakran utazott és tartózkodott Töketerében.

Kanizsay Dorottyának Perényi Imre nádor oldalán csak úgy, mint Geréb Péter mellett ezer alkalma nyílt a szereplésre. Férje már állásánál fogva igen gyakran időzött a királyi udvarban s a királyi család tagjai mindenkor szíves hangon hívogatták magukhoz feleségét is. Az udvarban rendezett ünnepeken mindenkor ott van és a legelső helyet tölti be. De nemcsak azért, mert Perényi Imrének, a nádornak volt a felesége. A tisztelet és szeretet, amivel körülvették, nem egyedül a nádornénak szólt. Kanizsay Dorottya műveltsége, kedves modora, szeretetreméltósága saját személyének is kivívta a tiszteletet. Nem a nádori méltóság emelte őt a magasba, hanem ő adott fényt és díszet a nádori méltóságnak. Korának leghatalmasabb, legbüszkébb főurai keresik a barátságát. Sokosságát, tudását, kedves közvetlenségét, szeretetreméltó modorát, nagyúri és méltóságteljes viselkedését általánosan dicsérik.

Második házassága mégsem volt boldog. Bár Perényi Imre dúsgazdag volt és csillogó fénnel vette körül hitvesét, Kanizsay Dorottya első férjét sohasem tudta elfelejteni. Mert míg Geréb Péter természete teljesen hozzá tudott igazodni Kanizsay Dorottya egyéniségéhez, Perényi Imre homlokellenkező embertípust képviselt.

Kanizsay Dorottya alázatosságú, szerény volt. Perényi Imre pedig büszke, önmaga érdekeit néző, gőgös nagyúr. Kanizsay Dorottya mintaképe volt a szelíd, szeretőszívű, türelmes asszonyoknak. Perényi Imrét pedig indulatosnak, hirtelesenharagúnak ismerték kortársai. Haragja és türelmetlensége egész az ingerlékenységig fokozódott hosszas betegeskedése alatt.

De ellentétes természetükön kívül csorbította még házasságuk boldogságát a két Perényi fiú is. Kanizsay Dorottya házasságának első percétől kezdve meleg szeretettel fordult a két árván maradt fiú felé. Isten őt magát nem áldotta meg gyermekkel. Szeretetre vágyó, szeretet után sóvárgó lelke tehát a fiúk felé hajolt. De azok csak a mostohaanyát látták benne. Soha szeretettel nem közeledtek feléje és nem volt számára

barátságos szavuk. Maga a király is megemlítette, hogy Kanizsay Dorottya mennyi szeretettel veszi körül mostohafiait s azok nem mutatnak iránta szeretetteljes magatartást.

Mindezek megkeserítették házasesétét. De sok bánata és szomorúsága csak fokozódott, amikor férje megbetegedett. Perényi Imrét már régóta kínozza a köszvény. 1508-ban baja annyira súlyosbodott, hogy már járni sem tudott, csak hordszéken vitette magát. Fájdalmait nem tudta elviselni, ideges türelmetlensége állandóan fokozódott. Egyik esztendőt töltötte a másik után kínos szenvedésekkel telve. Felesége önfeláldozóan ápolja s állandóan ott tartózkodik mellette. Ebben az időben sokat szenved ő maga is és sokat sír. De azért változatlanul kedves a beteggel szemben s annak türelmetlenségét, néha egészen elviselhetetlen indulatkitöréseit a legnagyobb béketűréssel fogadja.

Tizenegy évig kínlódik Perényi Imre. 1519-ben február 5-én meghal feleségének karjai között. Kanizsay Dorottya így másodszer özvegyen marad.

Urának fényes temetést rendez. Lajos király is ott van a temetésen és az egész ország színe-java. Fényes díszmenetben viszik az elhalt nádor holttestét a Dunán át. Töketerében, a Perényiék ősi birtokán temetik el a Szent Pálról nevezett templomban, s lelkiüdvéért misét mondattatnak.

Férje halála után még nagyobb szeretettel fordul a Perényi fiúk felé, de azoknál nem talál szeretete viszonzásra. Ellenkezőleg, apjuk öröksége miatt perlekednek az özvegygyei és számos keserű órát szereznek számára. Magányosan, árván éldégél, csak az ismerősök és testvéreinek családja marad meg számára. Visszavonult életet is kezd. Már nem keresi fel olyan gyakran kedvelt embereit. De a birtokokkal járó gond is lefoglalja. Mindazt, amit átélt Geréb Péter halála után, újra át kell élnie. Védelmeznie kell jussát és harcba kell szállnia a várispánokkal, kapitányokkal. Szigorú kézzel tartja őket és nem egyszer rájuk pirít, ha valamelyiket mulasztáson éri. Maga intézi birtokainak ügyét és maga tárgyal birtokainak várispánjaival, kapitányaival. Amilyen jószívű és elnéző szegényeivel szemben, olyan erősen megköveteli birtokainak kezelőitől a pontos kötelességteljesítést.

Másodszori özvegységében visszagondol Geréb Péterrel töltött házasságának szép napjaira. Imádkozik lelki üdvéért

és mikor csak lehet, áldoz emlékének. Felkeresi sírhelyét. Drága miseruhákkal, ezüst kegyszerekkel látja el a kis kápolnát. Miséket mondat lelki üdvéért és új alapítványokat létesít, hogy emlékének adózhasson. Aztán egy szokatlan kéréssel fordul II. Lajos királyhoz. Azt kéri, engedné meg a király, hogy a Geréb és Kanizsay címert egyesíthesse. A király szívesen enged kérésének. „ . . . megindítatva — írja a király címeradományozási oklevelében — attól a nagy szerénységtől és áhitattól, állhatatosságtól, őszinteségtől, hűség-től, vallásosságtól s a legszebb erények nagy számától, amikkel Kanizsay Dorottya asszony tündöklék s ami őt a női nem ékességét illetőleg a letűnt idők nagy alakjaival is összehasonlíthatóvá teszik: megadjuk neki a kért címerbővítést.” Ugyanebben a címeradományozási oklevélben egész bőven kifejti, milyen okok indították Kanizsay Dorottyát arra, hogy ezzel a címerengedélyezéssel a királyhoz forduljon. Úgyszólván nagy vonalakban egész életét leírja. Elmondja, hogy első férje halála után Perényi Imrével kötött házasságot, aki őt élete végéig nagy tiszteletben, fényes és főúri módon tartotta. Perényi Imréhez igaz feleség módjára viselkedett, s midőn Perényi Imre meghalt, annak első házasságából származott két fiát éppen olyan szeretettel támogatta és tisztelte, mint még férje életében. Elmondja ez a királyi diploma, hogy első férjével, Geréb Péterrel, a nádorral is, példás életet élt, életük példásan szép volt és Geréb Péter nádor nagy javakat hagyott rá. A kegyelet és az emlékezés indította most Kanizsay Dorottyát, hogy a Geréb-címert a Kanizsayak ősi címerével egyesíteni kívánja. S mert ez a „kívánság is a szeretet forrásából fakad és a leghálásabb szív melegéből sugárzik ki”, kérését a király nem tagadhatja meg.

Ilyen királyi levéllel nem minden asszony dicsekedhetett. Nem az ő korában élők, de még azok sem, akik századokkal előtte és utána éltek. A királyi diplomák, ha kiemelték a megajándékozottak egyik-másik jótulajdonosságát, ennyi dicsérrel, magasztalással nem halmoztak el senkit. S asszonyokat még kevésbé.

De Kanizsay Dorottya olyan volt, mint amilyenek őt a királyi engedélylevelé feltüntette. Legalapvetőbb tulajdonága a szerénység és alázat, ő, aki a trónok magasságában volt, fény és dísz között élt, alázatosabb volt a legszegényebb szol-

gálóleánynál is. Az életében nyert jókért nem győz eléggé hálat adni Istennek. Azokban a kevészámú levelekben és írott maradványokban, amelyek Kanizsay Dorottya írásával maradtak az utókorra, itt is, ott is megtaláljuk hálaadó szavait. „Isten és a Szűzanya különös jóságát számtalanszor érzem. Az ő kegyelmüknek köszönhetem, hogy árva állapotomból kétízben nádorispánné méltóságra emelkedhettem” — írja feljegyzéseiben s leveleiben. Amit Istentől nyert, azért jótékonykodással akar fizetni. Hatalmas birtokain élő szegényeken, nyomorgókon mindenkor segít. Rendeletet ad ki, hogy bárhol szegény, ruhátlan gyermeket és árvákat csak tudnak is, azokat ruházzák fel. Sok embert számláló szolgálóleányival reggeltől estig varrat. S az általuk elkészített ruhákkal megsegíti azokat, akiknek Isten nem juttatott eleget.

A sok ajándékból, amit templomok, kápolnák számára küldött és azokból, amiket a szegények között osztott ki, tudjuk, hogy udvarházában erősen dolgoztak a leányok, asszonyok, ő maga is ott volt közöttük és velük együtt hímzett, varrogatott. De az olyan nagy udvartartásban, mint Kanizsay Dorottyaé volt, így is kellett lenni. Mert a ház úrnője nemcsak a szegényeknek viselte gondját. A szegények számára készített ruhákon és a templomok számára juttatott nagy munkát igénylő miseruhákon, térítőkön kívül a ház asszonyának kellett gondoskodnia a házában élő asszonynépről is. Az udvarokban élő szolgálóleányok nem mentek cseléd-számba. De nem is mehettek, mert nagyobbrészt mind nemesi családból származtak és közöttük a legtöbb valami távoli rokonságban volt a ház úrnőjével vagy urával. Családtagnak tekintették őket és családtag módjára bántak is velük, így ruháztatásukról maga a ház úrnője gondoskodott. Ha valamelyik leány pedig férjhez ment és az ő házából ment férjhez, a szokás megkívánta, hogy az úrnő gondoskodjon a kiházásított leány egész kelengyéről. Így volt ez Kanizsay Dorottyanál is, aki mindenkor bőkezűen gondoskodott szegényebb rokonairól, szolgálóleányairól. Végrendeletében például két távoli rokonleánynak, Stomberger Erzsébetnek és Eufémianak juttat kelengyét. Egész sorát említi az ajándékoknak és a kelengye, amit a két leánynak hagy, az akkori számítások szerint egész kis vagyont tesz ki.

A jóság Kanizsay Dorottya legszebb erénye. Nevét a sze-

gények imába foglalják s nincs hatalmas birtokán olyan szűkölködő, aki felé ne menne segítő kézzel. A sok jóért, amit a szenvedőknek juttat, hálát és szeretetet kap cserébe.

S míg a szegények hálával és szeretettel veszik körül, addig a hatalmasabbak tisztelettel adóznak Kanizsay Dorottyának. Mint özvegyasszonyt is felkeresik leveleikkel, ajándékaikkal. Hívják, hogy vegyen részt lakodalmi, halotti tori ünnepeiken s mindenkor a legfőbb helyet biztosítják számára, így például 1521-ben egyszerre két megtisztelő kéréssel is fordulnak hozzá. Az egyik kérést Báthory István nádorispán intézi hozzá. Kéri, hogy fogadná menyasszonyát, a masszoviai hercegkisasszonyt az ország határánál és rendezné meg a lakodalmi ünnepséget. Ugyanakkor azonban Lajos király is követet küld Kanizsay Dorottyához. A követ maga az esztergomi érsek és a király nevében arra kéri Perényi Imre özvegyét, hogy menjen Pozsonyba, a király mátkájának, Mária hercegnőnek a fogadtatására.

Nemcsak ünnepekre hívogatják. Mint az ország első asszonyát, országos érdekű tanácskozásokra, gyűlésekre is meghívják. Számos oklevél tanúskodik arról, hogy milyen gyakran küldözgetett a király és a főurak küldöncöket Kanizsay Dorottyához tanácskozásra szóló meghívásokkal. Ilyenkor, ha maga nem ment el, mindenkor elküldte megbízott emberét, hogy a rendek vagy tanácskozók vélekedését meghallgassa és azokhoz esetleg hozzászóljon.

Mint a Kanizsayak mind, Kanizsay Dorottya is nagyon vallásos volt. Nagyon sok egyházi alapítványt létesített. Igen sok templomot, búcsújáráhelyet látott el adományokkal. Udvorában százsámra készült a sok miseruha s egyéb templomi kézimunka. Maga mindig ott ült leányai között és áhítatos buzgalommal varrta, hímezte az ajándékokat, amelyek vallásos szeretetéből, áhítatából és hálájából születtek meg. Végrendeletében egész vagyonokat juttat templomoknak. Perényi Imre is az ő ösztönzésére adja Olaszliszka falvát a terebesi pálosrendnek. De különösen azokat a templomokat látta el bőkezűen, amelyet a mohácsi csata után a török kifosztott.

Ebben a korban már napirenden volt a templomfosztogatás. Ezek a válságos idők nem kímélték meg a szent helyeket sem. Mind gyakrabban lehetett hallani, hogy ezt vagy

azt a templomot, búcsújáráhelyet vagy kápolnát teljesen kifosztották. Kanizsay Dorottya nem törődött ezzel a hírrel. Nem sajnálta munkáját, sem a vagyont, amit rááldozott. Inkább újra meg újra díszsel és fénnel töltötte meg templomait, mint belenyugodjon abba a gondolatba, hogy Istennek háza csupasz és üres s akit legjobban megillet a pompa és fény, ne nyerjen az emberektől semmit.

Férje halála után Kanizsay Dorottya nagyjából visszavonult a közéleti szerepléstől. Ideje volt hát a szorgalmas munkára. Mind kevesebbet megy el hazulról s ismerősei, rokonai hiába hívogatják. A lakodalmak s egyéb ünnepek már ő nélküle folynak le, csak egyszer-egyszer találkozunk még nevével a feljegyzések között. De Ferdinánd király koronázásán Anna királynő egyenes kérésére mégis megjelenik. Azontúl azonban már nem is találkozunk hírrel, amely azt mondaná, hogy Kanizsay Dorottya otthagyta nyugodt otthonát és közéleti szereplésért valahova elutazott volna.

Pedig az otthon üres és kihalt. A két Perényi fiú már régen kinőtt az anyai szárnyak alól. A legidősebb fiú, Ferenc már 1513-ban püspöki méltóságot tölt be és csak látogatóba jön haza, hogy betegeskedő édesapját megnézzze. Perényi Péter meg hamarosan új családot alapít, megnősül. Thurzó Margitot, a gazdag Thurzó család szépségéről híres leányát veszi el és így teljesen elszakad anyjától, akit mindenkor csak mostoha anyjának tekintett, s aki felé sohasem fordult igaz gyermeki szeretettel. Kanizsay Dorottya mégis igen gyakran ellátogat hozzájuk. Ajándékokat visz az unokájának, az 1522-ben született kis Perényi Ferencnek: Bár szívesen fogadják, nem érzi jól magát mostohafia házában. Sokkal szívesebben látogat el Kanizsay Lászlóhoz, a bátyjához. Kanizsay Lászlóval Dorottya mindig meleg szeretetben élt. Gyakran látogatta meg bátyját és Kanizsay László is, ha csak szerét ejthette, felkereste hűgát. Kanizsay László feleségével, Drágffy Annával is szíves barátságot kötött. Drágffy Anna éppen olyan alázatosszívű, vallásos nő volt, mint Kanizsay Dorottya s így barátságuk mély gyökeret vert. Gyakran váltottak egymással leveleket. Küldözgettek egymáshoz küldönköket, ajándékokat és több ízben meglátogatták egymást. Szívesen időzött Kanizsay László otthonában. Bátyja példás családi életet élt. Harmónia, szeretet uralkodott a házában és

olyan tiszta, nyugodt levegő, amilyen csak otthon, a Kanizsay családban volt. S Kanizsay László két gyermeke, Ferenc és Orsika is olyanok voltak, akik felé csak szeretettel fordulhatott Perényi Imre özvegye. Mindkettő okos, kedves, jól-nevelt. Szüleik igen nagy gondot fordítottak nevelésükre. Kiváló mestereket hozattak melléjük és ügyeltek rá, hogy testben, lélekben egyaránt szépen növekedjenek. A gyermekek pedig olyan kedvesek, szeretetreméltóak voltak, hogy ismerőseik, rokonaik mind csak szeretettel emlegették nevüket. De különösen a Kanizsay család tagjai. Mert a valamikor népes Kanizsay családnak nem voltak utódaik. János is, István is gyermektelenül haltak meg és Dorottyának sem voltak gyermekei. Egyedül Kanizsay László házában serdült nagyra két Kanizsay sarjadék.

Kanizsay Dorottya tehát gyakran ellátogatott bátyja házába s annak halála után is sokszor együtt időzött Drágffy Annával. Kanizsay László 1526-ban halhatott meg. Lehet azonban, hogy még résztvett a mohácsi csatában, feleségének fivérével, Drágffy Jánossal együtt. Fivérének elvesztése nagy csapás volt Dorottyára. S az érte érzett bánata csak elmellyült, amikor értesült, hogy Drágffy Anna is követte férjét a korai halálba. Alig pár évvel élte csak túl szeretett urának elvesztését.

A két Kanizsay gyerek így árva lett. Apjukat, anyjukat elvesztették, de nem rokonaiknak szeretetét, akik változatlan jóakarattal és érdeklődéssel figyelték sorsukat. Drágffy Anna végrendeletileg gondoskodott gyermekeiről. Nemcsak vagyónukra van tekintettel, de számos gyámot nevez ki hatalmas rokonságából. A gyámoknak lelkére köti, mint osszák el gyermekei között a vagyont és figyelmükbe ajánlja, mint neveljék fel a két árvát. A végrendelet Kanizsay Dorottyának is nagy szerepet juttat. Ő neveli fel a két Kanizsay gyereket.

Ez a feladat nagyon érdeklí. Minden idejét arra szenteli és ami időt el tud vonni a birtokkezeléstől, a jótékonykodástól, azt a gyermekek körében tölti el. Gyakran tárgyal az árvák ügyében a befolyásos és gazdag rokonokkal. Így például 1528-ban Németujváron találjuk, ahol hosszabb időt tölt Batthyány Ferenc bán birtokán. Batthyány Ferenc egyike volt Kanizsay Ferenc és Orsika gyámjainak. Vele tárgyal a gyermekek sorsa érdekében s az ő tanácsai szerint írja meg

végrendeletét is, amelyben Kanizsay Ferencre és Orsikára hagyja birtokainak legnagyobb részét.

Közben sokat perlekedett saját és az árvák vagyona miatt. Igazságért egyszer Ferdinánd királyhoz folyamodott. Mert nem hagyja az árvák jussát. Erős kézzel védi birtokait és igyekszik, hogy a rájuk bízott gyermekek semmiben meg ne rövidüljenek.

Nem tudjuk, mikor halt meg. Élete végét csendben, visszavonultságban töltötte el. Emléket, feljegyzést ebben az időben már nem hagyott hátra. Így még azt sem tudjuk, hogy vajjon átélte-e az 1532-ik esztendőt, amely, ha átélte, bánatot is, örömet is hozott számára egyszerre. A bánat Kanizsay Ferencnek, a Kanizsay család egyetlen férfitagjának elhunytával érte volna, örömet pedig az a hír hozott volna, hogy Kanizsay Orsika eljegyezte magát Nádasdy Tamással.

Kanizsay Dorottya életének mozzanatait elmosta az idő. A lelkek, akiket széppé, nemessé nevelt, elhaltak. A jócselekedetek emléke elenyészett azokkal együtt, akikre jócselekedeteit fordította. Méltóságának, jóságának, szeretetteljes egyéniségének híre eltűnt a szavakkal, amelyek valamikor dicsérték azt. S a templomok, amiket épített, ruhákkal, ezüst, arany kegyezerekkel ellátott, elpusztultak a török vész és a hitújítás zűrzavaros napjai között. A feledékenység mindent beborító homályán egyetlen tette tört csak elő: a mohácsi nemzettemetés. De ez az egy tett fénybe vonja Kanizsay Dorottya nevét és felidézi a múltból a legszebb lelkű asszony életének többi mozzanatát is.

Laczkó Márta.

ENYINGHI TÖRÖK BÁLINTNÉ

Pemflinger Márk, a szebeni királybíró, gyakran megfordult a királyi udvarban. Szívesen látott ember volt ott. Egyszer, egy ünnepi alkalommal, leányát, Katát is magával vitte. Búzaszőke, kékszemű, nyúlánk leány volt a kis Pemflinger Katalin. Ajkán örökké mosoly ült s kék, mandulavágású szemeiben játékos tűz ragyogott. Szépsége, sugárzó jókedve nagyon megtetszett Mária királynénak. Nagyon szívesen fogadta a kislányt s több ízben meg is hívta magához. Katalin jól érezte magát a királyi udvarban. Egyszer aztán a királyné azzal a kéréssel fordult Pemflinger Márkhoz, engedje meg, hogy a kislány teljesen odaköltözzön a királyi udvarba. Személyes udvarhölgyének szeretné. Pemflinger Márk nem szívesen engedte el a leányát. Igaz, hogy mint lovas-tiszt, gyakran táborba szállott s ilyenkor távol volt családjától, leányától, de ha hazaérkezett, szerette a gyermekét maga mellett tudni. Mégis, a királyné kérésének nem tudott ellentállni s Katalint felengedte a király udvarába.

Pemflinger Kata tehát Mária királyné mellé került s udvarhölgyévé lett. Szépségével, kedves modorával, de főleg jókedvével egész környezetét meghódította s csakhamar a királyi udvar legnépszerűbb, legkedveltebb alakja lett.

Itt a királyi udvarban ismerkedett meg enyinghi Török Bálinttal. Ha Pemflinger Katalin a királyi udvarban volt népszerű, akkor Török Bálint az egész ország lakossága előtt örvendett közszeretnek. A legszebb, legdaliásabb férfია volt korának. Aki csak megemlékezik Török Bálintról, akár levélben, akár írásműben, vagy történeti feljegyzésekben, sohasem felejtí el megjegyezni, milyen daliás, jóalakú, szép férfiú volt ez a törökverő hős. Ám Török Bálint nemcsak testi szépséggel rendelkezett. Bátorságának, rettenhetetlenségének, harci ügyességének híre országszerte ismert volt. De ismerték jómodorát, műveltségét, nagy tudását is és megemlékeztek nem egyszer okos, nyílt beszédjéről.

A két fiatal a királyi udvarban csakhamar egymásra talált. Török Bálint mind gyakrabban és gyakrabban fordul meg a királyi család körül s sűrű látogatásának oka a szép, búzaszöke Pemflinger Katalin.

Rövid ismeretség után meg is kéreti, el is jegyzi Katalint. A házasság azonban nem mehetett olyan gyorsan végbe. Török Bálintot a kötelesség a harcmezőre szólította. De mihelyt elsimultak a bajok, már megint ott van menyasszonya mellett és igyekszik a házasságot nyélbe ütni. A házasság időpontját nem jegyezték fel az utódok számára. De valószínűleg fényes, díszes keretek között történt s a pompás esküvői ünnepélyen az ország minden részéből odasereglettek a meghívott vendégek. Török Bálint is, Pemflinger Katalin is nagy szeretetnek és közkedveltségnek örvendett. Mindketten vagyonosak és előkelő családból származtak. Családjaiknak nagy, kiterjedt rokonsága volt. Az ilyen nagy rokonsággal rendelkező családok gyermekeinek összeházasodása pedig országos érdeklődést keltett és nagy ünnepszamba ment.

Török Bálint leggyakrabban Somogyvárott, Szigligeten, Csurgón, Debrecenben ütötte fel a szállását. Ezeket a helyeket szerette a legjobban. Feleségét is idehozta és itt töltötték el házasesetüknek békésen folyó, szép napjait.

Török Bálintné a királyi udvar fénye és változatossága után sem került magányba vagy csöndes egyhangúságba. Török Bálint udvara látogatott, népes udvar volt. Török Bálintot igen kedvelték az országban, atyafiaival, jóbarátaival belső barátságot tartott fel, azok tehát igen gyakran és szívesen felkeresték otthonában. Felesége családja is fenntartotta vele a rokonságot és azok is gyakran időztek Török Bálint portáján. így látogatókban sohasem volt hiány. De ha véletlenül egyetlen vendég sem tartózkodott Török Bálintné házában, ott volt körülötte a sok fiatalember. Török Bálint híres vitéz hírében állott. A magyar főurak szívesen elküldték hozzá fiaikat, hogy az apród szolgálatra, harci teendőkre ki-nevelje őket. S minthogy Török Bálintnénak még jó gazdasszony híre volt, a fiatal nemes lányok is szívesen eljöttek udvarába neveltetés végett. De a tudnivalók elsajátításán kívül csalogatta őket a víg élet, amely Török Bálinték udvarában volt. A ház asszonya maga volt a jókedv megtestesítője és Török Bálint eszessége, kedves modora, jókedve is vonzotta

a fiatalságot. De mindennél jobban a hegedűsök és lantosok serege, mely sohasem hiányzott Török Bálint házából.

Török Bálint is, Török Bálintné is igen erősen pártolták a magyar irodalmat, zenét. Udvarukban nem egy hegedűs, lantos szolgált. S nem egy író élt a kenyerükön. Így például Tinódi Sebestyén, a magyar lantosok koronázatlan királya, életének legnagyobb szakaszát. Török Bálint szolgálatában töltötte s a verselők, költők, énekesek, lantosok mindig pártfogót nyertek a gazdag főúrban és asszonyában.

A pártfogásért aztán művészetüknek a legjavát adták, így Török Bálint házatája muzsikától volt hangos s esténként nem egyszer éjfélig, éjfélutánig hallgatták az énekesek előadását a vitézek tetteiről meg a lantosok, regősök énekeit. S szívesen hallgatták, meg együtt daloltak a virágénekek szerzőivel, éneklőivel.

Így teltek, múltak a napok Török Bálintné házában. A fiatalasszonynak nem volt oka visszasírni a királyi udvarban eltöltött időt. De férjével csak igen kevés időt tölthetett együtt. Elszólította a közügy, az országos érdek. Mint János király leghívebb embere, erősen védte János király érdekeit. S nemcsak a harcmezőn, hanem a tanácskozások terén is. János király igen megbízott benne s gyakran a legnehezebb szolgálatokat követelte tőle. Török Bálint pedig megállta a helyét emberül. A tanácskozások színterén is, meg a csatamezőn is. Az ország legelső katonájának tartották. Vitézségével, bátorságával győzelmet győzelemre halmozott s Ferdinánd király embereinek nem egyszer tört borsot az orra alá. De éppen ezért élete állandó veszedelemben forgott.

Török Bálintné aggódott is férjéért s amikor az tőle távol időzött, az aggodalomtól, rettegéstől, féltéstől szinte le sem tudta hunyni a szemét. Minden gondolata Török Bálintnál volt. Nap mind nap levelet küldözgetett utána és elárasztotta féltő, óvó tanácsaival. De még külön küldöncei is voltak, akiknek szigorú paranccsal meghagyta, hogy bármi történjen is Török Bálinttal, jó vagy rossz, arról őt nyomban értesítsék. Aggodalma különösen akkor növekedett nagyra, amikor megtudta, hogy Ferdinánd emberei közül egynéhányan férje életére törnek. Meghallotta ugyanis, hogy kétízben próbálták Török Bálintot gyilkosság útján eltávolítani János király mellől.

Különösen nyár idején féltette férjét. Ekkor voltak a harcok, háborúskodások s ezek a napok szólították el leggyakrabban Török Bálintot. Ilyenkor csak pár napra, továbbtűnő percre látogathatta meg Török Bálint a feleségét. Vagy levélben kérte asszonyát, hogy üljön kocsiira és látogasson ő el a táborba.

De az aggodás napjait aztán felváltotta a boldog viszontlátás pillanata. A tavasz, nyár ideje elmúlt, beköszöntött az ősz és utána a tél. A tél pedig mindig hazahozta Török Bálintot. S nemcsak futó napokra, mint nyáron. így lett a tél Török Bálintné legkedvesebb időszaka. Ezekben a napokban visszanyerte régi jókedvét, vidámsága felpezsdült és beara nyozta az egész házat. A vendégek, akik ilyenkor felkeresték, nem győzték dicsérni Török Bálintné kedvességét, vidámságát.

Az akkori kor írói mind egytől-egyig megegyeznek abban, hogy Török Bálinték házassága az elképzelhető legszebb volt. Török Bálintné megosztotta szeretetét férje és két fia között. Még a gondolatukat is kiolvasta. Szerető gondoskodással vette őket körül, férjének minden ügyes-bajos dolgában résztvett, tanáccsal szolgált. Gyermekait féltő gondnal nevelte s igyekezett, hogy olyan nevelők legyenek körülöttük, akiktől csak szépet és jót tanulhatnak.

Ha vendég nem időzött házukban, elutaztak. Gyakran csak távolabb eső birtokaikat keresték fel, gyakran azonban látogatóba mentek. A király udvarában is időztek, mert Török Bálintnak, mint a király legelső emberének, többízben ott kellett János király mellett tartózkodnia. Ilyenkor feleségét is magával vitte.

De legszívesebben otthon időztek. Szerették az otthonukat és mindent elkövettek, hogy az otthon meleg, kedves legyen. Török Bálint gyakran jött haza a csatából zsákmánnyal. Ezeket legnagyobb részben feleségének adta, aki igyekezett a zsákmányolt dolgokon és dolgokért házatáját kicsinosítani. Török Bálint ehhez szívesen hozzájárult. Ha elutazott, mindenkor hozott valamit feleségének, gyermekeinek, meg az otthonnak a felvirágoztatására.

Amikor meghallotta, hogy Brandenburgi György örgróf el akarja adni Vajdahunyadot, alkuba bocsátkozott vele, majd meg is vette tőle. A várért azonban sokat kellett szen-

vednie. Először Czibak Imre próbálta elvenni tőle, majd mások szóltak bele a vásárlásba. Végül hosszas huzavona után sikerült János királytól 1536-ban szerzeményére adománylevelet kapni. Így a szép, művészi stílusú Vajdahunyad vára, a művészetet kedvelő Török Bálint és Bálintné tulajdonába ment át. Török Bálintné nagyon kedvelte Vajdahunyad várát. Szívesen időzött az erős falú, tornyokkal díszes, szépen festett épületben. Első perctől kezdve otthon érezte magát benne. Mindent el is követett, hogy a belső berendezés alkalmazkodjon a vár külső szépségéhez.

De nemcsak a külső szépségekkel törődött. Igaz pártolója volt mindennek, ami szép. Különösen kedvelte az irodalmat, zenét. Házában a lantosokon, hegedűsökön, énekeseken kívül megfordultak korának legkiválóbb írói is. Így Mártonfalvi Imre, a kiváló tollú és híres humanista életének legnagyobb részét náluk töltötte el. Ők nevelték, tanították és ők pártfogták életének további útjain is. És nemcsak mindennapi életszükségeitől gondoskodtak. Mind Tinódinak, mind Mártonfalvai Imrének munkáik kiadásában is segédkezet nyújtottak.

Az írók mellett az új hit apostolai is gyakran felkeresték Török Bálintné. így fordult meg udvarában Melius Juhász Péter. Török Bálintné hívta meg, még pedig azzal a céllal, hogy férjét a protestáns hitre áttérítse. Török Bálintné az új vallást már Mária királyné környezetében felvette. S mint buzgó, vallásos nő, szerette volna, ha férje is ugyanazt a vallást követi, mint ő. S mert abban a korban Melius Juhász Pétert a legékesszólóbb prédikátornak ismerték, Török Bálintné őt hívja meg udvarukba. S nem hiába hívta. Török Bálint áttérvén a protestáns vallásra, annak igen buzgó térítője lett. Felesége, férjével versenyezve, áldozott a protestáns templomoknak s lett támogatója az új vallás híveinek.

Így teltek múltak a napok aggodalomban és felfakadó örömben, boldogságban, míg be nem köszöntött az 1541. esztendő.

1541-ben Török Bálintot Budán tartotta a kötelessége, ő volt a vár védelmezője. Amikor felszólították, hogy a török szultánt üdvözölni menjen át a török táborba, nem is akart engedelmességni a parancsnak. Kijelentette, hogy bármi történjen is, ő Buda várából nem fog kimozdulni és azt a török

ellen kész megvédelmezni. De Fráter György, a barát, rávette, hogy menjen a török táborba és hódoljon a barátságos szándékkal jövő török szultánnak. Török Bálint csak hosszas habozás és gondolkodás után engedett a kérésnek. De abból a táborból aztán soha nem tért vissza.

Sok mindent rebesgettek, hogy miért fogatta el a török szultán Török Bálintot. Török Bálintné is hallotta a híreket, de nem tudott kiokosodni rajta. Csak annyit tudott és fogott fel, hogy férjét a török elfogta és viszi magával Törökországba. Kétségbeesetten futott fűhöz, fához. Elsősorban Fráter Györgyöt kereste fel és kérte, járjon közben, hogy férjét a török szabadon bocsássa. Fráter György meg is ígérte közbenjárását, de a szegény asszony, akit Martonfalvai Imre deák „keserves asszonynak” nevezett el, hiába várta férje visszatértét. Csak azt hallhatta róla, hogy a török lehurcolta magával Konstantinápolyba és eleinte a Héttorony várában, majd később egy török házban őriztette.

Szomorú, gyászos napok virradtak fel most Török Bálintnéra. Elvesztette azt, akit legjobban szeretett a világon. Magára maradt két egészen kiskorú gyermekével egy olyan világ kellős közepén, amely egyáltalán nem kedvezett a gyengéknek és a magára hagyottaknak. Féltennie kellett birtokát, gyermekeinek jövőjét, sorsát. De nem törődött önmagával, a jövőjével. Csak egyetlen célt látott maga előtt, férje kiszabadítását. Akivel beszélt, tárgyalt, csak azt mondhatta neki, hogy török földről visszahozni valakit, a legnehezebb dolgok egyike. De Török Bálintnét nem tántorította el a dolgok nehézsége. Nem nyugodott bele a sors szeszélyébe, rendíthetetlen erővel és hittel küzdött azért, hogy férjét kiszabadítsa.

A még fiatal asszony ajkáról lesorvadt a mosoly. Elfelejtett nevetni. Az, akit jókedvéért, vidámságáért kedveltek meg a királyi udvarban, akihez vidám jókedvéért jöttek az ismerősök, rokonok, örök tépelődés és siránkozás között élte le napjait. Csak az a hite és reménye tartotta életben, hogy férjét viszontláthatja, kiszabadíthatja rövidesen.

Gondolata, tette ezentúl csak e körül a cél körül forgott. Levelet levél után írt. Felkereste kérő soraival Martinuzzi Fráter Györgyöt, Nádasdy Tamást, a nádorispánt, Batthyány Ferencet, a horvátországi bánt, s mindenkit, akinek csak ereje és szava volt az országban. És leveleiben csak egyet

kért, egyért könyörgött. Tegyenek lépéseket az ura érdekében, aki nemcsak mint ember volt nagy, hanem mint hazafi is. Batthyányi, Nádasdyt, Szalay Jánost megnyervén ügyének, felkereste személyesen Izabella királynőt is. Izabella királyné nagyon kegyesen fogadta Török Bálintné és megígérte neki, hogy Török Bálint és egy ugyancsak Törökországban raboskodó magyar főúr, Maylád István érdekében külön követet fog a szultánhoz küldeni. Izabella királynő szavának is állott. Egy emberét elküldte Törökországba, akinek sikerült kiszabadítani nem a fogoly főurak kiszabadítását, hanem csak azt, hogy meglátogathassa őket. Az ő tudósításából értesült Török Bálintné arról, hogy férje már nem a Héttorony rabja, hanem Konstantinápolyban, egy szép, tiszta házban lakik Maylád Istvánnal s úri, jó dolguk van. Egy éjszakán keresztül szálló vendég is volt Izabella asszony követe Mayládnál és Török Bálintnál.

Török Bálintné azonban már férje leveleiből értesült arról, hogy a héttoronybeli fogságot fel fogja cserélni egy kellemesebb és nyugodtabb rabsággal. Férjének ugyanis nem volt rossz dolga a szultán birodalmában. Nem bántak vele közönséges rab vagy fogoly módjára. Minden szükségletéről úr módjára gondoskodtak és még zsebpénzről sem feledkeztek meg. Naponta egy aranyat kapott költőpénznek. A levelezéstől sem tiltották el. Többször irogatott haza, megírta, hogy és mint folynak dolgai és tanácsokat is írt, miként siessenek segítségére. Természetesen sok megírt levele nem jutott el a rendeltetési helyére, éppen úgy, mint ahogy Török Bálintné levelei sem érkeztek mind el Török Bálinthoz.

Férjének levelei újabb erőt adtak Török Bálintnének a küzdelemre. Újult erővel fogott hozzá a kiszabadításához. Újra meg újra felkereste Fráter Györgyöt és kérte közbenjárását a szultánnál. Fráter György mindent meg is próbált Török Bálint kiszabadítása érdekében, de siker nélkül.

A sok kudarc nem vette el a „keserves asszony” hitét és küzdőképességét. Bár Török Bálint János király embere volt s sok bosszúságot szerzett Ferdinánd királynak és embereinek, kérésével még Ferdinánd királyhoz is elmerészkedett. Nádasdy Tamást, a nádort kérte fel közbenjárónak. Nádasdy Tamás nem tagadta meg kérését, el is érte, hogy Ferdinánd király Török Bálintért és Maylád Istvánért szót emeljen a

szultánnál. De hiába volt a diplomáciai érintkezés, hiába kérlelték a magyar királyok, sőt még a francia király is a török szultánt, kérésük nem járt eredménnyel.

Pedig Török Bálint kiszabadítása csakis diplomáciai úton történhetett volna meg. Más, közönséges foglyokat kiszabadítottak már hatalmas váltságdíjért. Így szabadították ki például Bebek Györgyöt is. De Maylád István és Török Bálint a szultán rabjai voltak. S a szultánt nem érdekelte a pénz. így hiába próbálta Török Bálintné gyűjtögetni aranyait, ezüstjeit, nehéz tallérjait, mit sem ért velük. A szultán nem kért váltságdíjat, a szultán semmit sem kért, de Török Bálintot nem is akarta elengedni a fogságból. Török Bálintné mégis reménykedett. Minden vagyonát arra fordította, hogy előkelő török foglyokat vásároljon. Ékszereket, uradalmakat váltott pénzzé, hogy tervét ezáltal előbbre vihesse.

Pedig a magára maradt asszonynak sok küzdelmet kell vívnia. Szomorú helyzetére nem voltak tekintettel és nem látták be a hatalmasok, hogy vagyonát milyen szent célra akarja feláldozni. A birtokai mellett élő hatalmas főurak kinyújtják kezüket jószágai és gyermekeinek birtokai után. Először Somogyvárárt és Remete-Udvarhelyt veszi el, majd Zrínyi Miklós a szép és sok emléktől kedves csurgói vártól fosztja meg. Tisztartói, cselédei is cserben hagyják. A kezükre bízott várakat, uradalmakat, házakat gondozó nélkül hagyják hátra, elköltöznek belőle. A magára maradt birtokokba aztán egykettőre beülnek a bitorlók. S amíg Török Bálintné férje érdekében ide-oda jár, könyörög, birtokai gyérülnek, fogynak. Pedig most szeretne csak pénzt gyűjteni, most akarna mindent értékesíteni, hogy előkelő török rabok révén megválthassa férje rabságát.

Aztán új terv született Török Bálint kiszabadítására. Látván, hogy sem diplomáciai úton, sem pedig a török rabok révén nem érhet el sikert, hatalmas török urak pártfogásán keresztül akarja urát megmenteni. Mehmet basához, Rusztem nagyvezérhez szerzett összeköttetést Fráter György, Desseffy János, Izabella királynő révén. Az ő közbenjárásuk útján igyekszik férje helyzetén könnyíteni, illetve őt hazahozatni. De ez az út is járatlannak bizonyul. A budai basa keresztülviszi, hogy Török Bálint rabsága könnyebb legyen, szinte otthonosan mozoghasson Konstantinápolyban, de nem

tudja keresztülvinni a végleges kiszabadítását. Olyan hírek is jutnak Török Bálintné füléhez, hogy a szultán hajlana Török Bálint szabadonbocsátása felé, ha Török Bálint várait a szultánnak átengedné s a szultánnak engedelmes híve lenne.

Török Bálintné érzi, tudja, hogy férje ilyent nem ígér és nem is ígérhet meg. Mostanában kevesebb hír is érkezik az uráról. Elcsügged és teljesen hatalmába ejti a szomorúság. Mert hiába eszközöl ki Izabella királynőnél, Fráter Györgynél, Ferdinánd királynál újabb és újabb követküldést, a követek a legkisebb eredményt sem tudják felmutatni.

Ekkor érkezik udvarába 1543-ban egy ágostonrendi szerzetes. Nagy út áll a szerzetes háta mögött, de még nagyobb útra készül. Egyenesen Franciaországba, a francia királyhoz indul. Török Bálintné minden jóval megvendégeli a szerzetest, aztán negyven aranyat, egy saját nevelésű jó lovat ad neki. Viszonzásul azt kéri, adja elő a francia királynak kérését. Mert Török Bálintnéban minden hír, minden gondolat új reményt kelt. Most is arra kéri a francia királyt, vállaljon ő kezességet Török Bálintért, akit a török a francia király kezességéért biztosan szabadon bocsát.

A francia király csakugyan közbenjár Mayládért és Török Bálintért. De ő is eredmény nélkül. S a levél, amelyet a rab főurakhoz ír, beszámol arról, hogy kiszabadulásukhoz nincs sok remény, mert a török így akarja megbosszulni azt a sok kárt, amit életükben a török szultánnak okoztak.

Mindezek a hírek nem csüggesztették el Török Bálintnét. Ha csak hírét hallotta, hogy valaki Törökország felé vette útját, már odautazott, levelet írt neki és kért, könyörgött, hogy vegye pártfogásába az ő ügyét is. Akit csak lehetett, megmozgatott férje érdekében. Még Zsigmond lengyel királyt is megkeresi kérelmével és még az ő pártfogását is kieszközli a kiszabadításért. Ez is hasztalan.

Aztán ajándékot ajándékokra halmoz. Drága nehéz ezüst műveket, arany ékszereket, a legkülönfélébb ajándéktárgyakat indítja útnak Rusztán nagyvezérnek, Mehmed pasának és a török főuraknak, hogy ura helyzetén könnyíthessen, őt kiszabadíthassa. Maga a legszükösebben él, megvonja magától a megszokottat, csakhogy minél több pénzt, értéktárgyat tudjon felhalmozni, amit ura esetleges kiváltására szánhat.

S közben írja férjének a leveleket, üzenetet a küldöncökkel, megbízottakkal és újabb és újabb reményt akar a rabságban búslakodónak küldeni. Ha követ megy a portára Ferdinánd király, Izabella királynő, Fráter György vagy mások részéről, mindenkor talál módot és alkalmat, hogy a követ tőle is vigyen üzenetet Török Bálintnak. Üzenetet vagy levelet, amelyben tudatja férjével, hogy itthon várnak rá, hogy nem felejtették el s hogy mindent megtesznek kiszabadítása érdekében.

Pedig a kiszabadításhoz kevesebb a remény, mint annakelőtte volt. A török szultán igen nagy árat követel Török Bálintért. Összes várainak átadását. S Török Bálint, akit a rabság egyáltalán nem tört meg, aki a fogságban is büszke, makacs magyar maradt, hallani sem akar ezekről a követelésekről.

S közben teltek, múltak az évek. Őszre tavasz jött s tavaszra a régen annyira várt tél. De sem a tél, sem a nyár, sem a tavasz nem hozott újat. Akadtak ugyan, akik bíztatták a magára maradt asszonyt, akik reményekkel áltatták, de már ezek is kevesen voltak. S különösen azóta vesztik el a rokonok és jó ismerősök reményüket, amikor a Török Bálint irányában jóindulatú Mehmed budai basa meghal és a keményszívű, Török Bálintné kérésével egy csöppet sem törődő Kaszim basa lép Mehmed basa tisztségébe.

Lassan-lassan már mindenki kihal a remény, hogy a raboskodó főurat ki lehessen szabadítani. A követküldések megszűnnek, a nagyurak már nem is vállalják a közbenjárást s Török Bálintné még most is megragad minden lehetőséget, hogy férje kiszabadulásán dolgozzon. Pedig már maga is látja, hogy keservesen nehéz a dolog. Már kilenc esztendeje múltott, hogy Török Bálintot a török rabságba vetette. 1550-et írtak és Török Bálintnének már lassan terve sem volt, amelybe belekapaszkodhasson. Csak a régi utat járta újra és újra s siránkozó, kérő leveleivel árasztotta el mindazokat, akiknek közbenjárásában még remélt. Utolsó reménysugara a francia király volt. 1550-ben a francia király Maylád és Török Bálint érdekében újabb követet küld a portára. Maylád is azt írja, hogyha soha nem volt reménye a kiszabaduláshoz, most bizonyosnak hiszi a megmenekülését és Török Bá-

lintné lelkében is kivirul a hosszú sikertelenség után egy új hit.

De ugyanakkor szomorú hír is jön Konstantinápoly felől. Török Bálint beteg. Fühöz, fához kapkod, kétségbeesésében csak sírni tud a régen olyan jókedvű, annyi akaratereővel rendelkező asszony. Meg imádkozni a távollevő egészségéért. De Török Bálint súlyos beteg. Török Bálintné nem tudja, milyen betegség kínozza, de nap mind nap rettegve fekszik le és reggel félve ébred, nem ma hallja-e a rossz hírt. Máskor meg bizakodás fogja el. Hisz férje felgyógyultában, hisz kiszabadulásában és újra hozzáfog a levelek írásához, amelyben a beteg Török Bálint kiszabadítását kéri ismerőseitől, barátaitól, jóakaróitól.

Minden hiába. Török Bálint ereje fogytán van. 1550. júliusában még ír egy utolsó levelet övéinek, de aztán elcsendesedik Konstantinápolyban minden, a magára maradt asszony és két gyermeke hiába várnak izenetet, levelet a rab-ságban sínylődőtől, semmi sem jön többé. Csak nagysokára jut el Török Bálintnéhoz a küldönc, amely hozza Török Bálint halálának hírért.

Török Bálintné a hír megjöttkor Debrecenben tartózkodott. Magára volt hagyatva, mert két fia már felserdülvén, résztvettek a katonai életben. Idősebb fia, János, pedig a törökkel hadakozván, még meg is sebesült Lippa ostrománál.

Egyedüllétében sokkal erősebben éri a fájdalom. Ha fiai mellette vannak, talán kedvükért erőt vesz magán. De így mindent, mindent veszve lát és úgy találja, az életnek nincs többé semmi értelme. Teljesen elhagyja magát s a lelki fájdalom aláassa egészségét. Betegeskedni kezd, elveszti erejét az élethez, ágynak dől és még orvosoltatni sincs magát kedve. Fiai hiába sietnek betegágya mellé, anyjuk nem tud kilábolni a testi, lelki gyöngeségből. Még egy ideig küszködve, tengődve tölti napjait, aztán rövidesen követi a halálba férjét, akit olyan nagyon, nagyon szeretett.

Akik ismerték, feljegyezték róla, hogy egészségét az a tudat aknázta alá, hogy férjének még a holttestét sem engedték török földről hazahozni.

Mártonfalvi Imre, Török Bálintné diákja, asszonyát keserves asszonynak nevezi. Valamikor jókedvű, víg leánynak hívták. Aztán egyike lett a legboldogabb asszonyoknak. De

az élet nagy szenvedést mért rá. Emberül megállta a helyét az élet szenvedései között és soha egy percig sem hagyta cserben övéit. Mikor minden gondolatát, idejének minden percét arra szentelte, hogy férjét kiszabadíthassa, akkor sem feledkezett meg fiairól. Igyekezett azoknak örökét megvédeni, s a hatalmaskodó és birtokaira pályázó főurak ellen atyai ismerőseit, jóbarátait kérte fel segítő társul. Nádasdy Tamáshoz, Batthyány Ferenchez fordul kérő soraival és az ő segítségükkel sikerül is fiainak birtokait nagyobb részét megvédeni.

Nevelésüket sem hanyagolja el. Habár minden gondolata Konstantinápolyban időzik, fiai neveléséről gondoskodik. A legkiválóbb embereket állítja melléjük és gondja van rá, hogy a kor igényeinek megfelelő legjobb, legkiválóbb kiképzésben részesüljenek. Fiaiból derék katonákat, kiváló államférfiakat akart nevelni. Lelkükbe beoltotta a török elleni gyűlöletet és harcra buzdította őket, hogy a harctéren bosszulhassák meg hős apjuknak börtönben sínylődését, korai halálát. A fiúk felnövekedvén, híres katonák is lettek, akiknek dicsőségéről és győzelméről az egész ország beszélt. Amikor őket látta, velük beszélt, beléjük oltotta a haza és a vallás iránti szeretetet, férje fogsága és halála okozta seb lelkében kicsit szüntelt, de teljesen megszűnni sohasem tudott. A keserves sorsú asszonyt szenvedéseitől csak a halál váltotta meg.

Laczkó Márta.

**PERÉNYI GÁBORNÉ
GUTHI ORSZÁGH ILONA**

Csejthe várát, a Guthi Országhok ősi fészket, megtöltötte a gyermekkacagás. Három hajlékony kis gyermek teste kergetőzött a kert útjain és anyjuk, apjuk szeme boldogságban úszott, mikor nézték őket.

Guthi Országh Lászlót különben is szerencsés, boldog embernek nevezték az országban. Őseitől gazdagságot, hatalmas birtokokat örökölt s ládája is telve volt ezüsttel, arannyal. A király meg pártját fogta, szolgálatait megbecsülte. Egyik méltóságot a másik után kapta s Hevesmegye örökös főispánságát még utódaira is kiterjesztette a király. Testvéreivel, rokonságával nem perlekedett, élete olyan volt hát, hogy mindenki csak irigyelhetete érte. Felesége pedig a legkíválóbb volt az asszonyok között. Pekry Annát csak szeretni lehetett. Nem egyedül a szépségéért, — pedig kevés olyan szép asszony volt a Vág völgyében — de okosságáért, jóságáért is. Guthi Országh László mindent megkapott az élettől, amit ember csak remélhetett. Gazdagsága, méltósága, békés otthona volt s otthonában a szeretett feleség mellett három gyermek növekedett, szépült. A legidősebb fiú volt. A keresztségben Kristóf nevet nyert. Alig pár esztendővel volt csak idősebb Ilonánál, Borbálánál, mégis úgy bánt húgaival, úgy gyámolította őket, mint lovag a hölgyeket.

Guthi Országh László sokszor elnézte a fiút s elgondolkozott sorsa felett. Szerette volna lélekben, testben erősnek, szépnek nevelni. Hisz ő volt az egyetlen férfisarja a valamikor oly népes Országh-családnak. Bátyjainak, rokonainak nem volt fiúszületjük, aki a hírnevet szerzett Országh nevet még fényesebbé tehetete volna. Csak egyetlen egy Guthi Országh-fiú volt már, ez az ő fia, Guthi Országh Kristóf. Gyakran eltűnődött a sorsán. Szeretett volna a jövőbe látni s megtudni, mit is tartogat számára a jövő.

De bár Kristóf volt az egyetlen fiú a családban s bár mind a három gyermekéhez egyformán gyengéd és jó volt, talán leg-

jobban Ilona nőtt a szívéhez. Maga sem tudta volna megmondani, hogy miért hajolt annyi szeretettel e felé a korához képest oly magasra nyúlott leányka felé. De mégis így volt. Már kis gyermekkorra óta vele beszélgetett el a legszívesebben. Nézegette, mint ültetgeti virágjait, mint játszik a többi gyerekekkel. S sohasem volt fáradtság számára, ha a kislány azzal rabolta idejét, hogy kézimunkáit, latin meg magyar írásbeli feladatait mutogatta.

Mert a gyerekek már korán hozzászórtak a betűvetéshez. Anyjuk, Pekry Anna akarta így. Azt mondta, igaz, nem szükséges éppen, hogy egy leány írni tudjon, de egy nemesasszonynak illik, hogy el tudja olvasni a hozzá íródott levelet és válaszolni is tudjon arra. Általában Pekry Anna nagyon szigorúan fogta a leányokat. Amilyen szelíd, jólelkű, megértő asszonynak ismerték, éppen olyan kérlelhetetlen szigorúsággal követelte meg, hogy a gyermekek teljesítsék kötelességeiket. Már mint aprócska gyermekek hozzászórtak a munkához. Naponta kézimunkázniok kellett s Guthi Országh László nem egyszer elcsodálkozott, amikor látta, hogy Ilona, Borbála kis kezeiből milyen csodálatos szépségű munkák kerülnek elő.

Ilona volt az ügyesebb. Gyors volt, dolgos. Szeretett elbélődni a kertben, a virágok között, ásott, kapált, saját kezével ültette kedvelt palántáit. De szívesen segített a befőzések-nél, gyümölcseltevéseknél is. Meg minden olyan női munkánál, amely nálánál idősebb leányok munkakörébe illett. De tanulni is szeretett. Latinul szinte jobban beszélt, mint a bátyja s olyan szép betűket vetett a papírra, hogy még egy íródeák sem tudta volna különben megrajzolni őket. S milyen okos volt. Ha beszélt vele az ember, szinte el is feledte, hogy csak kis gyermekkel s nem okos felnőttel áll szemközt.

Guthi Országh László nagyon szerette feleségét meg a gyermekeit. Szerette volna, ha az Isten hosszú, egészséges étellel ajándékozta volna meg, hogy kis családját minden bajtól megvédhesse. De az emberi kívánságoknak Isten parancsol. S ott fenn úgy határozták, hogy Guthi Országh László ne élhesse meg gyermekeinek felserdülését. A kis Országh Kristóf még alig tudta megülni a lovat, amikor már gyászt is viseltek Országh Lászlóért a magas, vágvölgyi Csejthe várában.

Sokat vesztett a kis család az apa elhunytával. Olyan békés harmónia volt közöttük, olyan egymást segítő szeretet, hogy az elköltözöttet soha feledni nem tudták. Hiányát örökké érezték. De a családfő elvesztése más módon is érintette őket. Mert az apa halálával az özvegy és a gyermekek jussára sokan rá akarták tenni a kezüket. Szerencsére voltak hatalmas rokonaik, akik szívükön viselték Pekry Anna és gyermekeinek érdekeit. Ezek megvédték őket minden bajtól s azon iparkodtak, hogy az árvák vagyona semmi csorbát ne szenvedjen. Mégis ezer keserűség szakadt Pekry Annára és igen érezte a férfitámasz hiányát. Itt is, ott is ellenséges kezek nyúltak a vagyona felé s minduntalan kéréssel kellett rokonaihoz fordulni, hogy védelmezzék őket. Ebben az árva állapotban szívesen vette Losonczy István érdeklődését, aki minden erejével támogatni igyekezett a magára maradt kis családot.

Losonczy István érdeklődését meleg szerelem váltotta fel. Megkérte Pekry Anna kezét. S mert azokban a zűrzavaros időkben rossz volt az asszonyoknak egymagukban élniök s s mert maga is hajlott a hős Losonczy István felé, Pekry Anna felcserélte a Guthi Országhok nevét Losonczy Istvánéval.

Losonczy István jó apja volt Guthi Országh László gyermekeinek. Sohasem érezte velük a mostohaapát. A gyerekek is szerették őt, megbecsülték a szavát és felnéztek rá, tisztelték, mintha csak tulajdon apjuk lett volna. A hős Losonczy István is kedvelte az Országh-gyerekeket. De valahogy legjobban ő is Ilonát szerette. Azért-e, mert csodálatos szépségű leánykává növekedett, vagy azért, mert okos, kedves volt, ki tudná most már megmondani. Mindenesetre Losonczy István egész erejével arra törekedett, hogy Guthi Országh Ilonát jól adja férjhez. Ez sikerült is. Ilonát Perényi Gábor kérte meg feleségül. Perényi Gábor a legnagyobb fiatal főúr volt akkor az országban. Családja ősidők óta nagy szerepet játszott a történelemben s a család férfitagjai egy tői - egyig nagy méltóságokat töltöttek be. Perényi Gábor apja, Perényi Péter például koronaőr volt, nagyapja pedig a királynak a helyettese, a nádor. Perényi Péter korának egyik legnagyobb hadvezére volt s államférfiúi működése is közismert. Nagyratörő, büszke főúr volt, akit kortársai még azzal is megvádoltak, hogy a magyar királyi korona elnyerésére tö-

rekszik. Perényi Gáborra szép jövő várt. Hatalmas birtokai, katonái voltak s kiváló hadvezérnek ismerték szerte az országban. A vele való házasság tehát csak előny lehetett Guthi Országh Ilonára is, az egész Országh-családra is. De a fiatalok még tetszettek is egymásnak. A fiatal Perényi délceg, bátor, okos férfi volt s Guthi Országh Ilona meg olyan szép, hogy szépségének híre befutotta az egész országot.

Perényi Gábor rövid ismeretség után tehát megkéreti, eljegyzi Országh Ilonkát, aztán elviszi a vágvölgyi Csejthe várából Töketerebesre.

Töketerebes egyike a legszebb vidékeknek. Nem hegyes még, csak lankás, dombos. Sok patakka, erdővel bővelkedik. A várhoz öt kert tartozott, a vár alatti meggyeskert, a lugoskert, a díszkert, a katonák és a barátok kertje. A kertek mind telistele voltak ültetve gyümölcsfákkal. A Hiv-patak és a Hivkút között pedig halastó is volt és a kertben nyári mulató terpeszkedett. Guthi Országh Ilona jól érezte magát a töketerebes várban. Ez a vár a Perényi-család kedvelt lakhelye volt, de Guthi Országh Ilona is csakhamar megszerette. Ha kint dolgoztatott a kertekben, ott tett-vett az árnyas fák alatt, szinte nem is érezte olyan nagyon a távollevő férje hiányát.

Pedig Perényi Gábort gyakran elszólította a kötelesség ifjú felesége mellől. Zűrzavaros idők voltak azok, amelyekben Guthi Országh Ilona és Perényi Gábor éltek. A mohácsi vész után, a török portyázások idején a magyar főurak ugyancsak kivehették részüket a harcból. De a csatározásra az okot nem mindig a török adta. Volt ügy, hogy egymással is küzdeniök kellett. Mert az országban két párt volt. Az egyik párt a törökkel rokonszenvező erdélyi fejedelemre esküdött, míg a másik párt a király érdekeit szolgálta. Perényi Gábor pedig mind a kettőt rövid életében. Nem volt kétszínű ember, mégis két úrnak kellett szolgálnia. Mert először az erdélyi fejedelem ügyét vitte diadalra. Nem kedvelte ugyan a törököt, halálos ellensége volt a rabló, fosztogató pogánynak, de Ferdinánd királyhoz nem húzhatott, mert a király volt az, aki apját, Perényi Pétert élete végéig fogságban tartotta. Így ifjúkorának első idejében Perényi Gábort az erdélyi fejedelem oldalán látjuk. De aztán akadtak magyar főurak, akik megnyerték Perényi Gábort a király ügyének. S mert egyike volt a leg-

ügyesebb katonáknak s hadműveleteit mindig siker kísérte, kedvelt, erősen pártfogolt embere lesz a királyi udvarnak.

Az államügyek, a hadviselés gyakran elszólítják hazulról. Ilyenkor csak levelekkel, ajándékokkal keresi fel Országh Ilonát. Fiatal felesége pedig szorgalmasan írogatja a válaszokat, meg küldi a tóketerebesi, sárospataki, diósgyőri birtokok, kertek nemes gyümölcseit férje számára. Ha nagyon hiányzik a férje, maga is útra kerekedik vele együtt. De rendszerint otthon várja be visszatértét és imádkozik a távollevő életéért.

Olyan gyorsan elrepül így az idő. Pekry Anna leányának ezer dolga akad a várban. Otthon, anyja mellett, megszokta a gazdálkodást. Korának első gazdasszonyaként emlegették mindenfelé s valóban nem volt a háztartásnak olyan ága, amelyben ne tűnt volna ki. Pedig az akkori háziasszonyok házatája sok munkát igényelt.

Minden otthon készült. A legdíszesebb ruhákat, legpompásabb öltönyöket maguk az asszonyok készítették. S azok a ruhák telistele voltak sok időt és fáradságot igénylő kézimunkával. S a kézimunkákon kívül prém díszítette őket, meg boglárók, drágakövek. Elkészítésükhöz nemcsak ügyesség kellett, hanem sok idő is. Hisz akkor még a fátylakat is hímezték. A ruhavarrás tehát sok gondot adott a ház asszonyának. Igaz ugyan, hogy akkoriban nem dobták olyan hamar félre a ruháikat az asszonyok, mint most teszik a nők a már divatját múlt ruhadarabokkal. Esztendőkön, majd egy életem át viselgették őket. De viszont nemcsak a ház asszonyának meg közvetlen családtagjainak ruháiról kellett gondoskodni. Ahány leány, asszony csak volt a várban, annak ruhája mind a vár szabóműhelyéből került elő. A ház asszonya tartozott gondoskodni szolgálólányai, várban időző rokonai ruházatáról, kiházásításáról is. Így lakodalmak, kiházásítások idején a várban tartózkodó lányok, asszonyok mást sem tettek heteken, hónapokon keresztül, mint szabták, varrták, hímezték a ruhákat, kézimunkákat készítették.

S mennyi dolgot adott a kertgazdaság. Akkoriban még nem voltak piacok, ahová kis kosárával leszaladhattak volna a szolgálólányok. Ami zöldség, főzelékféle egy év alatt csak kellett a várban, azt mind az asszonynépnek magának kellett

előállítania. Egy év konyhájáról kellett a ház asszonyának gondoskodnia. A főzelékfélék eltevése ezer kéznek is munkát adott volna. A borsószedés, elraktározás, válogatás, a szárítás, a különféle ízesítő fűszerek elrendezése, összeszedése mennyi munkát igényelt. Hát még a gyümölcsszüret! Amikor egy egész gyümölcsöskert fáinak termését kellett felhasználni, értékesíteni. A gyümölcskonzerválás hányféle módját ismerték és gyakorolták. Az aszalás, befőzés mennyi gondot és munkát igényelt. És a liktáriumok (akkor úgy hívták a lekvárt) készítése, meg a különféle szirupoké, gyümölcsboroké. Hány napot töltöttek el az asszonyok reggeltől estig tartó munkában, míg végre egy év szükségletét fedező gyümölcs hirdethette a gazdasszony előrelátó gondosságát.

De ugyanakkor a fűszerekről sem szabadott megfeledezni, sőt még a gyógynövényekről sem. Hisz azok képezték a várúrnők patikáját. Mert a vár úrnője orvos, patikus is volt egyszemélyben. Ha valaki megbetegedett, először csak a ház asszonyához ment. S csak ha nagyon előrehaladott volt az állapota, akkor üzengettek ismerősökhöz, rokonokhoz, hogy küldjék el az éppen ott tartózkodó orvost, aki akkoriban olyan ritka volt, mint egy valóságos fehér holló. Az asszonyok maguk is értettek a gyógyításhoz. Mert patikus szobájukban vagy patikus ládájukban ott sorakoztak a legkülönbélebb receptek mindenféle fajta baj és betegség ellen. Ezeket a recepteket még ősanyáik gyűjtötték egybe és származtatták anyáról anyára. Minden várban volt ilyen receptgyűjtemény, amelyeket az ismerősök, rokonok még egyre gyarapították. A betegségek ellen való receptek mellett ott voltak a legkülönbélebb gyógyszerek, meg az azokhoz való különféle füvek, porok, gyógynövények. Ezeknek összegyűjtéséről is a ház asszonya tartozott gondoskodni. És nyaranként féltő gonddal termelgették is őket, összegyűjtötték, félreraktározták, hogy mindazok a növények meglegyenek, amiket a különféle receptek a fájdalmak ellen előírnak.

Guthi Ország Ilona mindehhez értett. Anyja a leghíresebb gazdaasszony volt az egész megyében s erősen szíven viselte, hogy leányai, Ilona és Borbála eltanulják mindazt, ami az akkori háztartás vezetéséhez szükséges volt. S ha Guthi Ország Ilonának már édesanyja mellett, lánykorában is jó gazdaasszonyi híre volt, mikor maga asszonya lett, jó

háziasszonyi hírneve talán még az édesanyját is túlszárnyalta.

De szívesen is foglalkozott a háziasszonyi teendőkkal. Kertjében maga gyomlálgatott, saját kezével ültette a káposztát, az érzékeny kis virágpalántákat és maga szüretelte a borsót, babot. Szolgálólányainak mindig maga jár elől jó példával. Van is híre a kertgazdaságának. Fajgyümölcsreiből még az ország legtávolabbi részéből is kérnek. Dinnyéi, almái, körtéi megjárják a királyi udvart is, s mindenkor hírt és dicsőséget szereznek Guthi Országh Ilona gazdálkodásának, kertjének. Akihez csak kedveskedve elküldi gyümölcsseit, rendre dicsérik azoknak jóságát, ízét, szépségét.

Ugyanígy van a virágkertészettel is. A XVI. század nagy kedvelője a virágoknak. Talán egy kor sincs, amely olyan virágszerető lett volna. Lányos ház akkoriban el sem lehetett volna virág nélkül. Amerre csak ment az ember, mindenütt virágot és virágot láthatott. A lányok, asszonyok díszre volt a virágoskert. Mindent díszítettek vele. Nemcsak a háznak és a kertnek lett a dísz, hanem ott tarkállott a ruhákon is s gyakran fűzték koszorúba, fűzerbe, meg viselték hajban. Guthi Országh Ilona virágkertészését is dicsérik az egykorú feljegyzések. Főasszonyaink kedveskedve Írogatják hozzá leveleiket, amelyben palántákat, magokat kérnek tőle. S Perényi Gáborné szívesen küldözgeti magatermelte virágainak magjait s örül, ha hallja, hogy az ország másik részében, idegen viszonyok között, idegen kertben is szépen fejlődnek és díszére válnak annak, aki elültette őket. Pedig mennyi gondot ad az akkori virágkertészet. Mennyi munkát követel a virágmagvak válogatása, szüretelése. És mennyi gondot, fáradságot az öntözgetés, gyomlálás, palántázás. De Guthi Országh Ilonának ez nem fáradság. A legkedvesebb kedvtelése a kertben való időzés és szabad idejének, nappaljainak jórészét a kertben dolgoztatva tölti.

A jótékonykodás is sok idejét elrabolja. Jószívű, könyörületes nőnek ismerték kortársai Perényi Gábornét. Szegény az ajtaja előtt ajándék nélkül el nem ment és a nyomorgók, szenvedők előtt mindig nyitva volt a háza. Asszonyai, lányai nem egyszer napokat töltöttek azoknak a ruháknak a varrogásával, amelyeket a szegények felruházására szánt. Országos csapások idején megnyitja magtárait és minden igyekeze-

tével azon van, hogy a birtokain élő szegény emberek sorsán segítsen. Nem tudjuk, hogy volt-e kis kórháza, — vagy ahogy hívták: ispotálya, — mint az édesanyjának, de valószínű, hogy a betegekről is gondoskodott és hogy azokban a várakban, ahol huzamosabb időt szokott eltölteni, fenntartott valami helyiségfélét, ahol a nehezebb betegek nyugodalmat és pihenést találhattak.

Mindezek a teendők erősen lefoglalták Guthi Országh Ilona idejét. S ehhez hozzájárult még magának a birtoknak a gondozása is.

Perényi Gábor többet időzött katonái között, meg a rendek gyűlésén, mint felesége mellett. Így birtokainak a kormányzásával keveset törődhetett. Annak gondja egy-két megbízható emberére meg feleségére hullott, ők intézték el a legtávolabbi földeken fekvő várak, falvak ügyeit is és ugyancsak nyitva kellett tartamok a szemüket, hogy mindent rendben találhassanak.

Ezek mellett a gondot adó munkák mellett mégis volt ideje Országh Ilonának, hogy férje kíséretében vagy csak egymagában el-ellátogathasson a rokonokhoz, ismerősökhöz. Gyakran találkozunk nevével a nagyobb lakodalmakon résztvevő főasszonyok között is. Utazni is szeretett. Sokszor csak egyik birtokáról a másikra utazott, sokszor pedig esküvőkre, kézfogókra, halotti torokra vitte a hintószekér.

Töketerében kívül legtöbbit Sárospatakon időzött. Ezt a várat is szerette. Diósgyőrön, amely csak a későbbi idők királyi ajándéka volt, kevesebb időt töltött.

Férjét ragaszkodó szeretettel vette körül. Nagyon féltette. Mintha csak megérezte volna Perényi Gábor korai halálát, minden útját ezer aggodalommal kíséri. S erre az aggodalomra meg is volt az ok. Perényi Gábor gyakran kitette magát a veszedelmeknek. 1557-ben például Varaszonál, amikor Telekessy István megverte seregét, olyan nagy veszedelemben forgott az élete, hogy egyedül csak gyors lovának köszönhette megmenekülését. De Perényi Gábor kardját szerencse övezte és feleségének többnyire sikereket, dicsőséges harcokat tudott elmesélni. Nem is harcmezőn érte utol a halál. Pozsonyban tartózkodott országos gyűlésen, amikor váratlanul, betegség nélkül távozott el az élők sorából.

1567-ben hozza hírnök Perényi Gábornénak a szomorú hírt. El sem tudja hinni. Lélekben, testben összetörve siet Pozsonyba. Ott már várja nővérének, Borbálának férje, Török Ferenc. Az ő segítségével hozza haza férjének holttestét Sárospatakra. Mert Perényi Gábor végrendeletében kéri, hogy Sárospatakra temessék apja mellé. Guthi Országh Ilona eleget tesz férje kérésének. De csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudja végignézni a szertartást. Mert iszonyú volt a csapás, ami érte. Rokonai szeretetteljes segítsége, részvéte öntenek csak erőt beléje. Csak így tudja az urát az őt megillető tiszteSSéggel eltemettetni. Maga választja, maga készítteti el férjének síremlékét. S amikor rávéseti a sírköre ezeket a szavakat: „Emelte ezt a sok könny között búslakodó özvegy és leghűségesebb feleség, Országh Ilona”, igazabb szót még nem írt le asszony.

Férje temetése után valóságos búskomorság vesz erőt rajta. Egész beteg lesz. Teljesen megtörve tér vissza Tőketerebesre. Rokonai nagyon féltik. Óvó szeretettel veszik körül s nem győznek kedvében járni. Legjobban azt szeretnék, ha Országh Ilona a gyászév letelte után másodszor is férjhez menne. Kérője akadna elég, hiszen Perényi Gábor szép örökséget hagyott hátra s örökségének legnagyobb részét feleségének biztosította. Hagyatékának csak egészen kis töredéke szállott anyjára és Erzsébet nővérére. A fiatal özvegy tehát gazdag. S mellette szép. Még mindig elismerten a legszebb az asszonyok között. Háziasságát, jó gazdaasszonyt voltát meg mindenki ismeri az országban. Kérőben tehát nem volna hiány, de Guthi Országh Ilona hallani sem akar újabb házasságról. Magányába vonul vissza s még csak el sem hagyja tőketerebesi tartózkodási helyét. A lakodalmakra, eljegyzésekre szóló meghívásokat is rendre visszautasítja.

Legszívesebben otthon időzik. Kint dolgozgat a kertjében és férjének emlékét ápolgatja. Pedig az 1567-es esztendő újabb gyászt hoz. Aki apjának s az egész Országh családnak szemefénye volt, az utolsó Guthi Országh 32 esztendőS korában váratlanul eltávozott az élők sorából. Megdöbbsent kétségbeeséssel olvassa sógornőjének, Guthi Kristófnének, Zrínyi Ilonának az okt. 19-iki temetésre szóló meghívását, amelyben Zrínyi Ilona szomorú szívvel írja, hogy az „Isten milyen nagy keserűséggel látogatta meg”.

A kettős gyász egészen megtöri. Bátyjának elvesztése teljesen aláaknázza egészségét. Már férje halála óta gyengélkedett, de Országh Kristóf temetéséről visszajövet, egyenesen ágyának esik. Az egész országban elterjed betegségének híre. És csak most látszik meg igazán, hogy mennyire szerették kortársai Guthi Országh Ilonát. Mert rendre kapja a leveleket s a küldöncök egymásnak adják át az ajtó kilincsét. Ki orvosságot küld neki, ki pedig gyümölcscsel kedveskedik. Ajándékokkal halmozzák el és nem szűnnek meg érdeklődni egészségi állapota után. De rokonainak és ismerőseinek kedves érdeklődése nem tudja megvigasztalni. Napjai gyász és siránkozások között telnek el s érzi, hogy napról-napra gyöngül, fogy. Pedig nővére, Török Ferencné is ellátogat hozzá és hosszabb időt tölt nála.

Csak akkor javul kedélyállapota, amikor Török Ferencné elküldi hozzá kis leányát, Katát. Ez felrázza kábultságából. Ezt a kis leányt nagyon szerette Perényi Gáborné. Több ízben megfordult Országh Ilona házában és nagynénje is többször ellátogatott Török Ferencékhez a kis Török Kata kedvéért. A kisleány nevelőanyjának is nevezte őt.

A kis Kata jelenléte nagy vigasz számára. Napjait úgyszólván csakis vele tölti. Tanítgatja, játszik vele, elhallgatja fecsegését s a kisleány társaságában szinte meg is feledkezik nagy bánatáról. De a kis Katát rövid tóketerebesi ottartózkodása után visszahívják a szülői házba. Török Ferenc nagyon érzi már leányának hiányát. Egyre-másra küldözgeti hát a leveleket, küldöncöket sógornőjéhez, melyben kéri őt, hogy kis leányát küldje már haza. Országh Ilona eleinte hallani sem akar a kérésről. De aztán egy napon mégis csak elszánja magát a válásra. Rábízza a gyermeket Mártonfalvi Imre deákra, aki sok viszontagság után hazaviszi a kisleányt szüleihez.

A kis Katától való elválás visszadönti előbbi elkeseredett állapotába. Egész vigasztalanná lesz. Semmi sem érdekli többé. Ismerősei hiába keresik fel leveleikkel, még csak a válaszadásra sincs kedve. S közben betegsége kiújul. Újra megindulnak feléje az ország minden részéből a receptek és Kanizsay Orsika nádorispánné maga siet Tóketerebesre, orvossal, patikáriussal, hogy segíthessen a fiatal özvegyen. De

hiába. Sem a receptek, sem az orvos segítsége nem használ. Guthi Ország Ilona utánahal férjének.

Két esztendő sem múlt el Perényi Gábor országbíró halála után s feleségének, Guthi Ország Ilonának holtteste fölött is felmagaslik a sírdomb. Rokonsága Sárospatakra viteti Terebesről és férje mellé temetteti el. Egész fiatalon haltak meg mind a ketten. Perényi Gábor mindössze 35 esztendő volt, míg Guthi Ország Ilona csupán 31 éves.

A temetés nagy pompával ment végbe. A halotti beszédet Fabritius, a nagy tiszteletnek örvendő, országos hírű tudós tartotta. S a beszéd, amelyet Guthi Ország Ilona fölött elmondott, mindazt a szépet és jót tartalmazta, amit csak Guthi Ország Ilona életében elkövetett. Kiemeli a korán elhunytak szépségét, jóságát, igaz vallásosságát, szerénységét, jótékonykodását, háziasságát s minden más jó tulajdonságát. De mindazokat az erényeket, amiket Fabritius szép beszédében elmondott, leghívebben a sírfelirata örökítette meg.

Mert a sírfelirat, amelyet Guthi Ország Ilonának, Perényi Gábornénak sírkövére vésetett a rokonság, esztendők múlásával is változatlan hűséggel hirdeti, hogy: „Pannónia asszonyai között mint a legfényesebb világosság ragyogott ő.”

Laczkó Márta.

PATOLCSY ZSÓFIA

Díszes, nagy lakodalmi ünnepséget tartottak 1546-ban nemes, nemzeti és vitézlő Patolcsy József uram házában. A legidősebbik leányt, a tizenkilenc esztendőös Zsófiát vette feleségül felsőci Bebek György.

A menyasszony családja igen jóhírű és régi eredetű, Bebekék pedig előkelő nagy urak, sok nevezetes vár birtokosai a Felvidéken.

A lakodalmon megjelentek az atyafiak, jóbarátok és tisztelők egész serege. Ebben az időben az esküvők, eljegyzések, keresztelők nemcsak családi ünnepségek, az ott összegyűlt fő és nemes urak meghányták vetették a közállapotokat, az ország dolgát. Nagyjelentőségű, néha az egész nemzet sorsát eldöntő tanácskozások folytak le ilyenkor. Hiszen jól tudjuk, a Wesselényi-féle összeesküvést is Széchy Mária és Bethlen István gróf lakodalmán kötötték meg.

Most azonban szó sincs komolyabb értekezésről. Az egész gyülekezet osztatlan örömmel, derűs kedvben nézi a jegyepárt.

A vőlegény derék, vitéz ember, Zsófiánál pedig nincs kellemetesebb, okosabb, ügyesebb leányzó az egész környéken.

Összeillő pár, — mondogatják az emberek egymásnak. — Itt aztán bizonyára boldog, békességes, nyugodalmas házasság lesz.

A jóslat első fele csakugyan bevált. Bebek György boldog házasságban élt feleségével.

De a békesség a nyugodalom? . . . Hol volt az Patolcsy Zsófia esküvőjét követő évtizedekben? . . .

Bebekék házassága mindjárt az elején telve van megpróbáltatásokkal. Zsófia írja később egyik levelében hűgának, nemes Szaplóczay Istvánnak:

„Fehér csíkok vágynak immár az én fekete hajamban, hogy most már nem zavarnak bennünket és nem kell remeg-

nem az én lelkem jó uram életéért, biztosságáért, testi és lelki épségéért. Öregek lettünk mi ketten az én lelkem jó urammal, mire a jó Isten, mindnyájunk kegyes atyja, megengedte nekünk, hogy itt, Füleken békességes szívvel örvendezhessünk egymásnak. De nem panaszolásképpen sorolom én ezt fel, sőt áldom az Úr Isten irgalmát, kegyelmét, ki annyi sok megpróbáltatás között erőt adott, hogy gyermekeinket felnevelhessük, kiházasítsuk és most már nyugalomban maradjassunk.”

Így ír a lelkes magyar asszony, Patolcsy Zsófia.

A múlt szomorú emlékei nem bántják, az elveszett örömtelen esztendőkért nem kesereg, vidám lélekkel élvezi a békés öregséget.

A tizenhatodik században kevés magyar család élete volt zavartalan.

Patolcsy Zsófia közvetlenül a mohácsi vész után született. Sűrű sötétség ült akkor az egész magyar égbolton. A kettészakadt országban a két király, Ferdinand és Zápolya vetélkedése között, nemzeti önállóságunk bukásában, — levettette a legszörnyűbb mélységbe, — bizony sok magyar lélek elvesztette egyensúlyát, sőt erkölcsi érzékét és tiszta ítélőképességét is.

Aki ma igazi hazafi volt, azt holnap árulónak kiáltották. A gyöngébb lelkekben összezavarodott a jó és a rossz, a helyes és helytelen fogalma.

Voltak mélyresüllyedt lelkek, kik a nemzeti szerencsétlenségben is csak saját önző érdekeik után futottak, de voltak nemes, becsületes hazafiak és néha ezeknek is változtatni kellett pártállásukat, aszerint — honnan remélhettek segédelmet az eltiport, szerencsétlen, magyar nemzet számára?

Zápolya a török felé való orientálódást jelentette, Ferdinánd a nyugattal való kapcsolatot.

Akik ott hagyták az egyik királyt, hogy a másik mellé álljanak, azok nem mindig önző, egyéni érdekből cselekedtek.

A legtöbb magyar ember ebben az időben Martinuzzi Fráter György politikáját követte, úgy gondolkozván, hogy a német ellen a törököt, a török ellen a németet fogják kijátszani s így talán a nemzet majd felszabadul és visszanyerheti önállóságát?

Ilyenformán gondolkozott Patolcsy Zsófia férje, Bebek György is.

Bebek Zápolya, majd később az özvegy Izabella királyné és János Zsigmond fia híve volt, aztán Ferdinándhoz pártolt, mert a császártól remélte az országnak török rabságból való felszabadítását.

Hasszán bég, Losonc parancsnoka, megtudván, hogy Bebek a némethez pártolt, szörnyű haragra lobbant. Bebeket, mikor úton volt, elfogatta és azonnal ostromolni kezdte Fülek várát, hol Patolcsy Zsófia lakott két leányával, Katalinnal és Magdolnával.

Patolcsy Zsófia olyan hősiezen és szakértelemmel védte a várat, mint később Zrínyi Ilona Munkácsot.

Hasszán bégnek szégyenszemre kell elvonulnia, de előbb megüzeni Zsófia asszonyt:

— A váradat hát megtartottad, de urad, Bebek György, az én foglyom.

Zsófia azonnal követet küld a béghez, ki akarja váltani férjét. Hasszán olyan rengeteg aranyat kér Bebekért, hogy Zsófia bár eladja minden ékességét, drágakövét, zálogba veti atyai örökségét, sorra járja könyörgéseivel atyafiait, hogy kölcsönt szerezzen, nem bírja kiváltani.

Elindul hát Bécsbe Ferdinándhoz, hogy segítsen rajta.

Patolcsy Zsófia be is jut a császárhoz, de Ferdinánd csak panaszkodni tud.

— Te tudod, jó asszonyom, milyen nagyon siralmas helyzetben vagyunk magunk is. A sok háborúság, mi főleg miattatok, magyarokért zúdult reánk, mindenünket felémésztette. Bármennyire fáj is atyai szívünk kedvelt hívünkért, Bebek Györgyért, nem tudunk segítségedre lenni a váltásdíj fizetésében. Nem jóakaratumkon múlik, de nincs módunkban.

Patolcsy Zsófia tovább kér, könyörög, ő, aki magáért soha egy kérő szót nem ejtett, nem restelkedik a legmélyebb alázattal sem, férjéért, gyermekei édesapjáért hajtja meg térdét.

Térdre borul a császár trónusa előtt és úgy esdekel, cseréltesse ki a foglyot valamelyik szintén fogságba levő török főkatonával.

Ferdinánd kegyes, biztató szavakat intéz hozzá, fel-emeli térdéről. Lehet, meg is van benne a jószándék és segíteniakarás, de a végén semmi sem történik.

A császár tanácsosai azt mondják Ferdinándnak: nem kell a magyar főurakat, nemeseket kiváltani a török fogságból, mert ha színre — főre a Habsburgok mellé álltak is, megbízhatatlanok, ki tudja, nem pártolnak-e el megint a császártól?

Így hát Bebek György tovább is fogságban marad.

Hasszán bég megfenyegeti Zsófiát, hogyha hamarosan ki nem fizeti férje váltságdíját, Stambulba küldi Bebeket, a Héttoronyba. Onnét aztán még nehezebb és drágább lesz a kiváltás.

Patolcsy Zsófia nagyon megretten, mikor a Héttoronyról hall. A Stambulban levő várból bizony nagyon kevés fogoly szabadult ki.

Nem mintha rosszul, vagy kegyetlenül bántak volna ott velük. De a tengerparton levő erősségekben csak a legelőkelőbb foglyokat tartották és akit ide bezártak, azért olyan töménytelen sok váltságdíjat követeltek, hogy a fogoly családja, hiába minden erőlködés, jóakarát, képtelen volt kifizetni.

A foglyoknak láncot is kellett hordani lábukon, igaz csak vékony, inkább képletes láncot, mely jelezze rabvoltukat. Nem bántották őket, szabadon élmezhettek magukat, kedvük, módjuk szerint. A vár körül rengeteg vadgalamb repkedett, ezeknek adtak enni, ezeket szoktatták magukhoz a szegény magyar foglyok és sóvárogva várták, lestek szabadulásuk percét.

A szabadulás olyan bizonytalan, néha egyáltalán soha el nem jövő. A Héttoronyban pusztult el sok szerencsétlen magyar fogoly.

Keserves volt élete itt az idegenben szegény magyaroknak. A honvágy epesztette, sorvasztotta őket. Ebből az időből való a gyönyörű ének, mely mintha hű tükörképe lenne a magyar foglyok lelki életének:

„Megunta két szemem a nagy vizet nézni,
Megunta két lábam már a láncot húzni,
Megunta a fülem tenger mormogását,
Vadgalamb bűgását...”

Patolcsy Zsófia minden áldozatot meghozott, hogy férjét kiválthassa Hasszán bégétől, mielőtt az még Stambulba küldené, de nem bírta a bég által követelt pénzt előteremteni s Hasszán útnak indította értékes foglyát a Héttorony felé . . .

Bebekné megtudja egyik kémétől, mikor indul a török csapat, egy sereg vitézzel megtámadja a törököket, de nem bírják Bebeket kiszabadítani.

Keservesen siratja Zsófia rabságba hurcolt férjét, de a gyász és fájdalom még jobban felemeli, elszánttá teszi lelkét. Várait megerősíti, katonasággal látja el, mert mint egyik levelében írja: „Nincs is nekem más vágyakozásom, mint férjemet itthon látni és gyermekeimet felnevelni. Hiszem, hogy Isten kegyelme mellett a jó emberek is segítenek rajtam. Ám úgy nagyon, az emberek csak annak tesznek szívességet, akitől várhatnak valamit. Ezért aranyakat kell gyűjteni és jól felszerelni az én drága jó uram várait.”

Híre is járt mindenfelé, hogy Patolcsy Zsófia mint megerősítette fogságban levő urának várait. Bécsben is meghallják ezt és Ferdinánd levelet írat Bebeknének „hívásáért megleszen a maga jutalma és Bebek Györgyöt nemsokára ki fogják cserélni valamelyik nagyobb fontosságú fogollyal.”

Csak hogy Zsófia már látta: Bécsből nem kap egyebet, üres biztatásoknál és Zápolya fiának, János Zsigmondnak ajánlotta fel szolgálatait, katonáit, várait. Megírta János Zsigmondnak, hogy bár esztendő óta gyűjti az aranyat, még mindig nem tudja kiváltani urát a Héttoronyból. János Zsigmond azonnal válaszolt és kiegészítvén a Patolcsy Zsófiától összegyűjtött összeget, hazahozatta Bebeket a hosszú fogságból.

János Zsigmond nagyon sokra becsülte Bebek vitézi képességét és hadvezérévé nevezte ki.

Patolcsy Zsófia ötesztendei keserves küzdelem után viszontlátta férjét, de Bebek György most is igen keveset van mellette. „Bizony árvaságban telnek most is életem napjai — írja Zsófia asszony, — de legyen meg az Úr Isten akaratja. Férjem állandóan távol hadseregénél, én pedig nem veszem kedvét hiábavaló panaszkodásokkal. Ha búsulok és emészttem is magam, ő nem tud róla semmit, mert őkegyelmének én mindig bizakodó írásokat küldök. Elég neki a tábori élet gondja, baja, minek a magaméval terhelni? Abban nagyon

reménységem, hogy Isten kegyelme visszavezette a török rabságból és Isten kegyelme majd csak megadja nekünk, szegény magyaroknak a békességet és akkor ki-ki örvendezve élhet majd családjával. Addig is mi reánk, asszonyokra marad, vigyázunk az otthonlevőkre, neveljük, oktassuk gyermekeinket és szemünk mindenén rajta legyen, nehogy javainkból kitudódjanak, mire felnőnek s aztán koldusként álljanak a nagyvilágban. Két leánykám, Katáin és Magdolnám növen-növekedvén, minden este elmondja velem az imádságot[^] melyre áldott emlékü édesanyám tanított valaha:

„Mutass Jézus kies helyet,
Lakásomra adj jó helyet.
Ez életben békességet,
Jövendőben üdvösséget.”

II.

A nemesszívú, nagylelkű, kiváló magyar asszony, Patolcsy Zsófia, csakugyan megérte, hogy békesség, nyugalom szállt az országra.

Legalább is ideig-óráig.

Magyarország végképpen Habsburg uralom alá került. Ferdinánd császárt a rendek elismerték királynak.

A rendek hűségesküje előtt azonban Ferdinándnak meg kellett esküdnie, hogy korábbi pártállásáért, senkit sem fognak életétől, vagy szabadságától megfosztani, sem vagyónában, jószágaiban, váraiban háborgatni.

Az ezer sebtől vérző Magyarország így hát, ha — rövid időre is — de nyugalomhoz jutott. A törökökkel való apróbb-nagyobb összetűzésektől eltekintve, megindulhatott a rendes élet. Igaz, hogy az ország nagyobbik része török kézen van és marad még másfél századig, de legalább a gyilkos tusáknak egyelőre vége. Magyar ember nem gyilkolja a magyart azért,, mert az egyik Ferdinándnak hódol, a másik Zápolyának.

Bebek György is visszatérhetett otthonába, ahol békeségben, szeretetben élt feleségével.

Leányai már férjnél voltak, derék, vitéz jó magyar emberek vették el őket.

Zsófia asszony igazságosan kiadta a leányok jussát, intvén őket, hogy szorgalmas munkálkodással, illő takarékos-sággal, okos beosztással gyarapítsák, amit az apai házból vittek s ami férjük birtokában vagyon. Mert, mint Katalin leányához küldött levelében írja a nagyasszony: „Vedd eszedbe, édes gyermekem, hogy nehezen megy ám a gyűjtés, de könnyen a szórás. Okos, értelmes embernek lelki üdvösségén kívül az legyen legfőbb gondja, hogy világi javait rendbe tartva, magáról és utódairól illendőképpen gondoskodjék. Mert meg vagyon írva a Prédikátorok könyvében: Jó, ha az embernek bölcsesség mellett marhája is vagyon.”

Bebek György, mikor sok-sok viszontagságos esztendő után otthonába tért, legnagyobb örömeire mindent kitűnő rendben talált, semmiben sem volt kár vagy fogyatkozás.

Sőt Zsófia okos, ügyes gazdálkodása mellett még tetemesen gyarapodott is a vagyon. Patolcsy Zsófia, ki hős tudott lenni a várát ostromló török ellen, a békés munka világában is mindenképpen kitűnően állt helyén.

A Bebek uradalmakban és várakban békésen, szorgalmasan dolgozó jobbágyok éltek.

Mert a többi földesúrnál bizony igen-igen sokhelyütt nagy volt a zűrzavar, a nyugtalanság. A jobbágyság csak a kényszernek, az erőszaknak engedve, immel-ámmal dolgozott s ha büntetlenül, megtorlatlanul tehették, kárt csináltak földesuraiknak.

Dózsa György lázadásának szörnyű leverése, az ember-telen bosszú, mit a nemesség és a törvényhozás vett a felkelt jobbágyokon, rettenetes következményekkel járt.

Dózsa György és Mészáros Lőrinc embertelen kivégzése a nemesség soraiban is irtózatot keltett. Sokan elfordultak miatta Zápolyától. Híre járt, hogy Zápolyát az Úr haragja sújtja kegyetlenkedéséért és Dózsa, meg nagybotú Lőrinc rettenetes halála óta mindig elveszti szeme világát, mikor a templomban a pap az Úr testét felmutatja.

Legenda volt, vagy valóság, nem tudni, de az bizonyos, hogy az egész magyar jobbágyságnak baromi sorsba való levetetése olyan sebeket szagatott a nemzet testén, melyet hosszú századok sem tudtak teljesen begyógyítani.

Az 1514-ért vett bosszú mintha csak beharangozója volna Mohácsnak, nemzeti önállóságunk temetőjének. Mert csak

az a nemzet lehet erős, szabad és független, amelyik minden polgárát egyaránt magához öleli, mely minden egyes osztálynak emberhez méltó és illő életet ad, vagy legalább is megengedi, hogy ezért az emberhez méltó életért szabadon küzdhessen, dolgozhasson mindenki, — kivétel nélkül.

Mert ahogy egy nagy francia filozófus mondotta, ahol milliók szenvednek, nyomorognak, lelki vagy testi rabságban élnek, ott az ezrek sem lehetnek biztonságban, csak egyesek érzik jól magukat, — de azok is csak ideig-óráig.

A tizenhatodik században is voltak emelkedett gondolkozású emberek, akik belátták és megismerték a nagy igazságot: A gyűlölség csak rombolni, pusztítani tud, építeni csak a szeretet, engesztelődés szava és cselekedete képes.

Ezek közé a nagyszívű, emelkedett lelkű emberek közé tartozott Bebek György felesége, Patolcsy Zsófia is. Jobbágyaival úgy bánt, mintha nem is úrnőjük, de édesanyjuk lenne. Az ügyesebb jobbágyleányokat felhozatta várába és finomabb szövésre, varrásra, kézimunkára tanította. Házipatikája híres volt és ő maga sietett le várából a jobbágylakásokba, ha valahol segísége volt szükség. Nagyobbik leányát, Katalint, levelében meg is feddi, mert nem találja elég gondosnak, segíségere késznek.

„Bizony néminemű nehezteléssel olvasám leveledben, édes gyermekem, hogy Bugyi Péter nevezetű jobbágyod elvértett, mert a kerék leszakítván kezét, nem volt, aki sebet bekötözze. Magadnak kellett volna váradból lemenni, édes leányom és mint ahogy tanítottalak, ellátni, istápolni a beteg jobbágyot, kit Krisztus Urunk kiömlött vére testvérünkké tett. Nem szabad a szenvedőt tudatlan, járatlan emberek kezén hagyni. Gondold meg, minden ilyen segítség javadra iratik ott fent a Mindenek Uránál. . . Ha pedig a szegény ember mégis meghalálozik, te legalább megtetted kötelességedet, mely alól soha az ember bármilyen rangban és módban legyen, magát ki ne húzza.”

Patolcsy Zsófiát igaz szeretettel vették körül jobbágyai és a Bebek birtokon mindenki úgy dolgozott, mintha csak a saját magáéban munkálkodnék.

Bebekné ifjúsága izgalmas és sok megpróbáltatásokkal teli, de öregkora szép és harmonikus. Férje otthon maradt mellette, mert Ferdinánd, ha nem is üldözhetette a Zápolya-

párti urakat, viszont semmiképpen sem bízott bennük. Amennyire lehetett, a közhivatalokból is igyekezett kitérni őket, de a hadseregnél meg éppen nem volt helyük. Nem tartották megbízhatónak őket. Ebben az időben egyre jobban erősödött a gondolat, hogy a birodalomban minden ingatag és máról holnapra változható s csak a katonák ereiben, a hadseregben lehet bizodalom.

Bebek Györgyöt elkedvetleníti a mellőzés és bizalmatlanság. Ízig-vérig katonatermészet, olyan vérből való, mely állandóan kitüntette magát hadi virtusokkal. Egy darabig mogorva és elégedetlen.

De Patolcsy Zsófia nagylelke megint csodát művel. Megbékéltette férjét új helyzetével és vissza tudja tartani attól, hogy összeesküvésbe keveredjék. Ez a kiváló asszony világosan látja, hogy Magyarországnak most mindenekelőtt csendre, békére, nyugalomra van szüksége. Erősödjék, gyarapodjék és szorgalmas, kitartó munkával építse jövőjét.

Patolcsy Zsófia megtudta férjével, a katonával, az örökösen hadakozó vitézzel kedveltetni a béke munkáját. Isten megadta ennek a kiváló teremtésnek legnagyobb áldását: a szép, nyugodalmas öregséget.

Dánielné Lengyel Laura.

Székely Bertalan: Az egri nők

AZ EGRI HŐSNŐK
DOBÓ KLÁRA KATICA

Megindult a török áradat, hogy tenger népével elárassza Magyarországot. A túlerő győzött. A hódítók útját elfoglalt várak, elpusztított városok, felégetett falvak, könny, szomorúság, szenvedés kísérte. Már elesett Temesvár, Lippa, Csánád, hősi halált halt Drégely várában Szondy György, Szolnokot is elveszítette az árulás. A török sereg ment előre és úgy érezte, nincs emberi, de talán földöntúli hatalom se, ami további hódításainak útját állhatná. Magyarországnak vége. Még néhány várat kell bevenni, ami gyerekjáték, azután ki tudja, hol áll meg diadalmas útján a félholdas lobogó?

Még csak néhány vár . . . Szóra se érdemes. A magyarság már elcsüggedt. Érti, semmit se tehet a diadalmasan előretörő török ellen. Az idegen zsoldosok pedig nem is próbáltak megmérkőzni a hatalmas török császár verhetetlen seregével. Szolnokon már török az úr. Most gyorsan elfoglalják Eger várát, azt a rossz kis aklot, akkor nyitva az út Magyarország kincsháza, a bányavárosok felé.

Rossz kis akolnak nevezték a törökök Eger várát. De a magyarok úgy érezték, ha nem is igazi, hatalmas erősség, olcsón nem adják. Csak ha már valamennyien elpusztultak, akik Eger védelmére vállalkoztak, vonulhatnak be a törökök. Amíg a vár őrségéből egyetlen ember él, testével védi Eger romjait, a dűledező bástyákat, mert meg kell mutatni a diadalittas ellenségnek, hogy elalélt ugyan a súlyos csapásoktól, nagy vérvesztéstől a magyarság, de amíg testében az életnek parányi szikrája pislákol, addig vérével védelmezi a pusztuló haza minden rögét.

Dobó István, Eger várának kapitánya, vagy mint a krónikás lantos, Tinódi Sebestyén nevezi: főporkolábja, régi ismerőse a töröknek. Mert a király ugyan békét kötött, de az egri vitézek úgy gondolták, amíg a török itt van az országban, minden épkézláb magyar embernek az a kötelessége, hogy ahol csak teheti, ártson az ellenségnek. Ezért azután a vár

maroknyi őrsege hol itt, hol ott csapott rá váratlanul török katonákra, megszállt városokra és bizony rendszerint véres emléket hagyott maga után, mert sok törököt segített hozzá, hogy a prófétának paradicsomában mielőbb elfoglalhassák a vitéz harcosoknak szánt előkelő helyet. De meg a zsákmányt se vetették meg. Igyekeztek valamicskét visszaszerezni abból, amit a török Mohács óta elrabolt tőlünk.

A király hiába parancsolta meg Eger kapitányának, hű vitézeinek, maradjanak csendben otthon. Nem hallgattak ők semmiféle tiltó szóra. Pedig igazán akadt otthon is munka bőven. Dobó István látta az ország pusztulását, azt, hogy az idegenből jött zsoldos seregek összetett kézzel, tétlenül nézik, hogyan foglal el az ellenség egyre nagyobb darabot az országból. Ezért mikor kémei jelentették, hogy Szolnok után Eger következik, Dobó írt a királynak. Írt a zsoldos seregek vezéreinek is, jöjjenek, küldjenek segítséget, mert nemsokára körülveszik Egert, a Felvidék fontos kulcsát. De nem remélte, hogy levelére választ kap. Mondogatta is, csak saját erős karjukban, meg az isten segedelmében bízhatnak. Követet küldött a rendekhez, Szikszóra, de ott se nagyon lelkesedtek a tervért, hogy segítsék meg az egrieket. — Akié az arany, adjon az vasat, aki Eger püspökségének, uradalmainak nagy jövedelmét élvezi, legyen annak gondja a vár védelmére is! — mondták az urak.

Szerencsére a rendek nem mind gondolkoztak így. Jöttek vitéz hadnagyok, kisebb-nagyobb csapatokkal, úgy hogy Eger négyszáz katonája mégis megszorodott. A mesteremberekkel, meg a védelemre berendelt parasztokkal együtt hatvanöt híjján kétezer embere volt Dobó Istvánnak. Ha összehasonlítjuk ezt a nem is kétezer embert avval a százötvenezerrel, akik a budai, meg a temesvári pasa vezérlete alatt Eger ellen vonultak, hogy ezt a várat is elfoglalják, elcsüggedünk. De Dobó István nem ijedt meg. Abban bízott, ha kevés is az embere, de valamennyi elszánt vitéz, lelkes magyar katona, akik vele együtt fogadták meg, hogy a várat át nem adják. Ha nem tudják megvédeni, romjai alá temetkeznek, de amíg a kard ki nem esik kezükből, halállal büntetnek mindenkit, aki a vár feladásáról beszél.

Dolgoztak Egerben éjjel-nappal. A falakat, bástyákat erősítették, élelmet, puskaport halmoztak fel. A vezérek meg-

beszélték a védekezés módját. Az asszonyok, Dobó Klára Katica, Homonnayné Gyulafy Eufrozina, meg a leányai, Klára és Krisztina, Paksyné Homonnay Margit vezetésével készültek az ostromra. Dobó István tizennégy sütőasszonyt hívott a várba, hogy legyen, aki a védőseregnek főzön, kenyeret süssön. Sörfőzőnőkről is gondoskodott. A többi asszonynak felajánlotta, vonuljanak biztonságosabb helyre, mert ostromlott várban bizony mindenki katona, ott nem nézi a golyó, hova csap le, kit tesz nyomorékká, kinek az életét veszi el?

De Dobó Klára Katicában ugyanaz a hősi vér folyt, mint Dobó Istvánban, akiért minden katonája rajongott, mert tudták, kevés lelkesebb hazafi van nála, kevesen értik úgy a háború tudományát, mint Eger vitéz kapitánya. Klára Katica kijelentette, sok olyan munka akad már most is a várban, aminek elvégzése asszonyok kötelessége, de még milyen nagy szükség lesz rájuk akkor, amikor az ellenség már körülvette a várat. Így azután, miközben Dobó István a bástyákat erősítette, tanult pattantyúsok híján ügyes parasztokat tanított meg kilenc ágyúja kezelésére, Katica és társai se voltak tétlenek. Háborúban, ostromlott várban sok a sebesült, a beteg. Kórházat rendeztek be, ahol majd a sebesülteket, betegeket ápolják. De varrtak is, mert a háborúskodásban elrongyolódik a katona ruhája, inge, milyen jó lesz akkor benyúlni a ládafiába, újat, meleget adni a szegény sebesült vitézeknek. Este meg pihenésképpen együtt ültek az egri asszonyok, leányok, tépést készítettek, mert egyre-másra jöttek a hírek, hogy közeledik az ellenség. Az idén, 1552-öt írtak a kalendáriumba, nem szüretelők énekétől, ágyúszótól lesznek hangosak az egri dombok. Szerencse, hogy a vitéz kapitány olyan jó gazda, bőven halmoztatott fel a városban ételmet, bort, mert az idén nem emberek aratnak ezen a tájon, hanem a kaszás halál.

Amíg a kis várban lelkesen készülődött az ostromra egy maroknyi elszánt magyar, Ali, meg Achmed basák vezénylete alatt százötvezernyi török közeledett Egerhez. Körülvették a várat és elkezdődött a mérkőzés a kis védősereg, meg a több mint hetvenszeres túlerővel közeledő ostromlók között.

— A magyarok el vannak a halálra szánva, — állapították meg a törökök, mikor az egyik bástyán koporsót pillan-

tottak meg. — Evvel jelzik, hogy megadás, hódolat helyett inkább a halált választják. Csak az érthetetlen, hogy a koporsó mellé két lándzsát tűztek, egyiken a törökök, másikon a magyarok harci jelvényei ékeskednek. Csak nem azt akarják evvel izenni, hogy ebbe a koporsóba vagy a magyar, vagy a török vitézek kerülnek bele? Ez azután nevetséges elbizakodottság volna! Másfélszázezer embernek Eger vára csak rossz akol, apró vakondtúrás, amit egyetlen rohammal eltörölnek a föld színéről. Így lesz ez Allah nagyobb dicsőségére, de meg a magyarok okulására is, hogy belássák: semmi értelme sincs annak, odaállni néhány emberrel egy-két rozoga bástya mögé, megpróbálni meglássítani a felséges szultán hadainak előrehaladását. Mert mást igazán nem tehetnek. Egy pár napra feltartóztathatják őket, de komoly ellenállásra bizonyára a legelvakultabb, legkevélyebb magyar vitéz se gondol.

De ezek a furcsa magyarok úgy látszik mégis olyasféle kalandos tervet forgatnak bolondos, csökönys fejükben, hogy védekezni kell a törökök ellen, mert az első rohamokat egymástán verik vissza, amivel ugyancsak felbosszantják a vitéz török sereg hatalmas vezéreit. De meg emberben és jószágban is alaposan megkárosítják az ostromló sereget, ami igazán vakmerőség!

Így azután szégyenszemre nem tették tönkre az első rohammal ezt a semmi kis vakondtúrást, hanem kénytelenek voltak úgy viselkedni, mintha rendes, komoly várral állnának szemben. Egyik rohamot a másik után indítják az egri bástyák ellen. És érthetetlen, hogy a váracska még mindig áll. Hiába lövik éjjel-nappal. Mintha tündérek, vagy boszorkányok lagnának benne, földöntúli hatalommal, minden rést rögtön betömnek. Igaz, arra nem számíhattak a törökök, hogy amikor a bástyákat javítják, a város, a környék legelőkelőbb asszonyai, leányai versenyt hordják a téglát, követ a jobbágyokkal. De még másképpen is segítettek a védelmező hősöknek az egri nők. Nagy boroskupákkal jönnek-mennek a bástyákon, ahol fáradt, tikkadt katonát látnak, vagy akár munkában elfáradt jobbágyot, odamennek, egy kis italt adnak neki, jó egri bikavért, ami igazi orvossága a kimerült embereknek. A jóleső ital, meg a honleányok szeméből sugárzó lelkesedés azután megszászorozta a védősereg minden tagjának erejét.

Egyik támadás a másik után következik. Szeptember 12-én volt az első, egy hét múlva került török kézre a palánkkal körülvelt város. De a vár védői nem csüggedtek. Szeptember 29-én úgy érezték az ostromlók, a vár falai, bástyái már úgy össze vannak löve, itt az ideje, hogy végezzenek Egerrel. Általános rohamot indítottak, de legnagyobb megdöbbenésükre rom helyett helyreállított falak fogadták őket, elcsüggedt, rémült védősereg helyett elszánt, reménykedő, erejükben bízó hősök, akik visszaverték a hatalmas szultán vitézeit, pedig annyi volt az ostromló török, hogy minden el-esett helyébe tíz pihent katona lépett.

Az eгри asszonyok alaposan kivették részüket a munkából. Ápolták a sebesülteket. Nem törődtek a repülő golyókkal, ott jártak a bástyákon, úgy bátorították a harcosokat. Itallal enyhítették az eltikkadt vitézeket, vitték hátra a sebesülteket, hogy ápolják, gondozzák őket. Este pedig a napközben rommá lőtt falakat segítettek újjá építeni.

Csodálkoztak is a törökök, mi történik ebben a várban, amiről azt hitték, az első ágyúlövésre megadja magát, ha ugyan közeledtük hírére nem szökik meg az egész védősereg. Amit egész napi ágyúzással sikerült romba dönteni, az reggel épen, büszkén várta az új támadást. Mintha jó tündérek járnának a várba, hogy éjjel meggyógyítsák a nappal szerzett sebeket.

Volt is a várnak jó szelleme, sok fürge, ügyes és lelkes tündére: a hős, önfeláldozó eгри nők.

De szükség is volt mindenki bátorságára, munkájára, mert nehéz, küzdelmes napokat éltek át Dobó István és hadi népe a körülzárt, ostromlott Eger várában. Süvöltve csaptak be a tüzes golyók. Bár Dobó István óvatos volt, már a törökök közeledésének hírére leszedtek a várban minden háztetőt, amit könnyen lángba boríthatna az ellenséges golyó, vermekbe, nedves marhabőrök alá rejtették az élelmet, meg puskaport, a véletlen mégis segített a töröknek. Vagy talán áruló török kém lappang a várban? Megtalálták a rejtkehelyet, ahol a drága kincs, a puskaapor van felhalmozva. A török egyre a székesegyházat lövi, pedig annak sekrestyéje most a vár lőporraktára. És rettenetes robbanás jelzi, hogy sikerült tervük, felrobbant a védők lőszerre. Elpusztultak a szárazmalmok is, pedig ezekben pótolják az ellőtt puskaaport.

De Dobó István semmiféle csapástól nem ijedt meg. És az ő rendíthetetlen bizalma erőt ad a vár aprajának, nagyjának. Hűséges segítőtársával, Bornemissza Gergellyel nyugtatják az embereket, hogy dehogyan is volt a vár egész puska-porkészlete a templomban. Ki állít ilyen oktalanságot? Hiszen bizonyos, hogy azért a kevésért is kár, ami ott pusztult, azt is jobb lett volna a török táborra szórní. De meglátják az egriek, meg az ellenség is, hogy van még Dobó Istvánnak elég puska-pora.

Pedig mikor Dobó István, Bornemissza, meg Klára Katica ezt nagy buzgón magyarázták, alig volt valami lőszer a várban.

A két elpusztult szárazmalom romjaiból újat építettek a várban lakó mesteremberek. Egyszer se kellett ágyúsoknak, puska-soknak azt mondani, ne lőjjetek, nincs mivel. A romokat meg a robbanás környékén asszonyok takarították el. Akire nem volt a kórházban szükség, aki nem süttött, főzött a katonáknak, mind itt segítettek a férfiaknak, mert tudták, a török sereg azt reméli, a robbanás úgy megrémítette az egrieket, hogy alighanem könnyű lesz velük elbánni. Meg kell hát mutatni, hogy még ilyenkor is helyén van a várban mindenkinek az esze, meg a szíve is, tudnak még védekezni, pedig talán száz ostromló is áll egy-egy védővel szemben.

Több mint három hete ostromolta már a török sereg Eger várát, amikor a robbanás új reményt csepegtetett szívükbe. Talán, talán most sikerül a végső roham, mert már az utolsó teherhordó is szégyenkezett, hogy három hét alatt egyetlen rongyos bástyán se tudták a lábukat megvetni!

Roham roham után következett. A török seregen meg se látszott, hogy tömérdek embert vesztek. Mintha csak a tengerből merítenek ki egy cseber vizet. De benn a várban annál jobban tudták, ki hiányzik a vitézek közül. Tudták, ki sebesült meg. Ott ült ágyuknál Dobó Klára Katica, vagy valamegyik barátnője, vigasztalni, hogy ha ő nincs is a bástyán, nem lesz baj, elvégzik a többiek az ő munkáját is. Kicsit szélesebb a köz az egymást támogatva harcoló magyar vitézek között, de nem akkora, hogy beengedjék az ellenséget.

És amikor megcsendült a vár egyik templomában a lélekharang, fekete fátyolt borítottak fejükre az asszonyok, imára kulcsolták kezüket, elkísérték a halott hőst a temetőbe,

úgy adták meg neki a végső tisztességet. A sírnál meg nemcsak az elesett vitéz lelke üdvösségéért imádkoztak, hanem azért is, hogy ne engedje az Isten török kézre kerülni Eger várát. Ne engedje, hogy ez a darab is kiszakadjon az ország vérvő testéből, ne kerüljön Eger, a környék sok hőslélkü asszonya török rabszolgavására.

Az asszonyok jól tudták, milyen sors vár rájuk, ha Eger elesik. Akit első dühükben nem ölnek meg a török katonák, akiért gazdag rokonság nem fizeti meg a súlyos váltságdíjat, török hárem lakója lesz, ha fiatal, ha meg idősebb, rabszolgaként tengeti életét ott, ahova a rossz sors sodorja.

Volt az eгри nőknek mitől félni és ez a félelem ezerszeres erőt adott gyenge karjukba. Ez adott arra erőt, hogy elfelejtsek: pihenni is kellene. Kora hajnalban már talpon voltak, süttöttek, főztek, mert a harcoló katona erejére vigyázni kell. Azután elszéledtek, mindenki oda ment, ahol legtöbb munka várt rá. Egyik a kórházba sietett, segített a seb-orvosnak a sebesülteket bekötözni. Másik a tépéseket készítette elő. Harmadik a temetőbe megy, mert akármennyi a munka, akármilyen nagy a veszedelem, a hősök sírját ápolni kell. Ott vannak az árvák, akikről gondoskodni kell.

Az özvegyek tudták, most nincs idő se sírni, se tépelődni. Paksy Jóbne Homonnay Margit példáját követve, elesett férjük fegyverével jártak, hogy megpróbáljanak bosszút állni a halottakért. És a bástyák, falak sebeit is tapasztani, javítani kellett, mert már tizenkét rohamot intéztek a törökök a vár ellen, ami az erődítéseket ugyancsak megviselte. Már nem mondták, hogy akol, meg vakondtúrás. Vad dühvel ostromolták ezt a kis sasfészket, ahol csupa halálraszánt vitéz próbál védekezni az ostromlók tengersok népe ellen.

Elérkezett az utolsó roham. A lesújtott, elkeseredett török vezérek azt mondták: jöjjön még egy utolsó roham. Most beveszik Eger várát. Mert ha nem, akkor az Isten a magyarok oldalán harcol, ő ellene meg mit tehet emberek vitézsége, minden tudománya?

Megtudták az emberek a várban, hogy ez a tizenharmadik támadás az utolsó. Ha ezt visszaverik, elvonul a török sereg. És most úgy érezte minden magyar, minden erejét össze kell szedni, ezt a rohamot vissza kell verni, mert ha sikerül megszabadultak!

De nemcsak a magyarok, a törökök is összeszedték minden erejüket.

„A falnak szegzett ágyúk dörgöttek, okádván
 A rontó nagy golyóbisokat: töredezték, omoltak
 Záporként a régi kövek, s ámbátor az odvas
 És már düledező bástyák védelmére több-több
 Kéz eregelt minden részről: végtére levervén
 A bajnok magyar őrizetet, bevonta pogány Mars
 Nagy részét a szállott várba: lobogtak
 a félhold viselő zászlók: szaladásnak
 A védők . . .”

És „ ekkor volt alkalmatosságuk az Egri Asszonyoknak bátor vitézségeket bebizonyítani, az engedő katonák segítségére sietvén. A haza szeretetétől lelkesítve, férjeik, fiaik és atyáik veszedelme által felbosszantva, a merész budai és pesti törökökre nagy szikladarabokat hömpölyögtetnek, forró vizet és szurkot öntenek ezen magyar hölgyek: végre pedig fegyvert ragadván, a tolongó ellenség sűrű rendjei közé vetik magukat, a halál megvetésében, a bátor elszánásban a férfijakkal ditsőségesen vetekedvén; úgy hogy a vad pogányság erejének megrontása nagy részint nekijek és a Pethő vezérlése alatt segítségül siető tsapatnak tulajdoníthatók. Elnyomott bosszúval kénytelen a dölyfös Aly ezen Magyar Amazonokkal vegyített seregetske előtt megfutamodni, minek utána legjobb katonáit, sőt alvezéreit elvesztette és tulajdon arany zászlóját a győzedelmesek kezében hagyta volna.”

Igy harcoltak az egri nők. Pedig nem is harcolni jöttek ki a bástyákra, csak lelkesíteni a katonákat, egy ital borral felfrissíteni lankadó erejüket. De mikor látták, hogy a túlerő már-már győzedelmeskedik, kardot is ragadtak, úgy siettek a férfiak segítségére. Vizet forraltak, hogy a bástyákat megmászó törökökre zúdítsák. Nehéz köveket görgettek az ostromlókra, égő szurokkoszorúkat dobáltak, hogy megbontsák soraikat. Mint a mondai amazonok, úgy harcoltak Dobó Klára Katica és társai, az egri hősnők.

Harcoltak és győztek. Az utolsó erőfeszítés se sikerült, a másfélszázezernyi török had feladta a harcot. Tizenhárom öldöklő, véres roham után belátták, nem bírnak Dobó István nem is kétezer emberével.

Dobó Klára Katica, az egri nők további sorsáról nem emlékszik meg a történelem. Sőt Dobó Klára előbbi életéről se tudunk semmit. Azt se tudjuk, mikor, hol született, ki volt édesanyja, Dobó István első felesége? Férjhez ment-e később, hogyan folyt élete: nem jegyzik fel a krónikák. A tudós történétírók nem foglalkoznak az egri hősnő életével, de annál többet, szebben, lelkesebben dalolnak róla a költők. A szájhagyomány mesél Eger várának csodaszép hősnőjéről, aki ezüst páncélban, arany sisakkal, mint a harc megelevenedett istennője jár-kelel a bástyákon, akin nem fogott golyó, aki nem ismerte a félelmet, amikor küzdeni, harcolni kellett, sebesült hősnök segítségét nyújtani. Majdnem négyszáz esztendeje ostromolta Ali és Achmed tengersok népe Eger várát, azóta mesél anya leányának az egri hősnőkről. Azóta él Dobó Klára Katica mint a hazaszeretet, önfeláldozás örökszép példája minden magyar leány szívében. De vele élnek a többiek is, a hős egri nők.

„Míg a Mátra hegyét a szél fuvalma kerüllí,
Egri Dobó Klárának híre örökre marad! —”

mondta egy már elfelejtett költő. És igaza is van. Nem okmányok betűiben, a szívekben él Dobó Klára Katica, a hősökért lelkesedő leányok eszményképe.

Benedek Rózsi.

LORÁNTFFY ZSUZSANNA

A pataki vár erkélyén pergett a rokka, siklott a tű a Lorántffy-lánykák kezében. De ma mintha más lett volna a rokka hangja, mint egyébkor, ki-kihagyott, elakadt, s olyankor megállt a tű is a fiatalabbik lányka ujjai közt. Két megrengő szempár révedezett túl a várfalon, ismeretlen messzeségek felé.

— Egy éve lesz már, — sóhajtott fel egyszerre a nagyobbik lányka, Zsuzsanna, — hogy anyánk elment. És két esztendejénél is több, hogy Erzsikét eltemettük.

— Mindig imádkozom értük, — mondta a kis Mária komolykodó arccal, — hogy megtalálják egymást fenn az égben és hogy anya sokszor nézzen le ránk onnan fentről.

— Jól teszed, kicsim, — bölintott a nagyobbik elgondolkodó tekintettel, — az Úristen a legjobb barátja mindenkinek. Ha mindenki tudná ezt, sokkal szebb volna az emberek élete . . .

A kisebbik leánynak már tovakalandoztak a gondolatai.

— Te nem félsz, Zsuzsikám? — kérdezte, közelebb bújva a nővéréhez. — Új anyánktól, gondolom, akit édesapánk hoz nemsokára!

— Nincs miért félnünk tőle, te gyerek. Úgy hírlik, komoly asszony, jó asszony. Nem is venné el édesapa máskülönben . . . Hiszen tudod, hogyan meggyászolta anyánkat, emlékezz csak, milyen szomorú volt a télen, Borbála-napkor, mikor lent a sírbolt előtt összetalálkoztunk. Egyet gondoltunk akkor valamennyien: hogy feldíszítsük a sírját, névnap-i üdvözlötül. De hát akárhogy is van, miattunk teszi apa. Asszony kell ide a házba, hiszen mi nem tudjuk elvégezni édesanya munkáját. Meg aztán tanulnunk is kell, ó be sokat kell még tanulnom . . .

— Minek neked az a sok tanulás, Zsuzsikám? — csicse-regte őszinte bámulattal a kicsi. — Már olyan okos vagy

úgyis! Nem is értem, minek tanulod azt a sok törvényt, meg a régi királyokat és a sok elmúlt háborút!

— Kell az, — védte az igazát Zsuzsanna. — Többet kellene tudnom, sokkal többet. Csak nehéz hozzájutni a tanuláshoz. Külföldre kellene menni, nagyhírű mesterek vannak ott, η eg kiváló tudósok, pompás iskolák . . . Ej, dolgozzunk Máriám, még meg is akarom szőni ezt a fonalat, te is készülj a hímzéssel; azt akarja édesapánk, szívesen fogadjuk vele új anyánkat . . .

*

Az új feleség, Andrásy Katalin, nem sokáig élhetett Lorántffy Mihály oldalán. A komoly, szelíd, jólelkű asszony, alig, hogy magához szorította újszülött kislányát, Katicát, már éppen olyan egyedül állt a világban Lorántffy Mihály halála után, mint a két Lorántffy-lányka. Tizennégy éves volt Zsuzsanna, mikor az édesapja meghalt, osgyáni Bakos Jánosnak, rokonának gondjaira bízva családját.

Ezzel végetértek a pataki szép napok. Pedig Zsuzsanna szívesen gondolt vissza az elmúlt egy-két esztendőre, amikor az apródsorból kikerült Rákóczi György, Ónod vár fiatal kapitánya, vitéz pajtásai kíséretében meglátogatta a pataki vár kisasszonykáit. Vagy egyenesen neki, Zsuzsannának szóltak volna ezek a látogatások?

Nem sokáig kellett várnia a fiatal lánynak arra, hogy megbizonyosodjék reménységei felől. Tizenhatodik esztendőjében volt, amikor menyasszonya lett Rákóczi Györgynek, akkor már Borsodmegye főispánjának, s 1616-ban feleségül is ment hozzá.

Az esküvő után Szerencsre költöztek, mert a sárospataki birtok per alatt volt; a rokonok indította egész sor pert csak a fiatal férj erélyessége és kitartása tudta dűlőre vinni s kedvező ítéletig juttatni. A tizenhatesztendős fiatalasszony kimondhatatlanul boldog volt, amikor mélységesen szeretett férje oldalán újból áttehette lakását a visszaítélt sárospataki várba.

Zsuzsannának rengeteg házi gondja mellett volt ideje arra is, hogy Mária hűgát s mostohaanyjuk korai halála után

Lórántffy Zsuzsanna

árvaságra jutott féltestvérét, Katinkát is szeretettel és odaadással gondozza.

A sors azonban csakhamar megfosztotta egyetlen közeli vérrokonától, Máriától is, aki György fivérének, Rákóczi Zsigmondnak felesége lett s férjének néhány hónap múlva bekövetkezett halálát csak rövid idővel élte túl.

Így hát senkije sem volt Zsuzsannának a férjén kívül, aki valóban példás szeretettel, tisztelettel, mély és hűséges vonzalommal igyekezett Zsuzsannát egy életen keresztül kárpótolni szeretetei elvesztéséért.

Bárhon járt úton, leveleiben mindig a leggyöngédebben érdeklődött felesége hogyléte, egészségi állapota felől, a nagy vadászatokon elejtett első vadat Zsuzsanna konyhája kapta s távolabbi útjairól hal, citrom, narancsküldemény, máskor tarka öv, csecsebecse jelzi, hogy Rákóczi György változatlan odaadással s gyöngéd figyelemmel gondol élete társára.

Nem maradt adósa Zsuzsanna sem a férjének gyengédségben, figyelemben, szeretetben. Megosztotta gondjait, csillapította haragját, ha arra volt szükség és sokszor hívta fel a figyelmét egy és más, nekik tett szolgálat viszonzására.

Ha Rákóczi jó gazda volt, — sokak szerint a fősvénységig takarékos, — Zsuzsanna messze földön a legjobb gazdasszony hírében állt. Nem egy levele tanúskodik arról, hogy férjének minden dolgára maga viselt gondot:

„Szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint szerelmes uramnak. Az úr Isten ő szent felsége mindennemű dolgaiban áldja meg Kegyelmedet, tegye jó szerencsésé és adjon ő szent felsége jó egészséget Kegyelmednek.

Az Kegyelmed nekem írt kedves levelét megadák, melyben az Kegyelmed jó egészségét megértettem, kinek szívem szerint örültem; mert örvendetesebb hírt sem hallhat az én szívem, mint mikor Kegyelmedet jó egészségben értem lenni. Azért Istennek neve dicsértessék, mi is tűrhető egészségben vagyunk . . . Az mi penig az gombokat illeti, én azt is váltig siettettem az gombkötőnél és mihelyt elkészült, azontol Kegyelmed után késedelem nélkül elküldöm. Im most scofiumért és az övhöz való selyemért is elküldöttem Égre. Az lodingot is Kegyelmednek im elküldtem, engedje Isten, viselhesse Kegyelmed jó egészséggel. Kegyelmedet pedig én édesem fölötté

igen kérem, egészsége felől gyakorta írjon és magát az miben lehet, meg is őrizze s Kegyelmedet Isten ő szent felségének gondja viselése alá ajánlom, ő szent felsége őrizze, ótalmazza és tartsa meg Kegyelmedet az ő szent nevéért jó egészségben Amen. Ex Sáros-Patak 17. die octobris anno 1620.

P. S. Immár megírtam vala az levelet, hogy az Kegyelmed jó szerencsését hallám, kit Isten ő szent felsége Kegyelmednek édesem pótolja meg és kegyelmes áldásából öregbitse s nevelje meg.

Kegyelmednek az míg él, tiszta szívvel szolgál

Lorántffy Zsuzsanna.”

De azért mély tudása, okossága elejét vette annak, hogy egyoldalúan elmerüljön a szövés, fonás, kertészkedés munkájában. Igaz, hogy mikor a fejedelem Kassáról Erdélybe menet meglátogatja őket Patakon, a csendes, békés családi fészek arculatja tökéletesen megváltozik: messze földről hozatott híres szakács, sütő, muzsikus gondoskodik az előkelő vendégek kényelméről és szórakozásáról, így gyarapítván Lorántffy Zsuzsanna gazdasszonyi jóhírét. De vendégül látván a fejedelmi párt, Rákóczi György felesége a legméltóbb arra, hogy szellemes, az értelem és tudás minden fegyverével megküzdött szóharccal fűszerezze az étkezések alatt folytatott társalgást.

Különben is szokásban voltak az eféle ebéd alatti vetélkedések minden nagyúri házban; a krónika idősebb Apafi Mihályt úgy emlegeti, mint különös kedvelőjét az ilyen vitáknak. Később ezek a — Rákócziék asztalánál megszokott — beszélgetések súlyos vallási vitává komolyodtak s nagytudású papok és tanáreberek őszinte elismerését vívták ki az eleven szellemű, éles logikájú, felvilágosodott gondolkozású Lorántffy Zsuzsanna számára.

Ezeket a vitákat az akkor már nagyobbacska Rákóczi-fiúk: György és Zsigmond is végighallgatták, akiknek nevelése édesanyjuknak mindig fontos gondja volt. Szerencsétlenül elvesztvén György előtt született Sámuel fiacskáját s Zsigmondnál fiatalabb Ferenc nevű gyermekét, — akinek halála napján férjével együtt életük végéig böjtöt tartottak, — minden aggodalmának és gondoskodásának legfőbb tárgya ez a két fiú maradt.

Érthető, hogy a családját rajongásig szerető nagyszony, aki messze vidéken híres volt történelmi, jogi, hittudományi ismereteiről, a legkiválóbb szellemi nevelésben kívánta részesíteni gyermekeit. Ha valakinek, úgy neki igazán megvolt a módja rá, hiszen házassága elejétől fogva Rákóczi Györggyel együtt gazdagon, lelkiismeretesen támogatták a sárospataki, debreceni, váradi iskolákat, főiskolákat. Anyagi támogatásukat nemcsak az iskolák felvirágoztatására szánták, hanem arra is, hogy a szegénysorsú, de kiváló képességű diákok továbbfejlődését külföldi tanulmányutakkal segítsék elő. Ettől a szokásuktól Rákóczi fejedelemmé választatása után sem tértek el s hogy a magyar iskolák mit köszönhetnek a fejedelmi párnak, arra nézve elég idéznünk Zsuzsanna udvari papjának, Medgyesi Pálnak 1640-ben megjelent könyve elé írt melegsavú, bensőséges ajánlását:

„Ha csak magam tudnám, talán ily bátran mondani sem merném, minemű drága szelídséggel, ritka példájú szép szemérmességgel, tiszta étellel, istenes együgyűséggel és mind ily nagy fejedelmi méltóságban is ennyire való maga megalázásával áldotta meg az úristen Nagyságodat. Tudom Nagyságodnak Istenhez való nagy szerelmét és engedelmességét, az idvösséges ígéhez való buzgó gerjedezéseit, úgv. hogy minden dolgai felett való gyönyörűségét annak olvasásában, hallgatásában, a felől való asztali szép beszélgetésekben helyeztette Nagyságod. Kedvelli Nagyságod az úrban annak tudós hirdetőit és világi sorsok felett becsüli. Tudjuk mindnyájan s háládatosan említjük Nagyságtoknak az egyházi szolgálatra való szorgalmatos fáradhatatlan vigyázásait és bő költségeit elannyira, hogy mind Magyarországon sok helyeken, s mind kiváltképen itt Erdélyben szegény hazánk Nagyságtoknak köszönhet sok templomokat azokhoz való áros készségekkel együtt, prédikátor tartásokat, scholákat, (iskolákat) még pedig a kiváltképen valókat, hospitálokat s több ilyen isten tisztességére való dolgokat. Majd ugyan nincsen is már nemzetünkben az orthodoxa religion oly fő schola, melyben Nagyságtok nem csak fejedelmi és főpatrónus tisztire, hanem ugyan bő költséggel való tartásra is köz nem volna. A *pataki* egészen Nagyságtoké, nemcsak hogy jószágában vagy az Nagyságtoknak, hanem minden egyéb gondviselésből is, melyben mennyit fárad s költ Nagyságtok, tudja csak az isten. A

debreceni egyik scholamestert is immár egynéhány esztendőktől fogva Nagyságtok tartja. Váradon pedig gyakrabban kettőt is tartott. A *kolozsváriak-nak* a tanítókkal egyetemben együtt-egyig Nagyságtoktól vagyon bőségesen való fizetésök. A *fejérvári* collegiumnak is, melyet az halhatatlan emlékezetű idvezült Bethlen fejedelem fundált bő költséggel Nagyságtok tanítat sok költséggel esztendőnként scholamestereket. Győznék mindeneket előszámlálni, bizony az egekben mindenek szám szerint feljegyeztetnek és amaz napon világ hallatára renddel számlálatnak elő Nagyságtoknak örök tisztességével.”

1630-ban csendes, magukbavonuló életük keretei kibővülnek: Bethlen Gábor elhunytával Rákóczi Györgyöt hívták meg Erdély fejedelmi székébe s karácsony táján, Segesvárt ki is kiáltották fejedelemmé.

Lorántffy Zsuzsanna élete ettől fogva ezer új gonddal gazdagszik. Mióta Gyulafehérvárra költöztek, roppant uradalmaik kezelése már egészen az ő vállára hárul, gabonáik, szarvasmarháik kiviteléről és pénzzé tételéről ő gondoskodik, de az ő feladata az erdélyi iskolák s bennük és általuk a református vallás épségben tartása; gazdag lélek és törhetetlen munkakedv kellett hozzá, hogy mindezek mellett ideje jusson a pataki tudós tanárokkal folytatott levelezésre s „szerelmes urának” küldött bizalmas, okos, szeretetteli levelekre is.

Neki kellett gondoskodnia arról, hogy az uradalmak jövedelméből a fejedelmi udvartartás költségein kívül Rákóczi háborús kiadásaira is teljék s míg a fejedelem a császár ellen hadakozik, élelem dolgában meg ne szoruljon; de ugyanakkor az Erdély rendje, fegyelme és törvényei feletti örökösödést is ő tartja kezében.

Szóval, tettel, okos tanáccsal készségesen állt az ura oldalán. Az asszonyi alázatnak, hitvesi szeretetnek, baráti jóakaratsnak beszédes példája az a levél, amelyben arra kéri az urát, ne vállaljon könnyelmű terheket Bethlen István kedvéért.

„Szolgálók Kegyelmednek, mint szerelmes uramnak, az úr Isten áldja meg Kegyelmedet szerencsés hosszú élettel, jó egészséggel.

Édes uram, Kegyelmed megbocsásson, ha Kegyelmed ellen vagyok írásom. Azt Kegyelmed tudja, mit kíván Bethlen István és mit ígér Kegyelmed; de kérem Kegyelmedet, hogy ha lehet, ne szerezzen Kegyelmed több adósságot, mert nem tudjuk míg élünk (meddig élünk) és neveletlen gyermekeink vannak, ha Kegyelmed megígéri Bábolnát. Mi haszna más ember igazságát megvenni? inkább bomoljon fel az a végezés, hogy sem másért kelljen fizetni. Én az Kegyelmed eddig való búsulását is fel nem vettem volna Monoráért és Bábolnáért; de másszor más is elmegyén és többet kíván. Mindazáltal — édes uram, úgy kell lenni, az mint Kegyelmed akarja . . . Ezeknek utána Isten ótalma alá ajánlom Kegyelmedet, édes uram, adja Isten, lássuk egymást jó egészségben. Költ Szamos-Újvárott, 18. febr. 1636. Kegyelmednek igaz szívből szolgáló atyafia, Lorántfy Zsuzsanna mp.”

Ugyanez év őszén a törökkel való háborúskodás okozta ezer tennivaló közepette arra is telik a nagyasszony figyelméből, hogy eszébe juttassa férjének, bizony, a gyerekek már nőnek, már emléükben is tartják, amit láttak, nem ártana őket elvinni a táborba, ha „csak egy hálásra” is.

Ennél a tábori látogatásnál már kiviláglik a két fiú közti különbség, amely az évek folyamán egyre erősödik.

Az anya egyik levelében elégedetlenül korholja Györgyöt, amiért kényesen panaszkodott a hideg miatt, a fiatalabb Zsigmond azonban szinte férfiasan állja meg helyét a tábori élet nélkülözései között.

Amint a fiúk nőnek, a fejedelemasszony egyre élénkebben vesz részt tanulmányaikban, különös örömmel tölti el, hogy a fiúk kiválóan teszik le vizsgájukat a gyulafehérvári főiskolán s gyakran mélyed érdekes eszmecserébe fiainak tudós professzoraival. Egyik ebéd feletti vitájában ellenfelével, Vásárhelyi Dániel jezsuita tanárral folytatott beszélgetése kapcsán írta meg „Mózes és a próféták” című vitairatát. Erre azonban éles és ízléstelen gúnyirattal válaszolt egy magát megnevezni nem akaró jezsuita, úgy, hogy a fejedelem, mihelyt tehetett, elkobozta a könyv valamennyi példányát s elégettette, csakhogy „kedves gazdasszonyát” a bosszúságtól megkímélje.

De amint nőnek a fiúk, azonmód nő a fejedelemasszony értük való gondja. Zsigmond ugyan inkább tudós fajta és

György készül az édesapja utódjául, de makacssága, hevessége s nem legutolsóul mulató természetete kételyeket ébreszt az apában arra nézve, alkalmas-e György a neki szánt szerepre. Mégis, 1640-ben kapitánnyá nevezi ki és 1642-ben utódjául választatja. Az összezördülések apa és fiú közt így is napirenden voltak, főként mikor György, szülei akarata és tiltakozása ellenére eljegyezte a katolikus Báthory Zsófiát.

Nehéz súllyal ült ez a jegyesség Lorántffy Zsuzsanna lelkén, mert a jegyesek „bolond s rend felett való szeretettel” ragaszkodtak ugyan egymáshoz, de egyre halogatták Zsófia áttérését a református hitre; amit pedig a lány édesanyja erősen ígért az eljegyzés előtt. A fejedelemasszony Zsigmond fiával együtt meglátogatja őket Somlyón, de szintén csak biztatást kap az áttérésre vonatkozólag, amely az 1643-ban megtartott menyegző után történt csak meg. A tizenöt éves, szerelmes Báthory Zsófia igyekezett kedvébe járni az anyósának s biztosította róla, hogy nem félelemből, vagy kedvezésből, hanem igaz hittel tért át. De a lelke mélyén nem bír elszakadni a vallásától s a fiatalasszony pénteki böjtje nagy és sok vitára ad alkalmat György és szülei között. Az öreg fejedelem szigorúsággal is rákényszerítené menyére a maga meggyőződését, György azonban mindvégig tiszteletteljesen, de határozottan védekezik: „Hiszen, ha vagy szép szóval, vagy keménységgel végben vittem volna, magam lettem volna oka Nagyságtok búsulásának s magaménak is” — írja a kitérés kérdésében, még esküvő előtt.

Ez az álláspontja s házassága egy kicsit elidegenítette szüleitől s ámbár a fejedelemasszony bölcs elnézéssel árasztotta rá tovább is szeretete melegét, nem egyszer kellett simogató kézzel közbelépnie, hogy apa és fia is békén megférjenek egymással.

1644-ben, amikor a fejedelem táborba száll a császár ellen, György kormányzó lesz; de a pénzügyi dolgok bizony a fejedelemasszony kezében maradnak továbbra is. Az udvarbírák, harmincadosok, prefektusok, kamaraispánok egyenesen az ő fennhatósága alá tartoznak. György édesanyjával együtt intézi az Erdélyben felhalmozott készletek szállítását s türelmetlenül vágyik ki a harctérre apja mellé. A fejedelem azonban, — mikor tél beálltával a hadakozás szünetel, — Zsigmondot hívja ki magához Ónodra.

A linzi békekötés után rövid boldog és békés idő következik a nagyasszony életében. Nagy családi örömet szerez György első gyermekének, a későbbi I. Rákóczi Ferencnek megszületése. A következő esztendőben, második gyermeke születésekor György az édesanyját kérdezi meg, mi legyen a gyermek neve. Lorántffy Zsuzsanna is mindvégig mélyszéges szeretettel és elnézéssel kíséri György kalandos terveit, zilált életét, de a fejedelem halála után, 1648-tól fogva, mégis Zsigmond jelenti számára az élet egyetlen szépségét. György viselkedése a kellemetlenségek egész sorát nyitja meg. Minthogy a török csak akkor ismeri el fejedelemmé választatását, ha 30.000 aranyat kap hátralékos adó fejében, György indulatos levélben bizonyítgatja anyjának, hogy ezt a terhet, amelyet apja hagyott rá, a fejedelemasszony köteles fizetni.

Komoly és méltóságteljes az anya válasza, hiszen nem a fizetség, hanem a levél hangja keserítette őt. Megérténé György indulatosságát, ha látná annak nagy szegénységét s az ország veszedelembé kerülne a dolog miatt. De hiszen csak 30.000 aranyról van szó! „Az már megvan, ha én tőlem kellett kielégetnie. Azért, ha el nem engedik, ne légy olyan búval, az országot se hagyd el . . .” Kifizeti, amit György kíván tőle, de Zsigmonddal együtt elhagyja Erdélyt s csak vendégképpen látogat oda azontúl.

Patakra vonul vissza kisebbik fiával, s csendes egyetértésben él vele, mialatt György mulató társaságban szórakozik Fehérvárt.

Lorántffy Zsuzsanna hűséges segítőtársat kap Zsigmondban kedvenc terve megvalósítására: mindent megtesznek együtt a sárospataki főiskola felvirágoztatására. A leghíresebb külföldi mestereket hívják meg, öt-hat kiváló tanítója és saját nyomtatóműhelye van a főiskolának, amelyet pénzzel, könyvvel, birtokkal gazdagítottak. De nemcsak maga az iskola részesült minden kedvezésben, hanem arról is gondoskodtak, hogy a vidék értelmes jobbágy gyermekei ingyen nyerjenek tehetségüknek megfelelő kiképzést.

1651-ben Zsigmond fiatal asszonyt vezet édesanyja ölelésre tárt karjába. Frigyes, pfalzi választófejedelem Henrietta leányát hozza Patakra s a nagyasszony megértő szeretettel gyönyörködik a fiatalok boldogságában. De csak rövid ideig: a kedves, szelíd hercegnőt néhány hónap múlva a pataki

templom sírboltja fogadja magába és Zsigmondot semmi sem tudja megvigasztalni bánatában. György is meleg, őszinte szavakkal siet vigasztalására:

„ . . . kérjük is kegyelmedet, az felettébb való szomorúságnak hagyjon békét, azzal magát ne eméssze, vele semmi hasznot nem szerez, fel sem támaszthatja, ellenben magának nyavalyát szerezhén, nekünk s asszonyunk őnagyságának nagy keserűséget. Látja Isten, édes öcsém uram lelkünket, ha váltható volna, kegyelmedért vérünkkel is segítenők fel-támasztását ...”

De Zsigmond bánata nem nyer enyhülést. Anyja biztatására Erdélybe indulnak, ott himlőt kap s menyegzőjét követő esztendőben már tőle is megfosztja a halál a vigasztalan fejedelemasszonyt. Még kiterítve fekszik Zsigmond, mikor György betegségéről regél a hír. György himlője azonban szerencsére megenyhül s a nagyasszonyt megkíméli a végzet attól, hogy ezt az utolsó gyermekét is el kelljen temetnie. Nyolc hosszú esztendőt küzd még végig, aggodalommal kísérve a heves, meggondolatlan fiatal fejedelem kudarcba fúló háborúit. Végig kell néznie, hogyan mállik szét György kezében a fejedelmi Rákóczi-vagyon, hogyan pusztul el a törökök lábnyomán az egész életük munkájával naggyátett gyulafehérvári főiskola; de György háborúban bekövetkezett halála előtt két hónappal, Isten kegyelmes rendelése szerint örökre lehunyja a szemét.

Ezüstkoporsó és királyi öltözék fedte hült testét, — de senkisémet kísérte a koporsót övéi közül. Györgyöt Déva ostroma tartotta fogva, a többiek pedig már régen beléptek a megismerés kapuján, amely most megnyílt a nagyasszony tudást szomjazó lelke előtt is.

Rímek sora és dicsőítő írások serege tartja fenn emlékét a kegyeletes utókor előtt, de bizonytalannal nincsen dicsőítő írás és magasztaló ének, amely igazabb, teljesebb és kifejezőbb volna a fejedelem harminc évi házaseset után írt végrendeletének szavainál:

Györgyről és Zsigmondról intézkedvén, azt kívánja, hogy „mindketten függjenek anyjuktól”, akinél ő, mióta az Úr Isten összehozta kettejüket, „szebbet, okosabbat, gazdagabbat s akármilyen dicséretre méltóbb személyt” nem látott.

R. Radó Lili.

BORNEMISSZA ANNA

Késő este érkeztek be Váradra a súlyos sebekkel borított haldokló fejedelemmel.

A szerencsétlen II. Rákóczi Györgyöt kis testőrcsapata vágta ki a csata fergetegéből. Az üldöző törökök elől egerutat nyerve, még be tudtak érkezni Váradra. A fejedelem haldoklik, de legalább megmentették a török fogságától és bosszújától, mely nemcsak rémületes, de meggyalázó is lett volna. A szultán haragja félelmetes volt és a legkeményebb megtorlást akarta éreztetni Rákóczival, ki határozott akarata, parancsa ellenére indult el Lengyelországba, koronát és trónt szerezni.

Bécsből is intették a fejedelmet, hagyjon fel a lidérceket kergető, ingoványba vezető álom hajszolásával. Rákóczi csak a svéd királyra hallgat; majd együtt felosztják maguk között a Lengyelország feletti uralmat... A fejedelem özvegy édesanyja, a nagylelkű, emelkedett gondolkozású, kiváló jellemű Lorántffy Zsuzsanna, pataki visszavonultságából eljön az udvarba, Gyulafehérvárra. Hűséges papja, Medgyesi nagytiszteletű uram támogatja. Lorántffy Zsuzsanna az anyai szeretet szavaival, Medgyesi prédikátor uram a vallás igéivel igyekszik a fejedelmet visszatartani a lengyel királyi trón után való hajszától, fiatal felesége, a szép, büszke Báthory Zsófia sem helyesli a dolgot.

De hiába minden. Rákóczi Györgyöt nem lehet visszatartani. Lorántffy Zsuzsanna, mikor hazamegy pataki várába, még egy levélben inti fiát: „A hadakozásnak kezdetét tudja az ember, de a végét csak Isten tudja.”

1657-ben indul el Rákóczi a lengyel koronáért. Meg keli adni: vitéz, bátor férfi és tehetséges hadvezér. Csak éppen a körülményekkel, az eshetőségekkel és lehetőségekkel nem számol. Krakót, Varsót diadalmasan elfoglalja és döntő ütközetre készül, mikor a svédek a hazájukban támadt zavarok miatt hirtelen magára hagyják. A visszavonuló erdélyi se-

reg aztán egyenesen a nagyvezér parancsára ellenük küldött tatár kán seregébe fut, a tatárok a sereg nagyrészét leölik, másrészt Krímbé viszik fogságba. A fejedelem, testőrcsapatával nagy üggyel-bajjal hazajut. A szultán azonnal megfosztja trónusától.

De Rákóczi nem nyugszik bele. Három esztendeig védi magát vitézül, bátran, míg a fenesi csatában véglegesen leverik, a fejedelem halálos sebet kap. Hogyan is mondta Lorántffy Zsuzsanna bölcs levelében?: „a hadakozásnak végét csak az Isten tudja” . . .

Most hát itt a vég, a váradi halálos ágyon. Rákóczi kiterítve fekszik és sokezer magyar, meg erdélyi vitéz ott sínylődik Krímben, török-tatár fogságban.

A Királyhágón túl alig-alig akad ház, hol gyászruhát ne hordanának. Még szerencséseknak hívják azokat, kik nem vesztvén el mindenüket, a foglyokért küldendő váltságdíjat gyűjtik, kuporgatják. Asszonyok eladják minden ékességüket, csakhogy könnyíthessenek fogoly hozzátartozóikon. A tatár murza részletekben is elfogadja a váltságdíjat és akiért pénz jön — ha csekély összeg is, — azzal mindjárt emberségesebben bánnak, mert látják, van odahaza valakije, aki törődik vele.

Így adta el láncát, fülönfüggőjét, gyűrűjét, karkötőjét a tatár rabságban levő Apafi Mihály felesége, Bornemissza Anna is.

Szép, enyhe őszi este borult Apafi Mihály uram ebesfalvi kúriájára. Szeptember tizedikét írtak, de akár május lehetne. Régen láttak ilyen gyönyörű, enyhe őszt, mint az 1661-ik esztendőben.

Bornemissza Anna éppen most érkezett haza kocsiján Kolozsvárról. Ékszereiért, drágaköveiért kapott pénzt már régen kiküldte Krímbé a tatár murzának, mint törlesztést férjének váltságáért. Azóta is mindent odaadott, amit megtudott takarítani, amit úgyszólván saját szájától vont meg. Tudta, mennél gyakrabban jelentkezik pénzzel, annál elviselhetőbb a sorsa férjének. Most éppen jövő évi termését kötötte le, hogy a murza embere, ki évente kétszer jelentkezett a foglyok családjánál, ne menjen üres kézzel.

Egy kis megnyugvással hallotta Bornemissza Anna,

hogy férjének aránylag nincs rossz dolga. A tatár murza látván, hogy fogolytársai becsüléssel, figyelemmel veszik körül Apafit, magához hívatta és beszélgetni kezdett vele. Már jól megértették egymás beszédét — és valahogy közelebb jutottak egymás lelkéhez is. A murza látta, hogy Apafi Mihály mennyire igyekszik mindegyik fogolytársa ügyén-baján segíteni. A keserúséget és haragot, mely bizony gyakran kitört a szerencsétlen, hazájuktól elszakított emberek lelkéből, higgadt, nyájas beszéddel próbálja csillapítani. Jólelkű, emberséges, jámbor szívű férfi volt Apafi Mihály s minden gyöngegsége mellett az is maradt élete végéig.

Csakhogy a murza jóindulatának is szegény Bor nemissza Anna adta meg az árát. A tatár vezér úgy gondolta, hogy akit fogolytársai így becsülnek, tisztelnek, bizonyára valami nagy főember lehet odahaza és meglehetősen magasra szabta meg Apafi Mihály uram váltságdíját.

Apafiné még jóformán ki sem piheni az út fáradalmát, már számolni kezd. Összeadja mit küldött ki eddig a tatár murzának? Istenem, mennyi sok van még hátra . . . Teméntelen esztendőök telnek el, míg a váltságdíjat mind letörlesztheti. . . Hosszú, keserves, kínos esztendőök, mialatt elrepül az ifjúság . . . Két öreg, összetört ember találkozik majd egymással, míg végre ki tudja fizetni az ebesi kis birtok jövedelméből férje váltságdíját.

Mert sem ő, sem Apafi Mihály nincsenek megáldva bőségesen földi javakkal. A Bornemisszák ugyan ősi vérből származnak, — Aba Sámuel király feleségének családjából valók, — de hát mindez csak régi dicsőség. Anna édesapja, Bornemissza Pál András, első várkapitánya volt Rákóczi Györgynek, mikor leányát Apafi Mihály feleségül vette.

A kisebbik leány, Katalin, nagy szerencsét csinált. Bánffy Dénes, kolozsvári főkapitány vitte boncidai várába. Bánffy Erdély egyik legdélcegebb, legtehetségesebb, legbüszkébb, leghatalmasabb főura. Anna most arra gondol, milyen régen nem látta hűgát . . . Hiába, a boncidai várkastély nagyon messze esik Apafi Mihály ebesfalvi kúriájától . . .

De Anna igazságos nagy lélek, nem neheztel hűgára. Jól tudja, Katalin nem ura akaratának, elhatározásának. A boncidai kastélyban mindennek úgy kell történni, ahogy Bánffy Dénes rendeli. Bornemissza Anna nagyon jól ismeri sógorát

és olyan világosan látja húga helyzetét, mintha csak ott élne mellette.

Bánffy Dénes . . . Sokáig úgy volt, hogy vele, Annával köti össze sorsát . . . Kedvelték, szerették, becsülték is egymást, de hamar rájöttek, hogy két ilyen kemény koponya, két ilyen erős akarat nem fér meg egymással. Anna látta meg ezt hamarabb és felbontván a jegyességet, a szelíd, engedékeny, emberséges gondolkozású, jószívű Apafi Mihály felesége lett, míg Bánffy Dénes később Anna hűgát, a kis Katát szerette meg és éppen olyan zavartalan jó házasságban éltek, mint Anna Apafival, míg annak el nem kellett mennie a fejedelemmel Lengyelországba hadakozni.

Az idő mindent rendbehozott volna, de Bornemissza Anna, a kitűnő emberismerettel rendelkező nő, jól tudta, hogy a két sógor sohasem szívelhette egymást és kerülték a személyes találkozást. Azért láthatta ő is ritkábban kishűgát, kit pedig lelkének teljes erejével szeretett, hiszen elhalt anyjuk helyett ő nevelte, gondozta.

Az őszi alkonyat egyre erősebben ráereszkedik a kis szobára, hol Apafiné asztala előtt ül és sóhajtva nézi az előtte fekvő számadást . . . Mennyi van még hátra? Jaj be sok, milyen teméntelenül sok . . . Most hirtelen megrázkódik, összeszedi magát. Szép magas termete kiegyenesedik, sötét barna szemében az akarat tüze lángol. Arcán már nyoma sincs a kínos vívódásnak, töprenkedésnek.

Nem szabad ilyesmivel időt tölteni, nem szabad ilyesmire időt vesztegetni. Kötelességei vannak.

Életének két célja áll előtte: felnevelni kis fiát és kiszabadítani férjét a rabságból.

Az ajtón kopogtatás hallatszik. Bizalmas, hűséges udvarosa, Zágon Ferenc lép be hozzá.

— Nemzetes asszonyom, Simonffy Pál uram ökegyelme érkezett meg egy török urasággal.

Simonffy jövetelén nem csodálkozik Anna, közeli atyafi, férjének igazi barátja, biztosan erre vezette útja, most betér hozzájuk pihenőre. De a török úr? Mit kereshet az ő portáján? Na, mindegy, vendégszeretettel kell fogadni, hiszen Simonffyval jött.

— Vezesd be az urakat az első szobába.

Pár perc múlva Anna már ott állt vendégeivel szemben. Komoly fejhajtással üdvözölte őket.

— Anna, — kezdte Simonffy, — örvendetes hírrel zavartunk meg ezen a késő estén.

— Mindenképpen örvendezek kegyelmetek látogatásának. És örömöm megsokszorozódik, ha jó hírt hoznak, mert bizony ilyesmit ritkán hall mostanában az ember.

— Engedd meg Anna, — folytatja Simonffy, — hogy a nagyméltóságú fővezér követe, a tiszteletreméltó Feriz bég — és kezével a török úrra mutatott, — mondja el jövetelünk okát. ő a tulajdonképpeni megbízott, engem férjed levél útján kért meg, hogy a nagyvezér követével itt, Ebesfalván fölkeresselek.

— Férjem . . . Mihályom . . . És Anna arca fehér lett. — Csak nincs valami baja? Mondjátok meg gyorsan, ha beteg, ha . . . Mindent, mindent inkább, mint ezt a kínzó bizonytalanságot.

— Mihály testi egészségének semmi fogyatkozása, — nyugtatta meg Simonffy — de látod, Anna . . .

De a máskor olyan higgadt, fegyelmezett Bornemissza Anna most mintha se nem látott, se nem hallott volna.

— Csak nem kínozták meg a fogságban? Hiszen a múlt hetekben küldtem pénzt. És ma megint útnak indítottam az emberemet, azzal, amit össze tudtam szedni.

Ebben a pillanatban Feriz bég előrelépett és tiszta, csengő hangon, magyar nyelven mondta el az üzenetet. (A török tisztok mind kitűnően beszéltek magyarul, ha pár esztendeig itt voltak nálunk.)

— Nagyságos Apafi Mihályné asszony. Üdvözlöm Te Kegyelmedet.

Bornemissza Anna rábámult. Mintha nem jól hallotta volna. A „nagyságos” címzés csak Erdélyország fejedelmének, vagy fejedelemasszonyának jár, senki másnak.

De most újra hallja Feriz bég hangját.

— Nagyságos fejedelemasszony, nyugtasd meg szívedet. Férjed-uradnak semmi baja nincsen, sőt nagy öröm hírhozója vagyok. A felséges padisah, — kinek szándékait és cselekedeteit Allah áldása kísérfje — úgy határozott, hogy férjedet, Apafi Mihályt a fogságból kiereszti és díszes fejedelmi káftánt borítván vállára, Erdélyország trónusára ülteti.

Bornemissza Anna arca már nem sápadt. Méltóságteljesen áll a török úrral szemben és igazi fejedelemnőhöz illő hangja is, tekintete is, mikor felel:

— A felséges szultán választása jó és igaz emberre esett, mikor Apafi Mihályt segíti Erdély kormányzásában és vezetésében. Köszönöm fáradozásodat nemes és tiszteletreméltó bég, légy szívesen látott vendége házunknak.

Feriz bég ámulatában alig bírt magához térni. Később gyakran elmondta barátainak, ismerőseinek:

— A felséges szultán akarata és kegyelme gyakran parancsolt engem küldetésekbe idegen udvarokhoz, de ennél az erdélyi nemes asszonynál soha fejedelmibb teremtést nem láttam. Milyen finom, tapintatos és mégis határozott szavakkal tudta megvédeni férjének, Apafinak uralkodói méltóságát. Én arról beszéltem neki, hogy a szultán kegyelme emelte Apafit trónra, ő pedig a leghódolatteljesebben, de tudatta velem, hogy a szultán ereje csak segítségére van a fejedelemnek Erdély rendbetartására. A vacsoránál — milyen hamar és milyen kitűnő ételeket tálaltatott fel — mégegyszer alkalmat tudott találni, hogy nagyon finoman, de újra kifejtse: Erdély nem hűbéres föld, hanem önálló ország. Boldogan helyezi magát a hatalmas szultán védőszárnyai alá, de Erdély uralkodója nem goszpodár, hanem a rendek által választott fejedelem, úgyhogy Apafit is meg kell még az összehívott országgyűlésnek választani, mert addig nem fogják törvényes uralkodónak tekinteni idehaza.

— Én — mesélte Feriz bég — ámulva hallgattam a szép, komoly erdélyi asszony beszédét és arra gondoltam: bármelyik államférfinak dízére válnék, ha így tudná kifejezni gondolatait, ilyen határozott szavakkal és anélkül, hogy a szultán őfelsége iránt való hódolat ellen bármit is vétene.

Késő éjjel lett vége a vacsorának, mely alatt Anna megtudta, hogy férje a nagyvezér által mellé rendelt díszkísérettel már útban van.

Bornemissza Anna jóéjszakát kíván vendégeinek és maga is visszavonul hálókamrájába, ott megáll aluvó fia, a kis Mihály mellett.

Ha most látja Feriz bég Bornemissza Annát, már nem beszél fejedelmi büszkeségről, méltóságteljes magatartásról,

parancsoló tekintetről. Anna sápadtan áll kis fia ágyánál, összekulcsolja kezét és magában imádkozik:

— Istenem, ki védelmedbe vettél minket, nyomorult szorongatásunkban, ne ereszd el kezünket, most, mikor mindenható akaratod úgy látja jónak, hogy a legmagasabb polcra emelje férjemet. A te segítséged azokkal van, akik nem saját akaratukat, hanem a Tiédet követik. Add Uram, hogy mindig világosan, tisztán halljuk szavadat és soha el ne tévedjünk a Te utaidról. Add, hogy férjem nemes, jó tulajdonságai egyre erősödjenek lelkében, gyöngeségeire pedig féket, zablát tudjon vetni. Ajándékozd meg férjem lelkét erővel, az enyémet alázattal, acélozd meg az ő szívét, tedd minél irgalmasabbá, gyöngédebbé az enyémet, hogy Erdélyt a szebb, boldogabb jövő felé vezethessük.

Megcsókolta a mélyen alvó kis fiút, aztán nyugovóra tért.

Ott bent a vendégházban is lefeküdtek Simonffy, meg Feriz bég, de tudja Isten, semmiképpen sem tudtak elaludni. Az ablak nyitva volt. A hold szinte nappali világossággal árasztotta el a szobát, a csillagok úgy ragyogtak, mintha csak beszélgetni akarnának velük.

Most hirtelen megszólalt Feriz bég és azt mondta Simonffy-nak:

— Effendim, a felséges szultán fejedelmi kaftánt küldött Apafi Mihálynak. Én beszéltem Apafival és csak helyeselni tudom, amit felesége mondott: a padisah bölcs választása jó és igaz emberre esett . . . De látod, mióta ezt az aszszonyt láttam, folyton arra kell gondolnom: az a kaftán voltaképpen Apafi feleségének vállán volna igazi helyén . . . Mit gondolsz a dolgról, effendim? . . . Nem akarsz felelni? Nagyon helyes, hiszen fejedelmedről van szó . . . Azonfelül későre jár az idő, holnap hajnalban indulnunk kell Kolozsvár felé. Csendes jóéjszakát kívánok neked, Simonffy Pál uram . . .

— Jó éjszakát, Feriz bég, — mondta csendesén Simonffy, de nem tudott elaludni. Indulásáig folyton a török hangja

csengett fülében, hogy annak a kaftánnak voltaképpen Bornemissza Anna vállán volna a helye.

Apafi uralkodása aztán megmutatta, hogy Feriz bég nagyon élesszemű, előrelátó, helyesítéletű ember.

Apafi Mihály Erdély trónján is az maradt, aki volt: jólelkű, lágyszívű, embertársain mindig szívesen segítő férfi. Gyöngesége, hogy a vacsorák és ebédek után szívesen ott felejtkezett a bor mellett és nem számolgatta a kiürített kupákat, még talán nem is lett volna olyan nagy baj. Ez a gyöngeség csak felesége halála után hatalmasodott el és vált végzetessé.

Anna úgy tudott ott állni Apafi mellett, hogy ne lássák: az ő erős akarata, biztos, céltudatos szándéka vezeti az ország kormányát. Mindig vigyázott arra, hogy Apafinak sem fejedelmi, sem férji méltóságát ne kisebbitse. És mégis, egész Erdélyben, sőt Magyarországon és külföldön is tudták, ki a tulajdonképpen vezető.

Anna jól ismerte férjének lány szívét, mely megkönyörül mindenkin, akár érdemes arra, akár nem. Magánembernél ez még nem is olyan nagy baj. Legfeljebb visszaélnék jóságával, bizalmával, de fejedelemtől végzetes lehet, különösen, ha mint Apafinál, még egy másik dologgal is párosul.

Apafi előtt mindig annak az embernek volt igaza, akivel utoljára beszélt és — aki jobban tudott hízelegni gyöngéinek.

S ezzel az alávaló fogással — Bornemissza Anna nagy bosszúságára és bánatára — érdemetlen emberek mindenféle javadalmakat, kiváltságokat és kedvezményeket csaltak ki a fejedelemtől. Hízalgők és talpnyalók nyerték el tőle a só- és vándjövendelmeket, teméntelen kárt okozva ezzel a közjövendelemnek és az állami pénztárnak.

Még nagyobb baj, hogy akadnak elvetemedett lelkek az udvarnál, kik felhasználják Apafi ingerlékenységét, hiszékenységét és ártatlanokat rágalmazni kezdenek előtte. Bornemissza Anna nem győz elég éberon örködni, hogy férjével méltatlanságot ne követtessenek el. Akit hűtlenséggel vádol-

nak, az „nótára” kerül, birtokait elszedik és az udvari csel-szövők, meg talpnyalók osztozkodnak rajta. S mentől öregebb lesz Apafi, annál jobban erőt vesznek rajta gyöngeségei. Az udvari csel-szövők és intrikusok úgy lekötik figyelmét, hogy országos ügyekkel immár alig-alig foglalkozik.

Pedig itt áll előtte a legnehezebb politikai kérdés rendezése: a török fenhatóság alól a lehetőséghez képest megszabadulni, de úgy, hogy azért a bécsi hatalom se tehesse Erdélyre kezét. Ennek a politikai elgondolásnak nem volt tehetségesebb képviselője Bornemissza Annánál, ki folyton hangoztatta, hogy az erdélyi katonaságot erősíteni kell. Egy darabig a fejedelemasszonnyal egy úton haladt rokona, Teleki Mihály, Erdély kancellárja is.

Teleki Mihály így ír egyik levelében: *„A rettenetes prédálók, szófogatlanok veszik körül a fejedelem önagságát, csak az egy élő Isten vigyáz már mi reánk ... A végvárákon, Váradon nincsenek pattantyúsok, hasonlóképpen hiányoznak tanult tűzmesterek egyéb várainkban is. A fejedelemasszonynak, Bornemissza Anna önagságának kell gondoskodni arról, hogyha egy-egy tanult pattantyús betéved Erdélybe, egyik városból a másikba küldessék, hadd tanuljanak tőle. A tanácsurak az udvarnál meggazdagodnak a fejedelemtől kihízelt, vagy kicsalt adományokkal, míg a fejedelemhez hűségesebb szívű emberek mellőzésben vannak.”*

Így ír Teleki, ki egy darabig mindenben Bornemissza Anna mellett áll. Közös akarattal, erővel sok mindent rendbe is tudnának hozni.

De bekövetkezik Bánffy Dénes tragikus esete és Bornemissza Anna soha többé életében nem bocsát meg Teleki Mihálynak.

Apafi és Bánffy Dénes, a két sógor, sohasem szívelte egymást. Apafi volt a fejedelem, de Bánffy mindig érezte — talán érezte is — az ő emberi különbségét, mintahogy tagadhatatlan, ez a ragyogó külsejű és tehetségű főúr sokkal jobban is illett volna Erdélyország trónjára, mint az egyszerű Apafi Mihály.

De azt már az elfogulatlan történetírás régen kiderítette, hogy közönséges, alávaló rágalom volt Naláczy István udvarmesternek, meg Székely Lászlónak, a főajtónállónak állítása, hogy Bánffy Dénes le akarja taszítani Apafit trónjáról és

Bécs segítségével ő maga akar Erdély fejedelme lenni. Annyi bizonyos, hogy Bánffy a török helyett inkább a Habsburgokhoz vezető politikát tartotta helyesnek és célravezetőnek, de soha semmiféle titkos utakra nem tévedt, árulásra, hűtlenségre pedig nem is gondolt.

Naláncziéknak azonban igenis érdekükben állt, hogy Bánffy Dénest eltegyék láb alól. Bánffy meglehetősen összeférhetetlen természetű volt, kinek hiúságát, kinek büszkeségét, kinek érdekeit sértette meg. Naláncziék, Székelyek, Hallerék bevonták szövetségükbe Teleki Mihályt, a hatalmas, nagyeszű kancellárt és uzoni Béldi Pált, a székelység generálisát. Bornemissza Anna távollétében ráveszik a fejedelmet, hogy Bánffyt elfogassa és addig ingerlik Apafit, míg halálos ítéletét is aláírja.

Bornemissza Annát erről egyik bizalmas híve értesíti, rohan férjéhez, hogy visszavonassa vele az ítéletet. A felingerelt Apafi eleinte nem akar engedni, és Bornemissza Anna, ki tudja, hogy minden perc életet vagy halált hozhat, elkeseredett fájdalomában így tör ki. „Ember mit tettél és mit tettem én, hogy kihoztalak a tatár rabságból, bár sohase kerültél volna haza, a te halálos bűnöd, Bánffy ártatlanul kiontott vére, fiunk fejére fog szállni. Apafi megrendül, visszavonja a halálos ítéletet. Mint mindig, ha Annával együtt van, megtalálja jobbik énjét. Most ő maga sürgeti a hírnököt, hogy induljon Béldi várába — ott van Bánffy elfogva — és külön jutalmat ígér neki, ha idejében érkezik a kegyelmet hozó levéllel.

Csakhogy Nalánczi gyorsabban vágatott s mire a kegyelmet hozó futár megérkezik, Erdély leghatalmasabb főura már halott.

És sógora halála olyan seb volt Bornemissza Anna nemes lelkén, mely soha többé be nem gyógyult. Telekit — aki meggátolhatta volna ezt a szörnyűséget, ahelyett hogy még elősegítette — egész halála órájáig gyűlölte, de férjéhez sem tudott a régi jószívvel lenni. Húgát Apafi tette özvegy-asszonnyá.

— Nos hát megbocsátok, mit is csinálhatnék most már egyebet? De húgom férjét nem támaszthatjuk fel. Ami megtörtént, azt emberi erő jóvá többé nem teheti.

Aztán szelídebb hangon folytatta:

— Ígérd meg nekem Mihály, ígérd meg ebben a gyötrel-

mes pillanatban, melyben halálos sebektől vérzik a mi bűnös lelkünk, hogy soha többé halálos ítéletet alá nem írsz, míg azt én előbb nem látom és nem olvasom.

Apafi megesküdött és esküjét meg is tartotta.

Bornemissza Anna élete tovább is mindig a céltudatos, biztos, mindig a jót kereső úton folyt. Megvolt benne a fejedelmeknél talán legfontosabb erény: a közérdeket mindig maga és családja érdeke felé akarta és tudta helyezni. Érezte a felelősséget, melyet a népek vezetőinek — kiket földi bíró nem számoltathat — Istennel szemben érezni kell.

Minden erejével azon dolgozott, hogy Erdélyország függetlenségi hatáskörét szélesbítse, úgy a török, mint a német hatalom mellett. Iskolákat alapított, mert semmit sem becsült többre a tudásnál és műveltségénél. — Minden új iskola új út a világosság felé, — mondotta. A lelket éppen úgy fel kell fegyverezni, mint a testet, a lélek fegyvere a könyv és a betű.

Így gondolkozott ez a kiváló asszony, ki acélos lélekkel, tántoríthatatlan akarattal, megvesztegethetetlen igazságérzettel állt férje oldalán egészen halála órájáig.

Dánielné Lengyel Laura.

PETRÓCZY KATA SZIDÓNIA

A XVII. század második fele szomorúan köszöntött Magyarországra. A szentgotthárdi győzelem után reménykedni kezdett mindenki, hogy talán-talán végeszakad a majdnem másfél évszázados megpróbáltatások sorozatának. De a keserű pohár még nem ürült ki, a boldog bizakodásnak a lesújtó, a magyarság érdekeit lábbal tipró vasvári béke vetett véget, ami mint villámcsapás sújtott le az országra. 1664-ben a félhold újabb területet szakított ki Magyarország testéből. A csalódott nemzet már nem tudta, kiből bízhat, miben reménykedhet. Eddig Erdély védte a magyar múlt minden nagy hagyományát, ápolta a jövő minden szép reményét. De amióta a török, meg a császáriak versenyt pusztítják, szipolyozzák a magyarságnak ezt az utolsó védőbástyáját, azóta kunyhóban és palotában úrrá lett a csüggedés.

A mindenükből kifosztott jobbágyok már panaszkodni se tudtak. De szomorúság honolt a hatalmasok palotáiban, váraiban is. A Dunántúl urai, akik I. Ferdinánd óta minden bajon és csalódáson keresztül is hűséges alattvalói voltak a megkoronázott királynak, elcsüggedtek. Ereztek, már nem nézhetik összetett kézzel, alattvalói alázattal a nemzet pusztulását. Tanácskoztak, tervezgettek, amíg a nemzet vezetőinek: Nádasdy Ferencnek, Zrínyi Péternek, Frangepán Ferencnek feje porba nem hullt a bécsújhelyi vár udvarán.

Aki nagyúr szíven viselte a nemzet sorsát, mind bele volt keverve az összeesküvésbe. Petróczy István báróra is fontos szerep várt a magyarságnak ebben a megmozdulásában. Az ő trencsénmegyei birtokára akarták vinni Lipót királyt. Petróczy serege indult volna a bányavárosok elfoglalására. Szép, gyönyörű tervek, de ahelyett, hogy császári foglyot őriztek volna a kaszavári legények, nagysietve kapkodta össze a hűséges háznép a legfontosabb ruhát, apróságokat, mert Petróczy István menekült, hogy utól ne érje Bécs bosszúálló

keze, ne kövesse társait a szabadságért elszenvedett mártírhatalál útján.

Menekült Petróczy István három gyerekével, Istvánnal, Jánossal, meg a tizenkétéves Kata Szidóniával. Nem a maga életét féltette, bár tudta, a hazának, a magyarságnak soha nem volt nagyobb szüksége áldozatkész hazafiakra, mint éppen most. De nemcsak a hazának, három gyermekének is kellett a védő apai kéz, hiszen édesanyjuk, a világszép Thököly Erzsébet, már több mint tíz esztendeje otthagya három apróságát. És Petróczy István úgy szerette feleségét, hogy nem tudta elfelejteni. Kellett volna a háznak úrnő, a gyerekeknek gondozó, de ő úgy érezte, Erzsébet asszony után senkinek se tudja mondani: feleségem . . .

Menekült a Petróczy-család. Kaszavár elkényeztetett kis úrnője rokonoknál, jóbarátoknál evett kegy elemkenyeret. Először Árva várában pihentek egy félesztendeig, Thököly István házában. Azután mentek tovább keletre, mindig keletre, egyre távolabb a gyönyörű otthontól, kincses szép Kaszavártól. Petróczy Kata nőtt, szépült. Okosságát, kedvességét mindenki megcsodálta. Sokat látott, sokat tanult, csak éppen azt felejtette el a bujdosás esztendeiben, hogy mi is az otthon. Rokonasszonyok nevelték, dédelgették, de apját bizony ritkán látta. Petróczy István az ország dolgában utazgatott, tárgyalt, tanácskozott, máskor meg karddal kezében harcolt, hogy árva hazájának, bujdosó családjának visszaszerelje, amit elvesztettek.

Mielőtt útrakelt, biztatta kisleányát.

— Ne feledd el Kata, hogy ki vagy. Thököly Erzsébet volt az édesanyád, az én leányom vagy. Szegények lettünk, hontalan bujdosók, de azért mindenki az ország első leányai közt emlegesse Petróczy Kata Szidóniát.

Évekig tartó vendégeskedés, utazgatás után Erdélybe került Kata, nagynénje, Jakussith báróné házába. Most már nagyleány számba ment. Kapott szép, díszes ruhákat és ha vendég jött, ő is ott evett a nagyok asztalánál. Amikor nagynénje meghívást kapott, hogy látogassa meg a fejedelmet, Kata is vele ment Apafi Mihály udvarába. Szép és víg volt itt az élet. Csak a haza sorsán aggódó nagy urak, a fejedelemszeme volt szomorú. Ők érezték, tudták, hogy vége Erdély dicsőségének, vége azoknak a szép időknek, amikor

hatalmas országok uralkodói keresték a kicsi Erdély fejedelmének barátságát, amikor Bethlen Gábor diktálta a békét a császárnak. Ma már csak báb Erdély nagyságos fejedelme, aki jóformán trónját se tudja megvédeni, akitől senki nem fél, akitől nem remél senki semmit.

De Kata ebben a fejedelmi udvarban mégis dús ajándékot kapott. Fiatal vitézt ismert meg, a fejedelem tanácsurának nevelt fiát. Pekry Lőrinc mélyen nézett Kata híres szép fekete szemébe és amikor megismerte lelkének gazdagságát, úgy érezte, ennél nagyobb kincset nem tartogathat számára a sors. Nem nézte, hogy a leány hontalan, menekült, akinek a rajtalevő szoknya jóformán egyetlen vagyona. Szép szavakkal ostromolta Kata szívét, hogy elnyerje a bujdosó várkisasszony kezét, hazavihesse Katát Ózdra, otthonába.

Tizenhétéves korában újra várúrnő lett Katából. Nem olyan hatalmas és gazdag, mint amikor Petróczy István még egy sorban állt a Zrínyiekkel, Wesselényiekkel, vagyonban, tekintélyben az első főurak közé tartozott. De Kata erre már amúgy sem emlékszik, csak hűséges dajkája meséiből tud a kaszavári életről. Hozzászokott ő már ahhoz, hogy egyszer van, máskor nincs ezekben a nehéz háborús időkben.

Ha nem is volt fejedelmi pompa, gazdagság Ózdon, Katának az nem hiányzott. Boldog, nagyon boldog volt szerelmetes urával, aki tenyerén hordta a szép, kedves, fiatal asszonyt. Azután bölcső ringott a várban, Kata boldogan ápolta, nevelte kicsi leányait. Mással nem is foglalkozott. Fiatalasszonykorának ezekről a csendes, békés éveiről nincs a krónikásnak mit mesélni.

Kata apró, karonülő kisleány volt, mikor anyját elvesztette, de árvaságát soha egy pillanatra se felejtette el. Most, amikor boldog feleség, anya lett, úgy érezte, gyerekkora sok szenvedésével érdemelte ki, hogy az Isten rátekintsen, kárpótolja anyáért, otthonért, mindazért, amit kisleánykorában vett el tőle. Neki nem volt gyengédszívű édesanyja, azért akart kisleányainak szerető, kényeztető anyja lenni. Ők ne nélkülözzék, amit Kata magányos óráiban annyit megsiratott, a simogató anyai szeretetet.

Kata életének újabb szomorú korszaka János bátyja halálával kezdődött. A fiatal hős 1678-ban esett el és Kata soha nem tudta elfelejteni. Apja hűséges szívét örökölte, Pet-

róczy Istvánét, aki holtáig gyászolta fiatalon elhunyt feleségét.

Apafi Mihály, Erdély fejedelme, nem volt a nagy elődöknek méltó utóda. A hazafiak törték a fejüket, mit kellene tenni, hogyan lehetne Erdély sorsán javítani? Pekry Lőrinc is tárgyalt, levelezett és mint apósa, ő is nemsokára a menekültek keserű kenyerét ette. A különbség csak az volt, hogy Petróczy István nyugatról keletre ment, mert úgy érezte, ott találja meg a szabadság boldog földjét, Pekry Lőrinc meg nyugat felé indult, hogy ott keresse meg az utat a magyarság szebb és boldogabb jövője felé.

A király, vagy mint az elkeseredett magyarok mondták: a császár szolgálatába szegődött Pekry Lőrinc. És hogy a császári kegyet, azt, hogy gróf lett, birtokait visszakapta, a rangot és megbecsülést még jobban kiérdemelje, katolikus hitre tért.

Azt, hogy férje császári ember lett, még csak megbocsátotta volna Kata, mert tudta, hogy nem tehetett mást. Thököly Imre és Apafi Mihály között egyre jobban elmérgesedett a helyzet. És mert Thökölyt nem bánthatta a fejedelem, úgy könnyített lelkén, hogy párthíveit, atyafiait üldözte. De férje hitehagyása soha be nem gyógyuló seb volt szegény asszony szívéen.

A fájdalmas csalódás tette költővé Petróczy Kata Szidóniát, a bujdosó főúr leányát, a hitehagyott, uratcserélő generális feleségét. Úgy érezte, a versekkel se könnyít lelkén. Ha férje el tudta felejteni hitét, a buzgó asszony legalább másokat akart hitükben megerősíteni, segíteni akart mindazoknak, akikben kétség lakozik, vagy akik, mint Pekry Lőrinc kincsért, állásért, nyakban lógó aranyékszerért tagadják meg azt, amiben eddig hittek. Fordítgatta híres prédikátorok erőt, vigasztalást adó írásait. Lefordította a „Pápista vallásra hajló Lutheránusok lelkiismeretének kínjait”, hogy a maga fájó szívéet, mardosó lelkiismeretét valahogy megnyugtassa.

Forgott a politika nagy kereke, Lipót lett Erdély ura. Meghálálhatta hűséges embere, Pekry Lőrinc szolgálatait. Visszaadta erdélyi birtokait. Békésebb, boldogabb korszaka következett Kata életének. Újra volt otthona, nem volt gondja, nevelte leányait, csak egyetlen testvérenek, Istvánnak, meg unokatestvérenek, Thököly Imrének bizonytalan sorsa ag-

gasztotta. Ha rájuk gondolt, szegény hontalanná vált bujdosókra, akiknek sorsát nagyon is jól ismerte, akkor szorult össze a szíve, akkor érezte, hogy soha nem hajthatja fejét nyugodtan álomra. Lotharingiai Károly végleg kiszorította Thökölyt és híveit Erdélyből. Petróczy István idegen földön sínylődött s így bizony Kata lantján nem hangozhattak fel vidám, boldogságról éneklő dalok. És Kata most, amikor annyit köszönhetett Bécsnek, hatalmat, gazdagságot, nyugalmas életet, akkor se tudta férjének megbocsátani, hogy elhagyta azt a zászlót, amire először esküdött fel.

Új csillag ragyogott fel a magyar égen. Rákóczi Ferenc kibontotta zászlóját, hogy visszaszerezze az elvesztett szabadságot. És Pekry Lőrinc, aki sokfelé tévelygett, de mindig csak azt az utat kereste, amelyik a magyarok boldogulása felé vezet, csatlakozott a fejedelemhez. Rákóczihoz kötötte életét, sorsát és ettől kezdve az ő jó és balsorsával együtt fordult jóra-rosszra Pekry Lőrincék élete is.

Kata boldog volt, mikor férjét abban a táborban tudta, ahol a magyar szív az igazságért harcol és még nagyobb volt boldogsága, amikor Pekry Lőrinc visszatért a protestáns hitre. Most már minden szenvedést könnyen viselt el, hiszen begyógyult lelkének legfájóbb sebe. Pedig de sok megpróbáltatás várt még rá. A kuruccá lett Pekryhez nem férközhetett Rabutin, feleségét, leányait tartotta hát fogságban. Egy évnél tovább raboskodott Kata Szeben városában. Súlyos beteg volt. Őrzői azt remélték, nem is gyógyul meg és akkor vagyónára tehetik kezüket. Ezért is húzták, halasztották szabadonbocsátását, pedig Pekry se befolyást, se pénzt nem sajnált, hogy családját kiszabadítsa. De éppen, mert a gyűlölt ellenségen ezzel üthettek legnagyobbat, még a legcsábítóbb ígéretekkel se sikerült Kata és a leányok szabadságát visszaszerezni. Végül is a császár egyik kedves emberének fogságba jutása szerezte meg Pekry Lőrinc családjának a szabadulást.

Szebeni fogságában súlyos betegségében se volt Kata tétlen. Miközben férje a szabadulás útját kereste, az írásban talált vigasztalást. Lefordított egy csokorra valót Arndt János írásaiból a „Kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt szíveket éltető tizenkét jóillatú liliom”-ot, ezt imádságokkal egészítette ki és úgy adta ki fogságának emlékezetére az elkeseredettek vigasztalására Kolozsváron, 1705-ben.

Kiszabadulása után se élvezhette Kata sokáig a nyugalmat. Amikor Herbeville kiszorította a kurucokat Erdélyből, újra a bujdosók szomorú, bizonytalan sorsa várt rá. A moldvai vajdánál húzták meg magukat. Menekülés közben rengeteg kincsük került ellenség kezére. De amikor Rákóczi visszavette Erdélyt, Pekry generális hűségét, szolgálatait fejedelmi bőkezűséggel jutalmazta. Pekry lett Erdély első embere, Kata meg az első asszony túl a Királyhágón.

Küküllő várában éltek most Pekryék. De a sors nem adott Katának nyugodt, zavartalan boldogságot. Legidősebb leányai kuruc főtisztek feleségei, férje, két veje harcban, háborúban, mindig ott járnak, ahol legnagyobb a veszedelem, ahol a halált osztogatják. Azután hanyatlani kezdett a kurucok csillaga. Küküllő várától is búcsúzni kellett Katának. Husztra mentek, Rákóczi kastélyában látta vendégül hű emberének, nagy hadvezérének családját. Ügy látszott, itt megnyugodhatnak. De Kata már gyenge, beteg, az étellel leszámolt asszony volt. Szenvedése nem tartott soká. 1708-ban hunyta le szemét az első magyar költőnő. Öt leánya gyászolta, meg férje, aki csak félesztendővel élte túl.

Múltak az évek, évtizedek, Kata már több, mint egy évszázadja alussza örök álmát. Unokái sokat emlegetik a nagyanyát, aki híres, szép és kiváló asszonyság volt. Mesélgetik, mennyi szomorúságban volt része, mennyi súlyos csapás érte. Otthon nélkül nőtt fel, a bujdosók keserű kenyerét ette. És amikor biztonság és jólét jutott neki osztályrészül, akkor se nyugodott meg. Családjának sorsa akkor is örökös rettegésben tartotta. Apját, testvérét, a Thököly-családot sújtó rengeteg szerencsétlenség mind újabb sebet ütött Petróczy Kata Szidónia egyre vérző szívéen.

Csodálatos asszony volt. Betegségben, szomorúságban is megpróbál másokat vigasztalni. Finom gyöngybetűkkel egymásután írta, fordította a vigasztalásra szorulóknak lelket megerősítő vallásos könyveket. Ami neki, nagyurak leányának vigaszt és enyhülést adott, szép magyar nyelven ő írta le azoknak, akik németül nem tudtak, de lelkük rászorult erre az orvosságra. Unokája, Dániel Polyxena, tisztelni akarta a legszeretőbb nagyanya, a kiváló írónő emlékét és 1764-ben újra kiadta Petróczy Kata Szidóniának könyvét, a lelkeknek

vigaszt adó liliomokról, amelynek első kolozsvári kiadása annyi beteg ember szívének volt vigasztalása.

Az ózdi vár úrnője, Kata negyedik leányának, Teréziának menyé, báró Radák Istvánné gróf Rhédey Klára volt. A fiatalasszonyt nagyon érdekelte a vár könyvtárában felhalmozott sok régi könyv, okirat, mindenféle írás. Sokat rendezgetett, rakosgatott, elmúlt századok néma, de mégis nagyon beszédes emlékei között. És egyszer kis kéziratos könyvecske került a kezébe. Piros-fekete mintájú a füzet táblája, melynek tartalmát már a címlapja is elárulta:

*Petróczy Kata Szidónia
tulajdon kezével írtt énekei.*

Radák Istvánné Rhédey Klára megdöbbenve, izgatottan nézte a könyvecskét. Mit jelent ez? Hát a nagyanya versei írt? Költő volt a kuruc generális sokat szenvedett felesége? Leült és betűzgetni kezdte a megfakult írást, Petróczy Kata Szidónia verseit, amikről talán senki sem tudott, vagy ha annakidején tudtak is, már régesrégen elfelejtették.

Vékony kis füzetke, negyvenöt vers van benne. Harminchat ismerős írás, maga Petróczy Kata Szidónia írta, akinek betűit a könyvtárban kutató unoka levelekről, feljegyzésekről jól ismerte. Az utolsó kilenc verset más írta be a könyvecskébe. Úgy látszik, a költőnk akkor már nagyon gyenge, beteges volt, nem tudta a tollat fogni. Még elsírta, elénekelt, ami a szívért nyomta, de ahhoz, hogy szépen, rendesen beírja kis könyvecskéjébe, már nem volt ereje. Utolsó verseit annak mondta tollba, aki betegségében ápolta. Hogy ki volt a hűségés íródeák, ki tudná megmondani?

Radák Istvánné könnyes szemmel, elszoruló szívvel olvasta a verseket. Negyvenöt vers egy sokat szenvedő asszony egész élete. Elénekli, hogy nem ismerte a szeretve simogató anyai kezét, árván nőtt fel, elsírta minden bút és csapást, ami érte. Életének boldog korszakáról nem ír. Örömet eldalolta, elújjongta, se a szerelmes menyasszony, se a boldog asszony, anya nem szólal meg verseiben.

Siralmas volt, tudom, az én születésem,
Siralmas s árvájul volt felnevelésem,

Siralmas, keserves volt szárnyomra kelésem,
Siralmas lesz holtig búban gyötrődésem.

Csak magamban tartom holtig gyötrelmimet,
Versekkel enyhítem keserűségemet,
Kinek terjeszthetném elejbe sebemet,
Nincs — csak sírván mérem írott verseimet.

Elsírja a rab vitéz feleségének keserves sorsát:

Mindentől megfosztván,
Azzal gyötör engemet —
Hogy fogságban tartja
Vagy vasban járattja
Tőled rendelt férjemet.

Igaz Isten ne hagyj,
Tűrésre erőt adj,
Nyújtsd segedelmedet!
Enyhítsd szívem kínját
Gyógyítsd fájdalmát,
Ne vond meg kegyelmedet!
Vedd hozzád lelkemet,
Szándd meg gyötrelmimet —
Hadd áldjam szent nevedet.

De hiszen az Isten
Megszán végre engem —
Kiveszen e világból;
Hamar megvigasztal,
Boldog halál által
Kisegít kínaimból.
Beköti sebemet,
Gyógyítja lelkemet —
Csak az ő jóvoltából.

*

Szent Isten, engemet szegény kis férgedet
Ne hagyj el, de segíts, hadd áldjam nevedet.
Én hozzám is mutasd, Uram! jókedvedet
Hogy a megtérőkhöz nyújtsd kegyelmedet.
Ó szánj meg Istenem, az én könnyörgésem,

Én édes Istenem, ne bocsásd üresen,
Tetőled az égből segítséget várok —
Áldj meg uram engem, ne fogjon az átok.

Utolsó heteiben megbékélve, szinte boldogan várja a halált:

Ó mely nagy örömöm lészen!
Az angyalokkal éneklek
S az hívekkel szent nevedet
Áldom, nézvén szent színedet.

A fájdalom, a csalódás, a szenvedés tette költővé Petróczy István leányát, Pekry Lőrinc feleségét. A sok csapás, megpróbáltatás a magyar irodalmat értékes gyöngyszemekkel gazdagította. Balassa Bálint volt példaképe, az ő modorában írt, de versei nem utánzások, minden sorából igazi költő szól hozzánk. Elsírja hontalanságát, elpanaszolja, amikor úgy érzi, férjének szíve elfordult tőle, férje hitehagyását, az ország, a nemzet szomorú sorsát. De a vallásos érzésnek is örökszép megnyilatkozásai Petróczy Kata Szidónia versei.

Utolsó verseiben a halálra készülődik. Nem lázong, mintha úgy érezné, elég volt. Pedig csak ötven évig élt. De ezalatt az idő alatt annyit dobálta a sors, hogy elfáradt. Elfáradt és úgy érezte, ami dolga volt a földön, elvégezte. Szerető gyermeke volt apjának, jó testvére bátyjának, minden bajban, szerencsétlenségben, a sors minden fordulatában hűségesen állott Pekry Lőrinc oldalán, ahogy az oltárnál megesküdött, hogy holtomiglan, holtodiglan . . . Kitartott mellette akkor is, amikor úgy érezte, férje nemcsak őt, de a helyes, az igaz utat is elhagyta. Felnevelte, férjhezadta őt leányát, kiváló, előkelő főúr vette el a Pekry lányokat. Mind az öt méltó volt anyjához, aki annyi szeretettel nevelte őket. És mert ebben a nagy munkában, sok szenvedésben elfáradt, megnyugodva várta a halált. El is jött érte, mielőtt lehanyatlott Rákóczi csillaga. Mielőtt újra vándorbotot vehetett volna kezébe az újra hontalanná vált asszony, elment abba az örök hazába, ahol minden magyar boldogságáért imádkozik. Mi pedig hálás szívvel őrizzük a kicsi, elsárgult könyvet, aminek minden sorából egy kiváló asszony, istenáldotta költő szól hozzánk.

Benedek Rózsi.

ZRÍNYI ILONA

Ozalja várában, a Zrínyiek ősi birtokán, szívesen látott vendég volt Wesselényi Ferenc nádorispánnak felesége, Széchy Mária. Anyja révén unokatestvére volt a két Zrínyi fiúnak, Zrínyi Péternek és Miklósnak. Ennek a rokonságnak a kapcsán aztán gyakran időzött a Zrínyi-házban. Ilyenkor köréje gyűlt az egész család. Dolgait elhanyagolva ott van körében a bán, Zrínyi Péter és ott van felesége is, a törekeny testű, de lángoló lelkű Frangepán Anna Katalin. És a gyerekek is minduntalan ott settenkedtek a szoknyája körül. A gyerekek már nagyobbcskák. Ilona egész nagy lánysorban van, Auróra már elhagyta a selypítést, a korban közöttük levő fiú, János, nyúlánk, kamaszkorban levő gyerek.

Zrínyi Ilona magas, szép leány. Széchy Mária töri is a fejét, hogy ki lenne az országban a legméltóbb, legjobban hozzáillő férj. Mert nem csekélység az ilyen gazdag, előkelő leány számára férjet keresni. Olyan férjet, aki korban is, rangban is, természetben, vallásban is, de ugyanakkor előkelőségben és gazdagságban is megüsse a mértéket. Széchy Máriának legkedvesebb terve, hogy Zrínyi Ilonát Rákóczi Ferencsel kellene összeismertetni. Az ifjú Rákóczi lenne a legméltóbb férje Zrínyi Ilonának. A Rákóczi család a legtekintélyesebb az országban. Az ifjú Rákóczi apja, II. Rákóczi György, Erdély választott fejedelme volt s így rangban is, méltóságban is, egyenlő Zrínyi Péterrel, a horvát bánnal. Gazdagsága is tekintélyes és özvegyére ugyancsak nagy vagyont hagyott hátra. Anyai részről sincs semmi kivetni való. Igaz, hogy Rákóczi Ferenc anyját, Báthory Zsófiát zsu-gorinak, pénzéhesnek tartják az országban, de az öreg fejedelemasszony olyan hitbuzgó katolikus. S ez megint sokat jelent.

Zrínyi Péter és felesége mosolyogva hallgatják Széchy Mária tervezéseit. De a Rákóczi-féle házasságban ők sem

tudnak hibát találni. Zrínyi Ilonának Rákóczi Ferencsel való esetleges házasságát ők is csak szerencsés gondolatnak mondják. S nemcsak Zrínyi Ilona sorsa miatt. Mert mind Zrínyi Péternek és feleségének, mind Széchy Mária nádorispánnak rejtett okai is vannak ezzel a házassággal kapcsolatosan. Zrínyi Péter, Wesselényi nádor, Lippay Ferenc, az érsek s még sokan a vezető férfiak közül igen elégedetlenek voltak az akkori állapotokkal. Már a vasvári béke óta tart az elégedetlenségük, mert ez a törökkel kötött béke és az utána következő idők mutatták meg, mit várhatott a magyarság Lipót király uralkodásától. Sok bánat, keserűség szakadt rájuk ez alatt az uralkodás alatt. És éppen ezért hazafias elégedetlenségük és bánatuk szövetségbe hívta őket. Tenni szerettek volna az ország érdekében. Együttes erővel, együttes hatalommal cselekedni a magyarságért. Ehhez pedig jó társ lenne a Felvidéken olyan nagy szerepet játszó, gazdag Rákóczi.

Wesselényiné Széchy Mária tehát utána jár a tervének. Nincs is annak sok akadálya. A fiatalokat összehozza, megismerteti egymással. Azok összeismerkednek, megtetszenek egymásnak, aztán Rákóczi megkéreti, eljegyzi Zrínyi Ilonát. Báthory Zsófia valahogy nem lelkesedik ezért a házasságért. Nem rajong valami nagyon a Zrínyiekért, akik gyakran újjat húznak a királyi udvarral. De Zrínyi Ilona mégis csak a legkülönb leány az országban, nálánál gazdagabbat, méltóbbat keresve sem találhat Rákóczi Ferenc. így hát beleegyeznek a házasságba és örömmel készül az esküvőre.

A kézfogót 1666 márciusában tartják meg Makovica várában. Az ünnepségen ott van az ország színe-java. Nincs főasszony és nagyúr, aki ne lenne hivatalos erre az esküvőre. S kevés akad olyan is a meghívottak közül, aki kivonná magát a meghívás alól és otthon maradna.

Csodálatos fénnel és pompával megy végbe az esküvő. A király személyét Szelepcsényi György kalocsai érsek képviseli és ő is adja össze a fiatalokat. Am ugyanakkor, amikor Zrínyi Ilona és Rákóczi Ferenc örök hűséget esküsznek egymásnak, ugyanakkor mások is esküre emelik a kezüket. Ugyanazon az ünnepélyen, felhasználva az esküvő napját és helyét, kézfogással, esküvel és pecséttel ellátott hitlevelekkel fogadják meg a Wesselényi-féle szövetség vezérei, hogy az ország érdekeiért mindenkor síkra szállnak és mindent el-

követnek, hogy magukat a Habsburg uralom alól mentesítsék.

Rákóczi Ferenc mit sem tud a Wesselényi-féle szövetekezésről. Zrínyi Ilona is csak keveset. Még Ozalja várában, ahol született és nevelkedett, hallott rebesgetni az ország sorsáról. Lánglelkű édesanyja beléje is beleoltotta a szülőföld iránti szeretetet s ez készítette, hogy már mint egész kis gyermekleány nagy érdeklődéssel hallgasson a felnőttek beszédére, amikor azok — apja, anyja és más nagyurak — a haza állapotáról, a nemzet nehéz sorsáról beszéltek. Különösen az anyját szerette hallgatni. Mennyi lelkesedés és tűz is volt Frangepán Anna hangjában, amikor a hazáról beszélt. S hogy tudta gyűlölni a németeket, törököt. Lelkesedése, izzó hazaszeretete átragadt családjának minden egyes tagjára, ismerőseire, rokonaira. Minden szava gyújtó láng volt. Zrínyi Péter és Zrínyi Ilona egyaránt hallgattak a szavára. Tehát Zrínyi Ilona még ott, Ozalja várában hallhatott erről az elégedetlenségről és tudott arról, hogy anyja, apja egy szövetekezés eszméjét vetették fel. De hogy a szövetekezés milyen állapotban volt, arról Zrínyi Ilona sem tudott.

Zrínyi Ilonának kissé rossz otthagyni a megszokott Délvidéket. Hiányzik neki anyja, apja, a kis nyelvtudós János, de még a kis hízelkedő Auróra húga is. S hiányzik neki Ozalja vára, ahol annyi boldog, szép napot töltött el családjának körében. De hiányát érzi a megszokott vidéknek és a horvátországi, főnemesi társaságnak, amelyben olyan szívesen időzött. Művelt, tanult volt az a kör, mert Zrínyi Miklós nyomdokain haladt és csak a szépért és jóért lelkesedett.

Mindezt erősen nélkülözte Zrínyi Ilona Rákóczi Ferenc otthonában. Báthory Zsófiát sem tudta valahogy megkedvelni. A fejedelemasszony túlságos takarékosága, rideg életmódja hidegséget árasztott maga köré és ebben a fagyos levegőben megfagyott Zrínyi Ilona szeretete, őt — bár igaz katolikusnak tartja magát — nem lelkesítik a térítések s nem tudja gyűlölni a protestánsokat, csak azért, mert azok más, nem ugyanannak a vallásnak a hívei, mint ő. Férjének anyjával így nem tud összelegedni. Rákóczi Ferencet meg túl gyakran elszólítják hazuról a közügyek.

Ilyenkor Zrínyi Ilona magára marad. Semmi kedve sincs, hogy ellátogasson Báthory Zsófiához. Inkább eldol-

gozgat a kertben, gyönyörködik a virágaiban, munkálkodik, olvas vagy levelet ír haza, rokonainak, ismerőseinek. S így repülnek tova az órák, a napok, csendes egyhangúságban. Néha-néha jólesően megszakítja ezeknek az egyforma napoknak sorát egy lakodalom, eljegyzési ünnepély vagy egy hosszabb út, amely távolabbi vidékekre hívja.

S közben figyelemmel kíséri az országos ügyeket is. Különösen a Wesselényi-féle szövetezés érdekli. A Frangepán Anna által megindított ügy valahogy nem tud előbbre jutni. Ellentétek és ellentétek merülnek fel a vezető férfiak között s ezek meggátolják az ügy előrehaladását. Pedig Ilona már férjét is megnyerte a szövetezésnek. Ez atyja sárospataki tartózkodásakor történt. Zrínyi Péter azért jött a Felvidékre, hogy a gazdag és haderőben tehetős Rákóczit is megnyerje az ügynek. S ebben Ilona szívesen segítségére volt. A szövetezésről akkor már úton-útfélen suttogtak. Rákóczi is hallott már róla. S nem is fogadta ellenséges érzellemmel. Igaz, hogy Rákóczi Ferenc Báthory Zsófia nevelése volt, aki pedig csak két dolgot tartott szentnek a világon: a katolikus valláshoz és a királyhoz való hűséget; de ugyanakkor jó hazafi is volt. Így hát Zrínyi Péternek és Zrínyi Ilonának nem volt nehéz dolga Rákóczit is belevonni a szövetezésbe és megnyerni az eszmének.

Pedig akkor már megvoltak a Wesselényi szövetezésnek a maga árulói. Pénzért, a saját maguk bőrének megmentéséért árulták el a mozgalmat a bécsi udvarnak. Úgy hogy mire Rákóczi Ferenc fegyverbe szólította embereit, a bécsi udvar előtt már semmi sem volt többé titok. Zrínyi Péterek is megtudták, hogy mozgalmukról ott fent tudomást szereztek. A fegyveres ellenállás és az ügy kibontakozásának időpontja még nem érkezett el. Még korai volt az idő. A szövetezők tehát megijedtek. És leghelyesebbnek találták, ha a király elé járulnak és bocsánatát kérik.

Így tett Zrínyi Péter és Frangepán János is. De rosszul tették. Önként mentek Bécsbe a király kegyét és bocsánatát elnyerni s csak mint foglyok nyertek bebocsátást a császári városba. Katonákkal őrzött foglyok lettek. A bécsi udvar nem kért a töredelmes bűnösökből. Nyomára jött az összeesküvésnek és súlyosan meg akarta büntetni az ebben résztvevő-

Zrínyi Ilona

ket. Százan és százan kerültek börtönbe a szövetkezés miatt és a leggazdagabb családok ellen indult meg a peres eljárás. Zrinyi Ilona ijedt megdöbbenéssel hallotta a Bécsből jövő híreket. Olyan hírek voltak azok, amikről még csak álmodni sem mert volna. És éppen őt magát érték legsúlyosabban, mert elsősorban az ő családjáról szóltak. Megtudta belőlük, hogy apját és nagybátyját, Frangepán Ferencet Bécsújhelyen fogva tartják. Hallotta, hogy Ozalja várát, anyjának a házát, aki azt a bebocsátást kérő német katonák előtt önként megnyitotta, teljesen kifosztották, kirabolták, s hogy anyját magát Auróra húgával egyetemben harminc hosszú napokon keresztül fogva tartották a várban. Még öccse, János sem volt szabad, mert ő meg apjával osztotta meg egyideig a fogságot.

Szeretteinek balsorsa mázsás súllyal nehezedett Zrinyi Ilona lelkére. És még sem segíthetett rajtuk. Sőt féltetnie kellett férje életét is, aki a Wesselényi összeesküvés titkának kiptattanásakor fegyverben volt, hogy a Habsburg ház ellen induljon.

Rákóczi Ferenc élete is veszedelemben forgott. Anyja, Báthory Zsófia, gyakran intette, szidta a fiát, amiért „rebellis” felesége és apósa példáját akarta követni. De Rákóczi Ferenc akkor Zrinyi Péter és Ilona hatása alatt kikerült Báthory Zsófia befolyása alól s nem sokat törődött anyja intelmeivel. Most, amikor bajba került, mégis kénytelen volt anyjához menekülni. Anyja magához hívatta és Rákóczi Ferenc életét féltve, sietett Munkács várába. „Te rossz fiú! — mondta neki a feljegyzések szerint — szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktalan ipad tanácsára királyod ellen s búval, bánattal töltöd el napjaimat. De ipad megkapta jutalmát! Ellened és bolond híveid ellen is már jó a császár serege. Örvénybe rohantál, de még bízom a császár kegyelmében, csakhogy most már vége a háborúnak és ne gondolj annak további folytatására. Váramban vagy, ahol én parancsolok neked, ha akarsz, ha nem, engedelmeskedned kell!”

Korholta, szidta a fiát, de megfontoltan és tudatosan lépéseket tett az érdekében. A bécsi udvarban Báthory Zsófia nagy kegyben állott. Szerették, tisztelték. Amikor fia iránti

kegyelemért fordult a királyhoz, kérése meghallgatásra talált, de csakis súlyos feltételek mellett.

Elsősorban meg kellett ígéرنie, hogy fiát maga mellett fogja tartani. Követelték, hogy összes váraiba, Munkács és Ecsed kivételével, német katonákat fogadjon és azonkívül 350.000 forintot fizessen, felerészben készpénzben, felerészben pedig élelmiszerben. Nagy összeg volt ez, amelyet még a hatalmas Rákóczi birtok sem tudott máról-holnapra kitermelni. Különösen pedig akkor nem, amikor az összes várak fosztogató német katonákkal voltak megrakva. Báthory Zsófiának tehát zálogba kellett tennie összes arany- és ezüst tárgyait, ékszereit, drágaköveit. Zrínyi Ilona is odaadta mindenét. Nem maradt egyetlen hitvány kis észere sem, mindent odaadott, csakogy férje életét megválthassa vele.

Szomorú időszak kezdődött most Zrínyi Ilona számára. Munkács várában lakott, anyósa oldalán. S a szigorú erkölcsű asszony nem titkolta azt a véleményét, hogy Rákóczi Ferenc jelenlegi szomorú helyzetét csakis a Zrínyiek okozták. Egyedül a Zrínyiek sodorták bele őt a bajba. Nem egyszer szemére hányta Zrínyi Ilonának, hogy ő és nyughatatlan anyja az okai, hogy Rákóczi Ferencet és őt, Báthory Zsófiát ekkora veszteség érte. De még gyermeki érzelmeit sem kímélte a fiatal asszonynak. Báthory Zsófiának az volt a véleménye, hogy mindazok, akik a király ellen merészelnék fegyvert fogni, megérdemlik a halált. Ezt hangoztatta Zrínyi Ilona jelenlétében is, sőt nem egyszer kifejtette előtte, hogy akik a szövetezés vezetői voltak, azoknak halállal kell bünhődniök vétkeikért.

Mennyire fáj ez a beszéd az érzékeny Zrínyi Ilonának! Anyjától örökölt heves vérmérsékleténél fogva már-már válaszolni is akart a kínzásszámba menő szemrehányásokra, de mindig meggondolta. Semmit sem felelt. Mert valahogy úgy érezte, hogy Báthory Zsófiának igaza van, amikor haragszik ő reá. Hiszen ő, a feleség volt az, aki rossz tanácsot adott az urának. Ám, ha nem felelt is a szemrehányásokra s nem mutatta, mily fájdalmasan érintik, amiket Báthory Zsófia mondott, sebként égették a lelkét. S különösen fáj, mert apja börtöne felől egyre csak rosszabb és rosszabb hírek érkeztek. Apja levelei telve voltak reménnyel és reménytelenséggel. De ügye akkor már a legrosszabbul

állott. S Zrínyi Ilona tudta ezt. S ugyanakkor anyjáról is rossz híreket kapott. Rebesgették, hogy Frangepán Anna Katalint betegen kényszerítették útnak indulni. Közben azonban teljesen kifosztották, minden pénzétől, ékszerétől megfosztották. Úgyhogy a valamikor dúsgazdag grófnőnek úgyszólván semmije sem maradt. Hiányos ruha- és fehérművel és összevissza 50 forintnyi vagyonnal indult Grác felé Auróra nevű leányával.

Mennyire féltette Zrínyi Ilona anyját és hűgát. S mennyi oka is volt a félelemre! Apja a sír szélén állott s felmentéséhez nem volt remény. Anyját kolostorba zárták s bár a királyi udvar meghagyta, hogy minden szükségletéről gondoskodjanak, elérkezett a tél s Frangepán Annának nem volt meleg ruhája, kabátja, amit magára vehetett volna. S a lánya még csak nem is küldhetett neki. Nem segíthetett az anyján. Még csak meg sem említhette volna Báthory Zsófia előtt, hogy szeretne számára pénzt vagy ruhaneműt küldeni. Báthory Zsófia házában megtűrt személynek érezte magát, aki-vel éreztették, hogy őt látták a bajok okozójának. Hogy merészelt volna anyja érdekében szólni. Vagy pénzt kérni Báthory Zsófiától, aki anyjáról, apjáról olyan kérlelhetetlen szigorral beszélt.

Így csak fájó szívvel hallgatta a híreket s tehetetlenül várta a végtelen hosszúságú napok múlását. S a hírek, amik Bécs felől jöttek, még sötétebb és sötétebb jövőt festettek elébe.

A kis Aurórárt elszakították anyjától, kolostorba zárták. Apácát akartak nevelni belőle. Zrínyi Ilonának ökölbe szorult a keze, ha arra gondolt, hogy az ő kis húga, a mindig kacagó gyermek, örökre be lesz zárva négy fal közé. S az öccse, akinek nyelvtudását, műveltségét még Bécsben is megcsodálták, nem követheti ősei nyomdokát. Jogot kell tanulnia, amikor kedve, szíve, lelke a katonaság felé húzza. S mennyire aggódott anyjáért is. Tudta, mit szenvedhet a gyermekeiért annyira aggódó anya, elszakítva azoktól. Mennyire vádolhatja magát, mennyit kesereghet.

S aztán jött a hír, amely mindennél rosszabb volt. 1671 április 30-án Bécsújhelyen vesztőhelyre vitték apját, nagybátyját. S neki Báthory Zsófia előtt még megsiratni sem volt szabad a „rebelliseket”.

De azután elmúltak ezek a rémséges napok is. Nem jött újabb hír Széchy Máriáról, az anyjáról, húgáról, öccséről. Tompa fásultság vett erőt Zrínyi Ilonán. Maga sem tudta, mint teltek el azok a napok s hogy bírta őket ki erőben, ép-ségben. Csak morzsolta a napokat és végezte dolgát gépiesen, lelketlenül.

Amikor Rákóczi felszabadult az anyai gyámkodás alól, akkor kezd csak önmagára találni Zrínyi Ilona. Rákóczi Ferenc vagyoni egyezséget köt anyjával s azontúl anyagilag is, személyileg is függetlenebb lesz. Már nem élnek Munkács várában. Felcserélik lakhelyüket. Most Bors, zempléni várában laknak. Itt is születik meg Zrínyi Ilona első gyermeke, Rákóczi Ferenc. Fia születése életkedvét is megnöveli. Kedélye megnyugszik és a békésen folyó napok feledtetik vele az elmúlt évek rémségeit.

A gyermek Rákóczi neveltetésére nagy gondot fordít. Hittanra és ábécére Bárkány János ferencrendi baráttal taníttatja, míg a latin nyelv mesteréül Badinyi Jánost választja ki számára.

Sokat foglalkozik a kis fiúval. Még alig tud beszélni a kis Ferenc, de lelkébe már is belecsöpögteti az Isten és a haza iránti szeretetet.

1676-ban újabb csapás éri. Meghal Rákóczi Ferenc. Zrínyi Ilona magára marad két gyermekével, a négyéves kis Rákóczi Ferencsel és Julikával, aki még alig pár hónapos. Nagyon fájlalja férje elvesztését. Szerette Rákóczi Ferencet, bár nem volt meg közöttük az a harmónia, amit kívánt volna. Zrínyi Ilona anyjának bátor, saját útjain járó természetét örökölte. így kissé idegenkedve fogadta Ferencnek anyjához igazodó politikáját, magatartását.

Férje halála után Zrínyi Ilona életét teljesen gyermekeinek szándékozott szentelni. A maga sorsától már semmit sem vár többé, csakis a fiút és lányt akarja vallásossá, igazzá, magyarrá nevelni. A bosszú gondolata távol áll tőle. Nem akarja a bosszút belenevelni a fiú lelkébe, de azért nem hallgatja el előtte azokat a rémségeket, amik családjával, az egész magyarsággal történtek Lipót uralkodása alatt. Gyermekeinek élve végzi háziaszonyi teendőit. Nem akar más lenni, csak egyszerű asszony, gyermekeinek élő anyja.

De a sors mást kívánt tőle. Elébe hozta Thököly Imrét. A fiatal kuruc vezér sorstársa volt Zrínyi Ilonának. Az ő apja is résztvett a Wesselényi-féle összeesküvésben s neki is oda-
veszett egész vagyona. A Thököly lányok, Török Imre leány-
testvérei maguk is segítséget láttak s rokonaik csak nagy
utánajárás mellett tudták számukra megmenteni az anyai
örökségüket. A kis Thököly Imrét hű embere szöktette el a
szövetkezés hírének kipattanásakor és így vonta ki a bécsi
udvar keze alól. S most felnövekedvén, mindazok, akik a
jövőtől jobbat vártak, Thököly Imrére néztek reménykedve.
Mindez nem maradt hatás nélkül Zrínyi Ilonára. Megsze-
rette Thököly Imrét.

Férje halála után különben sem vártak rózsás napok
Zrínyi Ilonára. Magányos életének minden óráját megkesere-
sítette az öregedő, szeszélyes és akadékoskodó Báthory Zsó-
fia. Vágya, hogy kimeneküljön ebből az egyhangú, anyósá-
nak fennhatósága alá tartozó életből, mind nagyobbra és
nagyobbra növekedett. Így, amikor 1678-ban Thököly Imre
megkéri a kezét, beleegyezik a vele való házasságba. De az
esküvőnek sok akadálya van. Első és legnagyobb akadálya
maga Báthory Zsófia, aki elszörnyedve hallja, hogy fiá-
nak felesége protestáns főúrnak akarja a kezét nyújtani.
Az akkori idők sem kedveznek a házasság megkötésének,
így történik, hogy az esküvőt csak 1722 június 12-én tartják
meg Munkács várában.

Az egyhangú napok sorát most eseményekben gazdag
élet váltja fel. Van kit féltetni, kiért rettegni, imádkozni. Mert
új szövetség támadt a császár ellen s a szövetség vezére Thö-
köly Imre. Ez a mozgalom nem tárgyal, nem beszél, fegyvert
ragad és fegyverrel akarja kiharcolni a magyarság igazát. S
Zrínyi Ilona ott áll Thököly Imre oldala mellett, résztvesz a
nemzetért folyó harcban. Amíg Thököly Imre az elégtelen-
nek élén harcol a császári sereg ellen, Zrínyi Ilona Munkács
várában tartózkodik és ügyes kézzel tartja össze a kormány
ellen szőtt szövetség szálait. Olykor meg lóra ül, ott lovagol
Thököly Imre mellett és elkíséri őt a legnagyobb utakra is.
S közben kijut számára a megtiszteltetésből és ünneplésből.
Thököly szerencséje változatlanul emelkedik. Az ország
minden részéből hozzáserlegnek az elégedetlenek s mind
nagyobb és nagyobb terület hódol be a kuruc vezérnek. Er-

dély megválasztja fejedelemmé és a török a magyar királyi méltóságba akarja ültetni.

De aztán fordul a sors kereke s Thököly Imre magasba emelkedett szerencséje alá hanyatlik. A törökhöz kötötte sorsát és a török hanyatló hatalom már Európában. Hadi-szerencséje megfordul és barátait is elveszti a török portán, így történik, hogy árulóként fogságba is vetik. A török fogságból rövidesen kiszabadul, de magyar barátai sokat tanultak ebből az esetből. Már nem csatlakoznak hozzá olyan rendíthetetlen bizalommal, mint rövid idővel azelőtt. Maroknyi csapata napról-napra kevesbedik és az osztrák tábornokok serege elől kénytelen hátrálni és hátrálni. Már elveszti a Felvidéket és kénytelen Erdély határaitra vonulni.

Zrínyi Ilona két gyermekével bentszorul Munkács várában, Zrínyi Péterhez s anyjához, Frangepán Anna Katalinhoz illő bátorsággal és kitartással védi a várat Caraffa Antal tábornok ellen. A császári sereg hiába ostromolja az erős várat. A hőselekkü várúrnő és a lelkes katonák tartják a várat kis uruknak, Rákóczi Ferencnek. Csak egy van közöttük áruló, Absolon Dániel, a kancellár. De ez is elég, hogy a vár időnek előtte Caraffa kezére jusson. Mert Absolon Zrínyi Ilona tudta és engedelme nélkül prédálja a vár élelmiszerkészletét. S mire Zrínyi Ilona tudomására jut az élelmiszerkészlet fogyatkozása, már csak alig pár napra szóló eleséget tud katonái számára biztosítani. Zrínyi Ilona belátja, hogy nincs segítség. Gyermekére is gondolnia kell. Munkács vára tehát kénytelen-kelletlen kapitulál.

A verőfényes napok után most ismét árnyék borul Zrínyi Ilona életére. Fogoly lesz. Gyermekével együtt Bécsbe kísérik, ahol elszakítják tőle fiát, leányát. Az Orsolyák zárdájába kerül és ez lesz a börtöne. A kinti világ zaja ide nem hatol be, s kolostori magányában csak alig-alig hall híreket Rákóczi Ferencről, Rákóczi Júliáról. Most érti csak meg és most érzi csak át igazán, min mehetett keresztül anyja a gráci fogságban. Vérzik a szíve gyermekeiért. Hisz tudja, mit tettek öccsével, a Zrínyi-család utolsó férfitagjával s mint kényszerítették apácává a kis Zrínyi Aurórárt. Kétkedni kezd, hogy vajjon azok az eszmék és tanítások, miket Ferenc és Júlia lelkébe csepegtetett, megmaradnak-e érintetlenül az idegen környezetben is. Feszült várakozással lesi a kintről beszivárgó híre-

ket. S megtudja, hogy fiát a neuhauseni kolostorba, a jezsuitákhoz vitték nevelés végett. S hogy fiának, akinek Lipót király volt a keresztapja, Kollonich lesz a gyámja. Kollonich csak németnek nevelheti a gyermeket s megmásítja mindazokat a tanításokat, amiket Zrínyi Ilona adott neki a hosszantartó munkácsi ostrom, meg az azt megelőző idők alatt. S Júlia felől sem érkezik jobb hír.

Vigasztalan napok ezek a kolostor magányában. Különösen, amikor olyan szívesen hangoztatják előtte, hogy Thököly Imre harcai nem vezetnek eredményre. Sem imádság, sem olvasás nem űzi el ilyenkor azokat a gondolatokat, amik Zrínyi Ilona lelkét kísértik.

De Thököly Imre a vesztett csaták mellé győzelmeket is sorakoztat. Ilyen a zernyesti ütközet, ahol magát Heiszler tábornokot is elfogja. A bécsi udvar előtt nagy kegyben állott a tábornok. így hát tárgyalásba bocsátkoztak Thököly Imrével Heiszler tábornok kiváltásának érdekében. Thököly Imre feleségét és mostohafiát kérte cserében. A király a fejedelemszabadság bocsátását meg is ígérte s ígért még tizenkét-ezer arany váltságdíjat is Heiszler tábornokért, de a kis Rákóczi Ferenc kiadását kereken megtagadta, öt hónapig tartott az alkudozás. Végül is Thököly Imre lemondott a kis Ferencről és beleegyezett, hogy a tábornokért feleségét és a kialakult váltságdíjat kapja meg.

Zrínyi Ilona kételkedő reménnyel hallgatta ezeket a híreket. Vérzett a szíve a fiáért. Különösen, amikor hallotta, hogy Kollonich minden igyekezetével azon van, hogy a gyermekből jezsuita papot neveljen. Mégis, amikor 1692 februárjában megnyílt a szabadság ajtaja, búcsút mond a gondolatnak, hogy fiát is magával vihesse. Fájó és egyben örvendező szívvel hagyja ott az évek óta lakott kolostori börtönt. Fáj a szíve elválni gyermekeitől és örül viszontlátni férjét és visszanyerni a szabadságot, az életet. Néhány fegyveres kíséretében utazik Tokaj felé. Ott megpihen egy rövid ideig, aztán Erdélyen keresztül megy Thököly Imréhez, akit a császári hadak már Moldvába szorítottak vissza.

Most minden napját férje mellett tölti el. Vele reménykedik és vele csügged, úgy ahogy a szerencse kacérkodik Thököly Imrével. De magában érzi már, hogy Thököly ügye vesztett ügy. Mégis biztatja, reménnyel táplálja férjét és gondosan

eltitkolja előtte, hogy a kolostor nyirkos levegőjében betegséget szívott magába.

Gyermekeiről nem kap kedvező híreket. Leányát férjhez adták Aspremont grófhoz. A leányt teljesen németté nevelték. Amikor elbúcsúztak egymástól, szívében elkeseredve, úgy vett tőle búcsút, mintha nem is magyar anya gyermekétől búcsúzna. Fiáról sem tudja, hogy mit tartson. Kollonits tanácsa nem fogott a fiún. Rákóczi Ferenc hűgának befolyására megváltoztatta szándékát és cserbenhagyta a színes terveket szövögető Kollonits bíbornokot. Most a másik végletbe kerül. Nem akar pap lenni, de beleveti magát az udvari élet mulatóságaiba. Zene, kártya, szép asszonyok között tölti el napjait, amikor anyja Thököly Imre oldalán még mindig a magyar szabadság felvirradását reméli és lesi. Aztán a tizenhétéves ifjút nagykorúsítják és hozzáadják feleségül Sarolta Amálka hesseni hercegnőt. Már nem mulatós főúr, visszavonul birtokára, de anyjával nem keres összeköttetést.

És múlnak a napok, telnek az évek. Viszontagságos élet, amit élniök kell. Harcban, háborúban telik az életük és Zrinyi Ilona mindig ott van a küzdő katonák mellett. Szinte maga is résztvesz Thököly Imre harcaiban. De a zentai csata 1697-ben ennek is véget vet. Veszített csata volt az, amely végleg megpecsételte Thököly Imre és Zrinyi Ilona sorsát. Nem volt azon túl már miben reménykedni. A január 26-iki karlovici meg egyezés megteremtette a békét a magyar király és a török szultán között.

A karlovici béke X. cikkelye Thökölyre és híveire vonatkozik. Megengedi nekik, hogy a török porta területén békésen élhessenek, de örökre elzárja őket Magyarországi területéről. Zrinyi Ilonának tehát választania kell. Vagy visszamegy birtokaira és gyermekeivel megosztva az őt illető örökségen, hatalmas főasszonyként él, vagy eszi a számkivetés kenyerét férje oldalán. Az utóbbit válassza. Megosztja férjével a viszontagságot.

A porta Nikodémiát jelölte ki Thököly Imre és Zrinyi Ilona állandó lakhelyéül. Iszmitben, a Nikodémiától kétóránnyira fekvő szelíden lejtősködő hegyoldalak között elterülő völgyben laktak. A majorházból, amely a völgy közepén, közvetlenül a pisztrángos patak mellett feküdt, el lehetett látni egészen a városig, a városnak omladozó kőfaláig. Szép vidék

volt Iszmit. Virágos völgynek is nevezték, Körülötte, amerre csak ellátott a szem, fácános erdők, meg széles kiterjedésű szőlős- és gyümölcskertek borították be a hegyoldalakat. Nyugalmat, békét árasztott magából ez a völgy s aki csak látta, elmerült szépségeinek szemléletébe. De Zrínyi Ilona lelkének nem nyújt maradéktalan boldogságot. Mert az ő lelke elszáll Nikodémiából, el Magyarország, Munkács vára felé.

Egészen kicsiny udvartartása van. Egy titkár, írnok, udvarmester és négy szolgáló képezi egész személyzetét. De keveset is törődik az udvartartásával. A nikodémiai tartózkodás alatt a vallás az egyetlen vigasza. Ez vigasztalja meg a hazájából való száműzetésért és ez ad neki megnyugvást és hitet betegségében is. Mert Zrínyi Ilona beteg. Már Nikodémiába érkezete előtt beteg volt. A kolostor nyirkos levegője megtámadta a tüdejét. Akkor keveset törődött a bajjal, most azonban mind jobban erőt és erőt vesz rajta a betegség.

Hat hosszú évet tölt még el Nikodémiában. Ezalatt az idő alatt fia már főispánja Sáros vármegyének és a messzi vidékről Zrínyi Ilonához is elszáll felőle egy-két kósza hír. De az 1703. év májusát, amikor Rákóczi Ferencnek, a szabadság vezérének zászlaját Váriban és Tarczán kitűzik, már nem éri meg. Férje karjai között hal meg, a tavasz kezdetén, 1703 február 18-án.

Holttestét a galatai lazaristák templomában temették el. Ott pihent Zrínyi Ilona egészen 1906-ig, amikor fiának holttestével együtt hazahozták és Kassán helyezték el hamvait.

Küzdelmes élete volt. Gazdagság, szegénység, egyhangú életmód, és az eseményekben tobzódó évek váltogatták egymást életében. De mindenkor úgy viselkedett, mint a Zrínyiek és Frangepánok méltó utóda, mint az a magyar nő, akire később élők csak büszkén nézhetnek fel s aki eszményképük kell, hogy legyen, mindenkor.

Laczkó Márta.

BRUNSWICK TERÉZ

A martonvásári park százados fái közt vidám gyerekek játszottak. Egy kis köztársaságnak tagjai, akinek alattvalóik is vannak: fák, bokrok, a park virágai, lepkéi, madarai. Mind-egyik gyermeknek van egy kiválasztott fája, monogramja is bele van vésve a vén hárs kérgébe. Ha valakit nagyon megszeretnek a Brunswick gyerekek, vagy nagyon meg akarnak tisztelni, beveszik kis köztársaságukba és a nagy tisztás körüli hársakból is ajándékoznak neki egyet. Télen ugyan pár hónapig Budán lakik az egész család, de a gyerekek igazi életének, boldogságának mégis csak a martonvásári park a színhelye, ahol kora tavasztól késő őszig jókedvűen játszanak. Szerencsére a nevelőnő nem túlságosan szigorú és nyáron a szülők sem zavarják a gyerekek mulatságát. Pedig anyjuk, Brunswick Antalné, Seeberg Anna bárónő, nem igen ismerte a tréfát.

A grófné Mária Terézia legkedvesebb udvarhölgye volt, egész fiatalságát a királyné mellett Bécsben töltötte. Nagyon vigyázott is, hogy gyermekei semmiben sem maradjanak el az udvarnál, fővárosban nevelkedett arisztokraták mögött. Télen mindazt, amit nyáron elmulasztottak, ki kellett pótolni: négy hónapig voltak Budán, ezalatt egyik tanár a másiknak adta a kilincset. Különösen zenére fordítottak nagy gondot, mert ez hagyomány volt a Brunswick családban. De a gyerekek annyira szerettek mind a muzsikát, hogy ez csak örömet jelentett, sohasem kellemetlen kötelességet.

A legidősebb leányt Terézt, akinek volt udvarhölgye iránti szeretetből maga a királyné vállalta a keresztyaságát, már mint hároméves gyermeket a zongorához ültették. Mindössze hatéves lehetett, mikor Budán, nagy társaság előtt szinte tökéletesen játszott el egy Rosetti koncertet, pedig még olyan kicsi volt, hogy csak párnákra ülve érte el a billentyűket. Az egész társaság lelkesedve ünnepelte a tehetséges csöppséget, aki nemcsak zongorázni tudott, hanem később gyönyö-

rően énekelt és szavalt és nagyon szépen rajzolt is. De bármennyi idejét vette is igénybe a tanulás, azért nagyleány korában sem lett hűtlen gyermekkori paradicsomához, a martonvásári kerthez. Akkor is ismert minden bokrot, minden legkisebb fűszálat, a kert legszerényebb, legigénytelenebb lakóját is számon tartotta, szerette. Odaült az öreg hársak alá, hallgatta a lombok susogását, elmesélte nekik örömét, elsírta bánatát. És gyermekkoraik azok a hűséges barátai most is megértették, mindig megvigasztalták.

Teréz rövid ideig Bécsben is volt intézetben, de azért, amit tudott, nagyrészt egyedül tanulta. Így alig néhány angol órát vett, amikor hazavitték Martonvásárra. Erre elhatározta, hogy egyedül folytatja a tanulást. Magával vitte Wackefield lelkészének szívhez szóló történetét és szótár segítségével olvasni kezdte. Az első oldalon még minden szót ki kellett keresni, de Teréz azért nem vesztette el a türelmét, se bátorságát és mire a könyvet végigolvasta, eltehetette a szótárt, mert már egészen jól tudott angolul.

Brunswick Antal korán, fiatalon halt meg és özvegyét a gazdálkodás ezer gondja úgy elfoglalta, hogy nem is tudott gyermekeivel törődni. De mikor már a második leánya, Josephine is felserdült, belátta, hogy ez így nem mehet tovább. Be kell leányait a világba vezetni, mert a kérők különben nem jönnek el a martonvásári magányba. Befogtak a nagy utazóhintóba és 1799 májusában Terézzel és Josephine-nel Bécsbe ment. Mindössze három hétig akart távol maradni. Összesen 18 napot töltöttek Bécsben, de azért ezalatt a rövid idő alatt is mindent ki akartak élvezni, ami szépet a császárváros csak nyújt. Sőt Brunswickné még ezt a pár napot se engedte teljesen a szórakozásnak szentelni. Első nap rögtön felkeresték Beethovent és megkérték, tanítsa otlétük alatt a leányokat zongorázni. Teréz a bemutatkozásnál Beethoven egy hegedűre és zongorára írt szonátáját játszotta el, a hegedűszólamot énekelte és játéka annyira megtetszett Beethovennek, hogy örömmel vállalta tanítását. Megígérte, hogy amíg Brunswickék Bécsben lesznek, mindennap elmegy az Aranygriff fogadóba és órát ad a leányoknak. Ettől az egy kötelességtől eltekintve Teréz és Josephine egész nap szórakoztak. De bármennyire élvezték Bécs láttnivalóit, Teréz mégis a Beethovennel töltött órákat tekintette a bécsi tartózkodás fénypontjának. „A drága

Beethoven olyan kedves és udvarias volt, amilyen csak lenni tudott. Néhány szó beszélgetés után alaposan lehangolt zongorájához ültetett, én a hegedű- és gordonkaszólamot énekeltem, de azért mégis nagyon jól játszottam. Mindennap 12-kor jött, de egy óra helyett rendszeren négyig, ötig ott maradt és nem fáradt el kéztartásomat javítani. Ugy látszik, ez a nagyszerű ember meg volt velem elégedve, mert tizenhat nap alatt egyetlenegyszer sem maradt el. Még öt óra felé sem éreztünk éhséget, sőt a jó mama is velünk éhezett, csak a fogadóban voltak nagyon megbotránkozva, mert akkoriban még nem volt szokásban ötkor ebédelni — írja Teréz naplójában.

Teréz persze ki akarta érdemelni mestere megalégedését és szeretett volna rendszeren gyakorolni. Nappal nem volt ideje, éjjeli nyugalmaát áldozta fel a fogadó lakóinak nagy kétségbeesésére. Beethoven annyira megszerette tanítványait, hogy minden szabad percét velük töltötte. Résztvett kirándulásaikon, társas összejöveteleiken, amelyeken az egész Bécsben élő magyar arisztokráciát együtt találta. A két Brunswick leányt mindenki szerette, ünnepelte. Takarékos édesanyjuk a bécsi útra mindössze egy kis könnyű selyemruhát vett nekik, abban jártak reggeltől estig, társaságba, múzeumba, de még kirándulásokra is. De kedvességük, szeretetreméltó lényük mégis mindenkit elragadott, akárhová kerültek, ők voltak a társaság királynői.

A bécsi úttal befejeződött a Brunswick-leányok boldog, gondtalan ifjúsága. Josephine már mint Deym József gróf menyasszonya utazott haza Martonvásárra. Anyja minden kérdés, gondolkodás nélkül adta Josephinet első kéréséhez, pedig az ötvenéves, kalandosmultú Deym grófnak, egy híres műkereskedés tulajdonosának se személyes; tulajdonságai, se társadalmi állása, de még vagyoni viszonyai sem voltak olyanok, hogy a szegény, bájos kis leányt szertefoszlott ábrándjaiért kárpótolhatták volna. És Teréz is egy nagy, szent érzéssel szívében hagyta el a császárvárost.

És ez az érzés ott élt a Martonvásárra visszatérő Teréz, de ott élt Beethoven szívében is. Josephine nemsokára mint Deym József gróf felesége tért vissza Bécsbe és majdnem minden levelében azt írja Teréznek, hogy Beethovennel együtt volt. Teréz is könnyebben jut ezentúl Bécsbe, szükség is van rá ott, különösen mikor Josephinenek kisleánya született, töl-

tött fenn hosszabb időt. És valahányszor együtt volt szerelmével, érzései mindig mélyebbek, igazabbak lettek.

1801-ben Beethoven így ír legjobb barátjának: Most ismét valamivel kellemesebben élek. Többet vagyok emberek között . . . Ezt a változást egy kedves, bájos leány idézte elő, aki szeret és akit szeretek. Két év óta néhány boldog pillanat és most életemben először úgy érzem, boldoggá tette a házasság. A leány, fájdalom, nem az én társadalmi osztályomból való és most természetesen még nem is nősülhetek. Egyelőre így kell hát még tovább éldéglennem,

A szerelmesek nemcsak Bécsben találkoztak, Beethoven sokat volt Martonvásáron meg Korompán is a Brunswick-család vendége. A mestert ilyenkor az egész család, de különösen a fiatal leányok a legnagyobb rajongással vették körül.

Az 1805—6. telén élénk élet volt Budán. Bécsben Napoleon ütötte fel tanyáját, a király Tatára menekült, a nádor meg az arisztokrácia Budán telepedett le. Toscanai Ferdinánd főherceg szenvedélyesen szerette a zenét és az ő tiszteletére, az ő kedvéért egymást követték a zeneestélyek a nádori palotában, Széchenyiéknél, Brunswick éknél. Sokat énekeltek, a basszust a nádor, az altszólamokat mindig Teréz, míg a szoprán meg a tenor állandóan változtak.

A következő nyáron Teréz is, Beethoven is Korompán voltak. A már évekig tartó, de mindig gondosan titkolt szerelem itt most végre megszólalt, a szívek megértették egymást. Teréz Beethoven menyasszonya lett. Ferenc fivére örömmel egyezett bele, hogy Teréz legkedvesebb barátjának legyen a felesége, akit mint művészt olyan nagyra becsült. Csak azt kívánta, tartsák eljegyzésüket addig titokban, amíg Beethoven élete úgy alakul, hogy bátran léphetnek anyjuk elé, beleegyezését kérni.

— Angyalom, Mindenem, Énem! — Ma csak néhány szó, és az is ceruzával — (a Tiéddel!). Csak holnap fogom biztosan tudni, hogy hol lakom; milyen méltatlan időpazarlás is az efféle. De minek is ez a mély bánat, amikor úgylis a kényszerűség beszél. Megmaradhat-e szerelmünk másképp, mint áldozatok árán, avval, hogy semmit se kívánunk? Megváltathatod-e azt, hogy egészen, csakis az enyém légy, én meg egészen a Tied? — Óh, Istenem, tekints a szép természetre és nyugtasd meg e kényszer miatt bánatos lelkedet! A szerelem

Brunswick Teréz

mindent követel és pedig joggal: így vagyok én Veled, Te meg velem; csak nagyon könnyen elfelejted, hogy nekem magamért és érted kell élnem. Ha együtt volnánk, Te se éreznéd ezt fájdalmasnak, meg én se! — Utazásom rettenetes volt, — csak hajnali négykor érkeztem ide. Kevés volt a ló, a posta nem a rendes úton ment, hanem milyen rettenetes úton. Az utolsóelőtti állomáson óvtak, ne utazzak éjjel, egy erdővel ijesztgettek, de ez még csak ingerelt. Pedig nem volt igazam, a kocsinak össze kellett ezen a rettenetes úton törni — feneketlen, rémes országút — postásaink ügyessége nélkül biztosan ott maradtunk volna.

Eszterházy a másik úton nyolc lóval jutott ugyanolyan sorsra, mint mi. De nekem mégis volt némi örömöm, mint mindig, ha valami bajon szerencsésen túlestem. De most siessünk vissza ezekről a külsőségekről lelkünkhöz, — remélem, hamarosan látjuk egymást — még ma sem közölhetem Veled észrevételeimet, melyeket életemre vonatkozólag ezekben a napokban gyűjtöttem. Ha szíveink állandóan egymás közelében volnának, nem gondolnék ilyeneket. De szívem most túlságosan tele van ahhoz, hogy sokat mondhassak Neked, — vannak pillanatok, amikor a szavakat tehetetlennek érzem.

Légy vidám, maradj az én egyetlen, drága kincsem, Mindenem, mint ahogy én is csak a Tied vagyok. Aminek velünk történni kell, ami történni fog, az Istennek kezében van.

Hűségés Lajosod.

Három levele maradt fenn Beethovennek nagy szerelméhez, a „halhatatlan kedveshez.” Teréz arcképét küldte el a „kiváltságos lángésznek, a nagy művésznak, a jó embernek”. Azután egyszerre, hirtelen bevégződött ez a gyönyörű regény, aminek pedig két, egymáshoz annyira méltó szívet kellett volna örökre összefűzni. Mi volt ennek az oka? Ki tudhatja . . . Talán az előítélet, ami még Beethoven személye, nagysága előtt se hajtott térdet, vagy talán a művész nyugtalan lelke riadt vissza a hosszú, sokszor reménytelennek látszó várakozástól, érezte megalázónak a titkolódzást — ezekre a kérdésekre senki sem tud felelni. Titkukat magukkal vitték a sírba. Csak annyit tudunk, hogy Beethoven nem volt többé soha szerelmes és Teréznek a szíve sem szólalt meg többé —

bár ő félszázaddal élte túl a szakítást. Az emberiségért, családjáért, az elhagyott, szegény gyermekekért élt és dolgozott, de szívét egy embernek nem adta oda soha.

Teréz úgy érezte, életének regénye evvel a szomorú akkorddal örökre lezárult. De anyja ebbe sehogy sem akart belenyugodni. Karlsbadba, Franzensbadba vitte leányát, remélte, hátha mégis megtalálja azt, akivel szívesen osztaná meg életútját. De hiába próbált bármit: Teréz már megtalálta, megállapította életcélját. Segíteni fog szegény Josephinének, aki négy apró gyermekkel olyan fiatalon maradt özvegy. Karlsbadból haza se ment. Nővérével és két kis unokaöccse vei egyenesen Gothába utazott, Salzmannhoz, a híres pedagógushoz mentek, hogy a két fiú neveléséhez útbaigazítást, tanácsot kérjenek. Josephine gyengéd, poétikus lelkét azonban visszariasztotta Salzmann nevelési rendszerének merev, katonás szelleme. Nem is hagyta nála fiait, hanem tovább mentek Svájcba, ahol a modern pedagógia apjának, Pestalozzinak világhírű intézete volt. Hat hétig voltak a neveléstudomány úttörőjének vendégei, de bár mindentől, amit láttak, el voltak ragadtatva, Josephine mégsem tudta magát rászánni, hogy gyermekeitől megváljon. Pestalozzinak egyik tehetséges tanítványát hívta meg gyermekeihez nevelőnek, azután útra keltek, hogy Olaszországon át hazamenjenek, Martonvásárra.

Ez a hat hét, amit Teréz Pestalozzival együtt töltött, döntő befolyással volt egész életére. Ekkor ébredt fel érdeklődése a népnevelés iránt, mert itt, az yverduni telepen látta, hogy milyen fejlődési lehetőség nyílna meg az emberiség előtt, ha a gyermekek nevelése gondos és szakértő kezekben volna. Ez a meggyőződés gyökeret vert Teréz lelkében és ebből fejlődött ki később a kiseddóvók korszakalkotó eszméje.

Hazafelé vezető útjuk első fele csodálatosan szép volt. De Genfben Josephine súlyosan megbetegedett és csak hat hét múlva erősödött meg annyira, hogy tovább mehettek. Az orvos a pisai fürdőket ajánlotta, hogy a beteg ott majd teljesen meggyógyul és ezért se tanácsra, se lebeszélésre nem hallgatva, januárban elindultak, hogy a Mont Cenis hágón át Olaszországba jussanak. Az átkelés a hágón életveszélyes volt, de Teréz még így is élvezte a havasok fenséges téli pompáját. Utazásukat megelőző napon óriási havazás volt, úgyhogy ko-

csijuk előtt utat vágtak a hat láb magasan fekvő hóban. Órákig az eltemetés veszélye fenyegette őket, amikor meg szembejövő öszvéreknek kellett utat engedni, majdnem egy szakadékba zuhantak. És kocsijuk kereszttek sorfala között haladt, amiket az átkelésnél szerencsétlenül járt utasok emlékére állítottak a menedékházban lakó barátok. De végre szerencsésen feljutottak a csúcsra és onnan alig mentek egy pár órát lefelé, amikor negyven fok hidegből szinte átmenet nélkül értek az olasz tavaszba. Virág, gyümölcs, mosolygó, jókedvű emberek fogadták a merész társaságot, nem győztek csodálkozni, hogy Teréz beteggel és két gyerekkal vállalkozott erre a kalandos útra. Másnap este végre egy előkelő vendégfogadóban pihenhették ki az útnak minden fáradalmát.

A telet és tavaszt Olaszországban töltötték, ahol Josephine egészsége lassan helyreállt. Egész utazásuk alatt velük volt Stackelberg báró, egy estlandi nemes, akivel még Yverdunben ismerkedtek meg. Ez a különös ember már hét év óta utazgatott szerte a világban, tanulni, tapasztalatokat gyűjteni. Most éppen a nevelés problémái foglalkoztatták. A szép, fiatal özvegy nagyon megtetszett neki, felajánlotta Josephinének, segítségére lesz fiai nevelésében. Teréz érezte, hogy reá tulajdonképpen nincs is már szükség, nővérénél, a fiúknál feleslegessé vált és ezért jövődő sorsán kezdett gondolkodni. A népnevelés eszméje akkor érlelődött meg szívében, el is határozta, hogy hazatérésük után egész életét ennek a feladatnak szolgálatába állítja.

Annyira megszerették Olaszországot, hogy szinte nem is tudtak a hazautazásra gondolni. De júniusban újra kitört az osztrák-francia háború, úgyhogy most már sietve kellett útra kelni. Pedig ellenséges hadseregeken keresztül ez nemcsak kalandos, de veszélyes vállalkozás is volt. Brunswickné és Ferenc fivérük már az yverduni kirándulás miatt is haragudtak. Az olaszországi tartózkodás sem volt cseppet sem ín্যükre és ennek kifejezést is adtak, amikor a kiránduló társaság Stackelberg kíséretében megérkezett. A titokzatos észti nemes személyét mind a ketten ellenszenvesnek találták és így érthető, hogy anyját mennyire megrendítette, mikor Josephine kijelentette, hogy szereti Stackelberget és feleségül megy hozzá. A család ellenkezése, kérése, könyörgése semmit sem használt. Josephine keresztülvitte akaratát, megesküdött

Stackelberggel. Közben a császár békét kötött Napóleonnal és így Josephine, férje, gyermekei visszamehettek Bécsbe. De itt a várt nyugodt élet és boldogság helyett csupa gond és kellemetlenség várt a szerencsétlen fiatal asszonyra. Deym vagyona, üzlete a lehető legziláltabb állapotban maradt. Második férje álmodozó lélek, akinek az élet praktikus oldaláról fogalma sem volt. Olyan tehetetlenül nézte Josephine vagyonának pusztulását, hogy Teréznek kellett Bécsbe sietni, menteni, ami még menthető. Azt is neki kellett megakadályozni, hogy legalább a gyermekeket ne vegye el Deym rokonsága anyjuktól. Reggeltől estig egyik hatóságtól a másikhoz futott, kilincselte, hogy nővérén valahogy segítsen.

Végre belátta Josephine, hogy Bécsben nem maradhatnak, Deym bonyolult üzletét nem tudják vezetni, ha pedig hagynak mindent a maga útján, akkor rövidesen semmijük sem lesz. Vettek hát Morvaországban egy kis birtokot és odaköltöztek. Teréz is velük ment, mert már Bécsben is ő foglalkozott a fiúk nevelésével, tanításával. De egy szerencsétlen kimenetelű pörrel ezt a birtokot is elvesztették. Vissza kellett menniök Bécsbe. Teréz azért ott is tovább tanította a fiúkat, sőt, hogy velük haladhasson, megtanult görögül. Legkisebb unokahúgát, Minónát, aki keresztlánya is volt, egészen ő nevelte. És mikor már úgy látszott, hogy minden rendbe jön, Stackelbergen ismét erőt vett nyugtalan vére, ami már egyszer elűzte hazájából. Elhagyta Josephinet, hogy három kisleányával visszatérjen Estlandba. A gyermekeket oda kellett adni apjuknak, pedig Teréz szemefénye, a kis Minona, akkor mindössze másfél éves volt. Ekkor Teréz a két Deym fiút intézetbe adta, a két lánykát meg hazavitte Martonvásárra.

Multak az; évek, de Teréznek soha nem volt ideje magával törődni. Szíve bezárult, Podmaniczky Károly báró, akit a magyar Sokratesnek hívtak és akit Széchenyi István kora egyik legkiválóbb szellemének ismert el, hiába kérte többször is, hogy legyen a felesége. Teréz érezte, hogy Beethoven után ő már senkit sem tudna igazán szeretni, kötelessége pedig nővére, húgai, öccsei mellé állítja, akiknek nagy szükségük van az ő szerető, áldozatkész gondoskodására.

1818-ban már harmadik éve volt Magyarországon rossz termés. Ínség, nyomor mindenütt. Az éhhalállal küzdő szerencsétleneken segíteni kellett valahogy. A mozgalom élére Jó-

zsef nádor második felesége, Hermina főhercegnő állt. Az ő védnöksége alatt szervezte meg Teréz Buda jótékony asszonyait, megalakította az első magyar nőegyletét. Most igazán elemében volt. Dolgozhatott, segíthetett. Nemcsak idejét, erejét, nagyszerű lelkesedését adta a szegényeknek, anyagi áldozatoktól sem riadt vissza, csakhogy minél többnek, minél többet adhasson.

Angliában néhány lelkes gyermekbarát a nyomor enyhítésére kiseddóvokat alapított. Mikor Teréz az egyik kezdeményezőnek, Wilderspinnek erre vonatkozó könyvét elolvasta, boldogan találta meg mindazoknak a problémáknak szinte tökéletes megoldását, amik yverduni tartózkodása óta szünet nélkül foglalkoztatták. Követni akarta Pestalozzi példáját, megmenteni ezt a sok gyereket, akik a nyomornak, elhagyottságnak esnek áldozatul. De minden igyekezete hiábavaló volt. A népnek nem nevelésre, hanem engedelmességre van szüksége, volt terveire a válasz. Senki sem akarta Terézt megérteni, se támogatni. De az évekig tartó eredménytelen küzdelem se törte meg erejét, ingatta meg elhatározását. 1828-ban Budán, a Krisztinavárosban, megnyílt az „Angyalkert”, az ország, a kontinens első óvodája, amit Teréz saját költségén rendezett be száznyolcvan gyereknek, Tanítónak Kern Mátét, a gyermekvédelem lelkes munkását hívta meg. És amit a szóbeli propaganda nem tudott megcsinálni, azt a példa egyszerre érte el. Az országban egyre-másra alakultak kiseddóvók, úgyhogy nemsokára kilencven otthona volt a szegény, elhagyott gyermekeknek. Teréz büszkén, boldogan látta tervei megvalósulását. Dolgozott. Minden idejét az apró gyermekek iskolája fejlesztésére fordította. Az óvodák fenntartására egyesületeket szervezett, következő feladatának pedig magyar tanítónők nevelését tekintette. Azt akarta, legyenek munkatársai, akik ezt a palántát ápolják, hogy nemzeti szelvényben fejlődjenek, mert csak akkor fog igazán virágozni, gyümölcsöt teremni. Fiatal leányokat gyűjtött maga köré, akikkel naponta néhány órát az Angyalkertben töltött, hogy ott készüljenek elő hivatásukra.

De nemcsak a szegény, istápolásra szoruló gyermekekkel tördött, a felnőttekről se felejtkezett meg. Műhelyeket rendezett be, ahol szegény, beteges, öreg emberek, akik már nem tudnak egész nap dolgozni, egy kis munkához, keresethez jut-

hattak. Cselédiskolákat állított fel, hogy az alsó néprétegek szellemi, erkölcsi színvonalát emelje. Naponta százszámra írt leveleket, gyűjtött, agitált, tanult és tanított, úgyhogy még a késő éjszaka is íróasztalánál taláta. Pedig nappal sem pihent. Akkor is megfeszített erővel dolgozott, hogy minden kötelezettségének eleget tegyen. Szinte a csodával határos, hogy évekig győzte ezt a munkát, aminek elvégzésére csak a legnagyobb lelkesedés, legodaadóbb szeretet adhatott erőt.

Aztán még egy nagy öröm érte. Legfiatalabb hűgának férje, Teleki Imre gróf, arra kérte, vegye Blanka leányát néhány évre magához, mert a hosszúfalusi magányban bizony szomorú élete van egy fiatal leánynak. Nincs alkalmja tanulni, egy kicsit társaságba menni. Tehetséges unokahűgának, a szabadságharc későbbi mártírjának nevelése nagy öröm, igazi felfrissülés volt Teréznek, kárpótolta sok bánatért, súlyos veszteségért. A halál bőven aratott ezekben az években a Brunswick-családban, magával vitte szegény, sokat szenvedett Josephinet is. De akármilyen történt is a rokonságban, Teréz azért nem felejtkezett meg tágabb családjáról, a szenvedő emberiségről. Ami Pesten a szegényekért, az elhagyott gyermekekért történt, azt mind ő kezdeményezte. Ő adta az eszmét, ő dolgozott, pénzt, időt, fáradságot szívesen áldozott, ha úgy érezte, hogy valakin segíthet. Néha évekig dolgozott minden eredmény nélkül, de azért se hitét, se bátorságát nem veszítette el. Tudta, hogy nem építhet fel, nem hozhat mindent tető alá. De érezte, azért nem szabad csüggednie. Egyengeti az utat, majd jönnek utána mások, szerencsésebbek, fiatalabbak, akik befejezik, amit elkezdett.

Munkásságának híre nem állt meg az ország határán. Bécsben őt kérték meg, hogy az első óvodát megszervezze, 1833-ban Bajorországba hívták, ahol az udvar és az arisztokrácia a legnagyobb 'szeretettel és megértéssel támogatta a népnevelés javítására irányuló munkáját. Nyolc hónapot töltött Münchenben és Augsburgban, azután utazni ment. Négy évig vándorolt Európában. Bejárta Olaszországot, Franciaországot, Angliát, ahol először persze Wilderspint kereste fel. Útjáról rengeteg eszmével, értékes tapasztalattal tért haza. De hiába volt olyan lelkes, tele munkakedvvel. Olyan kevés megértést, jóakaratot tapasztalt, olyan kevesen támogatták, hogy

fájó szívvel kellett legszebb tervei megvalósításáról lemondania.

Eszméi termékeny talajra is hullottak. Unokahúga, Teleki Blanka grófnő, 1846-ban nyitotta meg az első magyar leánynevelő intézetet. De jött 1848, a katasztrófa, Teleki Blankát elfogták és tíz évi várfogságra ítélték. Terézt teljesen összetörte Blanka tragédiája. Most már csak azért élt, hogy segíthessen, akin csak tud. Horváth Mihályt is az ő közbenjárására vitték ki mint Prónay bárónő inasát Lipcsébe, így mentették meg ezt a kiváló tudóst a rémuralom véres bosszújától.

Teréz öregsége nagyon, nagyon szomorú volt. Magyarország letiporva, ezer sebből vérzett, családjá tagjai egymás után dőltek ki mellőle. Meghalt Ferenc öccse, akit annyira szeretett, akit Teréz őszinte fájdalmára, felesége teljesen elidegenített tőlük. De nemcsak kortársait kísérte ki a temetőbe. Testvéreinek gyermekei, sőt unokái is megelőzték, úgyhogy szegény öreg asszony lassanként egyedül maradt a szabadságharc utáni gyászos években. Legjobban unokahúgai, a Teleki-leányok sorsa sújtotta le. Blanka a kufsteini vár rabja, Emma férje meghalt, a fiatal özvegy két kis gyermekével Drezdában élt, ott várta az idők jobbrafordulását, Blanka szabadulását.

Teréz gyermekkorá óta lelkiismeretesen vezette naplóját, minden napnak feljegyezte eseményeit. Mikor Blankát elfogták, házkutatást tartottak nála, a lefoglalt írások közt volt Brunswick Teréz naplója is. Így veszett el ennek a nagyszerű életnek hű és igaz képe. De Teréz még hetvenkilenc éves korában is olyan friss volt szellemileg, hogy hozzáfoghatott mindannak feljegyzéséhez, amire hosszú, eseményekben és érzésekben egyformán gazdag életéből még emlékezett. Felidézte a múltat, örömeit és csalódásait, kevés rózsával, sok tövissel szegett életútját. És így, bár csak vázlatos feljegyzésekben, mégis előttünk áll ennek a csodálatos asszonynak az élete.

Brunswick Teréz nagyot akart. Tudott is volna nagyot alkotni. De megelőzte korát, nem értették meg, nem támogatták, így csak utat mutathatott mindazoknak, akik utána jöttek. Emlékét tanítványainak hálája őrzi és az a nagy szerelem, ami glóriát von a „halhatatlan kedves” homlokára.

Benedek Rózsi.

Déryné

DÉRYNÉ

1808-ban az országúti Hacker-ház nagytermében magyar színészek játszottak. Egyik este két csitri leányka ült az izgalomtól kipirult arccal a karzaton. Mikor a függöny felgördült, megindult a játék, szinte még lélegzeni sem mertek, úgy bámulták tágranyílt szemmel a nagyszerű csodát. Az egyik leánykát, a szeplős, vöröshajú kis Schenbach Rózát ez az este teljesen megváltoztatta. Addig vidám volt, jókedvű, éneke, kacagása az egész házat felverte, mikor szállásadó gazdájának gyermekeivel játszott. Sőt az öreg svábnénál is, ahol fiatal leányokkal együtt finom kézimunkát tanult, ő volt a leghangosabb, legvidámabb. Most meg egész nap csak ábrándozott. Az motoszkált kócos kis fejében, hogy színésznő lesz. Pénzért hímezett, hogy amíg maga nem játszhat, legalább a karzatról élvezze ezt a gyönyörűséges álomvilágot, mert sok gonddal küzdő anyjától nem mert, de hiába is kért volna jegyrealót. Szép, új ruháját világért fel nem vette, mert hiszen arra majd a színháznál lesz szüksége. Sőt a máskor félénk kis leányt annyira vonzotta a színpad, hogy fogta magát, titokban elment Láng Ádám uramhoz, a magyar színészek igazgatójához. Elmondta neki, hogy színésznő szeretne lenni és arra kérte, adjon neki egy kisleánynak való rollet. De a szívtelen direktor nemcsak hazaküldte, hanem még ki is nevette Rózát. A csalódott kisleány zokogva ment haza, ahol azután vigasztaló szavak helyett alapos fejmosás várt rá. Rothkrepf néni ugyanis meglátta Rozika kisírt szemét, mire olyan erélyesen kérdezte, mi történt, hogy erre nem lehetett hazudni. A néni pedig habozás nélkül leült, levelet írt Jászberénybe Schenbachnének, hogy jöjjön azonnal és vigye haza a leányát. Mert ha egy leánynak annyira csak a színházon jár az esze, mint Rózának, arra már nem lehet vigyázni.

A szegény anya sietett fel Pestre, ahol kétségbeesve hallgatta leányát, aki neki is elmondta, hogy színésznő akar lenni. Hogy erre a hóbotos beszédre csak sírás, szidás volt a felelet,

az természetes. Sőt Rothkrepfné is megkapta a magáét, hogy miért engedte Rozikát teátrumba. Most már nem lehet a fejét helyre csavarni, nem is hagyhatja Pesten, ahol pedig annyi mindent tanulhatna, amire egy szegény leánynak szüksége van. Haza kell vinni Jászberénybe. Pedig olyan ügyes meg szorgalmas a gyerek, hogyha még vagy egy évig járt volna a svábnéhoz kézimunkázni, nagy segítségére lehetne anyjának, akit sorscsapások, rossz emberek már-már mindenéből kifosztottak.

Róza hazament. Látva anyja kétségbeesését, szerette volna elfelejteni a színházat, de hiába. Egyre búsult, sírt, fogyott, úgyhogy végül anyja is érezte, ez így tovább nem mehet. És meghozta leányaért ezt a nagy áldozatot, hogy beleegyezett: legyen Rozika színésznő. Amennyire csak módjában állt, ellátta ruhával, fehérneművel és felhozta Pestre. A szerződés megkötésénél próbált ugyan még egy kicsit akadékoskodni, de Vida táblabíró kedves rábeszélésre végül mindenbe beleegyezett. A kis Róza tényleg Pesten marad, kap havi tizenyolc forint fizetést és mint Murányiné kosztosa és tanítványa készül a színi pályára.

A kis Róza boldogan, lázas izgalommal tanult, úgyhogy nemsokára kis szerepeket is kapott. Már tizennégy éves volt, de kedves arcocskája, kis, vékony termete még tíznek se igen látszott, ami az ambiciózus kis színésznőt rettenetesen bántotta. Nemcsak a közönségnek, a társulatnak is kedves, elkényeztetett gyermeke volt Széppataki Róza, az első magyar színésznő, aki csengő énekével csábította színházba a közönséget. A kis pacsirtát annyira megszerették, hogy akár énekes darab volt, akár nem, neki énekelni kellett. Es ő nem szeszélyes, elkényeztetett primadonna, hanem boldog, jókedvű fiatal leány, aki szívesen hozta lantját és örült, ha énekelhetett.

A társulat egyik színésze, Déry István, beleszeretett a kis művésznőbe. Róza- ugyan sehogy sem szívelte erőszakos és szenvedélyes imádóját, de a színészek is, meg a társulatot szeretettel támogató urak, Méreyék, Vidáék, Fáy Andrásék annyira pártolták Déry kérését, hogy Róza végül már úgy érezte, igent kell mondania. Ez újabb nagy csapás volt anyjának, aki már most azt se remélhette, hogy valami előnyös házasság előbb-utóbb mégis elszakítja leányát a színpadtól.

A kis Déryné ifiasszony házassága nagyon viharosan kez-

dődött, egy percig sem volt boldog és nem is tartott soká. Férje ugyan imádta, minden összeveszés, minden jelenet után térdenállva kért tőle bocsánatot, de felesége szeretetét mégsem tudta elnyerni. Déryné úgy érezte, hogy a sok civódás, izgalom kedélyét is, egészségét is tönkreteszi, el akart férjétől válni. Déry hallani sem akart erről, annál kevésbé, mert mint gazdatiszt, jó állást kapott és azt remélte, hogy távol az izgalmas színházi világtól, boldogan, gondtalanul fognak majd élni. De hiába könyörgött, hiába festette legcsábítóbb színekkel a jövőt, Róza hú maradt elhatározásához, hú maradt a színpadhoz.

1815-ben lebontották a magyarok színházépületét, a Rondellát. A színpad nélkül maradt társaság kénytelen volt vidékre menni, szerencsét próbálni. Hosszabb időre először Miskolcon ütötték fel sátorfájukat. A közönség szeretete, lelkesedése kárpótolta őket kezdetleges színpadukért, mert eleinte bizony a szálloda udvarán álló nyitott pajtában játszottak, meg a csizmadiaszínpadon, ahol még az eső meg hó ellen sem voltak megvédve. Miskolcon, Kassán, de valamennyi városban, ahol megfordultak, szerették, ünnepelték az első magyar színészeket, a kedvenc meg mindenütt Déryné volt. Amikor játszott, tele volt a színház, ha meg szabad napja volt, versengett az úri társaság, hogy kinél ebédeljen, uzsonnázzék.

A városok német lakossága nem tudott magyarul, énekes darabokat kívánt hát hallani. De operákat nem adhattak, mert nem volt énekes személyzet. Déryné azonban erre a bajra is tudott orvosságot. Egyvelegeket állított össze áriákból, dalokból, amiket a közönség a legnagyobb örömmel hallgatott. De egy kisváros még így se soká adhatott a társulatnak hajlékot, kenyeret. Folyton vándorolniok kellett, az ország egyik végéről a másikra, Kassáról Komáromba, onnan Pozsonyba, Pécsre mentek. Nagy ekhós szekereken utaztak, csikorgó hidegben, fullasztó nyárban a magyar színészet első lelkes apostolai, akiknek önfeláldozó munkájáért a nemzet még száraz kenyérrel is alig fizetett.

A Pesten otthon nélkül maradt színészeknek második hazája Kassa lett. Évről-évre hűségesen visszatértek ide és a közönség, a sok jó barát úgy várta, úgy fogadta őket, mint hazatérő gyermekeit. A telet mindig ott is töltötték, a nyári hónapokban meg vándoroltak szerte az országban, egy kis

kóstolót adni az embereknek színházból, művészetből, irodalomból. És Déryné mindenhol a társulat legfőbb vonzóereje volt. Annyira szerették, annyira meg is becsülték, hogy a Bécsben megjelenő Magyar Kurír 1820-ban a nagy világesemények közt foglalkozott a magyar színtársulattal és primadonnájával, Dérynével.

„Komáromból jelentik: Nem tsak a mi városunknak figyelmetességét, hanem az egész hazájét is megérdemli azon szerentsés előmenetel, melyet mi Nemzeti nyelvünknek tsinosodásában tapasztalhatunk, 's a'mely szíveinket hazafiúi örömmel eltölthette; mert már három hónap olta Kilényi Dávid úrnak igazgatása alatt olly Magyar Theatromi Társaság ad nálunk Nemzeti játékot, melly ezen szép mesterségben tett előmeneteleit jelesen kimutatja.

Kiváltképpen emlékezetet érdemel Déryné ifiasszony, a ki előbb Pesten, azután Miskolczon és Kassán az éneklésben magát annyira gyakorlottá, hogy most a legerősebb áriákat kellemetességgel és bámulásra ragadó hathatósággal éneкли. Melyre nézve ötet némelyek magyar Catalaninak nevezni bátorokdta, mind azért, mert hangja tiszta, mind kiváltképpen azért, hogy minden erőltetés nélkül akár a legfelsőbb emelkedésre, akár a legmélyebb leereszkedésre alkalmas, 's így akár melly Theatrumban ditsőséggel megjelenhetne. Óhajtanunk kell, hogy illy szép példákra a' Nemzet felserkenjen, és tsinosodásának ezen ágát nagyobb pártfogással és gyámolítással segítse.”

A komáromi tartózkodás legszebb, legkiemelkedőbb eseménye egy rövid bécsi kirándulás volt. Nem sikerült ugyan olyan jól, ahogy Déryné remélte, mert Kilényinek nem is volt sok pénze, a nagylelkűsége meg éppen nem állt erős lábon. Fukarsága így bizony sokszor rontotta el a vidám kirándulók multságát. De Déryné elmehetett az operába, hallotta Mozart Tündérsípját. Ez a benyomás azután elfeledtette vele azt a keserűséget, amit a piszkos, rozoga utazókocsi okozott hiú kis szívének, mert a magyar színészek bizony ilyen alkalmatlanságon vonultak be a császárvárosba.

Az első kezdetleges kis színtársulat nőtt, fejlődött, tagjait már nemcsak a lelkesedés, hanem igazi hivatottság is vonzotta a színpadra. Egyre több társulat járta keresztül-kasul az országot és mindegyiknek legfőbb vágya volt Déryné megnyerni.

Ahol ő volt, ott operát is adhattak és minden társulatnak ez volt a legfőbb vonzóereje. Déryné ugyan koloraturénes volt, de azért válogatás nélkül minden szerepet elvállalt, még az Olasz nő Algírban alt szólamát is. Ha egy új társulathoz érkezett, első dolga volt azokat a tagokat kiválogatni, akiknek hangjuk van. Versenyt dolgozott, tanított a karmesterrel, buzdította, bátorította a kezdőket és boldog volt, ha fejlődésképes hangot fedezett fel. De azért soha nem zsarnokoskodott, szélsőséges sem volt, legnagyobb diadalai közepett is aranyos kedélyű, vidám, jó pajtás maradt, akit sorozatos sorcsapások sem törtek meg, nem rendítették meg bizodalját, reménységét, hogy lesz ez még másképp is.

Nagyon szeretett szépen öltözni, büszke volt rá, hogy minden szerephez megfelelő ruhája van, amiket csodálatos ügyességgel és szorgalommal mind maga készített. Legjobban a naiva szerepek könnyű kis túllruháit szerette és az előkelő dámák is sokszor utánózták társalgási szerepekben viselt uszályos öltözékeit. Mindezt maga tervezte, állította össze, mert divatlapra bizony már nem telt a havi fizetéséből. Még így is mindig tele volt adóssággal, mert akármennyi csalódás érte, akármennyien rászedték, kihasználták, kérő szóra azért élete végig nem tanult meg nemet mondani.

Hangja olyan szépen, nagyszerűen fejlődött, hogy diadalmas vendégszereplés után kérve könyörgött a pesti német színház igazgatója, szerződjk hozzá, ahonnan azután nyitva áll előtte az egész világ. De Déryné nem ment. Nem tudta, de nem is akarta küzdő pályatársait cserbehagyni, mert tudta, ha ő elmegy, nem lesz énekesnő, nem adhatnak operát és akkor elpusztul a színészet a két magyar hazában. Inkább megelégedett azzal a kevéssel, amit így keresett, tovább nélkülözött, de mégis kitartott hűségesen magyar publikumánál.

Kolozsvárra sokat csábították, de nem mert olyan messze útra vállalkozni. 1823-ban végre mégis rászánta magát, hogy eleget tesz Erdély kérésének, ott is bemutatja művészetét. Útközben azután százszor is megbánta merész elhatározását. Kemény, csikorgó télben tizennégy napig utaztak Egerből Kolozsvárra és Váradon túl bizony már csak piszkos kis csárdákban térhettek éjjeli nyugalomra. De végre, mikor kimerülve, betegen, de azért mégis szerencsésen megérkeztek, annál jobban megszerette Erdély kis fővárosát. A színtársulatnak

sok kiváló, országos hírű tagja volt, de az ő kedvéért még két énekest, Szerdahelyit és Pályit is szerződtették, így a legnagyobb operákat is kitűnő előadásban adhatták. Különösen a Sevillai borbélyal volt nagy sikerük. Az erdélyi mágnások nagy lelkesedéssel pártolták a magyar színházat és szerették volna ezt az elsőrangú társulatot állandóan Kolozsvárhoz kötni. Nyáron menjenek vendégszerepelni, de ősszel mindig térjenek vissza. De Déryné Kassához sem akart teljesen hűtlen lenni, hiszen ott is annyira szerették, ezért csak azt ígérte meg, hogy felváltva fog itt is, ott is játszani. Vendégszerepelni azért persze máshová is elmegy, mert hiszen még mindig ő az egyetlen énekesnő Thalia vándorló magyar papjai közt. Hívták is mindenhova, elereszteni azonban sehonnan sem akarták őt, aki

Bús Norma és a szeles Rozina,
Camilla, Romeo és a hü Zerlina
Körünkben zeng, miként bús csattogány,
S körünkbe fejlík a tavasz virány.
S most Thisbe, most meg Lízli bájol el,
S most mint Keresztanyácska remekel,
Te csillag és virág honunk egén,
Egyetlen a színészetünk egén!

énekelte róla Kassán egy poétikus lelkű színházrajongó.

A kolozsvári társulat bejárta egész Erdélyt, még olyan helyekre is eljutottak, ahol lóháton kellett a nyaktörő utat megtenni. Voltak a Székelyföldön, Brassóban, a bányavárosokban, azután újra visszatértek Kolozsvárra. De itt Déryné összekülönbözött Szentpéteryvel, akihez pedig hosszú barátság fűzte. Kassára nagyon hívták, vágyódott is vissza, így hát búcsút vett kolozsvári barátaitól, akiknek megígérte, hogy nemsokára visszatér hozzájuk és Kassára utazott.

A következő évek Déryné művészi életének delelőjét jelentik. A kassaiak hálából, hogy visszatért hozzájuk, nagyszerű szerződést kínáltak neki. Ha megígéri, hogy állandóan ott marad, játszik a magyar, meg a német társulattal is, havi fizetését élete végéig kapja. Most meg kolozsvári barátaihoz nem akart Déryné hűtlen lenni, nem akarta a visszatérésre vonatkozó ígéretét megszegni. De azért tíz évig minden ősszel vissza-

tért Kassára, ahova a közönség ragaszkodásán kívül a szíve is visszahúzta.

1837-ig élt Déryné így felváltva Kassán, Kolozsváron, vándorúton. Művészetéről a kritikusok a legáradozóbb hangon emlékeztek meg, ő volt a „két testvérházában közszeretetet nyert lelkes színészné, s még nagyobb dallosné”.

Végre megvalósult a nemzet régi vágya, megnyílt Pesten az állandó magyar színház. Déryné az első volt, akit szerződtettek. A közönség szeretettel, a kritika elismeréssel fogadta, de ez a szeretet, ez az elismerés már inkább a múltnak, mint a jelennek szólhatott. Déryné művészete már túl volt delező pontján, megkezdődött a szomorú hanyatlás. Új, fiatal művésznők jöttek, Schodelné ragyogása bizony elhomályosította a múlt csillagát. Eddig Déryné nemcsak első volt, hanem egyetlen is. A Nemzeti Színház sok intrikája közt nem tudott megszokni. A nagy árvíz anyagilag súlyosan megkárosította. Beteg is volt. De amint meggyógyult, menni akart Kassára, ahova olyan nagyon hívták, ahova egész szívével visszavágyott. Hiába marasztalta a színház vezetősége, hiába figyelmeztették jóbarátai, örüljön, hogy végre révbe jutott, ne térjen vissza a vándorszínész rögzös, bizonytalan útjára. Déryné nem hallgatott az intő szóra és kollégái meghatóan szép búcsúünnepélye után visszament Kassára. A fogadtatás, a régi jó barátok öröme azután sok mindenért kárpótolta Dérynéét.

„Dérynénk, a kedvelt, itthon van
Neki örvendünk, mienk ő legyen,
A dicső, kinek hangjára kopár
Krivánnak ormán ibolyák fejlenek.”

Déryné hát újra vándorútra kelt és ezentúl egyre több keserűség, csalódás jutott neki osztályrészül. Elkövetkeztek a hanyatlás évei, amikor a közönség csak a nagyszerű múlt emlékeit tisztelhetette benne. A fiatalok pedig, akik nem emlékezhetek, virágkorára, nagyszerű művészetére, közönyösen álltak vele szemben. Déryné ezt meg is érezte és visszavonult a színpadtól. 1852-ben kibékült férjével, az egykor annyira ünnepezt művésznő egészen Déry haláláig Diósgyőrben családjának, háztartásának élt. Azután egyedül maradt a szegény, beteg, öreg asszony. Jó emberek száz forint kegydíjat eszközöltek

ki számára, abból tengődött nővérénél, Kilényi Dávidnénál. De Déryné még most, öregén, halálos betegen sem tudott elfogadni. Ő csak adni tudott, jó szívvel, tele kézzel, mint igazi királyné, aki dús kincsesházából szórja aranyait a nép közé. Most sem akart ingyen, olyan pénzt elfogadni, amiért nem dolgozott, amit nem szolgált meg. És ezért öregén, betegen írni kezdte emlékiratait. Ott kezdte, 1795 karácsony éjszakáján, amikor Schenbach patikusok vöröshajú kisleánya megszületett. Leírta gyerekkorát, vágyódását, küzdelmét a színpadért. Attól kezdve pedig, amikor szerződött tagja lett a magyar társulatnak, naplója már nemcsak az ő életének története, hanem a magyar színeszet hőskorának elvenen megírt, nagyszerű képe. Az eseményeket, évszámokat ugyan kissé összezavarja, de annál hívebben, igazabban rögzíti meg az egész kornak, környezetének lelkét. Eleinte mindent, amire csak emlékszik, a legrészletesebben ír le és csak amikor már érezte, hogy nincs sok ideje, fogta rövidebbre az események leírását. Olyan őszintén ír, mintha csak önmagának írna. Csalódásait, balsikereit is elmesélte, azt is, amikor rosszak voltak hozzá, bántották az emberek. De akárhogy sietett munkájával, mégsem készült el vele. A halál kivette kezéből a tollat, mielőtt még meg kellett írnia, hogy mennyi csalódás jutott neki osztályrészü. Mert utolsó éveinek leírásánál már csak arról számolhatott volna be . . .

Hetvenöt éves korában halt meg Déryné. A szegények temetőjében helyezték örök nyugalomra a művésznőt, aki-ről Egressy Gábor ezt írta: Azon nemesen küzdők sorában tiszteljük, kik nélkülöznek, de nem élveznek, kik vetnek, de nem aratnak.

Benedek Rózsi.

BEZERÉDJ AMÁLIA

— Málka, Málka, hol vagy? — hangzott Bábi dada két-ségbeesett kiáltozása. Az öregasszony fürkészve nézett körül a ház előtt és amikor semmit se látott, fűrgén járta be a kertet, a Bezerédj-kúria hatalmas szobáit. Minden sarokba bepillantott, csak éppen a fa tetején nem kereste Amálkát. Pedig a kis haszontalan ott kuporgott a ház előtti diófa tetején, onnan nézte vígan kuncogva Bábi dadát, amint kissé szürke színű kötéssel kezében a szökevényt keresi.

Amálka már meg is elégette a diófán való üldögélést. Le is jönne, ha a kötés nem libegne fenyegetve Bábi dada kezében. De tudta: ha lejön, édesanyja meg a dadus könyörtelenül leültetik kézimunkázni, még hozzá büntetésből nem is a kertbe, hanem valahova, a szoba sarkába. Ebédig nem is remélheti, hogy ezt a csúf kötést leteheti kezéből. Napok óta nem kézimunkázott. Valamilyen kifogással mindig megszökött, ment apával a gazdaságba, vagy játszott a kertben. De édesapa ma bement Veszprémbe, nincs, aki megvédhetné Amálkát, mikor leányos szelidségre, meg a kötés szeretetére akarják szoktatni.

Bezzeg édesapa nem bánja, akármilyen fiús természetű Málka, meg a húgai, Stánci, Etelka, a kis Tónika. Nem volt még fiú a Bezerédj-kúriában, Bezerédj György, a híres jogász, országgyűlési követ, később az ország alnádora, leányait nevelte úgy, mintha fiúk lettek volna. Azt nem bánta felesége, a szép Szegedy Antónia, hogy Amálka annyit bújja a könyveket. Otthon, a szülői házban, meg sógoránál, Kisfaludy Sándornál is szerették, becsülték a tudományt, költészetet. A két Szegedy-leány, Róza, meg Tónika, sokat tanultak az Angolkisasszonyok iskolájában, meg odahaza is. Természetes, hogy Tónika leánya beszél németül, franciául, sőt angolul is gagyog. A klavírral sincs baj. Ha gyakorolni kell, Amálka egyszerűen ott terem, soha nem kell biztatni. Ha nótát hall, öt perc múlva már énekl, zongorán, hárfán megkeresi a kíséretet. De ha a kötést meglátja, vagy csak sejti, hogy Bábi dada

alighanem azt gondolja, a kézimunkaleckét is illene megcsinálni, akkor a kisleány úgy eltűnik, mintha a föld nyelte volna el. És egyszerre csak megjelenik, lóháton, apjaurával, vagy nagy lövöldözés, víg kiabálás hallatszik a kert felől. Akkor édesanya sóhajt egyet, Bábi dada meg abba se hagyja a sópánkodást, mert tudják, Bezerédj György uram megint nem gondol arra, hogyan kell fiatal leánynak viselkedni, viszi magával Malit árkon-bokron át, mintha csak valami fiú lenne.

De édesapa ma Veszprémben van, behívták a megyei főnótárius urat hivatalos ügyeket elintézni. Hol csatangol hát ez a leány egyes-egyedül? Mert a húgai, ha szomorú arccal is, de ott kötögetnek a nagy hársfa alatt.

Egyszerre kocsizörgés, majd ijedt sivalkodás hallatszik a kert felől. Hintó érkezett, vendég szállt ki, akinek éles szeme rögtön felfedezte, hogy a diófa tetején valami kék virít. Nem virág, az biztos. Ahhoz ugyancsak megnőtt. Inkább gyerekre lehet gyanakodni. Micsoda rettenetes teremtések ezek a kamasz jobbágy fiúk. Felmásznak ekkora fa legtetejére, azután ha valamelyik lepotyog, kész a sírás-rívás, bár Klementina néni véleménye szerint ez csak jól megérdemelt büntetés. Nem is sajnálná a bűnöst, ha apja, anyja nem volna a megátalkodott gyerekek. De mert van, jó lesz leparancsolni onnan a magasból, még mielőtt valami baja történik.

Klementina néni harsány vezényszavára azonban nem egy jobbágyfiú kúszott le szaporán a fáról, hanem Málka. Mikor a jó néni megismerte, a szívverése is elállt, úgy megijedt.

— Nem értelek Tónikám, — méltatlankodott a néni, mikor végre magához tért a nagy ijedtségből és egy kis jó csopaki borba mártogatott süteménnyel erősítette testét, lelkét. — Miért engeded, hogy ez a leány így viselkedjék? Mi lesz ennek a vége? Hát azt hiszed, feleségül vesz majd komoly, finomlelkű fiatalember olyan leányt, aki tizenkétéves korában még szégyenszemre fára mászik?

Bezerédj Györgyné nagyokat sóhajtva hallgatta barátnője kifakadását. Nehéz volt a szíve, mert ő ugyanúgy gondolkozott, mint Klementina. De mit csináljon, mikor az ura mindig a kisleányok pártját fogja, azt állítja, nem kell búsulni, mire megöregszenek, megtanulnak harisnyát kötni. Most csak ug-ráljanak, játszanak, az sokkal egészségesebb időtöltés. Nem gondol arra, hogy Málka már elmúlt tizenkét éves, mégse tud

se varrni, se kötni, a főzőkanállal meg legfeljebb akkor találkozik, ha Juli néni azzal csalja ki a konyhába, hogy süteményt, cukros befőttet, vagy valami más jót lehet kóstolgatni.

Egészen az ebédig Málka, meg a húgai vadságáról, fiús játékairól folyt a szó az árnyékos verandán. De mikor az ebédnél a lányok szépen felöltözve jelentek meg, a hajuk is rendes volt, illedelmesen köszöntek, német, meg francia verssel üdvözölték a kedves vendéget, megenyhült Klementina haragja. Hát még délután, mikor Málka zongorához ült és bebizonyította, hogy máshoz is ért, nemcsak a fűramászáshoz. Klementina néni azután megkérdezte, igaz-e, hogy énekelni is szokott? Málka mosolyogva ült a hárfához és kedves pengéssel kísérte szép énekét.

Édesanya nézte Klementina elragadtatott arcát és megnyugodott. A fát remélhetőleg elfelejti a néni, de azt biztosan mindenhol elmeséli, milyen szépen szaval, zongorázik, énekel, mennyit tud és milyen illedelmesen viselkedik, kedvesen beszélget Bezerédj Györgyék legidősebb leánykájá.

Nemsokára kedves vendég érkezett a szentivánfai kúriába. A fiatal Bezerédj István letette jogi vizsgáit. Eljött most apja unokatestvéréhez, az ország egyik első jogászához, törvénygyakorlatra, hogy itt készüljön jövőre hivatására, arra, hogy a megyei életben, meg az országgyűlésen dolgozzon hazájáért. A fiatal jogász, meg a tizenhárom éves Málka úgy összebarátkoztak, hogy Bábi dadának újra sok volt a gondja. Hogy a fiatal Bezerédj ifiúrnak nagyon tetszik Málka, azt a vak is látja. Az tetszik neki, hogy a kisleány milyen művelt. Egyre a kertben ülnek, festegetnek. Először csak István úrfi festegetett. De Málka addig nézte, settenkedett körülötte, amíg elleste a titkot, hogy hogyan is kell azokkal a vékony ecsetkével szebbnél-szebb képeket varázsolni a fehér papírra.

Ennek alig néhány hete és most már nehéz volna megmondani, kinek a képei szebbek? Ezt nem ő mondja, Bábi dada, akinek minden gyönyörű, amit Málka csinál, hanem az idegen vendégek is. De vájjon tetszik-e majd István úrfi édesanyjának az ilyen háztartáshoz nem értő, a kötés elől menekülő leány? Mit szól majd, ha István úrfi megkéri Malikat? Mert hogy meg fogja kérni, azt Bábi dada látja is, de meg is álmodta. Sőt múltkor a búcsún jövődőt mondatott egy cigányasszonnyal, aki a hamuból olvasta ki, hogy eljegyzés áll a ház-

hoz. Bábi néninek a szíve is összeszorult, mikor azt gondolta, hogy minden felsőbükki Nagy-leány híres gazdaasszony, István úrfi édesanyja is közülük való, biztos, hogy mindenhez ért, ami nagyon helyes. De mi lesz, ha azt kívánja, hogy a menyé se hozzon a házra szégyent tudatlanságával?

Bezerédj István búcsút vett nagybátyja vendégszerető házától, de a szívét ott hagyta Málikánál. Nem is csoda, mert a fiatal leány évről-évre szebb és kedvesebb lett. Bezerédj István egyre az esküvőt sürgette, szüleivel, leendő apósával, anyósával egyre alkudozott, hogy mikor házasodhat, mikor adják neki a leányukat? De Málika olyan fiatal, hogy várni kell. Csak mikor tizenhét éves lett a kis menyasszony, gyűlt össze a fél Dunántúl a fiatal tolnamegyei aljegyző, meg Málika esküvőjére.

A szép, nagy veszprémmegyei kúriából szerényebb otthonba került a fiatal asszony. Hidján laktak, Tolnamegyében, ahol Bezerédj szép kerttel, kedves, meleg fészekkel várta feleségét. A házban ugyan csak öt szoba volt, de azért nagyon meg voltak elégedve, pedig ugyancsak sok vendég fordult meg a fiatal párnál. A környéken lakó rokonság felkarolta Málit, aki kedvességével, élénk, vidám lényével hamarosan az egész környék dédelgetett kedvence lett. Még hétközben is sokszor verődött össze társaság az egyik-másik úri házban, de a vasárnapot mindig együtt töltötték. Megbeszélték, hova mennek misére, Hidjára, Tengelicére, vagy másik környékbeli faluba? Első harangszóra ott már valóságos kocsitábor verődött össze. Akinél az ebéd lesz, már rendelkezett, hogy a nagy ebédlőben hány vendégre terítsenek, de a biztosan várt társaságén kívül négy-öt teríték mindig került az asztalra mert hátha hoz a jó szerencse néhány váratlan látogatót is? Délután az öregek kártyáztak, nénémasszonyék beszélgettek, a fiatalság zongorázott, énekelt, este meg egy kis jókedvű táncfal fejezték be a kedves, víg vasárnapot.

A farsangban egyik bál a másikat követte. Málika nagyon szeretett táncolni, de azért arra is gondolt, hogy multságuk másnak örömet, segítséget jelentsen. A bálakat ezért mindig jótékonycélra rendezték. Málika ötlete volt, hogy ilyenkor lotteriát játszhatnának. Emlékezett, mennyire örültek gyerekkorukban, ha édesanyjuk nagy családi ünnepen ilyesmit rendezett. Összegyűjtött egy csomó kézimunkát, eladták a jegye-

ket és Málka boldog volt, mikor az első ilyen lotteriás bál után több, mint hatszáz forintot küldhetett a szekszárdi ispótnak.

Bezerédj Amália jókedvű, boldog fiatal asszony volt, házának, társaságának igazi napsugara. Háztartásával is szívesen foglalkozott. Bábi dadának se lehetett semmi ellen kifogása. Kertjének, virágainak, gyümölcsének meg éppen messze földön híre volt. Ha a fiatal asszony nem betegeskedne néhanapján, boldogságukat semmi se zavarná. Nyáron mindig Füreden töltenek néhány hetet, utána meg víg badacsonyi szüreten fejezik be a nyári utazgatást.

Málka boldogságában se felejtkezett meg a szegényekről. Férje évről-évre fontosabb szerepet játszott a magyar közéletben, a múlt század első felének reformmozgalmaiban. Ami szép, nagy eszme, a haza és emberiség javát szolgáló törekvés felvetődött, Bezerédj István a zászló mellé állt. A nép nevelése, művelése, helyzetének javítása volt legfőbb gondja, az erre irányuló mozgalmaknak kezdeményezője, de legalább is hűséges katonája volt, úgy a megyében, mint az országgyűlésen. És ahol lehetett, felesége a legnagyobb lelkesedéssel kért részt munkájából. Málka néhány évig elkísérte férjét az országgyűlésre, Pozsonyba. Az ősi koronázó város élénk, érdekes életét nagyon élvezte a minden szépért lelkesülő fiatal asszony. Azután tüdőbaja, amit az orvosok nem ismertek fel, súlyosodott. Ettől kezdve otthon maradt, kisleányával, Flórikával és csak leveleket váltott férjével, aki az országos politika minden érdekes eseményéről, minden új könyvről, művészi újdonságról hűségesen tájékoztatta feleségét. Könyveket küldött neki, mindent elkövetett, hogy az otthonához láncolt asszony legalább így vegyen részt a pozsonyi mozgalmas életben.

Amikor Brunswick Teréz felhívta a magyar társadalmat, hogy óvodák alapításával javítsanak a szegény nép, az elhagyott gyerekek sorsán, a Bezerédj házaspár rögtön, lelkesen csatlakozott a mozgalomhoz. A hidjai óvoda a második volt az országban, a második a kontinensen. De nem elégedtek meg avval, hogy birtokukon óvoda gondozta, tanította a kis jobbágy-gyerekeket. Ahol a környéken ilyen „kis iskola” épült, pénzzel, tettel, tanáccsal segítették, hogy minél előbb elkészüljön, minél több gyerek részesüljön a jó nevelés áldá-

sában. Az ő buzgóságuk hozta létre Szekszárdon az első intézetet, ahol óvónőket, tanítókat képeztek. És talán semmi se jellemzi jobban Bezerédjéknek igazi emberbaráti felfogását, nagyszerű lelkesedését, minthogy egyetlen, féltett, dédelgett gyerekük, a kis Flórika a hidjai óvodába járt, ott tanult, játszott a jobbágy-gyerekekkel.

Amália mindig szeretett olvasni, érdekelte az irodalom. Minden új könyvet megvettek, elolvastak, férjével együtt lelkes pártfogói voltak a fejlődő magyar irodalomnak. Most, amikor a betegség falusi otthonához kötötte, ahol a háztartáson, kisleánya nevelésén kívül semmi szórakozása nem volt, maga is írni kezdett. Magyarul, németül egyformán jól beszélt, elbeszéléseit is hol magyarul, hol németül írta. Mikor első nagyobb terjedelmű elbeszélése, a Remeték elkészült, rögtön elküldte férjének Pozsonyba, hogy olvassa el. Ha úgy gondolja, hogy az elbeszélés jó, adja oda Fáy Andrásnak. Talán közölnék az Aurorában? Bezerédj elolvasta felesége első szárnypróbálgatását, ami annyira tetszett neki, hogy odaadta Fáy Andrásnak. Nem mondta meg, ki írta, csak arra kérte, olvassa el egy most bemutatkozó fiatal író első művét. Ha jónak találja, küldje el Bajza Józsefnek, az Aurora szerkesztőjének. Fáy nagyon sajnálta, hogy nem közölhetik ezt az érdekes, értékes szárnypróbálgatást. Az Aurorának túl terjedelmes, a másik két almanach szerkesztőjének meg hiába adná oda. Azok új vállalkozások, nem merik ismeretlen, új írók munkáit közölni, mert attól félnek, a közönség nem veszi meg a könyvet, ha nem csupa ismert nevű, népszerű munkatársuk van.

Bajza nagyon komolyan bírálta Amália első művét. Fel szólítja az ismeretlen fiatal szerzőt, hogy olvasson figyelemmel az új írókat, elsősorban Vörösmartyt, Berzsenyit, Kölcseyt. Sőt még a Tudós Társaság nyelvtanát és helyesírását is figyelmébe ajánlja. Az elbeszélés fordulataival, a rajzolt jellemek nagy részével is meg van elégedve, csak azt kifogásolja, hogy a szerző tanító szándéka nagyon is előtérbe lép. Szép bírálatát így fejezi be: — Bárki legyen szerzője a jelen elbeszélésnek, óhajtáná, hogy több, hasonló neműekben is próbálja meg erejét, mert e jelen műve reményekre gerjeszt, hogy az elbeszélési nemben egykor becseseket adand.

És Amália folytatta az írást, őszinte gyönyörúsége telt a munkában. Igyekezett megfogadni Bajza bölcs tanácsait.

Csak egyben nem fogadott szót. Munkáival nem annyira szórakoztatni, mint vezetni, nevelni, tanítani akarta olvasóit. Igazi, hivatott ifjúsági író volt, akit Magyarországon több, mint fél évszázadig nem szárnyalt túl, nem is ért el senki. Gyerekeknek akkor kezdett írni, mikor Flórika növendéke lett a hidjai óvodának. Akkor tapasztalta szomorúan, hogy nevelik, tanítják a gyerekeket, vigyáznak is rájuk, csak éppen szórakoztatni, mesével, verssel, dallal tanítani nem tudják őket, mert nincs erre való magyar mese, magyar vers, magyar dal.

— Ha nincs, kell írni! — mondta Amália és rögtön munkához is látott. Verseket, dalokat, apró meséket írt, tréfásan tanító, kedves, verses mondásokat. Ezekből a gyerek játszva, egész életére megtanulta, hogy:

A kis leány varr és köt,
Kötőtűt is kap ötöt,
A fiú fűr s faragsál,
Sípót, furulyát csinál:
A falakra nem firkál!

Megtanulták a gyerekek, hogy a

Páva tolla fényes,
Rossz gyerek a kényes!

írni is tanultak a gyerekek a hidjai kis iskolában. Amikor az első betűkkel próbálkoztak, így biztatták őket:

Hogy valaki írni tudjon,
Szorgalmatos legyen nagyon,
Amit csak lát: utánozza,
Vonásokat szépen húzza.

Írt Amália kedves, tréfás mondásokat, amiket kacagva mondogattak tanítójuk után a gyerekek.

— A kerekés kerekét kereken kerekíti kerekre!
Volt nagy mulatság, mikor így játszottak.

Amália nem feledkezett meg arról, hogy nem lehet a val-

lásosságot, Istenfélelmet elég korán beleplántálni a gyerekek lelkébe.

Úgy jöhet csak jó reád,
Ha az Isten áldást ád,

mondja a versike.

Bezerédj Amália egész sorozat verset, mesét, dalt írt. Humorosan, kedvesen írta le az állatok, madarak népét, a virágokat. Egy kis földrajzra is tanította a gyerekeket, messze országok érdekes életéről mesélt nekik. De mesélt a csillagos ég csodáiról is. A kéziratokat odaadta a hidjai, meg a szekszárdi tanítóknak, akik sietve leírták és mert minden óvodában panaszkodtak, hogy nincs vers, nincs dal, se mese, rögtön elküldték ismerőseiknek. Így valósággal futótűzként terjedtek el Bezerédj Amália versei. Az ország minden részében ezt szavalták, énekelték a kis óvodások. Ez volt Flóri könyve, Pósa Lajos fellépéséig nemcsak a legjobb, bátran mondhatjuk: az egyetlen jó magyar gyerekkönyv. Legtöbb versét ma se érezzük elavultnak, ma is kedvesen cseng a fülben, visszhangzik a szívben. Talán azért, mert a legszeretőbb szívű anya egyetlen kislányának írta.

Közben egy-egy elbeszélése is megjelent a folyóiratokban. Bezerédj nevetve mesélte egyik követtársának, hogy felesége tollával egy esztendő alatt huszonöt kemény forintot keresett.

1836-tól egyre hanyatlik Amália életerejéje. Az orvosok biztatják ugyan férjét, de Bezerédj már érzi, tudja, hogy aligha van segítség. 1837-ben már egész nyáron ágyba feküdt, ősz felé Máriavölgybe kíváncszott. Az orvosok ekkor már semmi jót se várnak ettől az utazástól, de azért teljesítik a haldokló fiatal asszony utolsó kívánságát. A remélt gyógyulást nem találta meg Amália. Ment szét, szerte az országban, mindenhova, ahol Bezerédjüket ismerték és szerették a fekete szegélyű levél, amely jelentette, hogy Amália harmincnegyedik évében örökre itt hagyta szeretett férjét, szeme fényét, kicsi Flórikáját, virágait, a hidjai kis oskolát, mindent és mindenkit, akit szerető, minden szépért, jóért lelkesedő szívével támogatott.

Flórikát, az iskolát Etelka nővére vette pártfogásába, ő szedte össze, rendezte sajtó alá Amália munkáit, a Földesi

Estéket, amelyben a falusi, családi élet szépségének felismerésére, a munka és alkalmazkodni tudás fontosságára, a tudományról, nevelésről, a szórakozás és pihenés helyes módjáról beszélget olvasóival, akiket egy szebb, bensőségesebb életre akar tanítani. Német elbeszélései is a nők jobb nevelésének voltak első előharcosai. Ha 1840-ben kiadott könyvének el-sárgult lapjait forgatjuk, őszinte tisztelettel látjuk, hogy száz esztendővel ezelőtt, amikor a nők tömege megelégedett a legkisebb tudással, amikor műveltnek gondolt asszonyok se tanultak többet, mint amennyi könnyű regények megértéséhez, élvezéséhez elég volt, milyen másnak kívánja Bezerédj Amália az asszonyokat. Novelláiban kivétel nélkül a nők jobb neveléséért száll síkra. Legyen az asszony okos és művelt, legyen szava a házban, mert ha okosan érvel és vitatkozik,, okos férje szívesen hajlik szavára. Minden szavával azért küzd, hogy megmagyarázza: a család boldogságának az okos, komoly, művelt és meggondolt feleség, anya az igazi biztosítéka.

1840-ben, három évvel felesége halála után adta ki Bezerédj István felesége munkáit, a felnőttek szórakoztatására szánt, de őket közben buzgón tanító és nevelő német elbeszéléseket, a kimondottan tanító céllal írt Földesi Estéket és Flóri könyvét, aminek minden sora már kéziratban meghódította az országot, minden gyereket, aki verseit szavalta, minden anyát és tanítót, aki boldog volt, mikor ebből a csupa szív, aranyos könyvecskéből taníthatott.

1837-ben halt meg Bezerédj Amália. Harmincnégy évig élt, de így is komoly értékekkel gyarapította a magyar szellemi életet. Igazi nagyasszony volt, megváltozott időknek vezetője, tanítója, aki nem elégedett meg avval, hogy szűkebb családjáról gondoskodik. Gyermekként szerette az egész környék népét, azt akarta, hogy amit szerető anyai szíve Flórikájának kigondol, abban valamennyi gyerek, a legszegényebb, legnyomorultabb is részesedjék. A szegény asszonyok nem érnek rá gyerekükkel játszani, foglalkozni, azért legyen minden faluban óvoda, ahol soha ne fogyjon el a vers és a nóta a tanítók, a gyerekek ajkáról.

Érdekelte az országos politika. A Széchenyi, Kossuth fellépését követő évek lelkes munkájának Bezerédj István is egyik tényezője volt, az ő figyelmét meg felesége hívta fel a

népnevelés kérdésére. Bezerédjék háza igazi nemesi kúria volt, nyitva a szívesen látott vendégek előtt. Ebben a házban nemcsak a mindennapi élet apró-cseprő eseményét vitatták meg, Amália érdeklődése az emberiséget foglalkoztató nagy eszmék iránt egész társaságát magával ragadta. Jótékony munkájának környezetét is meg tudta nyerni, ezért lehetett az egész vidék jótévője.

Bezerédj és felesége a gyerekek jobb nevelésében, tanításában látták az ország fejlődésének legbiztosabb alapját. Mikor Pestalozzi könyve Bezerédj István kezébe került, rögtön elküldte feleségének. Amália meg, amikor betegsége egyre jobban a szobához láncolta, olvasta az óvodák megalapítójának, az angol Wilderspinnek könyvét. Rögtön írt róla férjének, olyan lelkesen, hogy Bezerédj is elolvasta. Ő az országos politika vezetőinek figyelmét akarta erre a nagyszerű könyvre felhívni, ezért sürgősen több példányban rendelte meg és szétosztatta az országgyűlésen. Kapott egy példányt Deák Ferenc, egyet Kossuth, aki a börtönben fogott hozzá ennek a nagyon érdekes, a nevelésben új utakat mutató munkának lefordításához, mert úgy érezte, ezekkel az eszmékkel az egész országot meg kell ismertetni.

Ha elolvassuk Bezerédj Amália leveleit, feljegyzéseit kisleánya neveléséről, csodálkozva látjuk, hogy ez a nagyszerű asszony fél évszázaddal megelőzte korát. Flóri könyve nemcsak melegszívű költőasszonynak, igazi, ihletett nevelőművésznek munkája. Azért is maradhatott népszerű a század végéig, pedig a világ ugyancsak megváltozott 1835-től a kilencszázad századfordulójáig. Szépirodalmi művei nem sorozhatók a magyar irodalom értékei közé, de minden sora, amit leírt, szebb, boldogabb, műveltebb emberiség nevelését célozza.

Nagyon fiatalon halt meg, ebből a rövid időből is éveket töltött betegágyban. De így is sokat, maradandót alkotott, méltó asszonya volt annak a kornak, amelyben Széchenyi és Kossuth lerakták az új Magyarország alapjait.

Benedek Rózsi.

GRÓF TELEKI BLANKA

Gróf Teleki Blanka

Szép volt, bájos és okos.

1807-ben született, Szatmár megyében, — és neveltetése kapkodó volt és rendszertelen, mint a legtöbb főúri fiatal leányé, aki akkor apja falusi kastélyában élt. De Teleki Blanka olyan tehetséges volt, úgy kívánta a tudást, hogy erős akarata még a módszeres tanítás hiányát is pótolta . . . Amikor kikerült a nagyvilágba: szellemessége elbűvölte kora híres íróit, művészeit... És jó volt Teleki Blanka, — segíteni akart minden bajba jutott emberen . . . Imádta hazáját; az volt a vágya, szenvedélyes vágya, hogy itt, Magyarországon szabad, boldog és művelt legyen mindenki. . .

Lelkes, érdekes egyéniség volt, bármely kultúrország büszkén sorolta volna kiváló női közé. És a forradalmat követő évek bizalmatlan, rosszhiszemű embereinek, a korszellemnek áldozata lett.

Hosszúfalván született, apja: gróf Teleki Imre kastélyában. Az ő születésekor már harminckétéves volt kiváló nagynénje, Brunswick Teréz, aki élete végéig példaképe volt. Az ilyen rokonság is kötelez . . . Teleki Blanka apja igazságszeretetét, erkölcsi bátorságát örökölte, — anyja családjától, a Brunswick gróftól pedig a *művészet szeretetét és a köz érdekében való kötelességtudását* kapta. Ki kívánta Brunswick Teréztől, hogy száz óvodát alapítson, — ki kívánta Teleki Blankától, hogy mintaszerű felsőbb iskolát nyisson, ahol a fiatal leányok igazi történelmet, az igazi természettudományt ismerhessék meg igazi tudósok előadásából? Ezt senki sem kívánta tőlük, — és nyugodtan, vidáman élhették volna ők is a gazdag főrangú hölgyek vidám, ragyogó szalonéletét. . .

Teleki Blankát és testvéreit: Emmát és Miksát, az akkori szokás szerint odahaza magánnevelők és nevelőnők tanították. Ezek egyike, Valentin Mária, kasseli származású német tanítónő: különösen a történelem, a szabadságharcok, a nagyvilág eseményei iránt való érdeklődést véste örökre tanítványai fogékony lelkébe. Azonkívül nagyon ügyesen rajzolt és festetett Teleki Blanka. Édesanyja, aki gyerekei tehetségének minden megnyilvánulására figyelt és emberkerülő, elkecsereedett férjével szemben azt akarta, hogy kikerüljenek a világba a hosszúfalvi kastély magányából: Blankát Kolozsvárra küldte apai nagyanyjához. Ott Teleki Blanka Barabás Miklós, az első nagy magyar festő tanítványa lett ... És megismerte Kolozsvár kultúréletét.

Aztán Pest-Budára küldték, Brunswick nagyanyjához, a németül beszélő magyar arisztokraták világába. Elismerte és tisztelte, elsajátította az akkor virágzó német műveltséget; de már magyarul érzett és olthatatlan szerelemmel szerette a magyar irodalmat, örült Széchenyi alapítványának, „a magyar nyelv és tudományosság felemelésére”, — és Földváry színház-alapításának a Kerepesi-úton, . . . Vörösmarty „Az úri hölgyhöz” címzett keserű, szemrehányó versének felszólítását sohasem felejtette el . . . Ez a vers indította el gondolkodását meghatározott irányba és ennek eredménye lett utóbb az általa létesített leánynevelő intézet . . . Amikor ezt a tervét családjával közölte: mindenki meglepődött. De megértették őt, — hiszen nagyszerű emberek voltak! — és azt kívánták, hogy külföldi tanulmányútra menjen . . . Brunswick Teréz vezetésével útnak indult ő és Emma húga . . . Münchenben, Parisban élt és tanult Teleki Blanka; korának legismertebb művészei szívesen foglalkoztak a sokoldalúan tehetséges, érdekesen művelt, fiatal magyar nővel; a de Gerandocsalád, melynek egyik fia, Ágost, feleségül vette Teleki Emmát: melegen magához ölelte, baráti körébe fogadta a vonzó, szép és lelkes Blankát... De őt hazahívták halálosan beteg édesanyjához.

*

A gyász évei után Teleki Blanka Pestre költözött, a Széchenyi István és Wesselényi Miklós által felrázott magyar

életbe, — és munkát vállalt. Az erős szellemi munkától várt kárpótlást azokért az érzelmekért, amelyektől megfosztotta sorsa, vagy amelyekről önként lemondott. (Fiatal évei reménytelen szerelméről minden életrajz-írója megemlékezik; de senkisé is nevezi meg e szerelem hőst.) Most már erélyesen nekilát a leánynevelő intézet megalapításának és segítő társául Karács Teréz kiváló tanítónőt hívja meg; de Karács Terézt Miskolc városa kéri fel nagyobbstíli állás betöltésére, mire maga helyett fiatal tanítványát, Lövey Klárát küldi el Teleki Blankához. Ezzel egy olyan hűséges, értékes barátság indul el a sorsközösség végzetes útjára, amelyről megemlékszik a történelem. Lövey Klára vállalta azt a sorsot, amelyet tulajdonképpen csak Teleki Blankának szánt a magyar mártírokat kereső és teremtő kegyetlen időszak . . .

Teleki Blanka minden jóságából, emberséges segítő készségéből az önkényuralom idején: *bűn* lett.

Bűnéül rótták fel, hogy „forradalmi elvek szerint!” foglalkozott fiatal leányok nevelésével. (Ez azt jelentette, hogy kézimunkán és zenén kívül — történelmet is tanultak a leányok; és hogy akadt a tanárok között olyan is, aki résztvett és elesett a szabadságharcban . . .)

Bűnéül rótták fel, hogy lázító tartalmú könyveket írt és terjesztett a nép között. (Francia és német ifjúsági regényeket fordított és kiadott.)

Bűnéül rótták fel, hogy testvérhúgának, de Gerando Emmának Parisba „tudósításokat küldött a nép hangulatáról”. (Leveleket írt húgának, akinek az ura, de Gerando Ágost, a magyarok ügyéért harcolt és elesett . . .)

Bűnéül rótták fel, hogy pénzösszeggel járult hozzá a kormányellenes iratok kiadásához. (Könyveket vásárolt.) Menekülő honvédeknek hajlékot, ruhát és elértéktelenedett Kosuth-bankóik helyett ezüstpénzt adott, hogy családjukhoz hazatérhessenek. Mindezért

1851 május 13-án pálfalvi kastélyában elfogták Teleki Blankát és Lövey Klárával és 17 éves kis szobalányával: Bernvaller Erzsivel a pesti Újépületbe (a mai Szabadság té-

ren) vitték és annak hírhedt ötödik pavillonjában helyezték el. . . Ennek az ötödik pavillonnak egyik kapuja a vesztőhelyre, másik kapuja pedig külföldi várak súlyos fogságára nyílt . . . És 1853 május 25-én, két évig tartó vallatás, sanyargatás és megszégyenítés után a haditörvényszék Teleki Blankát tízévi, Lövey Klárát ötévi várfogságra ítélte. De Teleki Blanka meg nem tört; önérzetesen vágta oda rosszhiszemű bíráinak, amikor felsorolták bűneit: „Ez mind csupa hazugság!”

Július 25-én Kufstein várába vitték postakocsin, hajón, ismét postakocsin öt és társnőjét.

Rokonának, de Gerando Antóniának róla írt könyvéből, egy másik rokona naplójegyzeteiből megismerhetjük Teleki Blanka szenvedéseinek történetét. A kufsteini vár tornyában ismerte meg az emberi kegyetlenséget, melynek eredményeképp fázott, éhezett, undorodott, betegeskedett, — de még ott is másokat sajnált és kétségbeesett, ha nem tudott rajtuk segíteni, nem tudott nekik pénzt juttatni . . . Első jólelkű várparancsnoka, Nehiba ezredes — aki megengedte, hogy Lövey Klárával egy óráig sétáljon, olvasson és rajzolhasson, —: hirtelen meghalt és helyettese: Kämpf kapitány, úgy akart felsőbb helyen jutalmazandó érdemeket szerezni, hogy megkínozta a magyar foglyokat, köztük a kirívó esetet, a magyar grófnőt és társnőjét. Tíz krajcár járandóságuknál több pénzük nekik sem lehetett, olvasmányaikat, az írópapírt, ceruzát elvették tőlük, szabad levegőre nem mehettek, sőt, az egymás vigasztaló társaságától is megakarta fosztani őket . . .

A szenvedés éveiben egy kis kanári-család volt Teleki Blanka minden öröme; fogolytársai ajándékozták neki „Bibi”-t és később „Fiúcskát”. Ezek a kis madarak vigasztalták mindaddig, míg Kämpf helyébe nem került Merkandin gróf alezredes, — aki a hatalmas bécsi Teleki-rokonok kérésére és talán a maga jószántából is: könnyített a két fogoly-nő sorsán.

Teleki Blankának sokszor megmondották: kérjen kegyelmet . . . De ő soha, semmiféle kérvényt nem írt, hogy drága szép szabadságát visszakapja. Pedig tudta, hogy 1856 májusában hűséges barátnője, Lövey Klára is elhagyja, mert letelt büntetésének ideje . . . Dehogy fogadta el áldozatkész ajánlatát, hogy vele marad: ő maga gondoskodott róla, hogy Lövey Klára megfelelő öltözetben, mindennel ellátva, mehessen vissza a szabad emberek társadalmába.

Teleki Blanka állapota egyre rosszabbodott azután, szembaj támadta meg; Merkandin gróf maga írt Bécsbe, hogy nem vállal felelősséget a grófnő életéért, így került Laibachba, a Citadellába, amely Magyarország első miniszterelnökének, gróf Batthyány Lajosnak is börtöne volt . . . De most már hiába volt nagyon világos, bár szintén nehezen fűthető szobája . . . Beteg volt, — és kis kanárija volt a társasága. Hiányzott az ő egyéniségének éltető eleme: a szabadság . . .

*

1857 májusában, Rudolf trónörökös születésének öröme, a politikai foglyoknak amnesztiát hirdettek, — és néhány napi késés után Teleki Blanka is bekerült a megkegyelmezettek sorába. Hatévi várfogság után elhagyhatta börtönét. Egyik rokona érte ment és előbb Bécsbe, aztán Budapestre kísérte. De ő már elszokott a lármás városi élettől és tudta, hogy szomorú hazájában állandóan kémek járnak a nyomában. Útlevelet kért, hogy Franciaországba mehessen.

Az útlevél mindig késett, — szembaja és megtámadott tüdeje pedig sietett, hogy ez a megkínzott, értékes asszonyi élet végre megpihenhessen. Münchenben várta nővére és annak gyermekei. Nagyon szerette őket ... Az ő párisi otthonukban halt meg 1862 őszén.

De Gerando Antónia ezt írja róla életrajzában: „Utolsó sóhaja „Magyarország” volt . . .”

ego.

VERES PÁLNÉ

Veres Pálúé

Európa nyugati felében világrengető, véres események játszódtak le. A francia forradalom, Napoleon hadjáratai, a grande armée összeomlása, utána meg Bécsben mámoros, kárneválos kongresszuson jelentették ki a világ sorsának intézői, hogy az utolsó húsz évben nem történt semmi. Az országhatárokat, térképeket kiigazították, a trónokat helyreállították, sőt még csendet is tudtak teremteni, mert hiszen mindenki annyira elfáradt, hogy csak béke, nyugalom után áhítozott. És nemcsak elfáradtak, hanem szegények is lettek az emberek. Életük stílusa teljesen megváltozott. A pompás, ragyogó empire, Napoleon uralkodásának diadalmas háttere megszürkült, megkopott. A selyem helyét kreton foglalta el, az új életforma a meleg, kedves, kissé nyárspolgáris, de mindig intim biedermeier lett.

Így volt ez a Lajtán túl, de hozzánk a régi jó, delizsáncon járó időkben mindennek csak gyenge szele érkezett el. Az udvarházak, de még a kastélyok élete sem változott a nyugati események hatása alatt. Továbbra is úgy maradt minden, mint az apák, nagyapák idejében. Csend volt. A II. József halálát követő nagyszerű fellángolás már alig pislákolott. A magyar színészet tengődött. Tudós Társaság alapításáról újra csak néhány lelkes hazafi ábrándozott. Egyedül Kazinczy próbálta Széphalomból a magyar művelődés iránti érdeklődést ébren tartani. Kevesen hallgattak szavára, mert bizony a legtöbb helyen, ahol művészzel, irodalommal, tudománnyal törődtek, nem is tudtak magyarul. A közügyekről latinul tanácskoztak a férfiak, otthon meg az asszonynéppel németül, franciául társalogtak. Bécs, Weimar, Paris irodalma iránt érdeklődtek ugyan a magyarok, de azt már nagyon csodálták, hogy olyan igazi magyar úr, mint Kisfaludy Sándor versfarragásra adja a fejét.

Így volt ez szerte az országban, így volt hát Láziban, a Beniczkyek ősi fészkében is. A háziasszony apja Sturmman Márton volt, a XVIII. század zsendülő magyar közgazdasági

életnek érdekes, nagyszabású egyénisége. Leánya meg korának egyik legkiválóbb asszonya. Azokhoz a francia dámákhoz hasonlított, akik szalonjukban koruk legkiválóbb szellemeit gyűjtötték össze, akiknek levelei a francia irodalom mesterművei közt szerepelnek. Beniczky Pálné is országszerte híres volt gyönyörű leveleiről, nemcsak családi ünnepeknek volt kedves költője, szépen gördülő alexandrinusokban megírta a világ történetét is . . . Hogy magyarul nem igen tudott, azt abban az időben mindenki egészen természetesnek találta.

De Beniczky Pálné bármennyire szerette az irodalmat, bármilyen pompás élethez szokott apja vizesréti kastélyában, ahol, úgy meséli a hagyomány, egyízben huszonnégy chevaux légers tiszt járta el lóháton a nagyebédlőben a négyest, mégsem volt francia asszony. Nem elégítette ki sem az irodalom szeretete, se nagyszerű társadalmi élete. A másokon segíteni tudó és segíteni akaró nagyasszonyok emléke, szelleme ott élt a nógrádi hegyek közt, úgy, hogy mikor József nádor második felesége, Hermin főhercegnő meg akarta a szegények istápolását Pesten, Budán szervezni, Beniczky Pálné lett leghívebb munkatársa, igazi jobbkeze. A fiatal főhercegnő csak rövid ideig próbálhatta a főúri asszonyokat a másokon segítség nem eszméinek megnyerni. Alig két évet töltött Budán, mikor meghalt és munkatársai bizony mind cserben hagyták alkotásait. Csak Beniczky Pálné próbált megküzdeni az emberek közönyével, igyekezett fenntartani az első magyar asszonyegyesületet. Fenn akarta tartani, mert látta, hogy milyen nagy szükség van rá, de úgy érezte, tartozik ezzel a szegény főhercegnő emlékének. Rajongott a nádor kiváló feleségéért. Második leányát is Hermin főhercegnőről nevezte el Beniczkykné, mintha azt remélte volna, hogy nevével együtt a főhercegnő minden szépért, jóért lelkesedő szívét is beleplántálja gyermekébe.

A kis Beniczky Hermin még alig volt egy éves, amikor apját elvesztette. Kiváló szellemű és csupa szív anyjuknak talán sikerült volna az apát pótolni, mert hiszen csak gyermekeinek élt, de éppen tizennégy év múlva, 1831-ben, a rettenetes kolerajárvány egy napon ragadta el Beniczkyknét, egyetlen nővérét és unokaöccsét. A most igazán árva Beniczky-leányokért nagyapjuk jött Pestre és vitte őket magával tógyöröki kastélyába.

Sturmann Márton ugyan hazánk egyik legkiválóbb férfija volt, de már öreg, morózus is, leányainak tragikus halála megannyira megtörte, hogy még unokái se tudták felvidítani. Nem is igen törődött a három fiatal leánnyal, akik szomorú napokat töltöttek az öreg úr magános házában. Társaság nagyon ritkán vetődött hozzájuk, a testvérek olvastak, rouletteztek, a gazdasággal bibelődtek. Senki sem kérdezte, hogyan töltik napjaikat. Ami éppen kezükbe került, azt szedték ki Sturmann Márton könyvtárából, ami az elmúlt korszak, a nagypapa nemzedékének gondolatvilágába vezette őket vissza. Nagyon keveset tanultak, az olvasmányok rendszertelenül rakározódtak el lelkükben. Arról a lelkes, nagyszerű munkáról, akarásról, ami éppen napjaikban az egész magyarságot hatalmába kerítette, fogalmuk sem volt. Mikor sógornőjük, Beniczkykné Bónis Jeanette az Auróra köteteit magával hozta Tógyörökre, Beniczky Hermin azt se tudta, hová legyen a csodálkozástól. Hogyan, hát magyar könyvek is vannak, magyarul is írnak, olvasnak az emberek? Később, mint nagyleány, nagynénjének, Tihanyinének házában megismerte a magyar szellemi élet néhány vezéralakját, akik a német nevelésű leányban felébresztették a magyar kultúrtörökvések iránti érdeklődést.

Huszonnégy éves volt Beniczky Hermin, mikor farádi Veres Pál felesége lett. Bár egyetlen kis leánya nevelésével maga foglalkozott, háziasszonyi kötelességeit híven teljesítette és mint fiatal asszony nagyon sokat betegeskedett, élénk figyelemmel kísérte az országos, a megyei életet. Megyegyűlésről hazajövő férjének mindenről a legpontosabban be kellett számolnia. És a komoly beszélgetések közepette Veres Pálné állandóan szomorúan tapasztalta, hogy milyen keveset tud, mennyire nem értheti meg az emberiséget mozgató nagy eszméket. Pedig amikor csak tehette, tanult. Legnagyobb öröme volt, ha kiváló egyéniségekkel beszélgethetett, akik a tudás, a művelődés útján előre segíthették.

Veres Pálné fiatalságát szomorúvá, rideggé tette anyja korai halála, hogy nem volt senkije, aki igazán szerette, megértette, vezette volna. Olyan fájdalmasan érezte ennek az anyai szeretetnek hiányát, hogy igyekezett egyetlen leányának igazi barátja lenni. És mert a jó nevelés, alapos tudás hiányát is lépten-nyomon érezte, leánya nevelését kü-

lönös gonddal vezette. Pedig akkortájt nem valami sokat törődtek a leányok nevelésével. A falusi pap megtanította őket írni, olvasni, számolni, a nevelőnőtől németül, franciául tanultak, meg egy kicsit énekelni, zongorázni, esetleg valami kézimunkát is. Ezzel a tanulás már be is fejeződött. Ha azután a háztartás vezetéséhez is konyított a leány, akkor szülei megnyugodhattak, hogy mindazt tudja, amire az életben szüksége lehet.

Veres Pálné másnak szerette volna a leánynevelést látni. Erélyesen szembehelyezkedett az általános felfogással, amely nemcsak feleslegesnek, hanem valósággal károsnak tekintette leányoknál a komoly tudást. Hiszen a leány lesz a család központja, éltető lelke, a jövő nemzedék nevelője, irányítója. Ennek a nagyszerű hivatásnak pedig nem könnyű eleget tenni. „Hogyan neveljen az, aki maga is neveletlen?” — kérdezte sokszor vita közben Veres Pálné barátaitól.

A leányát nem is úgy nevelte, amint azt szűkebb-tágabb környezetében látta. Leányiskolák nem voltak, de meg nem is akart volna egyetlen gyermekétől megválni, ezért Szilárdat otthon taníttatta. De arra nagyon vigyázott, hogy a nevelőnök az idegen nyelvvel idegen szellemet ne csepegtessenek leánya lelkébe. A tudomány világát se engedte előle elzárni és hogy igazán lelkes, megértő magyar asszony váljék majd belőle, szükségesnek tartotta, hogy hazája történetét, irodalmát alaposan ismerje. Két fiatal poéta, Győry Vilmos és Dalmady Győző tanították, akik érdeklődést, igazi lelkes szeretetet oltottak a fiatal leány szívébe a magyar lélek minden megnyilvánulása iránt.

Veres Pálné együtt tanult leányával. Egyetlen órát se mulasztott volna el, minden alkalmat megragadott, hogy tettel is bizonyítsa érdeklődését a Bach-korszakban lassan új erőre kapó nemzeti törekvések iránt. Az 1859. évi Kazinczy - ünnepet élete egyik legszebb napjának tekintette, ő is, leánya is régi családi képek után készült pompás magyar ruhákban jelentek meg. Amikor meg Bohus Szögyény Antónia felszólította a magyar nőket, hogy hímezzenek az akadémikusoknak karosszékeket, ő és leánya voltak az elsők, akik erre a munkára vállalkoztak.

Veres Pálné szellemi fejlődésére a legnagyobb hatással a fiatal sztrégovai földesúr, Madách Imre volt. Férjének fiatal-

kori barátja gyakori vendége volt a vanyarci kastélynak. Értékes, komoly könyveket hozott a háziasszonyoknak, figyelmét a természettudományoknak az akkori kor asszonyai lelkétől olyan távol álló világára is felhívta. De hozott Vanyarcra Heine-verseket is, vidáman szórakoztak képrejtvényekkel, miknek megfejtésében Madách Imre mester volt. Amikor Madách fogságban sínylődött, meglátogatták Pozsonyban, virágot is vittek neki. Ezt a baráti figyelmet egyik legszebb versében énekelte meg a rab poéta.

Amikor Madách hazajött az ősi házba, családi életét romokban találta. A keserű bánatnak, fájdalmas csalódásnak ezekben az éveiben a vanyarci meleg, meghitt családi kör volt egyetlen vigasztalása. Otthon az Ember tragédiáján dolgozott, készülő műve egyes részeit Vanyarcon olvasta fel. És hogy a pesszimista, elkeseredett zseni művében mégis glóriát font a földre vigaszt és harmóniát hozó örök asszony fölé, az Veres Pálné befolyása, érdeme.

Az Ember tragédiája elindult világhódító útján. Az Akadémia tagjává választotta íróját. Veres Pálné elolvasta Madách székfoglaló beszédét a Koszorú-ban és kétségbeesett. Hogyne esett volna kétségbe, hiszen barátjuk a nőt szellemileg alacsonyrendű lénynek írta le, aki a férfiban ugyanazokat az érzéseket kelti, mint az elhagyott gyermek, dermedt madár, letépett virág. Így ítéli hát meg a nőt egy olyan magasabbrendű szellem, mint Madách, aki ugyan keserűen csalódott egy nőben, de akinek azért mégsem szabad elfelejteni, hogy a nők ugyan nem dicsekedhetnek olyan alkotásokkal, mint a férfiak, de ennek nem képességeik hiánya, hanem ferde nevelésük az oka. Hiszen semmire sem tanítják, soha nem is tanították őket. Veres Pálnét annyira bántotta Madách Imre lesújtó véleménye a nőkről, hogy tollat ragadott és hosszú levélben cáfolta meg barátjuk állításait. A költő lovagiasan elismerte ellenfele igazát, sőt még arról is biztosította Veres Pálnét, hogyha erről a témáról előbb beszélgettek volna, bizonyára más eszmék tükröződnének értekezésében a nőkről.

Madách levele ugyan teljes elégtételt szolgáltatott Veres Pálnénak, de ő érezte, hogy ez a kérdés még nincs elintézve. A nők szellemi képessége egész bizonyosan nem olyan alacsonyrendű, mint ezt Madách és sajnos, az egész közvélemény hiszi és hirdeti. De hogy a nagy többség tudatlan és művelet-

len, éppen ezért csak üres, léha szórakozásokban leli kedvét, az bizonyos. Egyetlen leányát már férjhez adta, így volt Veres Pálnénak ideje ezen a kérdésen gondolkozni és nemsokára már a megoldás útja is tisztán állt előtte. Tanítani kell a leányokat, jobban nevelni és a nőknek az a sok hibája, amit most méltán vetnek a szemükre, nemsokára csak a műit csúnya emléke lesz. De azt is érezte Veres Pálné, hogy ilyen irányú felszólítással hiába fordulna az intéző körökhöz. Senki sem lesz hajlandó ezekkel az eszmékkal foglalkozni. A közvéleményt kell előbb felrázni, a nőket arra bírni, hogy jobb nevelésért, több tudásért, iskolákért síkra szálljanak. Irt egy cikket. „Felhívás a nőkhöz” volt a címe, és izgatottan dobogó szívvel kopogtatott be vele a Pesti Napló szerkesztőségébe. De Királyi Pál szerkesztő nagyon hidegen fogadta. Csak éppen rápillantott a címre és már adta is vissza a kéziratot, „Asszonyújságba való, tessék egy divatlaphoz vinni”, ez volt a válasz. Szegény Veres Pálné szégyenkezve, leforrázva távozott és talán örökre el is temette volna eszméit, ha a lépcsőházban nem pillantja meg a Hon szerkesztőségének tábláját. „Talán Jókai!” lobbant fel benne a remény szikrája és nem csalódott. Jókai meg is ígérte, hogy a felhívást közölni fogja. A kéziratot ugyan félretette, el is felejtkezett ígéretéről, de ez a kis biztatás is elég volt arra, hogy Veres Pálné figyelmeztetni merészelje a mosolygó szemű szerkesztőt és a felhívás így végül mégis napvilágot látott.

A mozgalom ezzel megindult, de Veres Pálné tudta, ha eredményt akar elérni, legalább eleinte minden egyes nőt egyenként kell eszméinek megnyerni. És ő bámulatos, szinte emberfeletti erővel fogott a hívek toborzásához. Mentek a levelek az ország minden tájára, rokonokhoz, barátokhoz, ismerősökhöz. Szerencsére a közöny, az ellenszenv mellett annyi rokonérzést, annyi megértést is tapasztalt, hogy 1867-ben 22 asszony közreműködésével megtarthatták a Tigriszálló nagytermében az első értekezletet. Egy év alatt azután annyian csatlakoztak a mozgalomhoz, hogy megalakulhatott az első, a nőnevelés javításáért küzdő egyesület és pecsétjére írta: Haladjunk!

Veres Pálné lett az egyesület elnöke, gróf Teleki Sándorné az alelnök. Munkásságuk célja tisztán, világosan állt előttük, de azt is jól tudták, hogyha nem akarják csekély-

számú hívüket is elriasztani, csak nagyon lassan haladhatnak előre. Anyagi erejük különben sem engedte volna meg, hogy máris nagy feladatok elvégzésére vállalkozzanak, ezért igazán szerény kezdettel elégedtek meg. Vachott Sándornénál, a költő özvegyénél, az ismert és népszerű ifjúsági írónőnél két szobát béreltek, ott nyitották meg továbbképző tanfolyamukat. A keret szerény volt, de azért a tanulni vágyó lányoknak csakis a legjobbat adták. A fiúgimnáziumok legkiválóbb tanárai vállalkoztak a lányok tanítására. Veres Pálné nem találta elegendőnek egy kis irodalom, történelem, esztétika tanulását, a természettudományokat is felvétette a tantervbe és mert a lányokat elsősorban anyai hivatásukra kívánta előkészíteni, a lélektannak és neveléstannak különösen fontos helyet jelölt ki a lányok magasabbfokú képzésében.

Két szűk szobácskában, tizennégy növendékkel kezdte meg működését az Országos Nőképző Egyesület tanodája. De nem hiába volt jeligéjük a Haladjunk, amint a kezdet hihetetlen nehézségeit legyőzték, hétmérföldes csizmákkal jutottak előre. Pedig ez sok küzdelemmel, sok munkával járt. Egyénenként kellett nemcsak minden ellenfelet, hanem a közönyösök még sokkal nagyobb táborát igazukról meggyőzni. Ellenfeleik közé tartozott még Eötvös József báró is, aki azt állította, fontosabb feladat a béres asszonyt kötni tanítani, mint az úri kisasszonyokat filozófiára. De Veres Pálnét se ellenállás, se lekicsinylés, se gúny nem térítette el kitérőtől. Szükségesnek tartotta a lányok szellemi színvonalát jobb neveléssel, alapos tanítással emelni, a vagyontalan lányoknak lehetővé akarta tenni, hogy tudásukra támaszkodva megállhassák helyüket az életben. Tanítónőknek, nevelőnőknek akarta a műveit középosztály lányait kiképezni, hogy jövőjüket biztosítsa, de meg azért is, hogy feleslegessé tegye az idegenből jövő nevelőnők nagy tömegét, mert állandóan fájdalmasan tapasztalta, hogy mennyire veszélyeztetik a lányok nemzeti szellemben való fejlődését.

Az iskola megalakult, fejlődött, Veres Pálné úgy szerette, úgy gondozta, mint anya gyermekét. Tudta, hogy az egész ország szeme rajtuk függ, hogy sikerüknek, vagy kudarcuknak döntő befolyása lesz a közvélemény alakulására. Ezért arra törekedett, hogy amennyire ez már emberi alkotásnál lehetséges, iskolájuk tökéletes legyen. Nem kímélt fáradságot,

bármilyen kis részletkérdést is érdeemesnek tartott arra, hogy foglalkozzék vele. Munkáját siker, elismerés kísérte. A szülők, a növendékek hálás szeretete, a szakemberek elismerése, Erzsébet királyné érdeklődése volt Veres Pálné munkájának legszebb jutalma.

A közügyek már fiatalasszony kora óta foglalkoztatták. Talán egyetlen kulturális mozgalom se keletkezett azóta, ami iránt ne érdeklődött volna. De most bármihez kérték közreműködését, mindig azt felelte, hogy ő összeforrt egyesületével, minden munkáját a nőnevelés ügyének szenteli.

Múltak az évek, Veres Pálné boldogan látta az egyesületnek, iskolájuknak nagyszerű fejlődését. És örült családjának, unokáinak, akiknek kedvéért a borzuccai családi házban irodalmi délutánokat rendezett. Mikszáth Kálmán, a család földije és jó barátja, állandó vendége volt ezeknek az összejöveteleknek, ő nevezte el kis akadémiának, sőt azt is megjósolta, hogy Veres Pálné, Rudnay Józsefné szalonjáról az irodalomtörténet is a legmelegebben fog megemlékezni.

Veres Pálné munkás, küzdelmes életéről elmondhatjuk, hogy leánykora szomorúsága ellenére is, boldog és harmonikus volt. Pedig a megpróbáltatások őt se kerülték el. Egyetlen fiú unokája tizennyolc éves korában meghalt, életútjának utolsó szakaszán egyedül maradt. Csak hihetetlen lelkierője, mély vallásossága segítette át ezeken a súlyos csapásokon melyek nem törték meg életerejét, munkakedvét. Sőt 70 éves korában régi munkaköréhez még újabb is jártult. A férj, a gazda halálával elérvult a külső gazdaság, mire ez a csupa energia asszony ennek vezetését is kezébe vette. De nem elégedett meg holmi tessék-lássék gazdálkodással. Hajnalban kelt, minden után nézett, mindenről tudott. Nemcsak felügyelt, hanem a legalaposabban érdeklődött minden részletkérdés iránt, szakkönyvek tanulmányozásával próbálta a gazdálkodáshoz szükséges ismereteket megszerezni. Igazán el lehet róla mondani, hogy utolsó szempillantásig dolgozott. A halálos kór már rágódott a hetvennyolc éves öreg asszonyon, amikor éjjel kocsin utazott Pestre, hogy személyesen fogadja Erzsébet királynét, akinek ez volt harmadik, utolsó látogatása a Nőképző Egyesület iskolájában. De ezután már alig hagyta el ágyát. Súlyos, kínzó fájdalmak gyötörték, de nyugodni, pihenni azért nem tudott. Ha csak egy pillanatra megkönnyebbült,

már elővette munkáját, írta lázas sietséggel, mintha érezné, hogy már nincs sok ideje, tapasztalati lélektanát. Ezt a munkáját még befejezte, de azt már sajnós, nem érte meg, hogy élete nagy műve betetőzésének örülhessen. Egy nappal előbb halt meg, mielőtt az egyetem kapuit megnyitották a nők előtt. A magyar múlt minden korszakának megvoltak a nagyasszonyai, akik mint fényes példaképek álltak a kortársak, az utódok előtt. Ha kellett, karddal kezükben védték házuk táját a betörő ellenséggel szemben. Pártfogolták a tudományt, istápolták a művészetet, ékes latin nyelven védték jogaikat a törvény előtt, még a theológia útvesztőiben is kiismerték magukat régmúlt századok főasszonyai, akik emellett nagyszerű feleségek, kiváló anyák, messze földön híres háziasszonyok is voltak. Akadt minden téren, aki kora legkiválóbb férfiai-val is felvehette a versenyt. De Veres Pálné volt az első, aki nem elégedett meg azzal, hogy tehetségével saját érvényesülésének törjön utat, hanem a nők nagy összességének érdekében kezdett munkálkodni, ő érezte meg először, milyen romboló hatású az egyénre, a családra, a társadalomra, a nemzetre a nők nagy tömegének tudatlansága.

Bár egyedül volt, aki ezt látta, nem riadt vissza a sokszor és sokáig eredménytelennek látszó munkától. Bátran szállt síkra a nőnevelés javítása érdekében. A múlt század közepének utazási és postaviszonyai közt egyenként, személyes rábeszéléssel szerezte a Nőképző Egyesület minden egyes hívét. Fáradhatatlanul agitált, vágta le újra meg újra az ellenállás hétfejú sárkányának mind a hétszer hét fejét. Azután, amikor a talaj már elő volt készítve, elvetette a magot. Anyai szeretettel ápolta a gyenge kis palántát, mintha megérezte volna, hogy milyen hamar lesz a magyar középosztály leányainak iskolájára szüksége. Két keze, agya, szíve vére munkájával építette fel a magyar jövő erős várát, az első leányközépiskolát.

Veres Pálné életútja a XIX. század elején indult el. 1815-ben született, amikor a fülekben még a bécsi kongresszus tánczenéje, a Waterloo-i csata ágyúdörgése visszhangzott. A szelíd biedermeier-korban volt nagy leány, fiatal asszony és közel az ötvenhez, amikor a legtöbb ember már belefáradt az előrenézésbe és megelégszik a múlt emlékeivel, kezdte meg korszakalkotó munkásságát. Nagyszerű törekvéseit megjutal-

mázta a sors. Bár félszázaddal vállán fogott munkához, még harminc évig dolgozhatott és élete végén a megvalósulás nagyszerű képét látta maga előtt, mikor intézetére, az európa-szerte elismert iskolára nézett.

A leányok tanulnak. Ezt ma mindenki egészen természetesnek találja. Szinte nem is értjük, hogy ötven évvel ezelőtt csak egyetlen asszony látta ennek szükségességét. Ezért kell hálás szívvel meghajtani a zászlót Veres Pálné emléke előtt, aki dolgozott, utat tört, hogy akik utána jönnek, könnyebben jussanak előre.

Benedek Rózsai.

JÓSIKA JÚLIA

Regényekben sokszor olvasunk egymásnak teremtett emberekről, akik minden akadályt legyőznek, ami elválasztja őket. Végzetes nagy szerelmekről, sírig tartó hűségről is mesélnek a költők. De ha néha az életben találkozunk ilyen hatalmas, mindent lenyűgöző érzéssel, akkor azt látjuk, hogy az író fantáziája szegényes, tolla gyenge. A regény csak halavány mása a valóságnak, annak, ha az élet szövi az érzések szálát, bogozza, bonyolítja emberek sorsát. Regények olvasása közben sokszor gáncsoljuk az írókat. Szemére vetjük, hogy túloz. Pedig nincs író, aki olyan fantasztikusan rajzolná hősei sorsát, mint az élet, a normák fonják legszeszéyesebben sorsok fonalát. Nem ismernek lehetetlent, az életben minden megtörténhetik, még az olyan romantikus, poétikus regény is, mint Jósika Miklós és Podmaniczky Júlia szerelmének története.

Jósika Miklós életútja a tizennyolcadik század legvégén indult ki Erdélyből. Ott töltötte gyermekkorát, az ősi kastélyban, kincses Kolozsváron. Onnan ment el katonának, Napoleon ellen harcolni. Azután Bécsben élt, a császárváros fényében, ragyogásában. De bánatos magyar szíve vágyott egy kis otthoni melegségre, ezért sűrűn látogatott el Bánffy Pál barátja menyasszonyának, a szép Kállay Erzsébetnek házába. Azután az élet úgy keverte a kártyát, hogy Bánffy Pált hazahívták a szülei Erdélybe és nehogy katolikus asszonyt vigyen haza az ősi házba, inkább vissza se engedték. Kállay Leóné pedig olyan ügyesen szerepeltette a véletlent, hogy Jósika szinte észre se vette, egyszerre csak Lizi vőlegénye volt. De a kis, alig tizenhat éves Kállay Erzsébet olyan gyönyörű volt és Jósika az évekig tartó háború, a léha bécsi katonaélet után annyira vágyódott már bensőséges, meleg otthon után, hogy mikor 1818-ban megvolt az esküvő, boldogan vitte haza szép, fiatal feleségét Magyarországra.

Felváltva laktak Szabolcsban, az asszony birtokán, meg

Erdélyben. De egész életfelfogásuk olyan különböző volt, hogy sok civódás, sok keserűség után el is váltak. Jósika nem tudta feleségével a régi kultúrájú erdélyi arisztokraták életmódját megkedveltetni, ő meg nem akart hozzá parlagiasodni, tizenhat évi viharos házaseset után visszavonult hát szurdoki kastélyába, ott politikával, irodalommal, fiai nevelésével foglalkozva, próbálta az utolsó évek bajait, keserűségét elfelejteni. Irodalmi munkássága az egész országban visszhangra talált. Az Abafi írója megismerte a hírnév, a dicsőség vigaszt adó, lelkesítő mámorát. Sokat járt Pestre, ahol az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság elismerésükkel halmozták el. Egy ilyen kiránduláson ismerte meg azután élete nagy szerelmét, Podmaniczky Júliát.

A II. József halálát követő nagy nemzeti felbuzdulás lángja hamar ellobbant. Mikor Podmaniczky Júlia született, az aszódi kastélyban már újra német világ volt. Igaz, a ház asszonya, Jänkendorf Nostitz Eliza bárónő német születésű és Podmaniczky Károly sem tartozik éppen a kuruc érzelmű főurak közé, de a Podmaniczky-családban volt tradíciója a nemzeti művelődés istápolásának. Júlia nagynénje, a híres „generálisné”, Beleznayné Podmaniczky Anna palotájában volt Pesten az első irodalmi szalon, az első szépirodalmi lapnak, az Urániának is ő volt áldozatkész pátrónája. így bár német volt az első nyelv, amit a Podmaniczky-gyerekek tanultak, sor került hamarosan a magyarra is.

Júlia és testvérei felváltva laktak Pesten és Aszódon. Nagyszüleik aranylakodalmára az egész család Drezdába utazott, de más nagyobb esemény nem zavarta meg életük egyhangú folyását. Nagyapjuk, Szászország minisztere, Arthur von Morgenstern néven népszerű tagja volt Szászország irodalmi köreinek. Apja lelkes és komoly zeneértő, Carl Maria Weber jóbarátja, szinte természetes hát, hogy a kis Júliában is már gyerekkorában kifejlődött a művészetek iránti érdeklődés. Mint fiatal leány, az írás mesterségével is megpróbálkozott. Verseket, kis novellákat írt, fordítgatott és nagy érdeklődéssel kísérte figyelemmel az irodalom minden eseményét. Rajongó tisztelője volt a magyar regény megteremtőjének, a daliás Jósika Miklós bárónak, akivel egyszer, véletlenül társaságban is találkozott. Júlia hát szemtől-szembe látta, megismerte szíve bálványát és a kisleányos rajongásból hamarosan

nagy, komoly szerelem fejlődött. Jósika Miklós ekkor már negyven éves volt. Sokat csalódott, sokat is szenvedett, de végre találkozott női ideáljával, akit egész életén át keresett. A szívek így egymásra találtak, de úgy látszott, már későn. Jósika ugyan évek óta különválva él feleségétől, de azért nagyon jól tudták, hogy a törvényes elválás útja hosszú, tövises, igazi kálvária. Boldogságuk elé leküzdhetetlennek látszó akadályok tornyosultak, de ők ezzel nem törődtek. Bízta, reméltek és ha nem is találkoztak, szerelmüket a hosszú, sokszor már egészen reménytelennek látszó várakozás sem ölte meg. Nőtt, izmosodott ez a hatalmas érzés.

Podmaniczkyne eleinte az időben, az érzések állhatatlanságában bízott. Évekig nem mozdult ki Aszódról, hogy a szerelmesek ne találkozhassanak, hogy Júlia könnyebben felejtessen. De Júlia nem felejtett. Húségesen várt, tudta, érezte, hogy az ő sorsa összeforrt Jósika Miklóssal. Vagy a felesége lesz, vagy egész élete bús emlékezés arra a napsugárra, amely egyszer, pár percre bearanyozta életútját.

Jósika pedig gigászi küzdelmet folytatott, hogy visszanyerje szabadságát, új életet kezdhessen annak oldalán, aki mindazt a szépet és jót magában egyesítette, amit a költő élete társáról megálmodott. Tízévi keserves kálváriajárás, tízévi várakozás után végre 1847-ben oltár elé vezethette Júliát. Boldogan siettek szurdoki otthonukba, mert szerelmüket nem sorvasztotta el ez a hosszú, reménytelennek látszó várakozás.

A nornák rokkájáról azonban nagyon hamar elfogyott a rózsaszínű fonál. A boldog és poétikus szurdoki idill alig egy évig tartott és máris a komoly megpróbáltatások ideje következett el. 1848 tavaszán Jósika feleségével a kolozsvári országgyűlésre utazott. Ezalatt fellázított jobbágyság felgyújtották, kirabolták a szurdoki kastélyt. Úgy hitték, pár hétre hagyják csak el boldogságuk fészket, de soha többé nem térhetnek oda vissza.

Jósika, a liberális eszmék régi harcosa, az erdélyi országgyűlés berekesztése után Pestre ment és sorsát evvel a magyar szabadságéval kötötte össze. 1848 Szilveszter éjszakáján az utolsó vonattal hagyták el a fővárost. Az út Szolnokig éjjel háromtól délután ötig tartott, onnan csikorgó hidegben, parasztszekéren folytatták útjukat Debrecen felé. A város zsúfolva volt menekültekkel, boldogok voltak, hogy mégis sike-

rült egy szerény szobácskát szerezniök. Jósika politikával volt elfoglalva, Júlia meg háztartását vezette. Egyetlen asztaluk volt, azon főzött, annál ebédelték és az esti órákban, ha Jósika nem volt túlságosan fáradt és még dolgozni akart, mint íróasztal is nagyszerűen megállta helyét. És Júlia, ez az elkényeztetett arisztokrata leány, akit otthon a széltől is óvtak, itt is boldog, elégedett volt. Nem sokallta a munkát, nem csüggesztették el a gondok, neki elég volt, hogy együtt lehet férjével, megoszthatja vele a nélkülözést, kellemessé teheti életét ezekben a sorsdöntő napokban.

Buda felszabadítása után visszatérhettek Pestre, de a megkönnyebbülés rövid napjait újra szomorú vándorlás követte. A kormánnyal Szegedre, majd Aradra mentek, azután jött Világos és Jósikának menekülni kellett. Pár napig Lippán rejtőztek, azután, bármennyire fájt a szívük, el kellett válniok. Jósika vadászának útlevelével indult neki a máramarosi hegyeknek, Júlia meg visszatért Pestre, hogy amíg az utazásra valamilyen lehetőség kínálkozik, anyjánál rejtőzzék el. Megbeszélték, hogy amint lehet, Lipcsében találkoznak, ott alapítanak új otthont.

Jósika életét megmentette ugyan román nyelvtudása, de pénzét elrabolták az erdő haramiái, úgyhogy mire Lipcsébe ért, csak az a száz aranya maradt, amit óvatosan tarsolya béléésébe varrt. Németországban már mint angol molnármester próbált letelepedni, de a rendőrségnek hamarosan feltűnt a gyanús idegen, figyelni kezdték, úgyhogy alig tudta feleségét bevárni, aki négy izgalmas, hosszú hét után végre meg érkezett.

Lipcsében nem volt maradásuk, Thüningiába mentek, Júlia rokonaihoz, Bülow báróékhoz, hogy kipihenjék az utolsó hetek emberfeletti izgalmaikat, jövő terveikről is gondolkoznak. Legelőnyösebbnek a brüsszeli letelepedés látszott. Ott legkevésbé lesznek az osztrák rendőrség zaklatásának kitéve. Rövidesen búcsút is vettek rokonaiktól és Belgiumba utaztak. Júlia szerény kis lakást bérelt és gondolkozni kezdett, hogy mitévő legyen. Neki kellett gondolkozni, a jövőről valahogy gondoskodni, mert férjét az izgalmak annyira kimerítették, hogy teljesen apatikussá vált. Így új életük berendezésének munkája teljesen az asszonyra hárult. Pedig sürgős volt, hogy valamihez fogjon, mert minden vagyonukat elkobozták, ott-

Jósika Júlia

honról nem várhattak semmit. A kiadók nem dolgoztak, nem is fizettek és akármilyen szorgalmas és takarékos volt is Júlia, hiába végzett eleinte minden házimunkát egyedül, pénzük mégis veszedelmesen fogyott. Ahhoz keresni kellett, nehogy a gondok nyomán a szükség is befészkelje magát messze idegenben alapított szerény kis otthonukba.

De Júlia nem csüggedt. Bátran, bizakodva nézett a jövőbe. Remélte, hogy nagy szeretete, gondos ápolása hamarosan visszaadja férje életkedvét, lelki frissességét, de azt azért látta, hogy egyelőre neki kell a kenyérkeresés munkáját is kezébe venni. És ekkor eszébe jutott gyerekkori mulatsága, az írás, fordítás. Rögtön munkához is látott, lefordította férje regényét, a „Jósika István”-t, sőt kiadót is szerzett az az aszszony, akit pedig igazán nem neveltek önállóságra. De most, amikor szükség volt rá, mégis mindent el tudott intézni, a megpróbáltatás nehéz napjaiban csodálatosan állta meg helyét.

Jósika István német kiadása nemcsak első keresetük volt a száműzetésben, hanem Jósika életkedvét is egyszerűen visszaadta. Felesége meggyógyította, mikor megmutatta neki a jövő útját. Most már tudott, akart is dolgozni. Magyarul hiába írt volna, a rémuralom éveiben nem vállalkozhatott kiadó Jósika Miklós regényének kiadására. De szerencsére a németek is ismerték és szerették Abafit, Az utolsó Báthoryt, a kiadók örömmel vették át új regényeit, amelyeket németül írt és Júlia gondos simító munkája után adott ki.

A munka azután teljesen meggyógyította Jósikát. Viszszatért életkedve, bizalma a jövőbe és a száműzötteknek eleinte olyan nagyon szomorú élete egyre szebbé, egyre kellemesebbé vált. Júlia elfelejtette gyermekora életformáit, az aszódí, szurdoki nagyúri életet, olyan jó háziasszony lett, úgy beosztotta szerény jövedelmüket, hogy nemcsak gondtalanul éltek, de valamit még meg is takarítottak. Bár sokat dolgoztak és eleget is kerestek, Júlia mégis úgy érezte, hogy az irodalom nagyon bizonytalan jövedelmi forrás, ezért még valamihez akart fogni. El is határozta, hogy amint egy kis tőkét gyűjt össze, csipkekereskedést fog nyitni. Férje eleinte hallani sem akart erről a tervről, de később belátta, hogy Júliának igaza van és így írt tervéről barátjának, Fejérvárynak: „Mi is, főleg Júlia mindent elkövetünk, hogy valami kereskedéshez foghassunk és aki az én hasonlíthatatlan Jú-

liám jellemerejét és józan gyakorlati felfogását úgy ismeri, mint én, kit a gondviselés ezen angyallal áldott meg, az nem kételkedhetik, hogy mihelyt valahonnan alap gyűl, ha valaki, ő kiviszi a dolgot, s bele nem török kése”. Ezt a levelet Jósika 1853-ban írta és 1854-ben Júlia már boldogan dicsekszik barátnőinek, hogy mennyi megrendelése van, Brüsszelbe is, Magyarországra is a legszebb kelengyékét szállítja.

És közben még arra is van ideje, hogy a világirodalom új eseményeit számontartsa. Lamartinet levélben kérte meg, hogy legújabb művének, a *Histoire de la Constituantenak* fordítási jogát neki engedje át. Lamartine végtelenül sajnálta, hogy a fordítás jogával már másként rendelkezett és így nem teljesítheti Júlia kérését, akit pedig mint a kiváló író, a szabadságmozgalom áldozatkész vezetőjének feleségét ismeretlenül is annyira tisztel.

Az üzlet ugyan sok munkával járt, de megszabadította Juliát anyagi gondjaitól, megszüntette a bizonytalanság nyomasztó érzését. És a nagyszerű háziasszony, aki fáradhatatlanul vezette üzletét, férje munkáit németre fordította, új szerepben mutatkozott be a bámuló világnak. 1855-ben novellája jelent meg a *Vasárnapi Újságban*. És ez nem egyszeri, elszigetelt kirándulás az irodalomba, ahol eddig csak mint férjének lelkes és megértő múzsáját, nagyszerű tolmácsolóját ismerték, hanem egy értékes és sokoldalú irodalmi munkásság kezdete. Eleinte csak elszórtan jelentek meg beszélei a szépirodalmi lapokban, de már 1857-ben a „Nővilág” főmunkatársa, akinek hetenként megjelenő divattudósításai a lap legértékesebb közleményei, legfőbb vonzóereje.

A Brüsszelben megforduló magyarok mind felkeresték Jósikáékat, akik később már saját kis házukban laktak. Kertjük a szurdokinak kicsi mása és ha a honvágynem kínozná őket, semmi sem hiányozna boldogságukhoz. Jósika ugyan sokat betegeskedett, de munkakedvét ez azért nem csökkentette. Sokat írt, tudta, milyen érdeklődéssel várják otthon az „Eszter” szerzőjének minden újabb regényét. A magyar szabadságért folytatott sajtópropaganda szálai Jósika kezében futottak össze. Az író boldoggá tette a tudat, hogy mint szegény számkivetett is szolgálhatja hazáját, a szabadság ügyét.

Júlia is egyre jobban élvezte irodalmi munkásságát. Megjelent első regénye, az Éva, melyet a „Nővilág” büszkén

jelentett be Júlia nagyszámú olvasótáborának. „Ez önálló szépmű teljesen megfelel a várakozásnak, melyet lapunkban közlött nagy életismeretről és emelkedett életfelfogásról tanúskodó cikkei ébresztenek, s bátran azon női olvasmányok közé sorozhatjuk, melyek nemcsak mulattatnak, de kellemesen tanítanak is.”

A siker és elismerés csak fokozták Júlia munkakedvét. Most már évenként jelenik meg önálló kötete és annyira népszerű, hogy mikor Arany János a „Figyelőt” szépirodalmi lappá alakította, kedves levélben kérte Jósikánét, küldjön beszélyeket, „mert bizonyára nagyot vesztenének lapom olvasói, ha azon gyöngéd toll tiszta vonásait nélkülöznék, mely kivált női közönségünk előtt oly méltán kedvessé teszi Méltóságod iratait”.

Egymásután jelentek meg a Hölgynaptár, Családi Élet, Pályavezető az életbe lépő fiatal leányok számára, az Élet esélyei és közben még cikkek és novellák is. Házukat minden átutazó magyar felkeresi, sőt sokan csak azért jönnek el Brüsszelbe, hogy velők együtt lehessenek. És nemcsak honfitársaik szeretik, keresik fel őket. Egész Brüsszel ismeri a magyar bárót és feleségét, a keresésükre induló Vadnay Károlynak meg is mondta a szálloda portása, hogy Jósika házát Brüsszelben minden gyerek ismeri és szívesen meg is mutatja. A száműzetés ugyan keserű sors és valahányszor Szurdokra gondolnak, könnybe lábad a szemük, de azért nincsenek elhagyatva. Júlia fivére, Podmaniczky Frigyes, a Jósika-fiúk, sok rokon és jóbarát gyakran látogat el hozzájuk.

Múltak az évek, Jósika egyre jobban elbetegesedett. Az orvosok ezért azt tanácsolták, menjenek el Brüsszelből, költözzenek Drezdába, annak enyhébb éghajlata ha egészséget nem is, de enyhülést fog adni a betegnek. Ez a tanács nagyon fájdalmasan érintette őket. Újra válni kellett a megszokott környezettől, otthagyni kis házukat, elmenni onnan, ahol ugyan nagyon sokat szenvedtek, de azt már mind elfelejtették és csak arra gondoltak, hogy milyen boldogok is voltak itt együtt.

A válás fájdalmát csak az enyhítette, hogy Drezdába mentek, ahol Júlia rokonsága, a Jánkendorf-Nostitz-család a legnagyobb szeretettel várta őket. Magyarországhoz is közelebb lesznek, többen, gyakrabban jöhetnek majd oda hoz-

zájuk és ha majd egyszer jóra fordul minden, ha üt a szabaddulás órája, ha mindaz, ami történt, már csak egy borzalmas álom lesz, akkor az erdélyi havasokhoz is gyorsabban érnek onnan el, közelebb lesznek Szurdokhoz, amit soha, egy pillanatra sem felejtettek el.

Drezdába mentek. Júlia berendezte új otthonukat, olyan szépen, annyi szeretettel, ahogyan csak ő tudott hideg, közömbös falakat otthonná varázsolni. Élvezték a kellemes klímát. Nem süvített keresztül lakásukon az Északi-tenger dermedt szele, nem borult a városra a mindent beborító, nehéz sárga köd. De úgy látszik, későn jöttek el Brüsszelből. Jósika betöltötte hetvenedik évét, egész életében sokat szenvedett, attól kezdve, amikor mint fiatal, tizenhétéves tiszthelyettes egy téli hadjáratot küzdött végig Galíciában. Szellemileg még egészen friss volt, jókedvűen dolgozott emlékiratain, amikor a halál szelíden vette ki kezéből boldogságának és szenvedéseinek hű társát, a tollat. Két évvel a kibékülés előtt, száműzetésben halt meg, idegen földben pihent Jósika Miklós, Erdély rajongó fia, a magyar múlt melegszívű, lelkeszavú mesemondója.

És ezzel bevégeződött felesége élete is. Elkísérte férjét utolsó útjára, azután ott maradt Drezdában, a régi lakásban. Hiába hívták, hiába kérték, nem jött haza. Az ő hazája ott van, ahol Jósika Miklós hamvai nyugosznak. Ez a sír köti őt az élethez. Minden nap elmegy hozzá, elmondani, hogy van hűség, ami még a halállal sem szűnik meg. Bár még fiatal, nemcsak a jövőre nem gondol, de már a jelen sem érdekli. Az ő élete a múlt, az emlékezés. Tollat sem vesz többé kezébe, nem dolgozik, hiszen nincs már itt, aki annyira örült sikerének. Rokonai unszolására hazajött egyszer Magyarországra, de nem tudott itt maradni. Sietett vissza a sírhoz, ahova tizennyolc évi özvegysége alatt minden nap elsétált. 1893-ban azután követte férjét a leghűségesebb feleség, Jósika Júlia.

Benedek Rózsi.

PULSZKY TERÉZ

A bécsi kongresszus világraszóló karneválja lezajlott, a szabadság, egyenlőség, testvériség álmát elfelejtették az emberek. A fiatalság vágyódott ugyan a nagy teszesztő nyugalomban új eszméknek vihart támasztó friss szele után, de Metternich éber szemekkel és vas ököllel vigyázott Európa nyugalomára, cenzúrájával még a gondolatot is elfojtotta az emberekben. Csak a Lajtán túl nem tudott rendet teremteni. Ott valami furcsa mámor szállta meg a szatmári béke óta alvó nemzetet, öregek meg fiatalok ősi jogokról, reformokról, szabadságról álmodtak. Bécsben csodálkozva hallgatták a Magyarországból jövő híreket, hogy a mágnások, akik magyarul nem is tudnak, milyen lelkesedéssel karolják fel a tudomány, színház, irodalom ügyét. Mindenki a költők szavára figyel, vállvetve dolgozik a szebb jövőért. És a császárvárosban nagy érdeklődéssel olvasták az Augsburger Allgemeine Zeitung magyarországi tudósításaiban, hogy mit is akar tulajdonképpen ez a mindig nyugtalan, mindig rebellis nemzet?

Walter bankár házában, a régi Rasumovsky-palotában, ahol hétfő esténként Bécs szellemi elitje gyűlt össze és ahol kivétel nélkül minden híres idegen is megfordult, aki Bécsbe elvetődött, sok szó esett a magyar törekvésekről. Tilos volt ugyan politikáról beszélni, de hiába, mégis az volt a legérdekesebb téma, meg a házikisasszonyt, aki az intézetben magyar leányokkal nevelkedett együtt, már gyerekkora óta érdekelte ez a büszke, önérzetes, idegenszerű nép. És mert Bécs egyik legünnepeltebb leánya, a szép Walter Teréz a liberális eszméknek is őszinte rajongója volt, kíváncsian figyelte, vajjon kivirágzik-e itt, a szomszédban a szabadságnak olyan nagy lelkesedéssel, odaadással ápolt fája?

A magyar kancellária egyik magasrangú hivatalnoká vitte el a fiatal Pulszky Ferencet Walterék fogadóestélyére, hogy ott Hamburg magyarbarát követének, Graffen-nak bemutatassa. Az öreg urat éppen aznap nem találták ott, de ott

volt Pulszkynak egy régi, jó ismerőse. Egész este azzal volt, a házikisasszonyt éppen csak üdvözölte. Az eperjesi unalom, a kisváros sivár pletykákban és kicsinyes intrikákban kimerülő társasélete elől menekülő fiatalembert valósággal felüdítette a Walter-ház igazi nyugateurópai levegője. Olyan jól érezte ott magát és annyira megtetszett neki a szép barna házikisasszony is, akinek kiváló tulajdonságairól egész Bécs olyan őszinte rajongással beszélt, hogy következő hétfőn megint elment hozzájuk. Most már nem is nézte, talál-e régi ismerőst? Egyenesen Terézhez sietett, vele beszélgetett és valósággal el volt bűvölve, látva a mosolygó arcú, szép barna leány nagy tudását, alapos műveltségét. És Teréz azért cseppet sem tudakos! A kékharisnyák kellemetlen fölényének nyoma sincs benne. Ennél a második találkozásnál már érezte Pulszky, hogy megtalálta azt a leányt, akiről mint ideális feleségről álmodott. Pedig ezt eddig még remélni sem merte, olyan nagyon sokat kívánt ő attól a leánytól, akivel majd életét megosztja. Úgy érezte, hogy egy életen át tartó, igazán annak nevezhető boldogság csak akkor, csak úgy képzelhető el, ha „férj és feleség szellemileg kiegészítik egymást, ha az asszony férjének törekvéseit és eszméit megérti és méltányolja, ha az életről, vallásról, politikáról táplált nézeteik nem térnek el egymástól, ha a feleség férjét lelkesíti, a csüggedés óráiban vigasztalja, hozzá minden körülmények közt hű marad, ha lényük igazán összeolvad, mert csak akkor igazi házastársak.”

A Bécs társaséletét jól ismerő fiatal politikus tudta, hogy nagyon nehéz feladat lesz Walter Teréz szerelmét elnyerni, mert ennek a leánynak kezéért Európa minden sarkából a híres, előkelő és gazdag kérők egész serege verseng. Akadt köztük albán trónkövetelőtől amerikai milliomosig minden fajta fiatalember. A szép és tehetséges leányért, a küzdő fiatal tehetségek lelkes mecénásáért mindenki rajongott, megértő barátságával Bécs legkiválóbb szellemei dicsekedtek. De Teréz szíve eddig még nem szólalt meg. Minden kiváló, érdekes fiatalember társaságának örült. Természetes, hogy az Augsburger Allgemeine Zeitung európai hírű, szellemes tudósítóját is szívesen fogadta, hiszen a fiatal Pulszky hazája jövőjének, a szabadság eszméjének lelkes harcosa, ezenkívül mint kiváló archeológust is mindenhol elismerték. Első találkozásuknál alig pár szót váltottak, de Teréz unokafivére,

Pulszky Teréz

Breda gróf, aki megfigyelte őket, már akkor megjósolta, hogy ennek a megismerkedésnek házasság lesz a vége. „Teréz hóbortos, Pulszky is bolond, lehetetlen hát, hogy ne találjanak egymásra és meg ne értsék egymást.” És a jóslata beteljesült. Teréz is érezte, hogy most eljött az igazi, akire mindig várt és alig pár heti ismeretség után, 1845 május elsején meg is volt az eljegyzés, augusztusban meg az esküvő. A bécsi társaság elkényeztetett kedvence kezét nyújtotta a magyar jövő egyik reményének és követte őt a Lajtán túlra, új hazájába, Magyarországra!

Pulszky Teréz szívesen jött ebbe az ismeretlen, idegen országba. Nem bántották a rossz utak, primitív viszonyok, megszokott bécsi környezetét, a régi kultúra ezer szépségét nem nélkülözte. Megérezte és élvezte azt a nagy összetartást, szeretetet, ami minden magyar nemest egy szorosan összetartozó család tagjának tekint és ami abban, hogy a gyerekek az idegen felnőttet is bátyjuknak, nénjüknek szólítják, olyan meleg, megható formában nyilatkozik meg. Azt a lelkes, lázas akarást látta itt, ami kultúrát akar teremteni a magyar pusztán, lelki szemei előtt neki is ott lebegett a dicsőséges magyar jövő, ami felé ugyan különböző utakon, de egyforma hittel és lelkesedéssel igyekezett minden hazafi. És bár Teréz mint bécsi leány ismerte az intéző körök reakciós érzelmeit, tudta, hogy a magyarságra nagy és nehéz küzdelem vár, mert minden törekvésüket igyekeznek majd elgáncsolni, Kossuth zsenije, lenyűgöző egyénisége őt is rabul ejtette. Hitt és bízott a jog és tehetség győzelmében, az igazság végső diadalában.

Pulszky Teréz igazi magyar asszony lett. Az országút mellett fekvő szécsényi kastély soha nem volt vendég nélkül. Aki arra utazott, betért a fiatal párhoz és Teréz mindenkit a legnagyobb szeretettel fogadott. Újságok, vendégek hozták a híreket az ország, egész Európa izzó, forrongó hangulatáról, ami hamarosan véget vetett a szécsényi boldog, idilikus életnek is. Az események lázas forrataga Pulszkyt is magával ragadta. Először Bécsbe mentek, ahol mint a király személye körüli minisztérium államtitkára figyelte az eseményeket, élesztette Bécs forradalmi mozgalmát, a magyar szabadságtörekvések legbiztosabb, vagy talán egyedüli támaszát. Teréz férje minden gondolatát, minden érzését megosztotta. Nem próbálta arról az útról eltéríteni, amelynek végén ugyan ő is

a diadalt látta ragyogni, de azért azzal is tisztában volt, hogy csak súlyos megpróbáltatások, szenvedések, áldozatok árán jutnak majd el oda. Bátor volt, mint a legendás római asszonyok, akik maguk adták a pajzsot hadba induló férjük, fiúk kezébe. Panasz nélkül, hősiesség önmegtartóztatással, csodálatos hittel búcsúzott férjétől, mikor Pulszky hamis útlevelel, álnéven indult útnak, hogy ellenséges seregeken, országokon keresztül Angliába jusson, ott szerezzen segítséget, támogatást a küzdő, vérző magyar szabadságnak. Pulszky útja Galicián vezetett át, ahol minden uccasarkon olvashatta, hogy ezer forint jutalmat kap, aki őt elfogja, a hatóságnak kiszolgáltatja. Szerencsésen mégis kijutott Angliába, de feleségét nem tudta értesíteni, hogy megmenekült, biztonságban van.

Teréz szüleinek is hiába írt és Walteréktől sem jutott át semmiféle üzenet a harcfronton. Szegény fiatal asszony egyedül, minden támasz nélkül maradt Szécsényben, két kicsi fiával, harmadik gyermekét várva. Azután még otthonát is el kellett hagynia. Az osztrákok közeledtek és amikor legnagyobb szüksége lett volna nyugalomra, szeretetre, ápolásra, 1849 csikorgó telén Teréz gyerekeivel a Kárpátok egyik eldugott udvarházából a másikba bujdosott. Most ismerte csak meg a magyar vendégszeretetet a maga igazi, önfeláldozó nagyságában. Az éjjel, kicsi gyerekekkel érkező asszonytól senki még a nevét se kérdezte. Jobb azt ilyen zavaros időkben, amikor talán még a falnak is fülei vannak, nem tudakolni. Látták, hogy bajban van, menekül, ápolásra szorul. Szeretettel fogadták őket, gondozták, rejtegették és csak akkor engedték tovább, új menedéket keresni, amikor már tudták, hogy nincsenek biztonságban.

A tavaszi dicsőséges hadjárat újra élesztette a csüggedők reményét, Teréznek is visszaadta otthonát. De nem sokáig élvezte a nyugalmat, biztonságot. Barátai egyre sürgették, szerezzen útlevelet és menjen férje után, mert nem lehet tudni, Pulszky Ferenc családja meddig van itt biztonságban? Teréz és jó barátai Pesten, családja Bécsben kísérletezett, de az útlevelet sehogy sem tudták megszerezni. Azután biztatták, próbáljon kijutni Ausztriába, ott talán mégis tudnak majd érdekében valamit tenni. Emich Gusztávné megszánta a szerencsétlen asszonyt, nem törődve a veszéllyel, szobaleánya útlevelel vitte ki Terézt Karlsbadba. De ez az áldozat is

hiábavaló volt, Teréz csüggedten, kétségbeesve tért vissza Szécsénybe.

Nemsokára azután már ő is látta, hogy a katasztrófa elkerülhetetlen és azt is tudta, hogy milyen sors vár itt a rebellis feleségére. Elszenvedte hát a legsúlyosabb megpróbáltatást is. Gyermekeit hűséges jószággormányzójukra bízta, aki már menekülésük alatt is egyetlen támaszuk volt, vásárolt útlevéllal, egy idegen család jóakarására támaszkodva, útnak indult. Ausztrián mint üldözött vadak rohantak végig, mert minden állomáson osztrák spiclik egész serege szimatolt magyar menekülők után. Sőt még akkor se mertek megnyugodni, mikor már szerencsésen átlépték a német határt. Pulszky Teréz csak akkor lélegzett fel igazán, mikor Ostendében hajóra szállt. Most már eléri Angliát, a szabadság bevehetetlen várát, ahova nem ér el a reakció bosszúálló keze, ahol már menedéket találtak az orosz, olasz, meg a német emigránsok, ahova most lassan szállingózni kezdenek a magyar szabadságharc hajótöröttéi is.

Szenvedésekkel, megpróbáltatásokkal tele félév után végre újra együtt volt Teréz férjével. Pulszky minden erejét megfeszítve dolgozott a magyar ügyért. Jött Világos, a rémuralom és Pulszkyék látták, hogy hazatérésre egyelőre semmi remény. Birtokukat elkobozták, Walteréknek is lehetetlenné tették, hogy őket segítsék. A jólétben felnőtt, elkényeztetett asszony megismerte az anyagi gondokat, sőt a nélkülözést is. Férje eddig csak a magyar propaganda érdekében foglalkozott újságírással. De tollával ezentúl megélhetésükről kellett gondoskodnia. És Teréz nem ijedt meg, nem csüggedt el. Bayswaterban kis kertés házacskaát béreltek és mind a ketten buzgón, a legnagyobb lelkesedéssel dolgoztak, hogy gyermekeik, akiket nagyanyjuknak végül is sikerült Angliába küldeni, ne nélkülözzenek. A szomszédság nagy érdeklődéssel, kíváncsian figyelte az idegen család életét. Megállapították, hogy előkelő emberek lehetnek, mert az öreg Landsdowne lord kocsija gyakran áll a szerény kinézésű házacska előtt. De azért, úgy látszik, mégis szegények, mert olyan pontosan fizetik a fűszeresnél számlájukat, mint akik tudják, hogy nem számíthatnak hitelre.

A bayswateri kicsi házban az angol politikai élet vezető egyéniségei mind megfordultak. Eljöttek a leggőgösebb arisz-

tokraták is és idejöttek „haza” a tanácsra, támogatásra szoruló vagy csak néhány meleg, baráti szóra vágyó szegény magyar menekültek. Pulszky volt a leglelkesebb szószólója, a legfáradhatatlanabb istápolója az emigránsoknak, felesége volt az egész magyar kolónia szerető, gondoskodó anyja, buzdító, éltető lelke, akiről joggal mondhatták barátai, hogy még a száműzetés kemény, keserű kenyerét is bájjal eszi.

Pulszky munkásságát elsősorban a Törökországba menekült Kossuthnak és társainak sorsa foglalkoztatta. Az ő propagandájának eredménye volt, hogy Törökország nem adta ki a menekülteket Ausztriának és hogy Anglia is egységesen Kossuth mellett foglalt állást. Mikor Kisásziában már biztonságban voltak, szabadulásuk útját kezdte egyengetni. Az osztrák rémuralom dühöngése az egész világot megdöbentette és minden rokonszenv a szenvedő magyarság felé fordult. Ennek felidezésében és ébrentartásában igen nagy része volt Teréz „Egy magyar hölgy naplójából” című könyvének, amelyben a negyvennyolcas eseményeket, izgalmas bujdosását, menekülését írta le drámai erővel. Könyve angolul és németül egyszerre jelent meg és nemcsak mint irodalmi mű aratott nagy és megérdemelt sikert, hanem a politikai propagandában is hihetetlen jelentősége volt. Mikor a kiadó látta, hogy Magyarország mennyire érdekli a közvéleményt, azonnal megbízta Terézt, ismertesse egy könyvben a magyar mondákat, népszokásokat.

Az egész világ nagy szimpátiája végre meghozta gyümölcsét. Amerika közbelépett Kossuth érdekében, a szabadság országa meghívta a szabadság hősét. Az Egyesült Államok kormánya hadihajót küldött Törökországba az ott sínylődő magyarokért. Az egész londoni emigráció a legnagyobb lelkesedéssel várta Kossuthot, aki egy hónapot töltött Angliában, beszédekert mondott és olyan benyomást gyakorolt a közvéleményre, mint ő előtte idegen még soha. Azután hajóra szálltak, eleget tenni az Egyesült Államok meghívásának, megköszönni, hogy annyi szeretettel karolták fel ügyüket. És túl az óceánon is barátokat akartak a szerencsétlen, letiport magyarságnak, a szabadság lehanyatlott zászlójának szerezni.

Pulszkyék is Kossuth kíséretéhez csatlakoztak. Az átkeelés alatt Teréz nagy önfeláldozással ápolta a beteg Kossuthné, aki ekkor mesélte el neki Magyarországból való menekülése

izgalmas történetét. A kis társaság Ellis Isländen lépett először Amerika földjére. Itt már meg is kezdődött a legnagyobb ünnepek szakadatlan sorozata, ami nyolchónapos körútjukat kísérte. Hatóságok és a lakosság valósággal versenyeztek, hogy ki fogadja nagyobb szeretettel, több tisztelettel a szabadság hőst. Kossuth emberfeletti munkát végzett. Angolul, németül, franciául szónokolt, hódoló küldöttségek százait fogadta, mindenkivel beszélt, mindenkivel kezet szorított, végnélküli bankettekén vett részt és mindenhol, mindig új, lelkesítő formában beszélt, agitált a magyar ügyért. Néha a fáradtságtól már szinte összerogyott, pedig Pulszkyék ahol csak lehetett, megkímélték. Teréz egyízben még autogramokat is adott, amikor lelkes amerikai asszonyok ezzel a kérrrel akarták Kossuthné rövid pihenését megzavarni. Teréz nagyszerű emberismeretére, páratlan tapintatára, amellyel vendégeit is mindig elragadta, soha nem volt olyan nagy szükség, mint ezen az úton. Rengeteg nehézséget hárított el a kis expedíció útjából, mert a sokféle ember és még többféle szokás közepette csak ő ismerte ki magát. Mindig eltalálta a megfelelő hangot, mert ha nem is tudta, de feltétlenül megérezte, hogy mit kell csinálni, mondani. Ahol megjelent, elismultak az ellentétek és ahol megismerték, mindenhol megszerették. Talán egyetlen olyan városban sem fordultak meg, ahol ne kérték volna őket, hogy szakítsanak az emigránsok szomorú és bizonytalan sorsával, hozzák el gyermekeiket, telepedjenek le Amerikában. S mikor Pulszkyék azt felelték, hogy ők már nem tudnak új hazát keresni, azt ajánlották, küldjék hát ki legalább gyermekeiket, hogy azokat szabad és boldog amerikai polgárokká neveljék. Bostonban egyetemi katedrát ajánlottak fel Pulszkynek, de bár jól tudták, hogy mostani életük izgalmas bizonytalanságával szemben ez a biztos jövőt, a teljes gondtalanságot jelentené, a hazatérés még még ködös, távoli remény képében is alig szerepelhet, még gondolatban sem tudtak hazájukhoz, a magyar ügyhöz hűtlennek lenni. Sok jó barátjuktól szeretettel vettek búcsút és visszatértek Angliába.

Az elnyomók gyűlölete kissé enyhült. Pulszkyék már nemcsak leveleket kaptak, magyar, bécsi vendégek is egyre sűrűbben keresték fel őket. A hat gyerek nevelése ugyan sok gonddal járt, de azért angliai életük egyre kellemesebb volt.

Pulszky politikai és újságírói munkássága mellett tudományos kutatásokra is talált időt és alkalmat. Különösen mint az antik gemmák alapos ismerőjének volt európai hírnéve. Amint anyagi helyzetük jobbra fordult, nagy lelkesedéssel foglalkozott vésett kövek gyűjtésével. Egyízben szomorú szívvel mondott le néhány különösen értékes és szép darab megvásárlásáról, mert anyagi erejüket túlságosan igénybe vette volna. Felesége akkor titokban egy nyakékét adta el, hogy férjét az óhajtott kövekkel meglephesse.

Dickens, Thackeray, Landseer, Cobden, az irodalom, művészet, politika vezető szellemei tartoztak baráti körükhöz. A nyarat rendszeren Wight szigetén, az orosz forradalmár, Herzen Sándor családjával töltötték. De bármennyire megszerették Angliát, bármennyire szerették ott őket, az Olaszországba való költözés gondolatával mégis egyre határozottabb formában foglalkoztak. A politikai helyzet megváltozott, a magyar szabadság jövője egyre inkább az egységes Itália megvalósulásával kapcsolódott össze. Pulszky archeológiai munkásságának is egészen más tér kínálkozott ott, mint Londonban. Csábította őket az ottani élet olcsósága is, bár ekkor már remélték, hogy jó embereiknek sikerül majd a szécsényi birtokot, Teréz vagyónát feloldatni a zár alól.

Pulszky, mint Kossuth politikai megbízottja és a „Daily News” levelezője, 1859-ben költözött Turinba, ahol eleinte minden erejét az erjedő, forrongó politikai viszonyok vették igénybe. Most Garibaldi volt a magyarság reménye, akihez Pulszkyt nemcsak a közös cél, a közös ellenséggel való küzdelem fűzött, hanem őszinte, meleg barátság is. Az olasz szabadsághős sokszor volt vendégük, ők is gyakran látogatták meg Caprerán, ahol Teréz jó barátnő gondosságával hozta mindig rendbe Garibaldi elhanyagolt háztartását.

Garibaldi első diadalmas hadjárata után a politikai élet újra elcsendesült. Most már senki sem remélte, hogy idegen hatalom közbelépése lendíthet a magyar szabadság sorsán. Amnesztiát kérni nem akartak, a Pulszky-család a végleges száműzésre rendezkedett be. Olaszországba, Firenzébe költöztek, ott egy régi kolostorból átalakított palotát béreltek.

Birtokuk felszabadult, anyagi gondjaik nem voltak. Pulszky abbahagyhatta az újságírást, hogy most már teljesen tudományos munkájának éljen.

Terézt egy gyönyörű, régi olasz palazzo termeiben újra az elragadó háziasszony, a nagyszerű anya, páratlan feleség szerepében látjuk. Pulszkyék szalonja válogatott nemzetközi társaság központja lett. Hatalmas terraszukon, ahonnan egész Firenzére a leggyönyörűbb kilátás nyílt, szombat esténként a város szellemi elitje gyűlt össze. Minden idegen boldog volt, akinek ajánlólevele lehetővé tette, hogy itt megjelenhetett. A legszebb környezetben beszélgettek, zene is gyakran volt. Minden művész a legnagyobb örömmel játszott az igazán válogatott társaságnak, mert ez kitüntetésszámba ment. És Teréz csodálatos háziasszonyi művészete azt is lehetővé tette, hogy miniszterek ellenük küzdő forradalmárokkal töltsenek együtt egy-egy kedélyes estét. Pulszkyék annyira megszerették Firenzét, hogy már az a terv is felmerült, megveszik a kolostort, a hozzá tartozó kis birtokkal együtt. De amint Magyarország felől a megértés, a kibékülés szelét érezték, sietve elvetették ezt a tervet. A porosz készülődés új korszak reményével biztatta őket, azzal, hogy talán végre mégis hazamehetnek.

A háborús bonyodalmak közepette Pulszkyék attól féltek, hogy miután ők nem tértek haza, Szécsényt újra zár alá veszik. Ezért elhatározták, hogy Teréz Károly fiával és két leányával hazamegy. Huszonegy évi házasság, tizenhét évi száműzetés után jött vissza Teréz Magyarországra. Alig pár hétig volt itthon, mikor Pulszky sürgönyt kapott, hogy leánya súlyos beteg, a király megengedte, hogy hazajöjjön. Mire a zavaros, háborús viszonyok közt hazaért, nemcsak Harriet leánya, hanem felesége is a gyilkos járvány áldozata lett. Pulszky Teréz akkor halt meg, mikor beteljesülés előtt állt életük reménye, hogy hazajöhetnek Szécsénybe, ott élhetnek békében és boldogságban, úgy, ahogy azt huszonkét évvel ezelőtt a Rasumovsky-palota kertjében sétáló boldog fiatal pár megálmodta.

Fiatalon, negyvenhét éves korában halt meg Pulszky

Teréz. Sok megpróbáltatás érte, sokat szenvedett. De ő a nagy idők igazi nagyasszonya volt. Benne éltek az egész Európát átformáló eszmék. A világ sorsát intézők közül a legnagyobbak voltak barátai. Mindenhol elismerték, mindenhol hódoló szeretettel vették körül a Bécsben született, de boldogságban és szenvedésben egyaránt magyarrá lett Pulszky Terézt.

Benedek Rózsi.

Bohus-Szögyén Antónia

BOHUS-SZÖGYÉNY ANTÓNIA

A múlt század elején semmiféle jótékony intézmény nem istápolta a szegényeket se Pesten, se Budán. József nádor második felesége, Hermin főhercegnő, valósággal megdöbent, mikor kérdezősködésére azt felelték a fogadására összegyűlt főrangú asszonyok, hogy itt bizony nincs se árvaház, se lelenház, se vakok otthona, sőt még nőegylet sincs. A főhercegnő a legnagyobb buzgalommal fogott hozzá, pótolni az elmulasztottakat, de nemsokára tragikus módon meghalt, mire a vezetése alatt olyan örömmel dolgozó mágnásasszonyok lelkesedése is egyszerre lelohadt. Csak Beniczky Pálné nem vesztette el kedvét, próbálta fenntartani, fejleszteni az első budai asszony egyesületet. De az 1831. évi rémes kolerajárvány őt is elragadta és a szegényekért folyó önzetlen munka újra abbamaradt.

Beniczkyné örökébe Brunswick Teréz grófnő lépett, de az ő munkássága is keserű csalódások, kiábrándulás, sok keserves megalkuvás jegyében folyt le. De mint a mesékben, ahol a harmadik királyfi a legvitézebb, a harmadik királykisasszony a legszebb, a harmadik út végén vár a boldogság, a bátor kezdeményezők közül is a harmadik munkája volt eredményes. Bohus Jánosné Szögyény Antóniának sikerült elődei szerény kísérleteiből a múlt század második felének nagyszerű jótékony intézményeit Pesten megteremteni.

Szögyény Antóniának már gyerekkorában legnagyobb öröme volt, ha adhatott; legkedvesebb karácsonyi ajándéka az a pénz, amit szétoszthatott a szegények közt. Kislánykorától késő aggkoráig nem volt egyetlen olyan hazafias vagy kulturális mozgalom sem, melyben a legnagyobb lelkesedéssel részt ne vett volna, sőt a legtöbb ilyen mozgalomnak ő volt a kezdeményezője, éltető lelke is. De élete fő feladatának azért mindig a szegények, elhagyatottak, nyomorékok segítségét, támogatását tekintette.

Nagyon tehetséges gyermek volt és nevelése is mindenben hozzájárult, hogy korának egyik legkiválóbb asszonya váljék belőle. Sokat tanult, nagyon jól beszélt németül, franciául, angolul és olaszul és még késő öregségében is olyan jól tudott latinul, hogy komoly, tudományos vitákban vehetett részt. Zongorázni Liszt Ferenc tanította, aki élete végéig megőrizte barátságát egykori kis tanítványa iránt. Apja, Szögyény Zsigmond alkancellár a vallásos érzést, kötelességtudást fejlesztette benne, anyja, Pászthory Julianna pedig minden szép és nemes iránti érdeklődést, hazafias szellemet, az irodalom, művészet szeretetét plántálta lelkébe. Már tizenhat, tizenhét éves korában sok kérője akadt az alkancellár egyetlen leányának, de Antónia szíve nem szólt meg és így szülei hívek maradhattak elhatározásukhoz, hogy leányukat csak húszéves korában adják férjhez. Akkor jött a fiatal világosi földbirtokos, Bohus János, akit megszeretett a leány, aki megtetszett a szülőknek is és akihez Szögyény Antónia 1823-ban, húsz éves korában feleségül ment.

A fiatal pár Világoson lakott, ideális, boldog családi életükről mesélnek Antónia anyjához írt levelei, de azért a boldogsága nem tette önzővé. Aradmegye történetének lapjain egyre több szó esik Bohus Jánosról és fiatal feleségéről, mert bárhol van baj, mindig ők az elsők, akik tettel, tanáccsal, pénzzel segítenek. Pedig akkoriban sok veszedelem érte, sok baj sújtotta az embereket. Tűz, víz, éhínség állandó vendégek voltak az országban, de az ínségesek segítésére mégis mindig történt valami, mert Bohusék szeme messze látott, keze messze ért és mindig készen álltak arra, hogy segítsenek, hogy adjanak. Amint valami új intézményről hallottak, amivel a nép nyomora, baj, szenvedés ellen lehet küzdeni, azonnal utánozták, így a világosi óvoda az elsők közé tartozott az országban. Alig hangzott el Brunswick Teréz felhívása, rögtön hívei közé szegődtek. És az ő óvodájuk nemcsak testét, lelkét ápolta a falu apróságainak, hanem a magyarosodás, a nemzeti eszme fontos végvárává is tette a később olyan gyászos emlékű világosi kastélyt.

A telet leginkább Pesten töltötték és ilyenkor Antóniát különösen boldoggá tette, hogy szülei közelében lehet. Pesten érte élete első súlyos megpróbáltatása is. 1838-at írtak, mikor a megáradt Duna elnyeléssel fenyegette a várost. Segély-

kiáltások, az örvénylő víz zúgása töltötte be a levegőt. Bohus János éppen a pozsonyi diétán volt, Antónia két kis fiával egyedül lakott a Dorottya uccai palotában, melyet az egyre jobban emelkedő víz már bedőléssel fenyegetett. Végre búzaszállító hajó közeledett a házhoz és ők az ablakon át szerencsésen az uszályra menekültek. A zajló Duna elragadta őket, úgy, hogy csak a Gellért-hegynél tudtak kikötni, megszabadulni rettenetes, már szinte reménytelennek látszó helyzetükből. És ez nem az egyedüli alkalom, mikor Bohus Antónia halálos veszedelemben egyedül volt gyermekeivel. Tíz évvel később Hentzi bombái tartották őket bezárva, a pincében vártak alkalmas pillanatra, hogy biztonságosabb helyre menekülhessenek. Végre mintha elhallgattak volna a Dunasort végigsöprő ágyúk, Bohusné három gyermekével éppen hogy elhagyta a házat, mikor újra repülni kezdtek az ágyúgolyók és az első a Bohus-palotát döntötte romba.

Az elpusztított Pestről Aradra menekültek, szegény asszony ott még egy ostrom borzalmait szenvedte végig. De ott sem volt ideje se félni, se búsulni, a városban annyi volt a letörlésre váró kömry, az enyhítés után kiáltó nyomor, hogy Bohus Antóniának, aki mindig legfontosabb feladatának, első kötelességének tartotta másokon segíteni, mind a két keze tele volt munkával.

1849 augusztusában izgalmas, rettenetes napokat éltek át a világosi kastélyban. Az ellenség minden oldalról közeledett, mindenki érezte már, hogy a katasztrófa elkerülhetetlen. A beteg Damjanich, aki törött lábával az aradi várban feküdt, legtovább bízott, hogy még minden jóra fordulhat, de mikor Bohusné augusztus elején meglátogatta, már ő is elképzelhetőnek tartotta, hogy az ellenség hatalmába keríti a várost. A világosi kastély telve volt menekülőkkal, ide jött Kossuth egész családjával, még beteg, öreg édesanyja is. Senki se tudta, hova, merre meneküljön, hiszen egyik oldalon az oroszok, másikon meg az osztrákok közeledtek. Azért mindennap eltűnt egy-két vendég, akik szökve, áruhában bujdosva próbáltak kimenekülni az ellenség egyre szűkülő gyűrűjéből.

Megérkezett a kastélyba Görgey Artúr tábornokarával, velük volt az agg Csányi is és mindenki halálos izgalommal várta a tárgyalások kimenetelét. Augusztus tizenkettedikén érkeztek

a kastélyba az első oroszok. Görgey akkor közölte a hadsereggel, hogy másnap leteszi a fegyvert. Erről a sorsdöntő napról Bohusné így írt naplójába: „Görgey késő este érkezett vissza egész tábornoki karával és sok tisztjével. Vacsora alatt egyedül én vettem észre, hogy Görgey lehangoltan és magába zárkóztottan ül itt: fejét tenyerére támasztja és úgyszólván semmit nem eszik s alig szól egy szót. De a többi tábornok is testileg, lelkileg kimerültnek látszott, tán érezték, hogy mily fordulat állott be sorsukban; bár sejtelmük sem volt arról, hogy az oroszok kezébe való megadás, kiktől ígéretük szerint védelemre számítottak, pusztulásukat vonja maga után.

Augusztus tizenharmadikán reggel házunk tornácán utoljára ültünk együtt Magyarország hőseivel. Reggeliztünk . . .”

„Világos, 1849 október 10.

Szeretett kedves Barátom!

A múlt postával küldtem néhány sorból álló levelet, melyben a gyászeseményről tudósítottalak. Akkor még titkon az a remény táplált, hátha mégsem megy végbe és a forrón óhajtott amnesztia még a vészhelyen fogja őket a haláltól megmenteni! Mint a Messiást vártuk aznap az aradi hírt. Én bizony reményeltem és hittem, hogy ily borzasztó dolog nem történhetik meg. Épp, midőn Laci fiamnak a zongora órát adom, lép be Urbán Gyula halálsápadtan és hozza a szívrepesztő hírt, hogy mind a tizenhárom elveszett! . . . Édes barátom, ne kívánd, hogy bővebben szóljak a reá következő napokról. Ezt csak érezni lehetett, de leírni lehetetlen. Soha, soha ily iszonyú fájdalmat nem éreztem.”

A világosi katasztrófa nemcsak lelkileg rázta meg, sújtotta le Bohusékat. Rájuk is súlyos megpróbáltatások ideje következett el. Tudták róluk, hogy Kossuthnak őszinte barátai, feltétlen hívei és Haynau az egyik házkutatást a másik után rendeztette Világoson, mert az a hír terjedt el, hogy ott rejtegetik a koronát. Rossz szemmel néztek rájuk, hiszen Bohusné az egész szabadságharc alatt sokat dolgozott a szegény sebesültek érdekében, a világosi kastély másfél évre szinte teljesen

kórházzá alakult át, most pedig a katasztrófa után ő volt az első, aki megpróbált az osztrák várakban sínylődő, éhező és fázó magyar foglyokon, a szabadságharc vitéz katonáin segíteni. Már 1849 őszén megkezdte lelkesítő munkáját. Felhívást bocsát ki, hogy mindenki, aki adhat, adjon, hiszen emberfeletti, amit szegény hőseink szenvednek. Az első gyűjtőívre bizony csak nagyon szerény adományokat jegyeztek fel, de Bohusné mégsem vesztette el bátorságát. Tovább dolgozott és az 1850 januárjában megindított második gyűjtése már komoly segítséget jelentett a kazamaták szerencsétlen foglyainak. Meleg ruhát, pénzt, élelmet kaptak és azt a boldogító tudatot, hogy vannak barátaik, akik a rémuralom dühöngése közepette is mernek, akarnak rájuk gondolni.

Az aradi vár tömlőcében sínylődő százötven honvédtiszt hálás emléksorokat tartalmazó albumot küldött Bohus Antóniának, de nem volt egyetlen olyan börtön se, ahova adománya el nem jutott volna és ahonnan ne jöttek volna Világosra is hálás levelek, apró emléktárgyak, amiket a foglyok faragtak, rajzoltak, hogy megpróbálják meghálálni a nagyasszony gondoskodását. Munkáját akkor se hagyta abba „amikor „a politikai demonstrációkban való részvételtől, emigránsok és más kompromittáltak segélyezésétől” a legsúlyosabb fenyegetések kapcsán tiltották el. Bohus Antónia nem ijedt meg, nem engedelmeskedett, hanem szabadsága, sőt élete kockáztatásával folytatta emberbaráti munkáját. Az ő szerető gondossága volt az egyetlen fénysugar, ami beragyogott a börtöncellák ablakán.

A szegény rabok egyre szomorúbban, egyre sápadtabban várták a szabadulást, a besorozott honvédek olasz, osztrák kaszárnyákban szenvedtek. De az élet kezdett lassan visszatérni az elnyomott, letiport országba. A remény virága itt is, ott is kidugta fejét a földből, a hazafiak dolgozni kezdtek a szebb jövőért. Ahol segíteni, dolgozni, lelkesíteni vagy adni kellett, ott Bohus Antónia az első helyen állt. „Több könnyet szárlított fel a szerencsétlenek orcáiról, mint ahány percet számlált élete. Elősorolni e nagylelkű nő jótetteit nem lehet. Én nem tudok gondolni reá könnyek nélkül. Egész élete, éjjelei és nappalai a jótékonyságnak vannak szentelve. Háza mindig tele van kérelmezőkkel és egyik sem távozik el vigasz nélkül. Olyan nyájas e nemes arc, annyira tükröződik e szelíd

tekintetben a nemes részvét és annyira látszik egész lényén, hogy neki magának öröm és boldogság jót tehetni”, írja róla a „Magyar Nők Évkönyvé”-ben a hatvanas évek népszerű íróőője, Szegfőné Kánya Emilia. Nemcsak jótékony volt, hanem lelkes honleány is. Elnöke volt a pesti első nőegyletnek. Az ő lelkesedése vitte keresztül, hogy a pesti, akkor bizony még nagyrészt német anyanyelvű asszony magyarul tanácskozott, minden levél, minden feljegyzés magyar volt. A vakok otthona, lelenház, a bölcsőde, az első pesti gyermekkórház mind az ő közreműködésének, fáradhatatlan munkásságának köszönheti keletkezését.

Bármennyit dolgozott is egyesületeiben, azért mégis úgy érezte, hogy nem tesz eleget. Azért adni is akart, úgy mint régen, felkeresni a szegényeket, megnézni, meglátni, mire van szükségük és egyszerre csak betoppanni hozzájuk, mint jó tündér, megrakodva ajándékkal, hadd lássák a szegény emberek, hogy még mostanában is történnek csodák. Bejárta a várost, ott, ahol a legszegényebbek laknak, megkereste azokat, akik kérni se mertek, megnézte, mire volna szükségük, mivel segíthetne rajtuk. A Szent Estén útnak indult, örömet varázsolni a legszegényebbek, legelhagyatottabbak otthonába is. Egy-két hűséges társa segített vinni a hatalmas csomagokat, bekopogtattak az előre kiszemelt szegényekhez, lerakták adományukat és mielőtt a megajándékozottak első meglepetésükből felocsúdtak volna, Bohus Antónia már messze járt. A szegények azt hitték, a karácsonyi angyal járt náluk, sötét nyomorúságukba bevilágított a szeretet sugarával.

Bohus Antónia minden gyengét, küzdőt, elhagyott támogatott, szeretettel viselte hát gondját a küzdő, elnyomott magyar kultúrának is. Ő vette először fájdalmas szívvel észre a Nemzeti Múzeum belsejének sivárságát, ő hívta fel a magyar asszonyokat, hogy gyűjtsenek, adakozzanak, hogy a nemzet kincseit méltó keretben helyezhessék el. Felszólította a honleányokat, hímezzenek az akadémikusoknak karosszékeket, minden megye asszonyai egy darab szőnyeget, amelyet ünnepélyes alkalmakkor fognak majd az Akadémiában feltéríteni. Ez a szőnyeg el is készült, erről mondta Arany János, hogy legalább egyszer egy évben a szegény magyar tudós, magyar író is rózsákon jár.

A szomorú jelenben az érdeklődés a dicső múlt

felé fordult, a zenede lelkes igazgatója, Mátray Gábor Tinódi Sebestyén énekeit alkalmazta színre és adatta elő jótékony célra. Bohusét ez a művészi munka és hazafias gondolat annyira meghatotta, hogy ötven üveg java magyarádi borral fejezte ki Mátraynak hálás elismerését. Ha szegény művészen kellett segíteni, fiatal tehetséget támogatni, mindig készen állt, hazafias, kulturális célra mindig szívesen áldozott. Amikor az Akadémia a szabadságharc után újra működni kezdett, az elsők között volt, akik felolvasásokra kitűzött jutalmakkal igyekeztek a tudósokat, írókat munkára ösztönözni. „Nevét a hazában mindenütt köztisztelet kíséri, fényes palotáktól le a szegény kunyhók küszöbéig.” Bulyovszky Lilla útirajzait gyönyörű előszóban ajánlja Szögyény Bohus Antóniának, mert „Nagyságodban a nő eszményét tiszteljük. A házikör és család édes kötelességein kívül napjai még mindig elég gazdagok percekben, nemes szíve érzelmekben, hogy gondját, szeretetét s mind e kettőnek áldását azon nagyobb családra is kiterjessze, melynek neve emberiség. Ezt kimondanom nem a hízelgés nyelve tanított, én ezt vállaltam, művészetünk és irodalmunk emléklapjairól és a jótéteményeit áldó számtalan szegények, árvák, ügyefogyottak hálakönnyeiből olvastam. Ragyogó betűk ezek, melyek sok emlékoszlop arany írásánál érthetőbben beszélnek. S a közlisztelet mellett én még különösen le vagyok kötelezve Nagyságod iránt. Azon kegyes figyelem, mellyel mindenkor megtisztelt, itt is elenyésztetni segíté azon előítélet súlyos korlátait, melyek a színészt a magasabb társaság ízlésmívelő körétől elkülönözték. Pedig a művész emelése által a művészet szobrának talapzata emelkedik”.

Bohus Antónia a telet mindig Pesten töltötte. Jóbarátai, a főváros szellemi, társadalmi életének minden számottevő tagja tudta, hogy napi munkája után otthon van és legnagyobb öröme, ha ilyenkor minél többen és minél gyakrabban keresik fel. Igazi irodalmi központ volt Bohus Antónia szalonja, ahol víg beszélgetésre, komoly vitákra, meg egy kis kedélyes whistre gyűlt össze a társaság. Ide jártak a múlt század irodalmi életének rokonszenves és érdekes képviselői, a Wohl nővérek, Janka és Stefánia, a még ezekben az években is hódítóan szép Bulyovszky Lilla, akit fiatal korában olyan szeretettel segített előre felfelé törekvő művészi pályáján.

Eötvös József, Trefort Ágoston is gyakran látogatták meg és arisztokraták, írók, művészek szinte kivétel nélkül gyakran keresték fel a Bálvány-utcai palota vendégszerető úrnőjét. A legszebb, az igazi ünnepnapjai azok voltak a társaságnak, mikor Liszt Ferenc Pesten volt. Az ősz mester ilyenkor minden szabad délutánját Bohuséknál töltötte. Hódoló tisztelettel vették körül, hallgatták Lisztet, akár mesélt, akár zongorázott. Mindenki boldog és büszke volt, akinek a mester whist asztalánál hely jutott. Pedig nehéz feladat volt vele játszani. A régi, szép összejövetelek utolsó tanúja, Szögyény Marich Julia, aki mint a háziasszony fiatal unokahúga volt ott mindennapos vendég, mesélte, mennyire bántotta a mestert, ha a kártya osztásánál Fortuna asszony nem mosolygott rá. És mert Liszt jókedve az egész társaságot boldoggá tette, három partnerének egyetlen célja volt őt győzelemhez segíteni. Ha lehetett, becsületes úton vesztettek ellenfelei, de ha nem lehetett, egy kis kegyes csalástól sem riadtak vissza; Liszt soha nem vette észre, milyen furfangosan csereberélik a kártyákat az asztal alatt, ő csak örült sikereinek, hogy lám, akármit beszélnek is irigy emberek, mégis ő whistezik legjobban az egész társaságban.

Bohusnének nemcsak külső életét kísérte hódolat, szeretet, elismerés: családi élete is napsugaras, boldog volt. 1873-ban teljes szellemi és testi frissességben ünnepelték meg házasságuk ötvenedik évfordulóját. Ennek az ideális házaseletnek csak tíz év múlva vetett véget a halál, mikor férjét elragadta. Az 1849-iki világoosi napok leírásánál feljegyezte Bohusné, hogy Görgey augusztus 12-én így szólt hozzá: „Most még átkoz a nemzet, de három hét múlva áldani fog!” Mennyire vártuk e jóslat beteljesedését, s mi történt három hét múlva? — fűzte hozzá fájdalmasan az októberi gyásznapi után. Bohusék mindig Kossuth leglelkesebb hívei voltak, akik ha Görgeyben nem is éppen az ámulót látták, de azt az embert, aki saját biztonságáért annyi mindent feláldozott. És Bohusné, mikor a szerencsétlen foglyok érdekében dolgozott, csak keserűséggel tudott a klagenfurti remetére gondolni, aki ott a legnagyobb visszavonultságban várta, hogy minden gyűlölettel és rágalommal szemben majd a történelem adja meg neki a teljes elégtételt. Egykori ellenségével, Bohus Antóniával azonban előbb is összehozta a sors. A legidősebb Bohus fiú megszerette

Görgey Artúr leányát. Mikor a szülők összejártak, az idő már sok mindent elfeledtetett, ők se néztek mást, mint gyermekeik boldogságát. A gyűlölet elmúlt, az emlékek elhalványultak és a nagy idők ősz tanúi szívében a régi haragot őszinte, megértő barátság váltotta fel.

Múltak az évek, Bohus Antónia már túlhaladta hetvenedik évét, de azért a pesti meg a szegedi árvízkárosultak javára éppen olyan buzgón, fáradhatatlanul gyűjtött, dolgozott, mint fiatal asszony korában, mikor az aradi vészlapok hazánk egén fénylő csillagnak nevezték. Azután már érezni kezdte az évek terhét és lassan vissza is vonult a közszerepléstől. De csak a szerepléstől, a munkától nem! Lemondott a pesti nőegylet elnöki tisztjéről is, melyet harminc éven át viselt, de azért ha más név volt is a jelentéseken, a szellem, az irányítás az övé maradt. Nem tudott igazán visszavonulni, nem tudta abbahagyni a másokért folytatott lelkes, odaadó munkát, csak mikor nyolcvanhét éves korában csendesen elaludt, pihent meg a világosi sírboltban.

Szobor hirdeti Bohus Antónia emberbaráti munkásságát, emlékét az a sok intézmény őrzi, amely mind neki köszönheti keletkezését. Sok könnyet törölt le, sok fájdalmat enyhített és félszázadnál hosszabb ideig mutatta az utat, amelyen az asszonyoknak járni kell!

Benedek Rózsi.

ERZSÉBET KIRÁLYNÉ

Az előkelő ischl-i szálloda legszebb lakosztályának szalonjában három ember beszélgetett kissé zavart és kimért formasierűséggel.

A középkorú házaspár, Max bajor herceg és neje, Ludovika hercegné, meglehetősen vegyes érzelmekkel hallgatták az egyenruhás, fiatal Ferenc József császár szavait, amelyben az uralkodó megkérte Elisabeth leányuk kezét.

A fiatal császár nem sejtette, hogy Ludovika hercegné nyugodt és méltóságteljes hallgatása mögött mennyi fényes terv dől halomra az ő ifjúi fellobbanása miatt. A hevesebb, közvetlenebb Max herceg azonban nem tudta elhallgatni meglepett megjegyzését:

— Felséged Sissiről beszél... de hiszen Helenéről volt szó ... és úgy gondoltuk ...

A látogató felegyenesedett és makacs fény villant meg a szemében.

— Szeretem Sissit és ha Hercegséged megtagadja tőlem a kezét, elállok a házasság gondolatától.

A hercegi pár beletörődött idősebb leányának mellőztetésébe; szerető szemmel gyönyörködött a tizenhatéves Elisabethben, aki gyermekes csodálkozással csapta össze kezét, amikor Ferenc József kívánságát közölték vele:

— Lehetetlen! Hiszen én vagyok a kisebbik ... !

De azért ragyogó szemmel és őszinte örömmel mondott igent csinos és előkelő unokafivérének.

1853. aug. 18-án, a császár születésnapján meg is tartották az eljegyzést s néhány nap múlva Ausztria lakossága meglepetten olvasta a bécsi lapok örömteljes jelentését:

„Ő császári és királyi apostoli Felsége, legkegyelmesebb Urunk és Császárunk, I. Ferenc József, ischl-i tartózkodása alkalmával, II. Miksa bajor királynak és a menyasszony fenséges szüleinek beleegyezésével eljegyezte Erzsébet Amália Eugénia bajor hercegnőt, Miksa József herceg és Ludovika

hercegné, bajor kir. hercegnő leányát. — A Mindenható áldása kísérje ezt a felséges császári ház és a birodalom számára oly boldog és örömteljes eseményt.”

*

Sissi tehát menyasszony volt s ebbe meglehetősen hamar beletörődött mindenki. Elsősorban Helén, akinek számára az unokafivérével kötendő, édesanyja által tervezett házasság éppen olyan engedelmességi kérdés lett volna, mint az, amelyet később Thurn-Taxis hercegével kötött anyja kívánságára. Csendes és alkalmazkodó lénye kevésbé vágyódott a császári korona után, bármennyire méltó lett volna annak viselésére. De egyéni törekvéseinek hiányán kívül húga iránt érzett ragaszkodása sem engedte volna, hogy haragudják Erzsébetre a törtétekért.

A jó Miksa herceg is könnyűszerrel belenyugodott az események ilyen fordulatába, mert, ha be nem vallottan is, mindig Erzsébet volt a legkedvesebb gyermeke. Benne sokkal több volt a Wittelsbachok családi vonásaiból, mint bárkiben a gyermekek közül. Míg a derék, hűséges és gondos Ludovika hercegné tagadhatatlan nagyravágyása kielégítésén fáradozott s ehhez engedelmes eszköznek tartotta kedvenc Helén leányát, addig a könnyebb, vidámabb természetű Miksa herceg oldalán gyönyörű órákat élt át a serdülő Erzsébet. Édesapja a legjobb pajtása volt. Possenhofen és a Starnbergi tó környéke, gyermekkorának színhelye, a legszebb emlékké kristályosodott lelkében s a leghathatósabb iskola volt számára az a közvetlen hang, amelyben Miksa herceg érintkezett az alattvalóival.

A hercegi pár mindenkor a legnagyobb szeretetnek s általános tiszteletnek örvendett Bajorországban. A hercegné nem volt olyan népszerű, mint férje, de igazságszeretete és jósága, nem legutolsósorban okossága és előkelő gondolkozása feltétlen tiszteletét vívta ki mindazoknak, akiknek alkalmuk volt Possenhofen úrnőjével érintkezni.

Miksa herceg saját jószántából mondott le a tisztelet hűvös dicsfényéről. Mint a Wittelsbach-nemzetség legtöbb tagja: különös, nyugtalan és szeretetreméltó volt. A családban

Erzsébet királyné

meglepően sokszor fordult elő az elmebaj és a nagyfokú idegesség, de személyes jótulajdonságaik, megnyerő modoruk és kedélyük, s az az igyekezet, amellyel mindig alattvalóik javát keresték, biztosította számukra embereik hűségét és őszinte ragaszkodását.

A „jó Miksa herceg”, ahogy szeltében nevezték, kiváló eredménnyel folytatta annak idején az egyetemen történelmi, természettudományi és nemzetgazdasági tanulmányait, — de sohasem tartotta fontosnak, hogy szónoki, államférfiúi, vagy katonai sikereket arasson.

A hercegnek a tudomány, irodalom és művészet iránt táplált érdeklődése magától értetődővé teszi Erzsébetnek ilyen irányú hajlandóságát is. Ámbár a könyvekhez való szeretete csak későbbi keletű: férjhezmenetele idején, — mint idősebb korában állította, — ő volt Európa legtanulatlanabb uralkodónője. Egész tudása egy féltucat idegen nyelv alapelemeiből állott.

Gyermekkorában egyelőre csak apja természetimádását tette magáévá. Bőven volt alkalma ilyen irányú kedvteléseinek kiélésére, hiszen a nyaranta lakott possenhofeni kastély vidéke s az azt környező hegyek ezer alkalmat nyújtottak arra, hogy a nyiladozó gyermeklélek megszeresse a természetet. A gyönyörű ligetekkel körülvett Starnbergi tó, a tömegekben virító mályvarózsa s alpesi nefelejcs, az alpesi rózsák vöröse, a gyopár elragadó fehér mezői mellett csakugyan fejlethetetlen látvány volt. S ebben nem egyszer volt része a kis Erzsébetnek, aki atyja kívánságához képest jó úszó, kiváló gyalogló és pompás lovas volt. Nem egyszer ijesztette meg nevelőnőjét féktelen száguldozásával s a riadt szemrehányásokra azt adta magyarázatul, hogy cirkuszt játszott s a műlovárnőnek feltétlenül valami különöset kell produkálnia. S micsoda mérhetetlen gyönyörúsége telt a vad possenhofeni vágatásokban, míg a szél vidáman borzolta dús, sötét fűtjeit!

De sokszor járkált gyalog is a hegyekben, édesapja oldalán, aki citeráját vállára akasztva indult neki a többórás gyalogútnak, hogy valamelyik kis hegyi kunyhóba betérjen s egy pohár kecsketej mellett elbeszélgessen az emberekkel. Nem egyszer leakasztotta válláról a citerát, ha akadt egy második, kölcsön, azt Erzsébet elé tette s nemsokára víg táncmuzsika

harsant a kis kunyhóban: a jó Miksa herceg s a „kis Liese” citerajátékára jókedvű táncra perdült a fiatalság. Ilyenmódon történt meg, hogy egy távolabbfekvő vidéken, ahol nem ismertek rá a jókedvű vadászra s az ügyes gyermekre, ezüstpénzzel jutalmazták a bájos kislány szorgalmát a táncoló parasztok. Erzsébet kedves emlékként őrizte a pénzdarabot, mint élete első és egyetlen keresményét.

Ezek a gyermekkori emlékek kitörülhetetlen nyomot hagytak Erzsébet lelkében. Világos és érthető, hogy a kislány, aki fiatalsága felét a hegyek csodálatos, korlátlan világában, annak lakóival való szabad és közvetlen érintkezésben tölthette, uralkodó korában is többre fogja becsülni a csillagfényes égbolt mérhetetlen kupoláját, mint a legragyogóbb palota aranyezüst pompájú termeit .

Más kérdés persze, alkalmas volt-e Erzsébet fiatalkora arra, hogy előkészítse őt a reávaró szerepre. De hát ugyan ki is gondolt volna arra, hogy a kis Sissi fejére Ausztria és Magyarország kettős koronája kerüljön nyomasztó díszül? Ludovika hercegné gondos anyai előrelátása azt tervelte ki nővérével, Zsófia főhercegnével, hogy Helén, a legidősebb bajor hercegisasszony igen megfelelő feleség lesz Zsófia főhercegisasszony fia számára. Hogy az egymásnak szánt fiatalok találkozása előtt Erzsébet véletlenül elébetoppan unokafivérének s a fiatal, huszonhároméves uralkodót megejti a gyermekleány elragadó szépsége és üde bája, ki számíthatott erre?

A néphit azt tartja, hogy a karácsony estéjén születetteknek kálvária az útjuk, mint a Messiásé. A kis Erzsébetnek, aki most száz éve, 1837 telén karácsonyi ajándékkul érkezett a müncheni hercegi kastélyba, már akkor ki volt szabva az útja. S míg 1854 áprilisában München polgársága s a környékről besereglett parasztság lelkes szerencsekívánatokkal búcsúztatta a Bécsbe induló hercegisasszonyt, valahol messze, súlyos esztendő távolában indulásra készen meglobbentette szárnyát a végzet sötét anyala.

Linzig bajor hajó hozta a hercegisasszonyt két idősebb testvérével és szüleivel együtt. Itt partraszállt, hogy találkozzék elébesietett vőlegényével s fogadja a fáklásmenettel,

szerenáddal kedveskedő alattvalóinak hódolatát. A „Ferenc József” nevű császári hajó, amelyen a hercegi család útját folytatta, valóban fejedelmi pompával várta a jövődöbéli császárnét: bíborszínű bársony kárpitozta Erzsébet kajütjét s a fedélzetet töméntelen rózsaszínű varázsolt illatos kertté.

Ujjongó emberek álltak sorfalat a parton s hangos éljenzéssel üdvözölték a karcsú, világosruhás alakot, aki fáradhatatlanul suhant ide-oda a lelkes üdvözléseket megköszönve.

Ágyúlövés, zeneszó és ünnepi harangzúgás fogadta az érkező hajót Ausztria fővárosában. Megható diadalmenet volt az érkezettek útja a hajótól Schönbrunn bejáratáig, ahol a császár ismét melegen üdvözölte menyasszonyát, mielőtt az átlépte a kastély virágdíszes bejáratát.

Fehér tollbokrétás nyolc hófehér paripa vona az aranyos hintót, amelyen Erzsébet másnap bevonult a régi császárvárosba. Fehérparókás kocsis és lakájok kísérték a kocsit s benn, rózsákkal hímzett fehér köpeny borult az ezüsttel szőtt piros atlaszruhára, amelyből édesen, szelíden, boldogan ragyogott elő a „bajor rózsaszál” bájos üdesége.

A császár az augustinusok templomának főoltára előtt állt menyasszonyával. A nehéz brüsszeli csipkefátyol, amelyre a főhercegasszony ajándékozta gyémántdiadém erősített élő mirtus- és narancsvirágkoszorút, dús hullámokban omlott a menyasszonyi ruha messzenyúló, arannyal hímzett uszályára.

Ágyúdörgés tudatta a néppel a gyűrűváltás megtörténtét s míg kint hangos üdvözlés éltette Ausztria fiatal császárnéját, az aranydíszes bársonymenyezet alatt a hercegprímás beszélt az uralkodópárhoz.

„Az uralkodó számára, súlyos gondjai között Felsőged lesz a rózsavirágos sziget, amelynek békességén megtörik a hullámok ereje. Minden, ami nemes, ami tiszta és szép, találjon védelmezőre és őrizőre Erzsébet császárnében, akit Ferenc Józsefnek, Ausztria uralkodójának oldalán nemcsak a korona tesz birodalmának legelső asszonyává, hanem azok az erények, amelyek a trón magasságából szétsugározzák szelid fényüket a birodalom minden népeire.”

Ugyanebben az órában Bécs polgárainak jóvoltából s az uralkodópár iránt érzett lelkesedéséből, negyven vagyontalan menyasszony esküdhettek örök hűséget jegyesének, egyenként 500 forint hozománnyal.

A császárné úgy osztotta szét nászajándékba kapott hatvanezer forintját jótékony célokra, hogy a birodalom valamennyi országa egyformán részesedjék belőle.

Az ünnep mámora hamarosan szertefoszlott és a gyermekarcú, gyermeklelkű császárné — Európa legszebb uralkodónője — riadt meglepetéssel mélykék szemében, tettekész kezének félbenmaradt, tétova mozdulatával állott a császári udvar bezárt ajtó előtt.

Az osztrák főúri világ erős idegenkedéssel fogadta a fesztelen, közvetlen modorú fiatal császárnét, aki köré csakhamar megépült az előítéletek, féltékenység és intrika kalitkája. A szeretettel épített, őszinteséggel és lelkesedéssel párnázott bajor fészek tapasztalatlan madárkájának keserves élete volt ebben az aranyozott, merev, kérlelhetetlen kalitkában.

Egy udvari fogadáson előírásellenesen levetett kesztyű, a számára szokatlanul dús reggelikről való elmaradása, az a szerény szokása, hogy egy-egy szívesen hordott cipőjét néhány hétig használta: mindezt megannyi támadásnak tekintették a szent és sérthetetlen etikett ellen.

A császárnak, aki lovagi előzékenységgel állott mindig a felesége pártjára, nem kis megerőltetésébe került eltalálnia azt a határvonalat, amelyen belül valamit enyhíthet Erzsébet fogságán, anélkül, hogy az udvar hiúságát megsértené. De határtalanul megnehezítette mindkettejük helyzetét az uralkodó édesanyja, Zsófia főhercegasszony, aki mindezideig korlátlan befolyással volt fiára s ezt a befolyását továbbra sem kívánta feláldozni fiatal és tapasztalatlan, tizenhétéves hűga kedvéért.

A főhercegasszonyt, aki szívesen egyezett bele fia házasságába, mert azt remélte, hogy a gyermek Erzsébetet jobban hajlíthatja s nevelheti saját ízlése szerint, mint idősebb, komolyabb nényét, — nagy csalódás érte az évek folyamán. Er-

zsébetnek nem jelentett semmit a császári korona ragyogása, a méltóság fénye, s a ceremóniák pazarsága, — hiszen hovatovább egyre jobban került a kötelező nyilvános megjelenéseket. Egyszerűsége és derűs közvetlensége amúgy is idegenkedett minden olyan látványosságtól, amelynek középpontjává saját személyét állították, hát még, amikor rá kellett jönnie, hogy nem a szeretet és lelkesedés tartja a ceremóniák középpontjában, hanem csupán meghatározott helyen álló figurája lett az előírások saktáblájának!

Ilyenmódon még jobban visszavonult a nyilvánosságtól s evvel elkövette azt a hibát, hogy az érte lelkesedő bécsi polgárságot is elhidegítette magától, az amúgy is idegenkedő osztrák főúri világgal együtt.

A bajor hegyek vidám gyermeke lassan elcsendesedett. Hangja elhalkult, gyermeki nevetése fáradt mosollyá sápadt s bizakodó tekintetében valami szomorú csillogás vegyült: a foglyok pillantásának messzenéző reménytelensége.

Voltak azért fellobbanóan jóleső eseményei az életének: az első, Ausztriában töltött születésnapján a magyar urak díszes küldöttsége üdvözölte, azzal a kéréssel, látogatna el minél előbb Magyarországra, amely őszinte lelkesedéssel kívánja megismerni királynéját.

Ez az óhajtasuk azonban csak 1857-ben teljesedett. Egy évvel az Ausztria távolabbi részeiben tett utazás után került csak sor az uralkodópár magyarországi körútjára, amely egyetlen, szakadatlan diadalmenet volt.

A Bach-uralom igáját nyögő magyarság még mindig zárkózott, csendes ellenségeskedéssel gondolt Ferenc Józsefre a szabadságharc eseményeinek s következményeinek hatása alatt. Tagadhatatlan, hogy a békülékenység első jeleit e körút alkalmával Erzsébet váltotta ki, — ámbár ez a lelkesedés és rajongás nem volt mentes minden politikai színezettől. A német színházban az uralkodópár tiszteletére rendezett bálon túlsúlyban vannak az állami hivatalnokok: a magyar nemeség tüntetően távolmarad. A nemzeti színház ünnepi előadásán azonban a díszmagyarok pazar sora kápráztatta Erzsébetet, akit megjelenésekor percekig állva éltettek a magyar főurak és főúri hölgyek.

Természetesen, ez nemcsak lovagiasan előlegezett bizalom jele volt. Idehaza jól tudták már akkor, hogy a királyné

meleg érdeklődéssel, megfeszített szorgalommal tanulja Falk Miksától, az akkor Bécsben élő újságírótól a magyar nyelvet s Horváth Mihály történetíró magyar történelemre oktatja. Az sem titok, hogy Magyarország sorsa annak a kevés politikai kérdésnek egyike, amelyben a királyné igyekszik befolyását érvényesíteni az uralkodónál. A magyar nemzetet már eleve kedvező irányban befolyásolták a hallottak s a szeretetteli fogadtatást lelkes rajongássá fokozza Erzsébet kedvesége s rokonszenvének figyelmes megnyilvánulása:

„Az öröm tetőpontját érte, — írják a napilapok, — midőn a Császárné Őfelsége a hivatalos fogadás után a császári hadigőzösből kilépvén, magyar szabású ruhában jelent meg. Ha már a felséges Asszony igéző arca s bájoló lénye a magyart, ki most először látta Uralkodónéját, meghódítá, ez a gyöngéd figyelem teljesen elvarázsolá a szíveket.”

Sajnos, a rajongással szegett, lelkesedéssel kísért körút szomorúan végződött. A királyi pár kétéves leánykája, aki néhány héttel előbb boldogan nézte Óbudán a nevérol elnevezett „Sofia Friderica” gőzös vízrebocsátását, rövid, heves betegség után elhunyt s az anya könnyes szemmel menekült a rettenetes csapás színhelyéről.

A következő esztendő nagy örömet hozott Erzsébet életébe: Rudolf trónörökös születése, úgy remélte, kárpótolni fogja veszteségéért s a gyermek nevelésével járó kötelességek kitöltik azt az űrt, amelyet fájdalmasan érzett az etikett bilincseibe vert tevékeny, eleven lélek. De újból csalódnia kellett. Mint az elhunyt leányka s a második kislány, Gizella főhercegnő nevelésétől, úgy a trónörökös felügyeletétől is megfosztották, attól tartva, hogy az álmodozó, egyszerű, pózmentes királyi asszony a maga lelkének képére igyekszik majd formálni a monarchia jövőendő uralkodóját is. Az aggodalom nem volt alaptalan: Erzsébetnek legforróbb vágya volt ez s hogy tevékenységének ezt a természetes talaját elvonták tőle, egyre tétlenebbnek, egyre feleslegesebbnek érezte életét s egyre jobban megbarátkozott a magánnyal, amelyet tetszése szerint népesített be az irodalom és művészet álmalakjaival.

Egyre idegenebb lett környezetétől, a császár lovagiasságának nem állott módjában az udvar kelletlen viselkedéséből származó minden félreértést elsimítani; s kettejüket is elidegenítette egymástól az a tény, hogy a császár lelkiismeretesen

eleget tett minden szertartásos kötelezettségének, míg a császárné messze elkerülte azokat.

A bánat és az elégedetlenség eléggé feltűnő nyomokat hagyott az alig huszonhároméves császárné külsején, de csak erejének rohamos csökkenésével derült ki, hogy lelki vívódásaihoz komoly betegség is járult. Ám Madeira szigetén való négyhavi tartózkodás után Bécs örömmel üdvözlö a gyógyultan visszatért uralkodónét, akit azonban kiújult betegsége néhány hét múlva újból útra kényszerít. Csakhogy, mikor Korfu szigetéről testileg valóban gyógyultan visszatér, kiújulnak az ellentétek közte és környezete között. Sebzett lélekkel menekül újra s most már csaknem szakadatlan bolyongás az élete.

Édesanyjának, Ludovika hercegnének szelíd, megértő, mégis erélyes rábeszélésére van szükség, hogy évekkal később ismét visszatérjen Bécsbe s minden erejét összeszedve, megpróbálja visszahódítani elszakított, elidegenített gyermekeit.

Az elmúlt esztendők, s hosszú távolléte mintha megvilágította volna értékét a császár előtt; s így házasságuk későbbi éveiben Erzsébet igaz barátsággal, meleg részvétellel, áldozatkész lélekkel áll a császár oldalán. A fásult közöny, amely az utolsó esztendőkből rabul ejtette, eltűnik abban a percben, amikor az 1866-i szerencsétlen porosz háború szükségessé vagy legalább is célszerűvé teszi jelenlétét Bécsben. A csalódott, kétségbeesett, megriadt gyermekasszony helyett megerősödött lelkű, hivatását felismert nő tért vissza, hogy elfoglalja helyét, mint birodalmi uralkodónéja.

Fáradhatatlan könyörülettel, kiapadhatatlan bőkezűséggel látogatja végig Bécs kórházait s tündöklő jósága, halk, finom, megértő kedvessége segít kibékíteni sorsukkal a háború áldozatait.

Ebben az időben a császár olyan őszinte csodálattal kíséri felesége tevékenységét, hogy Erzsébetnek könnyű dolga lenne, ha a politikában is érvényesíteni akarná befolyását. De csodálatos módon, a felséges asszony ezt a hatalmát soha máskor, soha másnak az érdekében fel nem használta, mint ha Magyarországról volt szó.

Csak megerősítette a magyarok iránt érzett rokonszenvét az a meleg fogadtatás, amelyben a magyar főurak élén Deák Ferenc és Andrássy Gyula gróf részesítették, mikor a poro-

szok előrenyomulása hírére a kis trónörökösrel Magyarországra érkezett. Ez a rokonszenv játszott közre akkor, mikor Magyarországnak az uralkodóházzal való kibékülését egyengette fáradhatatlan buzgalommal, asszonyi tapintattal és fejedelmi jóakarattal. Sikerül neki a lehetetlenség: rábírnai a császárt, hogy fogadja az 1848-i forradalmi hadsereg őrnagyát, a gyűlölt, elátkozott, lázadó Andrássy Gyulát. Idegölő, fáradságos munka, amit Erzsébet vállalt s amit végre is hajt, annak ellenére, hogy a tárgyalások kétszer is megszakadnak: asszonyi tapintat és a meggyőződés ékesszólása kell ahhoz, hogy a harmadszor is elkezdett tárgyalások eredményeként megalkulhasson az első önálló magyar minisztérium, Andrássy Gyula miniszterelnöksége alatt. Erzsébet munkája bevégeztetett azon a napon, amikor Andrássy leteszi az esküt és ebédre hivatalos a császárhoz.

1867-ben fejedelmi pompa és leírhatatlan lelkesedés között koronázzák magyar királlyá Ferenc József császárt és királynévá Erzsébetet. A magyar királyné diplomáciai sikere nemcsak magyar földön szerzett barátokat Erzsébetnek (meleg és szíves viszony fűzte Deák Ferenchez annak haláláig), hanem az osztrák udvarnál is megerősítette helyzetét s így mi sem állja már útját annak, hogy a következő évben Budán született leánykáját, Mária Valériát, magyar szellemben, a saját felfogása szerint, saját maga nevelje.

Az elkövetkező években sikerül visszahódítania Rudolf szívét is, akit szándékosan idegenítettek el tőle távolléte alatt s aki most is csak lassan-lassan enged fel tartózkodásából, hogy végül melegen, őszintén szívébe zárja édesanyját. Most néhány csöndesebb esztendő következik az életében. Elválaszthatatlanul összeforr legkisebb gyermekével s ebben a meleg összetartozásban, végre-végre kifejezésre juttatott anyai szeretetében talál kárpótlást elrontott fiatalságáért, teljesületlen álmáiért. Ezekben az esztendőben felejthetetlenül árasztja lelke derűjét mindenkire, aki közelébe kerül. A jótékony intézmények hosszú sora áldja a nevét s rajongó elragadtatással veszi körül felolvasónőjétől a szolgálatszembélyezettől, az idegen perencesfiútól Gödöllő szegényeiig mindenki.

Így, ebben a viszonylagos nyugalomban megtanulja elismerni és értékelni a legszebbet, amit férjétől házasesetében kapott: a védettség érzését, azt a feltétlen, tiszteletteljes, lova-

gias melléállást, amellyel a császár hűségesen, tétovázás nélkül és minden körülmények között pártját fogta s mindig figyelmes, bőkezű, gavalléros volt irányában. És mégis, a visszatért császárné nyugalma csak egy ideig tart. Bármilyen gyöngéd és bensőséges anyai szeretet fűti is, az anya szerepe egymagában nem elégíti ki ezt a nyugtalan lelket; szeretné kielégíteni a szépség, a haladás, minden új iránt érzett szomjúságát. — de erre nincs mód a királyi koronával fején. Álnév alatt bolyong hát szerte a világban a görög partoktól Afrikáig s csak elkerülhetetlen alkalmakkor tér vissza Bécsbe, hogy eleget tegyen kötelezettségeinek. Így az ezüstkodalma s Rudolf esküvője alkalmából, amikor azonban cserbenhagyják az idegei s görcsösen felzokog az esketés alatt.

A következő évek testi-lelki rombolását elősegíti II. Lajosnak, a királyné szerencsétlen, örült unokafivérének tragikus halála: a királyné menekül minden társaság, már önmaga elől is. A korfui kastély parkjában karcsú, magányos alak nézi a napfelkeltét, csodálja a holdvilágot, de már a természet fensége sem nyugtatja meg.

Az 1888. év Münchenbe hívja a messzi földön bolyongót. Miksa hercegei nyolcvanegyéves korában szélütés éri s harmadnapra meghal. Erzsébet gyászbaborult lelkét sápadt örömsugárral ragyogja be legkedvesebb gyermekének, Mária Valériának eljegyzése és boldogsága. De erre a szelíd, késői fáradt boldogságra is árnyékot borít a sötét angyal fekete szárnya.

Egy januárvégi napon Hoyos gróf, Rudolf trónörökös bizalmasa, elakadó lélegzettel lép be Nopcsa báróhoz, a császárné főudvarmesteréhez, hogy a rettenetes hírt közölje vele: a trónörökös mayerlingi vadászkastélyában öngyilkos lett! Ijedt tanácskozás követi a közlést: kinek lesz bátorsága a felvételeket értesíteni a történeletről. Ferenczy Ida, a császárné felolvasónője vállalkozik a súlyos feladatra s bemegy úrnőjéhez. Egy véget nem érő negyedóra múltán utasítást kap a várakozó Paar gróf szárnysegéd, hogy azonnal szakítsa félbe a császár audienciáit. S percekkel később Erzsébet kendőjébe temetett arccal lép az uralkodó szobájába . . .

Még egy utolsó, hősies erőfeszítés megmenti az összerokadástól Erzsébetet, amíg a királynak támaszra van szüksége. Aztán a gyötrődés végeláthatatlan órái következnek s a sze-

rencsétlen anya újból a társtalan magányba, a messzeségbe menekül, kétségbeesett igyekezettel próbálva elfutni a bánat elől. Szárazföldön és tengeren, Európától Afrikáig hajszolja sikertelenül — már nem a boldogságot, mint azelőtt, csak egy gondolatnyi békességet, egy percnyi nyugalmat, egy szív-dobbanásnyi csendet.

Kilenc esztendő múlik el, míg egy orgyilkos fegyver nyomán örök nyugalomra tér ez a nemes, gyermeki és hősies lélek...

Budán, a királyi várban, két hatalmas szoba őrzi Erzsébet királyné dédelgetett emlékét. A vitrinek üvege alatt selyembe kötött imakönyv, fekete legyező, aprócska varróeszköz emlékezik egy szomorú király asszonyra; a falakról egész sereg festmény tekint le a gyászruhás királyné könnyes tekintetével s alacsony asztalkán fehér márványszobor tartja fogva a látogató pillantását. Felhők közt nyugvó, álmodó fej, alatta egy négysoros verssel, amely az elpihent királyné legigazibb sírfelirata:

Felhők között és álmok útján
Halk imában fellelheted,
A csillagfényes messzeségek
Királynéját: Erzsébetet.

B. Radó Lili.

HAMPELNÉ PULSZKY POLYXENA

Pulszky Polyxenia

— Feri, Dodó, jöjjetek ki! Itt van már az egész kom-
pánia!

Tavasz, békeévek... A Nemzeti Múzeum Esterházy-
utcai ablakai előtt kis gimnazisták ugrálnak, ágaskodnak,
hogy benézhessenek a Hampel-gyerekek otthonába. Hatal-
mas könyvespolcokat látnak, képet, szobrot annyit, hogy az
ablakkeretekre is szorul belőlük érdekes arcot ábrázoló minia-
túr, messziről jött gemma . . . Igen, ebben a lakásban annyi
a szépség és kultúra, hogy szinte kicsordul.

Feri és Dodó kiszaladnak barátaikhoz — és az ablakból
nézi őket a két kisebb gyerek: Gabi és a kíváncsi, dundi Beat-
rix-Bicse, az egyetlen kislány. Mögötte Hegedűs Emiliával
beszélget a legszellemesebb, legjóságosabb mosolyú asszony,
Budapest kultúréletének „Póli nénije”, akihez Magyarország
minden értékes külföldi vendége ajánló levelet hoz: Hampelné
Pulszky Polyxena . . .

Póli néni nézi a gyerekeket, fiúkat, lányokat, — azokat,
akiket ismer és azokat is, akikről semmitsem tud: keresi
tekintetükben, meghallja beszélgetésükből a *tehetséget*. Mert
ő is a született pedagógusok, a Brunswick Terézek és Teleki
Blankák fajtájából való, akik azt hiszik, hogy Magyarorszá-
nak tehetséges emberek kellenek . . . A tehetség, az, amit fia-
talban-öregben legtöbbször becsülnék az egytől-egyig tehetséges
Pulszkyak és mindazok a híres emberek, akik között ők Lon-
donban, Itália városaiban felnőttek . . .

Póli néni nézi a Múzeum-kertben játszó gyerekeket. . .
Akik tehetségesek, azokon segíteni kell! Hogy tanulhassanak:
akár fiúk, akár lányok! És be kell hívni őket a csoda-lakásba,
a sok-sok könyv világába és a szalon firenzei karosszékeire
kell leültetni őket és megbeszélni velük: mit akarnak tanulni.
Grófok és grófnők, külföldi diplomaták jönnek teázás köz-
ben a szobába, — de a kis kopottak, az ismeretlen nevű fia-
talok azért ott maradnak. Póli néni szemében a tehetség

egyenrangú mindenféle ranggal; ő, aki minden európai nyelven beszél, ír és ért: megérti a fiatalok tudásvágyát is . . .

*

Pulszky Polyxena gyerekevei háttérében a magyarság sorsdöntő politikai harcai játszódtak le; ezekben békítő, felvilágosító szerepük volt az ő szüleinek. Londonban született, 1857-ben, — szülei akkor már kilenc esztendeje éltek távol hazájuktól. Pulszky Ferenc úgy ment ki Londonba, mint Magyarország diplomáciai képviselője; egyike volt Kossuth leglelkesebb barátainak, egyideig pénzügyi államtitkára . . . De Bécsben megtudták, hogy Pulszky a Törökországba száműzött magyarok érdekében is eljár: mire őt is halálra, majd száműzésre ítélték. Fiatal feleségével, a bécsi bankár gazdagságban, kényelemben nevelt, rendkívül művelt és tehetséges leányával, Walter Terézzel: tudományos és újságírói munkájából élt meg; birtokukat, Szécsényt elvették tőlük. Volt idő, amikor csak úgy tudtak megélni, hogy Pulszky eladta majolika- és elefántcsont-gyűjteményét.

A gyerekek ott jártak iskolába reggeltől délutánig, természetesen angolul tanultak, — de apjuk-anyjuk arra vigyázott, hogy magyar anyanyelvüket el ne felejtsék. Pulszky-Walter Teréz annyira magyar érzelmű lett és úgy megtanult magyarul, hogy karácsonyra színdarabokat írt nekik, amelyeket legjobb barátaikkal: a Kossuth-gyerekekkel adtak elő. Egyébként Pulszky Ferenc kétszer kísérte el Kossuth Lajost és feleségét Amerikába — és egyízben az ő felesége is velük ment.

Az angol tudományos világ nagyon is megbecsülte Pulszky Ferenc régészeti ismereteit és ha nem izgatta volna hazája és a szabadság sorsa, szóval: a politika, — nyugodtan ott maradhatott volna Londonban és félnevelhette volna ott is gyerekeit. Haza nem mehetett, tehát a klasszikus művészet hazájába ment: Olaszországba, mint a „Daily News” küldött tudósítója. Lelkesült Garibaldiért, az olaszok szabadságharcáért: kétszer elfogták . . . Felesége mindent elkövetett, hogy kiszabadítsa kedélyes fogságából, ahol mindenki megszerette a „kíváncsi” újságírót. . .

Bizony, sokfelé eljutott, sok otthonát ismerte meg a hat Pulszky-gyerek: négy fiú és két leány. Nagyszerű anyjuk, aki nemcsak őket nevelte, hanem könyveket írt, — amelyek három-négy nyelven megjelentek, — átsegítette apjukat is, őket is minden bajon, gondon, betegségen.

Végre, tizennyolc év után visszakapta Pulszky Ferenc elkobozott birtokát, Szécsényt. Felesége hazamehetett, hogy az átvételnél jelen legyen és az elszámolást átnézze. Kisebb gyerekeit magával vitte ... De 1866-ban hazahívták Pulszky Ferencet is, Harriet leánya halálos ágyához. Jó barátja, Eötvös József eszközölte ki a királynál, hogy a száműzött apa megláthassa mégegyszer gyermekét. . . Mire azonban hazájába ért: nem élt már imádott felesége és fiatal leánya sem . . . Visszament Olaszországba és miután amnesztiát kapott: hazajött és 1869-ben a Nemzeti Múzeum igazgatója lett.

*

Pulszky Polyxena apja útitársa, munkatársa lett. Műtörténeti tanulmányokat folytatott, volt Kis-Ázsiában, Egyiptomban, Görögországban és természetesen jól ismerte Itáliát, minden műkincsét, irodalmát. Mindenütt, Európa minden országában voltak barátai, akik tudták, hogy a budapesti Pulszky-szalónban a legkiválóbb kortársak élvezik a legfinomabb, legmelegebb vendégszeretetét a sokáig száműzetésben élt családnak.

1883-ban Pulszky Polyxena felesége lett apja fiatal kollégájának és munkatársának: Hampel Józsefnek. Most már férjével dolgozott, vele utazott, vagy ha el nem kísérhette valamelyik tanulmányútjára: annak az országnak nyelvén levelezett vele, amelyben férje tartózkodott. Cikkeket írt Lubóczi Zsuzsanna néven (Lubócz volt a Pulszky család birtoka, amelyet Mária Teréziától kapott), fordított angol és olasz munkákat, elbeszéléseket a görög világból, a régi Rómáról. . .

*

De legtöbb idejét gyerekeinek adta. És velük, miattuk, általuk ismerte meg a magyar nevelés ügyét... Az ő ösztönző erejének köszönhetjük a leánygimnáziumot, ő volt Veres Pálné méltó, sokoldalú szellemi örököse. Mindenütt ott volt Hampelné Pulszky Polyxena finom mosolygó feje, ahol magyar kultúrügyért harcolt egy kis sereg és egyetlen ironikus szemevillanása leleplezte jó emberei számára a tudatlan, lármás strébereket.

Büszke volt háziasszonyi erényeire, — gyerekei szobájára, az ő konyhájára és szalonjára. Élvezte a szépen megterített asztalt, tudta, hogy jól érezte magát, aki nála teázott és örült, ha könyvtárszobája egyik sarkában angolul vagy olaszul, — másik részében törökül beszélgettek, ő volt az összekötő kapocs mindenféle szellemiség között, — és tudta, hogy jól gazdálkodik a szüleitől kapott kincsekkel, a gyerekkori benyomásokkal.

*

Egyike volt a legelső sokrétű — és minden téren kiváló — asszonyoknak a magyar kultúréletben.

ego.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó, írta: gr. Apponyi Albertné.....	1
Sarolta fejedelemasszony, írta: Laczkó Márta.....	19
Szent Erzsébet, írta: B. Radó Lili.....	33
Szent Margit, írta: B. Radó Lili.....	47
Hedvig királynő, írta: D. Lengyel Laura.....	57
Rozgonyi Cicelle, írta: Benedek Rózsi.....	69
Szilágyi Erzsébet, írta: B. Radó Lili.....	81
Kanizsai Dorottya, írta: Laczkó Márta.....	97
Enyinghi Török Bálintné, írta: Laczkó Márta.....	111
Perényi Gábornó Guthi Országh Ilona, írta: Laczkó Márta	125
Patolcsy Zsófia, írta: D. Lengyel Laura.....	137
Az egri hősnők. Dobó Klára Katica, írta: Benedek Rózsi	149
Lorántffy Zsuzsanna, írta: B. Radó Lili.....	161
Bornemissza Anna, írta: D. Lengyel Laura.....	175
Petróczy Kata Szidónia, írta: Benedek Rózsi.....	1&7
Zrinyi Ilona, írta: Laczkó Márta.....	2Q3
Brunswick Teréz, írta: Benedek Rózsi.....	217
Déryné, írta: Benedek Rózsi.....	227
Bezerédj Amália, írta: Benedek Rózsi.....	239
Gróf Teleki Blanka, írta: ego.....	247
Veres Pálné, írta: Benedek Rózsi.....	259
Jósika Júlia, írta: Benedek Rózsi.....	269
Pulszky Teréz, írta: Benedek Rózsi.....	281
Bohus-Szőgyény Antónia, írta: Benedek Rózsi.....	293
Erzsébet királyné, írta: B. Radó Lili.....	307
Hampelné Pulszky Polyxena, írta: ego.....	

*A képanyagot a Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtára és a
Szépművészeti Múzeum engedte át.*